ଶ୍ରୀ ଉତ୍କଳ ସଂଘ ଲାଇବ୍ରେରୀ
ନଂ ୨/୨୭୩
ତା 11 NOV 1959

ଟାଉଟର

ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତ ମିଶ୍ର ପ୍ରୋପ୍ରାଇଟର

କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର

ବାଲୁବଜାର କଟକ—୨

ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ
୧୯୫୭

ମୂଲ୍ୟ ଦୁଇଟଙ୍କା ମାତ୍ର

1273
11 NOV 1959

ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଘର କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଯାଜପୁର ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ । ମାତ୍ର ପ୍ରାୟ ୧୫ ବର୍ଷ ହେବ ସେ ବାଲେଶ୍ୱର ସଦର ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ଥାନା ସେରଗଡ଼୍ ମୌଜାର ପାଠଶାଳାରେ ଅବଧାନୀ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପନ୍ଦରଦିନ ସୁଦ୍ଧା ନିଜ ଗାଁରେ ରହନ୍ତି କି ନା ସନ୍ଦେହ । ସେ ସବୁଦିନେ ସେରଗଡ଼ରେ ଥାଆନ୍ତି । ସେରଗଡ଼ ଗାଁରେ ତାଙ୍କର ଦୋହରି ଘର ହୋଇଗଲାଣି । ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ପରିବାର ମଧ୍ୟ ଏହିଠାରେ ଥାଆନ୍ତି । ସେରଗଡ଼ ଗ୍ରାମବାସୀ ସମସ୍ତେ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଖାତିର ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ସହିତ ସେରଗଡ଼ ଗାଁର ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଏପରି ମିଳାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଗ୍ରାମବାସୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବିଦେଶୀ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ନିଜେ ସେରଗଡ଼ର ବିଦେଶୀ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ସେରଗଡ଼ ଗାଁ ସାରା ବୁଲି ଆସିଲେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଧର୍ମ-ପୁଅଙ୍କର ଶାଏ ବାହାରିବ । ଧର୍ମଝିଅ ଘର ବି ୫।୭ ରୁ କମ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଧର୍ମଭାଇ କେଜାଣି କେତେ । ଏହିପରି ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସ୍ନେହ-ସୂତ୍ରରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସୁରୁଖୁରୁରେ ଦିନ କଟାଇ ଦେଇ ପାରୁଥାନ୍ତି । ହାଲକୁ କାମ ମଧ୍ୟ ସେପରି କିଛି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଚାଟଶାଳୀରେ

ସେ ଅବଧାନୀ କାମ କରୁଥିଲେ, ସେ ଚଟଶାଳୀ ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ସରକାରୀ ସ୍କୁଲ ହୋଇଗଲା । ସେଥିରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆଉ କର୍ତ୍ତା ନୁହନ୍ତି । ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ମାତ୍ର, ସେ ପୁଣି କେତେ କଷ୍ଟରେ ହୋଇଛନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେ ସବୁ ପୁରୁଣା ଘଟଣା ଭୁଲିବାକୁ ନାହିଁ । ସ୍କୁଲ ଇଲାକା ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଆସି ତଦନ୍ତ କଲେ ଯେ, ସେରଗଡ଼ ପାଠଶାଳାରେ ୬୦ ପିଲା ପଢ଼ୁଅଛନ୍ତି । ବାଳିକା କେତେ ଟି ମଧ୍ୟ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ନିୟମାନୁସାରେ ବେସରକାରୀ ଘରୋଇ ପାଠଶାଳା ମଧ୍ୟ ସ୍କୁଲ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟରମାନଙ୍କର ଦେଖିବାର କଥା । ସେରଗଡ଼ ପାଠଶାଳା ଯେଉଁଦିନ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ସେଦିନ ଗାଁବାଲାଙ୍କର ମହାଆନନ୍ଦ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମହା ଆନନ୍ଦ । ଏତେ-ଦିନ ଏତେ ପରିଶ୍ରମ କରି କେହି ବୁଝୁ ନ ଥିଲେ; ଅବଶେଷରେ ଆପେ ଆପେ ଆସି ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବାବୁ ପହଞ୍ଚି ଗଲେ । କେଜାଣେ କଅଣ ହୋଇଯିବ । ଗାଁବାଲାଙ୍କଠାରୁ ଚାଉଳ, ଡାଲି, ପରିବା ଆଣି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଚଟଶାଳୀ ଘରେ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବାବୁଙ୍କର ସେବାଇର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କଲେ । ଖାଇ ପିଇ ଚଟଶାଳୀର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ସବ୍‌ଇନ୍-ସପେକ୍ଟର ବାବୁ ବଡ଼ ଖୁସି ହେଲେ ଓ ଚଉରପାଖେ ଜମା ହୋଇଥିବା ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କହିଲେ ଯେ, ସେ ଏ ସ୍କୁଲକୁ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ କରାଇ ଦେବେ । ସତକୁ ସତ ପ୍ରାୟ ମାସକ ମଧ୍ୟରେ ଇଂରାଜିରେ ଚିଠି ଆସିଲା ଯେ, ସେରଗଡ଼ ପାଠଶାଳା ଲୋଅର ପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲ ବୋଲି ଗୃହୀତ ହୋଇଅଛି ଓ ପିଲା ବେଶୀ ଥିବାରୁ ଦୁଇଜଣ ଶିକ୍ଷକ ରଖାଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଅଛି । ଜଣେ ଗୁରୁ ଟ୍ରେନିଂ ପାସ୍ ଟ ୯ ଅଉଜଣେ ଟ ୬ଙ୍କା ପାଇ ରହିବେ । ଏ ଚିଠିକୁ ନେଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ନିଜେ ବଡ଼ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଚିଠି ଆସିବା କିଛିଦିନ ପରେ ସ୍କୁଲ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଦୁଇଜଣ ଶିକ୍ଷକ ପଠାଇ ଦେଇ ସେହି ଗାଁର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଲୋକ ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନଙ୍କ ଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ଯେ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୁଢ଼ା

ହୋଇଗଲେଣି, ଅଧୁନିକ ଧରଣର ଲେଖା ପଢ଼ା ସେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ; ତାଙ୍କୁ ବାହାର କରି ଦେଇ ପଠା ହୋଇଥିବା ଏହି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିକ୍ଷକରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରି । ଏ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ଗାଁରେ ହାହୁରି ପକାଇ ଦେଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିନା ସେରଗଡ଼ ସ୍କୁଲ ଚଳିବା କଳ୍ପନାତୀତ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ହା ହତୋସ୍ମି ହୋଇଗଲେ । ଏତେଦିନ ହେଲା ସେ ପାଠଶାଳାଟିର ରକ୍ଷା ଆସିଥିଲେ । ପୁଣି ତାଙ୍କର ଯୋଗୁଁ ପାଠଶାଳା ଆସି ସ୍କୁଲ ହେଲା । ଯାହାହେଉ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନିଜେ ଓ ବାସୁଦେବ ପ୍ରମୁଖ ଦୁଇ ତିନିଜଣ ଗ୍ରାମବାସୀ ଯାଇ ସ୍କୁଲ ସବ୍-ଇନ୍‌ସପେକ୍‌ଟରଙ୍କୁ ଧରାଧରି କରି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ୨ୟ ଶିକ୍ଷକ ରୂପେ ରଖାଇଲେ । ପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ନାମ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଦାସ । ତାଙ୍କ ଘର ସେରଗଡଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଦଶ ମାଇଲ । ସେ ନୂଆ ପାସ୍ କରିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେରଗଡ ଲୋଅର ପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲର ସମ୍ପାଦକ ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନ, ପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷକ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଉ ସ୍କୁଲ ପ୍ରତି ମମତା ନାହିଁ । ସେ ନାମମାତ୍ର ସ୍କୁଲରେ କାମ କରନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କୁ ସେ ଅ, ଆ, ପଢ଼ାନ୍ତି । ମାତ୍ର ପୂର୍ବ କାମର ତତ୍ପରତା ସୁଦ୍ଧା ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ନାହିଁ । ପୂର୍ବେ ସେ ଯେ କେବଳ ଅବଧାନ ଥିଲେ, ତାହା ନୁହେଁ । ପିଲା କାହାରିକୁ ଜର ହେଲା ତ ତା' ଘରେ ତାହାର ଖବର ନେବା, ପିଲା ଘରେ ଦୁଷ୍ଟାମି କଲା ତ ବାପ ମା'ଙ୍କ ଡାକରା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା ମାତ୍ରକେ ସେ ସେଠାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ପିଲା ଚାଟଶାଳୀକୁ ନ ଆସିଲା ତ, ଚିନ୍ତା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର । ମୋଟ କଥା ବାପ ମା ପିଲାଟିକୁ ଚାଟଶାଳୀରେ ଛାଡ଼ିଦେଲା ମାତ୍ରକେ ତାହାର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏହିପରି ଗାଁସାରା ପିଲାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଣ୍ଡାଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରିବାକୁ ଫୁଙ୍କା ତର ହେଉ ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସ୍କୁଲ ମଞ୍ଜୁର ହେଲା ଦିନଠାରୁ ବିଶେଷତଃ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବାହାର କରି ଦେବାପାଇଁ ସବ୍-ଇନ୍‌ସପେକ୍‌ଟର କହିଲା ଦିନଠାରୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଜାଣିସାରିଲେଣି ଯେ, ସେ ସେରଗଡ଼ ପାଠଶାଳାକୁ

ନିଜର ବୋଲି କହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏଣୁ ସେ ଆଉ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଉନାହାନ୍ତି । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବହୁ ଦିନର ବିବିଧ ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥିଲେ ଓ ଏହି ବୟସରେ ଜୀବିକାନିର୍ବାହର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ କିଛି ସୁଝୁଥିଲେ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୋଧହୁଏ ସେରଗଡ଼ ଛାଡ଼ି ଯାଆନ୍ତେଣି ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବୟସ ବର୍ତ୍ତମାନ ୫୫ ଓ ୬୦ ମଧ୍ୟରେ । ସେ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହତଭାଗ୍ୟ । ପିଲାପିଲି କିଛି ନାହାନ୍ତି । ଘରେ ବିଷୟ ବାଡ଼ି ସେପରି ନାହିଁ । ସେଠାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭାଇମାନେ ଯାହା କିଛି ଅଛି ଭୋଗ ଦଖଲ କରନ୍ତି । ସେ କଥା ରାମଚନ୍ଦ୍ର କିଛି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ଘର ପାଖରେ ମୋଟ ସମ୍ପତ୍ତି ପ୍ରାୟ ଦଶମାଣ ଜମି ହେବ । ତା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସେରଗଡ଼ ଆୟରୁ ଚଳନ୍ତି । ସେରଗଡ଼ ପାଠଶାଳା ସ୍କୁଲ ହେବା ଆଗରୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କିଛି ଦରମା ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଯାହା ଯେତେବେଳେ ଦରକାର ହେଲା, ଚାଉଳ, ପରିବା, ଲୁଗାପଟା, ପଇସା କଉଡ଼ି ସବୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଯୋଗାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦିନୁ ସ୍କୁଲ ହେଲାଣି, ସେ ଦିନରୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ଛଅଟଙ୍କା ବାଦେ ଜଣଙ୍କର ଖୋରାକ ମାତ୍ର ଗାଁରୁ ପାଆନ୍ତି; ତେଣୁ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ଖୋରାକ ଏହି ଛଅଟଙ୍କାରୁ ଚଳାଇ ଲୁଗାପଟା, ପୁନେଇ ପର୍ବ, ବିପଦ ଆପଦ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କିଛି ସଞ୍ଚୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସେରଗଡ଼ବାସୀ ମଝିରେ ମଝିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସମୟରେ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆଉ ଦାବି କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଲେଖା ପଢ଼ା କେତେଦୂର, ସେ କଥାର ଉତ୍ତର ସହଜରେ ଦେଇ ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ଯେଉଁ ସମୟରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ ସେ ସମୟରେ ପରୀକ୍ଷା, ପାଶ୍ କିଛି ନ ଥିଲା । ହାଇସ୍କୁଲ ତ ସେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ତେବେ ଏତିକି କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବେଶ୍ ଭଲ ଜାଣିଥିଲେ । ଜଣେ କୃଷକ ପକ୍ଷରେ ଅଙ୍କ ଯେତିକି ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାହାଠାରୁ ବେଶୀ ଜାଣିଥିଲେ । ଆଉ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଚରିତ୍ର ଗଠନ ବିଷୟ ଭଲ କରି ଜାଣିଥିଲେ । ପିଲାଙ୍କର ଦେବତା ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ହେବ, ପିଲାମାନେ ବିଳାସୀ ହେବେ ନାହିଁ, ନିଜ କୁଳଧର୍ମକୁ ମାନି ଚଳିବେ ; ଏ ବିଷୟ ଶିଖାଇବାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଧୁରନ୍ଧର ଥିଲେ ।

ସେରଗଡ଼ ଗ୍ରାମରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବେଶ୍ ପଡ଼ୁଥିଲା । ମାତ୍ର ଜଣକ ସହିତ ଆଦୌ ବନୁ ନ ଥିଲା । ସେ ଜଣକ ଠିକା ଲୋକ । ଯେପରି ମାନ୍ୟ ଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ ; ତେଣୁ ସେ ନ ମାନିବା କଥାଟା ଆଦୌ ପ୍ରଧାନ ହୋଇ ଉଠୁ ନ ଥିଲା । ସେ ଜଣକ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରହ୍ଲାଦ । ଏ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରୁ ନୂଆ ମେଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ପାସ୍ କରିଛନ୍ତି । ଘରେ ଅବସ୍ଥା ସଚ୍ଛଳ । ମାତ୍ର ହଠାତ୍ ପିତୃବିୟୋଗ ହେଲୁ ଆଉ ଉପରକୁ ପଢ଼ିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଘରେ ବସିଛନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ କେହି କେବେ କୌଣସି କାମରେ ଲାଗି-ଥିବାର ଦେଖିବ ନାହିଁ । ନିଜର ଜମିବାଡ଼ି ବେଶ୍ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚାଷକାମର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ସବୁ ମୂଲିଆଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । ମୂଲିଆ ଠିକ୍ କାମ କରୁଛନ୍ତି କି ନା ଏକଥା ମଧ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବୁଝିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଚାଷ ଛଡ଼ା ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ବାପା କିଛି ମହାଜନୀ ମଧ୍ୟ କରିଯାଇ-ଥିଲେ । ସମୁଦାୟ ମହାଜନୀ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚହଜାର ଟଙ୍କାର ହେବ । ମହାଜନୀ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମଧ୍ୟ ପସନ୍ଦ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ସେ କଥା ବୁଝିବା ପାଇଁ ଜଣେ ଗୁମାସ୍ତା ରଖି ଦେଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ । ନିଜ ଘର ଖବର ମଧ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ଘରେ କଅଣ ଅଛି କି ନାହିଁ ସେ କଥା ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ କେହି ସୁଦ୍ଧା କହନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ବଡ଼ ଉପଯୁକ୍ତା । ତାଙ୍କରି ଯୋଗୁଁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସୁରୁଖୁରୁରେ ଚଳି ଯାଉଥାନ୍ତି । ଘରର ଯାବତୀୟ ବ୍ୟାପାର ସୀତାମଣିଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ

ଥାଏ । ରାଧାମଣି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ । ତାଙ୍କ ବାପଘର ସେରଗଡ଼ ମୌଜା ଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୩୦ ମାଇଲ ଦୂରରେ । ସେ ଜମିଦାରଘର ଝିଅ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଘରକରଣା ଭଲ ଜାଣନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ବିବାହ ପ୍ରାୟ ୩ବର୍ଷ ହେବ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ମା' ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ ବୃଦ୍ଧା କୌଣସି କଥା କିଛି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଆଚରଣ ଦେଖି ମଝିରେ ମଝିରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଚୁପ୍ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଆଚରଣ ଯେ କେବଳ ତାଙ୍କ ଘରେ ନିନ୍ଦନୀୟ ତାହା ନୁହେଁ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତିବେଶୀମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସେପରି ଭଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପୁରାପୁରି ବିବାଦ । ଏପରି କି ଅନେକ ଥର ମଧ୍ୟ ଗାଳି ଦିଆଦେଇ ହେଲେଣି । ଆଉମଧ୍ୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସେରଗଡ଼ରୁ ବିଦାୟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଅନେକ ଥର ଧମକ ଦେଲେଣି । ମାତ୍ର ଗାଁରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ପ୍ରତିପତ୍ତି ସେପରି କିଛି ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଧମକ ଖାଲି ହାଉଆରେ ଚାଲିଯାଉଥାଏ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର କିନ୍ତୁ ଜାଣି ପାରୁଛନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯଦି ବାଟକୁ ନ ଆସେ, ତେବେ ଗାରେ ମୋର ଅମଙ୍ଗଳ ଘଟିବ । ଏକେ ତ' ଗାଁ ଦୋମେଳ । ସେଥିରେ ପୁଣି ଆଉ ଏକ ଦଳ ସୃଷ୍ଟିର ଚେଷ୍ଟା ଚାଲିଲେ ସର୍ବନାଶ ହେବ । ଆଜିକାଲି ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଁରେ ଦୁଇଟି ଦଳ ଅଛି ଓ ସେହି ଦଳମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଦବିବାଦ ଏତେ ବେଶୀ ଯେ, ଲୋକେ ଦଳାଦଳି ଫଳରେ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ସେରଗଡ଼ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଗାଁ ; ଏଠାରେ ଯେ ଦଳାଦଳିର କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି ତାହା ନୁହେଁ । ଗ୍ରାମରେ ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନ ଜଣେ ଚଳପ୍ରଚଳ ଲୋକ । ସେ ଏକ ଦଳର ନେତା । ଅନ୍ୟ ଦଳରେ ହରପ୍ରସାଦ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଜଣେ ନେତା । ବାସ୍ତବିକ୍ ଏହି ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ । ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ କେବଳ ଠେଲା ଓଟରେ ଏ ପାଖ ନ ହେଲେ ସେ ପାଖ ଆଉଜୁଛନ୍ତି ।

ସେରଗଡ଼ ମୌଜାଟି ବଡ଼ । ମୋଟ ଜନସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ହଜାର ହେବ । ଘର ୩୦୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେବ । ଗାଁଟିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କରଣ,

ଖଣ୍ଡାୟତ, ତେଲି, ଗୁଡ଼ିଆ, ଧୋବା, ପାଣ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାୟ ସବୁ ଜାତିର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଧାନତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଖଣ୍ଡାୟତ ଜାତି ଏ ଗାଁରେ ବେଶୀ ଅଛନ୍ତି । ଗାଁରେ ସେପରି ଅତି ବଡ଼ ଲୋକ କେହି ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଅତି ଗରିବ ଲୋକ କେହି ନାହାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ଚଳନ୍ତି । ଆଉ ପ୍ରାୟ ୮।୧୦ ଘର ଠିକଏ ଭଲ ଚଳନ୍ତି ଓ ଦୁଇଟି ଘରର ଚଳାଚଳ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଭଲ । ସେ ଦୁଇଟି ଘର ହେଉଛି ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନ ଓ ହରପ୍ରସାଦ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର । ଗାଁ ଭିତରେ ତାହାଙ୍କୁ ବେଶୀ ଲୋକେ ମାନିବେ, ଏଥିପାଇଁ ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା ଓ ତାହାର ଫଳରେ ବାଦ ବିବାଦ । କଳେ କୌଶଳେ ନିଜର ଦଳ ପୁଷ୍ଟି କରିବା ଏମାନଙ୍କର କାମ । ଏମାନେ ଯେ କେବଳ ନାମ ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ତାହା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପତ୍ତି ବଢ଼ାଇବାର ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା । ପ୍ରକୃତିର ଅର୍ଥଭଣ୍ଡାରରୁ ହାଳିବୁହା ପରିଶ୍ରମ କରି ଅର୍ଥ ସଞ୍ଚୟ କରିବା ଗାଁରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରଜାର ସମ୍ପତ୍ତି ଅପହରଣ କରି ଧନୀ ବୋଲାଇବା ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ବ୍ୟାପାର । ତାହା ହିଁ ସେରଗଡ଼ରେ ବାସୁଦେବ ଓ ହରପ୍ରସାଦଙ୍କର ଦେଖାଯାଏ । ସମ୍ପତ୍ତି ବଢ଼ାଇବାରେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ବିବାଦ । ବାସୁଦେବ ନଦ ଜଣେ ଗାଁବାଲା ଠାରୁ କଳେ କୌଶଳେ ଜମି ଦଖଲ ନେବାପାଇଁ ବସିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ହରପ୍ରସାଦ ବାଧା ଦେଇ ନିଜେ ସେ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହେବାପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି ।

ହରପ୍ରସାଦଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁଅ ବୟସ ୧୬ ହେବ । ନାମ ବିମ୍ବାଧର । ଏ ବେଶୀ କିଛି ପଢ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଯାହା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନିକଟରେ ଶିଖିଛନ୍ତି । ବାସୁଦେବଙ୍କର ଦୁଇଟି ପୁଅ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଅତି ସାନ । ଆଉ ଗୋଟିକୁ ୧୫।୧୬ ବର୍ଷ ହେବ । ଏହାଙ୍କ ନାମ ଶ୍ରୀରାମ । ଏ ମଧ୍ୟ ଯାହା କିଛି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରେ ପଢ଼ିଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବିମ୍ବାଧର ଘରର କାମ ଧନ୍ଦା ବୁଝା ସୁଝା କରୁଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦାୟିତ୍ୱ ସେପରି କିଛି ନାହିଁ ।

ଯେତେବେଳେ ସେରଗଡ଼ର ସ୍କୁଲ ପାଠଶାଳା ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ହିଁ ପାଠଶାଳାର ସର୍ବେସର୍ବା ଥିଲେ । ପାଠଶାଳାଟି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଥିଲା । ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ କେବଳ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ସ୍କୁଲ ହେବା ଦିନଠାରୁ ଅବସ୍ଥା ଭିନ୍ନ ରକମର ହୋଇଗଲାଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଠଶାଳାଟି ଆଉ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ନୁହେଁ । ହେଡ୍ ପଣ୍ଡିତ ଚକ୍ରଧର ବା ସେକେଣ୍ଡ ପଣ୍ଡିତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର କେହି ସ୍କୁଲକୁ ନିଜର ବୋଲି କହୁନାହାନ୍ତି । ଭାବିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେ । କାରଣ ଯେଉଁଠି ସବ୍ ଇନସ୍‌ପେକ୍ଟରଙ୍କୁ ଖୁସି ରଖି ପାରିଲେ ଦରମା ଗଣ୍ଡାକ ଠୁକ୍‌ଠୁକ୍‌ରେ ମିଳିବ, ଆଉ ସ୍କୁଲ ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଖୁସି ରଖିପାରିଲେ ସବ୍ ଇନସ୍‌ପେକ୍ଟରଙ୍କର ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଜାଣିବାର ସୁଦ୍ଧା ଉପାୟ ନାହିଁ, ସେପରି ସ୍ଥଳେ ଶିକ୍ଷକ କାହିଁକି ଏତେ ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଣ୍ଡାଇବାକୁ ଯିବେ ? ତାହାଛଡ଼ା ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀରେ ଏପରି ମହାନ୍ ଦୋଷ ଅଛି ଯେ, ଏହା ଗାଁର ଲୋକଙ୍କ ମନ ସହିତ ଖାପ୍ ଖାଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହିସାବରେ ସ୍କୁଲର ଯତ୍ନ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେ କେହି ଅବା ନିଅନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ଲୋକଦେଖା ଭାବରେ ।

ସେରଗଡ଼ ସ୍କୁଲର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝୁଅଛନ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନ । ହେଡ୍‌ପଣ୍ଡିତ ଚକ୍ରଧର ତାଙ୍କର ସାନ ପୁଅଟିକୁ ପଢ଼ାନ୍ତି । ଚକ୍ରଧର ଜଣେ ହୁସିଆର ଲୋକ । ସେ ଯୁବକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏପାଖ ସେପାଖ ଦେଖି ପାରନ୍ତି । ବାସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ ପିଲା ପଢ଼ାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମଝିରେ ମଝିରେ ହରପ୍ରସାଦଙ୍କର ଘରକୁ ଯା' ଆସ କରି ତାଙ୍କୁ ତୁଷ୍ଟ ରଖି ଥାଆନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗତିବିଧି ଚକ୍ରଧରଙ୍କୁ ସୁଖ ଲାଗୁ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଖରାପ ଲାଗୁ ନ ଥାଏ । କାରଣ ଚକ୍ରଧର ଜାଣନ୍ତି, ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଗାଁରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ।

ଗାଁ ସ୍କୁଲରେ ସମ୍ପାଦକ ହେବା ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଲୋଭନୀୟ ବିଷୟ । ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ବିଶେଷ କିଛି କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବେତନ ବିଲ ଦସ୍ତଖତ କରି ସବ୍‌ଇନସ୍‌ପେକ୍ଟରଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇବାର କ୍ଷମତା ଅଛି । ଏତିକିରେ ଶିକ୍ଷକ ବିଚରା ଅକ୍ତିଆରରେ ରହେ । ଆଉ ଶିକ୍ଷକ ଅକ୍ତିଆରରେ ରହିଲେ କୌଣସି କୌଣସି ସ୍କୁଲରେ କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ଜାରି କରିବାର ଅବସର ମିଳେ । ଏଣୁ ସମ୍ପାଦକ ହେବା-ପାଇଁ ଅନେକ ସ୍କୁଲରେ ଭୟଙ୍କର ବାଦବିବାଦ ହୁଏ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷକ ଯଦି ଚତୁରତା ସହ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ତେବେ ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ସମ୍ପାଦକକୁ ବାହାର କରି ଆଉ ଜଣେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଦେଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେରଗଡ଼ରେ ସେପରି ନୁହେ । ସେରଗଡରେ ସମ୍ପାଦକ ହେବାପାଇଁ ଭିତରେ ଭିତରେ ବେଶ୍ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ଚାଲିଛି । ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ସମ୍ପାଦକତ୍ୱରୁ ତଡ଼ିବା ପାଇଁ ହରପ୍ରସାଦ କଳେ କୌଶଳେ ତତ୍ପର । ଚକ୍ରଧର ବିଚରା ଅବସ୍ଥା ବୁଝି ଯେତେଦୂର ପାରୁଛନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ।

*

ରାମଚନ୍ଦ୍ର କୌଣସି ଦଳାଦଳି ମଧ୍ୟରେ ନ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଉଭୟେ ମାନନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ପ୍ରତି ସମାନ ବ୍ୟବହାର କରି ଚାଲି ଆସନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ଅବସ୍ଥା ଖୁବ୍ ବେଶୀଦିନ ଚାଲିଲା ନାହିଁ । ନବ ଶିକ୍ଷିତ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଲାଗିପଡ଼ି ଗାଁରେ ନୂତନ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଉଦ୍ୟତ ରହିଲେ । ଦିନେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆସି ଚକ୍ରଧରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଚକ୍ରଧର ବାବୁ, ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଆପଣ ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ହୋଇ ଏସବୁ ମଫସଲ-ମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗଦେଇ ନୀରବ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ଦେଖୁନାହାନ୍ତି ଚାରିଆଡ଼େ ଗ୍ରାମସଙ୍ଗଠନ, ଗ୍ରାମର ଉନ୍ନତି କି ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଚାଲିଛି । ଆମର ସେରଗଡ଼ ଗାଁ ଏହିପରି ଅନୁନ୍ନତ ହୋଇ ରହିବ ! ଆପଣ ଏ ଗାଁର ଉନ୍ନତି ନିମିତ୍ତ ଦାୟୀ । ଆପଣ ଏ ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକ । କ୍ରମଶଃ ଏ ଲୋଅର ପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲ ଅପର ପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲ ହେବ । ପୁଣି

ମାଇନର ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ । କ୍ରମଶଃ ଶିକ୍ଷାର ଅନେକ ଅପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏ ଗାଁରେ ବିସ୍ତାର ହେବ । ଅପଣ ଟିକିଏ ଅଗଭର ହୋଇ ସବୁ କଥାରେ ନ ବାହାରିଲେ ଏ ସ୍କୁଲର କିଛି ଉନ୍ନତି ହେବ ନାହିଁ, ଏ ଗାଁର ମଧ୍ୟ ଉନ୍ନତି ହେବ ନାହିଁ । ଚକ୍ରଧର ଟିକିଏ ହସି ବିଗଳିତ ଭାବରେ କହିଲେ, 'ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ, ମୋର ପେଟ ପୋଷିବାର କଥା । ମୁଁ ବା କରିପାରେ କଅଣ ? ଅପଣ ବଡ଼ଲୋକ ଓ ଶିକ୍ଷିତ । ଅପଣ ସବୁ କରି ପାରନ୍ତି ।'

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୁଁ ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ତ ଏ ଅଶିକ୍ଷିତ ମୂର୍ଖମଣ୍ଡଳୀରେ କେହି ଜଣେ ଅନ୍ତତଃ ସହାୟ ନ ହେଲେ ମୁଁ ବା କରିପାରେ କଅଣ ? ଗାଁ ସାରା ଠାଉଡ଼ର ମୂର୍ଖ, କିଛି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ସବୁଦିନେ ସବୁ କଥାରେ ସେଇ ପୁରୁଣା କଥା ନେଇ ଚାଲିଥିବେ । ଯେ ଟିକିଏ କିଛି ନୂଆ କରିବାକୁ ଯିବ, ସେ ହେଲା ଦୁଷ୍ଟ ବା ପାଗଳ । ଅପଣ ଯଦି ଟିକିଏ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତେ ମୁଁ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତି ।

ଚକ୍ରଧର—ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ । କି ବିଷୟରେ କଅଣ ବା ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଅପଣ ଆଗେ କହନ୍ତୁ ତ ଅପଣଙ୍କୁ ସ୍କୁଲ ଚଳାଇବାରେ କି ଅସୁବିଧା ନ ହେଉଛି ? ଅପଣଙ୍କ ସମ୍ପାଦକ ତ ଏକ ଗଣ୍ଡମୂର୍ଖ, ପଢ଼ାଇବା ଇତ୍ୟାଦିରେ ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ତ କିଛି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଚକ୍ରଧର—"ସେଥିରେ ମୁଁ କରିବି କଅଣ ? ମୋର ପଢ଼ାଇବାର କଥା । ଅଦା ବେପାର କରି ଜାହାଜର ଖବର ନେବା ଦରକାର ବା କଅଣ ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ସେହି କଥା ମୁଁ କହୁଛି । ଅପଣଙ୍କର ବୁଝିବାର କଥା ନୁହେ । ମାତ୍ର ଏଠାର ଅବସ୍ଥା ବୁଦ୍ଧିରେ ନ ବୁଝିଲେ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ

ଏ ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକ ଦରଖାସ୍ତ ଦେଉଅଛୁ । ତଦନ୍ତ ତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ କେହି ପଚାରିଲେ ଆପଣ ତ ସତ କହିବେ ?

ଗଦାଧର—ମୁଁ ସେ ସବୁ ବିଷୟରେ କିଛି କହି ପାରିବି ନାହିଁ ଆପଣ ଏପରି ଏକ ଦରଖାସ୍ତ ଦେବେ ବା କାହିଁକି ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୁଁ ଏ ଗାଁର ଲୋକ । ମୋର ତ ଏ ସ୍କୁଲର ଭଲମନ୍ଦ ଦେଖିବା ଉଚିତ ।

ଗଦାଧର ଟିକିଏ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେଣି । ସେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ—ସ୍କୁଲର କଅଣ ଭଲମନ୍ଦ ମୋତେ ତ ଆଗରୁ କହିବାର ଥିଲା । ତା' ପରେ ଦରଖାସ୍ତ କରିଥାନ୍ତେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବାସୁଦେବ ବାବୁ ଶୁଣିଲେ କ'ଣ କହିବେ । ମୁଁ ଯାଉଛି ଆଗରୁ ତାଙ୍କୁ ଏ ସବୁ ବିଷୟ କହିଦେବି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏ ଉତ୍ତରରେ ଟିକିଏ ବିଚଳିତ ହେଲେ । କାରଣ ସେ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ବାସୁଦେବ ବା ହରିପ୍ରସାଦଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କୁ ପକାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ । ସେ ଭିତରେ ଭିତରେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରୁଥିଲେ ଯେପରିକି ଭବିଷ୍ୟତରେ ଗାଁରେ ଜଣେ ମୁଖିଆ ହେବେ । ଯାହାହେଉ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଖୁବ୍ ଫୁର୍ତ୍ତିରେ କହିଦେଲେ, "ଯାଆନ୍ତୁ, ମୁଁ ଭୟ କରେ ନାହିଁ । ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଅପାରଗତା ଦେଖି ଆପଣ ଯେ ସ୍କୁଲ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଅବହେଳା କରୁଅଛନ୍ତି ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୁଁ ଦରଖାସ୍ତ କରିବି । ସେ ସମ୍ପାଦକ ହେଲେ ବିଧି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍କୁଲ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି କହିବାର ଅଛି । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ କଥା ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଆପଣ ସ୍କୁଲକୁ ମାଟି କରି ଦେଲେଣି । ଆପଣ ଖୋସାମତ କରି ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଅଚ୍ଛା, ମୁଁ ଦେଖୁଛି ।" ଏତିକି କହି ରାଗ ହୋଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସେଠାରୁ ଚାଲିଆସି ସିଧା ବାସୁଦେବଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ । ବାସୁଦେବ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ତମାଖୁ ଖାଉଥିଲେ, ମୂଲିଆଙ୍କୁ କାମର ବରାଦ୍ କରୁଥିଲେ । ଦାମ ସାଉତ ଉପରେ ନାଲିଶ୍ କରି ଯେଉଁ ନୂଆ ଡିକ୍ରି ନେଇଛନ୍ତି, ସେଇଟି

ଙ୍କପରି କଅଣ ଫଇସଲ ହେବ ତାହାର ବରାଦ୍ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯାଇ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ । ଉହାର କେଉଁ ପାଖରେ ବାଇଗଣ ଲଗାଇଲେ, କେଉଁ ପାଖରେ କଦଳୀ ଲଗାଇଲେ ଭଲ ହେବ, କେଉଁ ପାଖରେ ମରଚ କଲେ ଭଲ ହେବ ଇତ୍ୟାଦି । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯୋଗ ଦେଲେ । କଥାବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପଚାରିଲେ, "ଉହାଠା ତ ମୋଟେ ୨୨ ଗୁଣ୍ଠ । କେତେଠଙ୍କା ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଖରଚ ହେଲା ?" ବାସୁଦେବ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ହସି କହିଲେ, "କଅଣ କହିବି, ଏ ହରପ୍ରସାଦଠା ଗାଁକୁ ନାଶ କରିଦେଲା । କହୋ, ମୁଁ ତ ହକ ଧାନ ଦେଇଥିଲି । ଉହାକୁ କବାଲା କରିନେଲି । ହର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଯାଇ କାହିଁକି ସେହି ଉହାକୁ ଅଉ ଏକ କବାଲା କରିନେଲା ?"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ନାମଜାରୀ କେଉଁ କବାଲାରେ ହୋଇଥିଲା ?

ବାସୁଦେବ—ଦୁଇଠା ଯାକ । ହାଇକୋର୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋକଦ୍ଦମା ଗଲା । ମୋର ଠ ୮୦୦ଙ୍କା ଖରଚ, ତେବେ ମୋତେ ଏ ଖର୍ଚ୍ଚକୁ କିଛି ଦେବ ବୋଲି ଦାମ ରାଉତ କହୁଛି । ସେ ତ ମୋତେ କବାଲା କରିଦେଲା । ପୁଣି ପରଶିଯାରେ ପଡ଼ି ହର ପାଣିଗ୍ରାହୀକୁ କାହିଁକି କବାଲା କରିଦେଲା ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କହିଥିଲା ସିନା, ଆଉ ସେ କିଛି ଦେବ କି ?

ବାସୁଦେବ—ସେ ମାମଲତକାରୀ ମୋତେ ଶିଖିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଯେମିତି ସେ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେବବୋଲି ହଁ ଭରିଛି—ମୁଁ ହେଣ୍ଡନୋଟ କରି ନେଇଛି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଯେତେହେଲେ ଅପଣ ଜଣେ ମାମଲତ୍କାର । ଅପଣଙ୍କ ଆଗରେ ହର ପାଣିଗ୍ରାହୀଠା କଅଣ ? ଅଚ୍ଛା, ଅମ ଗାଁର ଖବର କିଛି ବୁଝୁଛନ୍ତି ନା ?

ବାସୁଦେବ—ବୁଝିବି କଅଣ ? ହରପ୍ରସାଦ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ନା—ଏହି ସ୍କୁଲ କଥା । ଗଙ୍ଗାଧର ତ କିଛି କାମ ଦାମ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଆପଣ ତ ସେ କଥା ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଅଜ ଗଙ୍ଗାଧରକୁ କହିବାରୁ ସେ ମୋତେ ଗାଳି ଦେଉଛି ।

ବାସୁଦେବ—ମୁଁ ତ ଇସ୍କୁଲିଆ ପାଠ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଆମେ ତ ମରୁଛନ୍ତି । ବୟସ ତ ଅସି ୫୨ ହେଲା । ମୁଁ ଆଉ ସେ କଥା ବୁଝିବି କଅଣ ? ମୁଁ ତ ଶୁଣେ ଗଙ୍ଗାଧର ଭଲ ପଢ଼ାଉଛି ବୋଲି । ଯେତେ ପଢ଼ାଉ—ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ପରି ଆଉ ପଢ଼ାଇଲାବାଲା ମିଳିବେ ନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଅଚ୍ଛା ଦେଖନ୍ତୁ । ସ୍କୁଲଟି ତ ହେଲାଣି କେତେଦିନରୁ । ଇସ୍କୁଲ ଘର କରିବା ପାଇଁ ସବୁ ଆଡ଼କୁ ଜିଲ୍ଲାବୋର୍ଡ ଟଙ୍କା ଦେଉଛି । ଆମ ଗାଁକୁ କାହିଁକି ନ ଦେବ । ଏ ସବୁ ତ ଆପଣ ବୁଝିବେ ନାହିଁ । ଏସବୁ ଗଙ୍ଗାଧର ଖବର ରଖି ଯୋଗାଡ଼ ଯନ୍ତ୍ର କରାଇବାର କଥା । ସେ ତ କିଛି କଲା ନାହିଁ ।

ବାସୁଦେବ—ଘର ଛାଆଁ ପାଇଁ ସରକାର କେତେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟଙ୍କା ଦେଇପାରେ ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ସେ କଅଣ; ଚେଷ୍ଟାକଲେ ପାଆଁଶ ଦେଇପାରେ । କୁଡ଼ା କାଠ ନିଜ ହାତରୁ ଦେଇ ଟଙ୍କା ଶଏ ଖର୍ଚ୍ଚ କଲେ ପାଆଁଶ ଟଙ୍କା ଜଣେ ଅଣି ପାରିବ । ଯାହା ହେଉ ଆମ ଗାଁର ତ କଲ୍ୟାଣ ।

ବାସୁଦେବ—ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ତୁମେ ଚେଷ୍ଟାକର । ତୁମେ ସବୁ ତ ଗାଁର ଭଲ ମନ୍ଦ ବୁଝିବ । ଇସ୍କୁଲ ତ ତୁମର, ଆମେ ଅସି ବୁଢ଼ା ହେଲେ; ତୁମେ ପାଠ ପଢ଼ିଛ, ଆମେ ମୂର୍ଖ । ଏଣିକି ତୁମେ ଲାଗ । ବୁଝିଲ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଆପଣ ମୋତେ ଭାର ଦେଲେ ମୁଁ ଲାଗିଲି ?

ବାସୁଦେବ—ଭାର କ'ଣ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ? ତୁମର ସେ ଇସ୍କୁଲ କି ନୁହେଁ ନା ? ତୁମେ ଦଶେ ଦଶେ ଅସି ଇସ୍କୁଲରେ ପିଲାଙ୍କୁ ପାଠ ପଚାର । ବୁଝାସୁଝା କର । ଗଙ୍ଗାଧର ଭଲ କାମ ନ କଲେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ମୁକରର କରାଯିବ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଏଣିକି ମୁଁ ଦେଖିବି । ମୋର ଇଚ୍ଛା ଆମ ଗାଁ ସ୍କୁଲ ଖୁବ୍ ଭଲ ହେଉ । ମୋର ଇଚ୍ଛା ଆମ ଗାଁ ଖୁବ୍ ଉନ୍ନତି କରୁ । ଏଥି ଦେଖନ୍ତୁ ଜମିଦାର ଅତ୍ୟାଚାରର କମ୍ ହେଉଛି ନା । ସେ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଲାଗିବି ବୋଲି ଭାବୁଛି । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଆପଣମାନେ ବଳ ଦେଲେ ସିନା ହେବ ।

ବାସୁଦେବ—ଜମିଦାର ଅତ୍ୟାଚାରର କଥା କାହିଁକି କହୁଛୁ । ଯାହା କରିବୁ ବାପ, ସେଥିରେ ଆମର ମତ ନାହିଁ ନା ? ଆଗଭଳି ହେଉଛି କିଏ ନା କରୁଛି କିଏ ? ଆମର ତ ବୟସ ଗଲାଣି । ତୁମେ ସବୁ ଟୋକା ବାହାର । ହଁ, ଏବଂ ସ୍କୁଲ କଥାଟା ବାପ, ବୁଝ । ବେଳ ହେଲାଣି ଯାଧୁଆ, ପାଧୁଆ କରିବ ଯାଅ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଆଜି ମୁଁ ସ୍କୁଲ ଦେଖି ଆସି ସଞ୍ଜବେଳକୁ ଆପଣଙ୍କୁ କହିବି ।

ବାସୁଦେବ—ଅଚ୍ଛା ହେଉ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉଠିଗଲେ । ବାସୁଦେବ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ ଟିକିଏ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲାପରି ଜଣାପଡ଼ିଲେ । ନିଜ ପୁଅ ଶ୍ରୀରାମକୁ ଡାକି କହିଲେ, ଶ୍ରୀରାମ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ କଅଣ କହୁଛି, ଇସ୍କୁଲ ପାଇଁ ଘର ତିଆରି ଟଙ୍କା ମିଳିବ । ସେଟା ତ ଠିକ୍ । ତାହାକୁ ବିଶ୍ୱାସ ବା କଅଣ ? କହୁଛି, ଜମିଦାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯିବ । ତୁ ଯାଅ ତ ଟିକିଏ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଡାକି ଦବୁ । ରାମ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଡାକି ଦେବୁ । ଶ୍ରୀରାମ ଟିକିଏ ଲଜ୍ଜାଶୀଳ ଯୁବକ । ସେ ବେଶୀ କଥା କହିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସବୁ କଥା ବୁଝି ପାରନ୍ତି । ସେ ଯାଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କୁ ବାପା ଡାକୁଛନ୍ତି ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପଚାରିଲେ, "କାହିଁକି ?"

"ଇସ୍କୁଲ ଘର ପାଇଁ ମିଳିବ ଟଙ୍କା ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଭାଇ ଦେବା ପାଇଁ କହୁଛନ୍ତି, ବୋଧହୁଏ ସେହି କଥା ପଚାରିବେ ।"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆସି ଜୁଟିଲେଣିନା ? ଏତିକି କହି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ; ବାସୁଦେବଙ୍କ ପିଣ୍ଡା ପାଖରୁ ଆସି କହିଲେ, "ହୋ ପଧାନ ପୁଅ, କାହିଁକି ଡାକିଲ ?"

ବାସୁଦେବ—ଆସ—ବସ କହୁଛି ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବସିଲାରୁ ବାସୁଦେବ କହିଲେ, ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଉପରି ପଢ଼ାଉଛ ?

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ଭଲ; ମନ୍ଦ କଅଣ ?"

ବାସୁଦେବ—"ନା, ମୁଁ ତ ସେ ସବୁ ବୁଝେଁ ନାହିଁ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆସି କହୁଥିଲା ଯେ ଇସ୍କୁଲରେ ଭଲ ପଢ଼ାପଢ଼ି ହେଉନାହିଁ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନିଜେ ଆସି ଦେଖା ଶୁଣା କରନ୍ତୁ ।

ବାସୁଦେବ—ହଁ, ତାହା ହିଁ କହୁଛି । ମାତ୍ର ଜାଣ ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ? ସେ ପିଲାଲୋକ । ତା' ଛଡ଼ା......

"ସେତ ଦେଖିବ । ମାତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଠିକ୍ ଏ ସାବଧାନ ନ ରହିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଚଗଲା ଲୋକ । ଦରଖାସ୍ତ କରିଦେବ, କଅଣ କରିଦେବ ।"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ମୁଁ କହିଲେ ରାଗିବ । ମୁଁ ସେପା କଥା କହେଁ । ତୁମେ ଆଉ ହର ପଣ୍ଡିତିଗିରି ଏ ଗାଁକୁ ଦଇଛ । ବ'ସା ଯାହା ଅଛି ତାକୁ ଖାଇବ ବୋଲି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାହାରିଛି । ତେବେ ଭଗବାନ ତାକୁ ବୁଦ୍ଧି ନ ଦେଇ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ।

ବାସୁଦେବ ମୁରୁକି ହସା ଦେଇ କହିଲେ—ଏହି, ବାହାରିଲ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର । ନା-ମୁଁ କହୁନାହିଁ ଯେ ପ୍ରହ୍ଲାଦର ବହୁ କ୍ଷମତା ରହୁ । ମାତ୍ର ସେ ଦେଖା ଶୁଣା କରୁ । ତା'ର ତ ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧି । ସେ ବା କରି ପରିବ କଅଣ ? ତେବେ ସେ କହୁଛି ଦରଖାସ୍ତ କଲେ ଇସ୍କୁଲ ଘର ଛଅରି ଟଙ୍କା ମିଳିବ । ଆମେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ କ୍ଷତି କଅଣ ?

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ନେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଆମର ସ୍କୁଲ ଘରଟି ଅଛି—ସେଥିରେ ହରିହାଟ ବସୁଛି, କେତେବେଳେ ଯାତ୍ରା ପୂଜା ପାର୍ବଣ ହେଉଛି । ସରକାରୀ ଟଙ୍କା ଆଣିଲେ ଘର ଆଉ ଗାଁର ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । ସରକାରୀ ଯେତେ ଜିନଷ ତା'ର ବାପ ମା' କେହୁ ନାହିଁ । ଏହି ତ ଇସ୍କୁଲ ହୋଇଛି । ଦେଖିବ ଯେ କେତେ ଅକଲବାଲା ପିଲା ଉତୁରିବେ । ଉତୁରିବେ ତୁଚ୍ଛାଦ ପରି ବେଅକଲ ଓଲୁ ପିଲା ।

ବାସୁଦେବ—କିଏ ଏବେ ଯାଉଛି ସେ ଟଙ୍କା ପାଇଁ; ଜିଲ୍ଲା ବୋର୍ଡରେ 'ଦାଉଡ଼' ଲଗାଇବା ପାଇଁ । ଦରଖାସ୍ତ କରିଦେବା, ମିଳିଲେ ମିଳିବ, ନ ମିଳିଲେ ନାହିଁ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ମୁଁ ସତ କହୁଛି । ସରକାରୀ ଇସ୍କୁଲ ହେଲା ବନ୍ଧୁ କଷ୍ଟେ ମଷ୍ଟେ ପଢ଼ି ରହିଥିଲା । ସରକାରୀ ଟଙ୍କା ଆଣି ଘର କଲେ ହଁ, ମୁଁ ଆଉ ଚାକିରୀ କରିବି ନାହିଁ । ମୋ ତ ସେ ସବୁ ପୋଷାଇବ ନାହିଁ ।

ବାସୁଦେବ—ତୁମର ସବୁ ମରହଟ୍ଟୀ । ତୁମ ଯୁଗ ଆଉ ଅଛି ନା ? ତୁମେ ଯାଅ ଏଥର ବଣ ଗୁମ୍ଫାକୁ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ଆଉ ଯୁଗ ଅଛି ନା ? ଆମ ଯୁଗ ଥିଲା ? ପୁଣି ଆସୁଛି । ଦେଖୁନାହିଁ ଗୁରୁଅଡ଼େ କି ହାଉଆ ବହିଲାଣି । ଯାହାହେଉ ମୁଁ ମୋ କଥା କହୁଛି, ସରକାରୀ ଘର ହେଲେ ମୁଁ ଇସ୍କୁଲରେ ଆଉ ରହିବ ନାହିଁ । ତୁମର ଆଉ ଜଣେ ମାଷ୍ଟର ରଖ ।

ବାସୁଦେବ ହସି ହସି କହିଲେ—ସେ ତ' ପଛ କଥା । ତୁମେ ଯେତେ ପଛକୁ ଟାଣି ହୁଅ ପଛକେ ଯୁଗ ତ ଆଗକୁ ଟାଣୁଛି । ତୁମେ ନ ରହିଲେ କଅଣ ହେବ । ମାଷ୍ଟର ଆଜିକାଲି ଅଭାବ ଅଛନ୍ତି ନା ? ତୁମେ ସିନା ବନ୍ଧୁ ବନରୁ ରହିଲଣି, ସେଥିପାଇଁ ମମତା । ନ ହେଲେ ଖବର ପାଇଲେ କେତେ ମାଷ୍ଟର ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ମହାପାତ୍ର ପୁଅ, ମୁଁ ତୁମର

ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ କହୁଛୁ । ତୁମେ ମରହଟ୍ଟି ବୁଦ୍ଧି ଲଗଉଅ । ଅଳ୍ପବାଇବାର ଘଟଣା ବୁଝ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ଯାହା ବୁଝିବାର ବୁଝିଛି । କିଛିଦିନ ପରେ ତୁମେ ବୁଝିବ—ଘଟଣା କଅଣ ? ମୁଁ ଯାଉଛି, ମୋର କାମ ଅଛି । ହଉ ତୁମର ମନ ଯଦି ଅଛି ସରକାରୀ ଟଙ୍କା ଆଣି ଘର କର ।"

ଏହା କହି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଧୀରେ ଧୀରେ ପିଣ୍ଡା ଉପରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଛିଡ଼ା ହେଲେ ଓ ଦୁଇ ହାତରେ ପଛପଟ ଝାଡ଼ଝୁଡ଼ି ହୋଇ 'ଅସୁଛି' କହି ଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତାଙ୍କ ପଛେ ଶ୍ରୀରାମ ଗଲ୍ପ । ପଛଆଡ଼ୁ ବାସୁଦେବ ଡ଼ାକି ପକାଇ କହିଲେ, "ମହାପାତ୍ର ପୁଅ, ଟିକିଏ ସଞ୍ଜବେଳକୁ ଆସିବ ।"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତରତର ହୋଇ ଦୋଟି ଖାଇ ସ୍କୁଲରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ୧୧ଟା ବାଜିଲାଣି । ଏଣେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯାଇ ସ୍କୁଲ ତଦାରଖ ପାଇଁ ଉପସ୍ଥିତ । ଠିକ ୧୦ଟା ବେଳେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପହଞ୍ଚି ଦେଖନ୍ତି ସ୍କୁଲ ଗୃହ ବନ୍ଦ । ୧୧ଟା ବେଳେ ସିନା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପହଞ୍ଚିଲେ । ହେଡ୍ ପଣ୍ଡିତ ଆସିନାହାନ୍ତି । ପିଲା ୭।୮ ସରିକି ହେବେ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲି ଗୋଳମାଳ କରୁଛନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଖଣ୍ଡିଏ ଚୌକି ଉପରେ ବସିଥିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆସିବାର ଦେଖି ଟିକିଏ କ୍ଷମତା ଦେଖାଇବା ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "କହୋ, ଏତେ ଡେରିରେ ଆସୁଛ ? ଏଥିରେ ପିଲା ପଢିବେ କଅଣ ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନମ୍ରସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ବାସୁଦେବ ପଧାନ ଡାକିଥିଲେ, ସେଇଠାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଁ ହେଉଁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାସୁଦେବଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରାୟ ଅଧଘଣ୍ଟା ପରେ ଗଦାଧର ଆସିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ "ହେ ମାଷ୍ଟର, ଏଥିରେ ପଢ଼ା କଅଣ ହେବ ? ୧୦ଟା ବେଳେ ଆସିବାର କଥା । ତୁମେ ଆସୁଛ ପ୍ରାୟ ୧୨ଟା ବେଳେ । ଦରମା ପାଉଛ—କିଛି ତ ହକ୍ କାମ କରୁନାହଁ । ଏ କଅଣ ?"

ଗଦାଧର—ଆପଣ କିଏ, ମୋତେ ଏ ବିଷୟ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ । ମୁଁ ଏହାର ଉତ୍ତର ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଦେଇପାରେଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୋତେ ସମ୍ପାଦକ କ୍ଷମତା ଦେଇଛନ୍ତି—ସ୍କୁଲ ଇନ୍‌ସପେକ୍‌ସନ କରିବା ପାଇଁ । ତା ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାମବାସୀ ହିସାବରେ ମୋର ଦେଖିବାର ଅଧିକାର ଅଛି । ଏକେ ତ କିଛି ପଢ଼ାପଢ଼ି କରାଉ ନାହିଁ । ତା' ପରେ ଏ ମୁହଁଖୋର କାହିଁକି ?

ରଙ୍କଧର—ମୁଁ ତ ଆସିଛି—ଆପଣ ଦେଖିଲେ । ଏଣିକି ଯାହା କରିବାର କରନ୍ତୁ । ସମ୍ପାଦକଙ୍କ କ୍ଷମତାପତ୍ର ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ନ ଦେଖିଲେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଆପଣଙ୍କୁ ଦେବନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏଥିରେ ଟିକିଏ ନରମି ଗଲେ । ମାତ୍ର ତଥାପି ମଝିରେ ମଝିରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦ କହି ରାଗ ହୋଇ ଗୁଡ଼ାଏ ବକି ଇସ୍କୁଲରୁ ଉଠି ଚାଲିଗଲେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାକୁ ଆସିବା କଥା ଓ ସରକାରୀ ଘର କରିବା କଥା ଏସବୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରଙ୍କଧରଙ୍କୁ କହିଲେ । ରଙ୍କଧର ହୁସିଆର ଲୋକ । ସେ ସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ିଦେଇ ହଠାତ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ବାସୁଦେବ ବଡ଼ ଉତ୍ତରରେ ଖାଆନ୍ତି । ସେ ଖାଇସାରି ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାରେ ଅଡେଇ ଥିଲେ । ରଙ୍କଧର କହିଲା ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ବଡ଼ ଅଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିଅଛି । ବାସୁଦେବ ସବୁ ଶୁଣି କହିଲେ, "ତୁମେ ଏପରି ସବୁ ଡେରିରେ ଅସୁଛ । କହିଲେ, ମନ୍ଦ କଅଣ କଲି ? ହକ୍ ଦରମା ପାଉଛ, ଡେରିକରି ଇସ୍କୁଲକୁ ଆସ କାହିଁକି ?"

ରଙ୍କଧର କହିଲେ, "ଆଜି ହରି ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଡକାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଘରେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଧରେଇ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆଜି ଡେରି ହେଲା ।" ବାସୁଦେବ ଏଥିରେ ନିଆଁ ହୋଇଗଲେ । ସେ କିଏ ? ତୁମେ ତା ଘରକୁ ଗଲ କାହିଁକି ? ତୁମେ ସ୍କୁଲ କାମ ପ୍ରତି ଆଦୌ ନଜର ଦେଉ ନାହଁ । କାହିଁ—ମୋ ପୁଅଟିକି ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ତ ଯମା ଆସୁ ନାହଁ । ସତ କଥା ତୁମେ କିଛି କାମ ଦାମ କରୁନାହଁ । ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ମୁଁ ଭାର ଦେଇଛି, ସେ ସ୍କୁଲ କଥା ବୁଝିବ । ତୁମେ ଯାଅ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆସି ମୋତେ ଜଣାଉ—ମୁଁ ତୁମକୁ ଡକାଇବି । ଏହା କହି ବାସୁଦେବ ଘର

ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଧର ବୁଝିଲେ ଯେ ଅବସ୍ଥାଟା ଆଉ ସହଜ ନୁହେଁ । ସେ ସ୍କୁଲରୁ ଫେରିଆସିଲେ । ମାତ୍ର ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ପଠେଇ ରଖିବେ ନା—ବୁଦ୍ଧିବଳ ଖରଚ କରି ପରସ୍ତେ ଲଢ଼ିବେ । ଭାବି ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ପଠେଇ ରଖିବାହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ସଞ୍ଜ ହେବାର କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରଧରଙ୍କୁ ଡାକରା ଆସିଲା ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନଙ୍କଠାକୁ ଯିବାପାଇଁ । ସେଠାରେ ବାସୁଦେବ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉପସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି । ଇସ୍କୁଲ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଅଣ କଥା ପଡ଼ିଛି । ସେଥିପାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ରଧରଙ୍କୁ ଡାକରା । ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏକଦମ ପଞ୍ଚମରେ ଅଛନ୍ତି । ସ୍କୁଲ ଆଉ ସ୍କୁଲ ଅବସ୍ଥାରେ ନାହିଁ; କିଛି ପଢ଼ାପଢି ହେଉ ନାହିଁ; ମାଷ୍ଟରମାନେ ଖାଲି ଯାଇ ଗପ କରୁଛନ୍ତି, ଶୋଉଛନ୍ତି, ଦିନେ ଦିନେ ମଧ୍ୟ ଆସୁ ନାହାନ୍ତି । ଏସବୁ ଗୁରୁ ତର୍ଜନ ଗର୍ଜନ କରି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ହାଙ୍କୁଛନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅନ୍ୟମନସ୍କଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଖୁଣ୍ଟକୁ ଆଉଜି ବସି ସବୁ ଧୀରଭାବରେ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ବାସୁଦେବ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କହିଲେ, "ଚନ୍ଦ୍ରଧର ବାବୁ, ଖୁବ୍ ତ ପାଣିଗିରି ଘରକୁ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଯାଉଛ । ଇସ୍କୁଲରେ ଏ ଅବସ୍ଥା । ଫେରି କରାଯିବ କଅଣ ?"

ଚନ୍ଦ୍ରଧର—ମୋର ଦୋଷ ହୋଇଛି, କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ । ଆଜି ଯିବାକୁ ଟିକିଏ ଡେରି ହୋଇଗଲା । ତା'ଛଡ଼ା ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଇସ୍କୁଲର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିଲେ ଭଲହେବ । ସେ କିଛିଦିନ ମୋତେ ସମୟ ଦିଅନ୍ତୁ; ମୁଁ କିପରି କାମ ଦେଖାଇବି ସେ ବୁଝିବେ । ଆଉ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ଘରକୁ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଯିବା କଥା ଯଦି ଆପଣ ମନା କରିବେ ମୁଁ ନ ଯିବି ।

ବାସୁଦେବ ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ, "ମୁଁ ମନା କରିବି କଣ ? ମୋର କି ଦରକାର ଅଛି ମୁଁ ମନା କରିବି । ତୁମେ ହଜାରେ ଜାଗାରେ ପଢ଼ାଅ; ମାତ୍ର ଇସ୍କୁଲ କାମ ଚାଲିଲେ ହେଲା । ତୁମେ ଯଦି ସମୟ ନ ପାଅ ତେବେ ନ କରିବ । ମୋ ନାଁରେ ଗଢ଼ାଇ ଦେଉଛ କାହିଁକି ?"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ନାଁ ଏ ନିୟମ କରାଯାଉ ଯେ, ମୋତେ ଛଡ଼ା ପଲ୍ଲୀର କୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରାଇଭେଟ ଭାବରେ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଯିବେ ନାହିଁ ।

ଚକ୍ରଧର—ହଁ, ତାହାହିଁ ହେଉ । ମୋର ଏଥିରେ ସ୍ୱୀକାର ଅଛି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ ଭଦ୍ରଲୋକ, ସେ ଯେପରି ଚଳାଇବେ ସ୍କୁଲ ସେହିପରି ଚାଲିବ ।

ଏ କଥାରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତ ହେଲେ ଓ ଅଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲାପରି ଜଣାଗଲେ । ଧୀର ଭାବରେ ସେ କହିଲେ, "ଅଚ୍ଛା, ରାମ ମହାପାତ୍ରେ କଅଣ କହୁଛନ୍ତି ।" ବାସୁଦେବ କହିଲେ, "କହୋ ମହାପାତ୍ରେ, କଅଣ କହ । ଏ ଅଡ଼େ କଥା ପଡ଼ିଛି ପରା ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—"ମୋର କଅଣ ଅଛି । ଯାହା କହିବ ତାହା ହେବ । ମୋତେ ସବୁକଥାରୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ଚାଲ । ମୁଁ ଯେତେଦିନ ପାରିବି କରୁଥିବି, ନ ପାରିଲେ ଚାଲିଯିବି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କଥା ପଡ଼ିଛି କଅଣ ଗୋଟେ କହନା । ମୁଁ ଚାହେଁ କାମ । ମୁରବିପଣିଆ ପଛେ ଘରେ ହେଉଥାଉ, କିନ୍ତୁ ସ୍କୁଲରେ କାମ ଚାହେଁ । ତୁମେ ଯଦି ନ ପାରିବ, ତେବେ କହିଦିଅ, ଆମେ ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଦେଖିବା ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ହଁ ଅପଣମାନେ ଅନ୍ୟଲୋକ ଦେଖନ୍ତୁ । ଅପଣମାନେ ପାଠ ପଢିଛନ୍ତି, ପାଠର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝନ୍ତି । ମୁଁ ମରହଟ୍ଟି ମୂର୍ଖ । ମୁଁ ଦୂରକୁ ହଟିଯିବା ଭଲ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ତେବେ ତୁମେ କାମ କରିପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କହୁଛ ନା କଣ ?

ବାସୁଦେବ—ବୁଝ ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ମୁଁ 'ପରୀ'ବୁଝୁଛି । ମହାପାତ୍ରେ । ତୁମେ ଟିକିଏ ଲାଗି ନ ପଡିଲେ ହେବ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ଛାଡ଼ିଲେ ଇସ୍କୁଲ ରହିବ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ପ୍ରାୟ ୫୦ ସରିକି ପିଲା ପଢୁଛନ୍ତି । କମେ କମେ ଉନ୍ନତି ହେବ । ତୁମେ ମହାପାତ୍ରେ ଟିକିଏ ଲାଗିପଡ଼ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ମୋ ଛାଡ଼ିବା କଥା କହୁଛ । ମୁଁ ନ ଛାଡ଼ିଛି କେବେ । ମୋର ଦେହକେ ମୁଁ ଏକାବେଳେ ୨୦୦ । ୩୦୦ ପିଲା ଏ ଗାଁରେ ପଢ଼ାଇଛି । ଆଜି ତ ମୋଟେ ୫୦ ପିଲା ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । କଅଣ ଯେ ଆଜିକାଲି ପଢ଼ାହେଉଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ବୁଝୁନାହିଁ । ନଳ ତ ନାହିଁ । ଜମା ଭିଆଣ ତ ନାହିଁ । ମୁହେଁ ମୁହେଁ ହିସାବ କିତାବ କରିବା ତ ପିଲା ଶିଖୁ ନାହାନ୍ତି । ଆଉ ଶିଖୁଛନ୍ତି । କଅଣ ନଆ ପଢ଼ା ସବୁ ହେଉଛି, ମୁଁ ସେସବୁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେତିକି ପାରୁଛି କରିଯାଉଛି । ନ ପାରିଲେ ଛାଡ଼ି ଦେବି ବୋଲି କହୁଛି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ବାସୁଦେବ ବାବୁ, ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଯୋଗେ କାମ ଚାଲିବ ନାହିଁ । ସେତ ସବୁ ଜାଣିଲା ପରି କଥା କହୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ତ ନଳ ଭିଆଣ—ଘୁଷୁରି କି ଗୁହ ପର୍ବତ ହୋଇଛି । ସେ ଯାଆନ୍ତୁ ବା ରହନ୍ତୁ ଆମର ଆଉ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର— ହଁ ତାହାହିଁ କର । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପାରିବି ନାହିଁ ଦେଖୁଛି ।

ବାସୁଦେବ—ନା, ପାରିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ତୁମକୁ ଛାଡ଼ି ଇସ୍କୁଲ ହେବ ?

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ନା ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ କାମ ଛାଡ଼ି ଦେବି ।

ବାସୁଦେବ—ଅଚ୍ଛା, ସେ କଥା ପରେ ପଡ଼ିବ । ଅଚ୍ଛା ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ସେ ଘର ଆଗରେ ତ ଜାଗା ହେଉ ନାହିଁ । ସରକାରୀ ଘର ନିମନ୍ତେ କଅଣ ଦରଖାସ୍ତ ହେଉଛି ଲେଖାଯିବ ପରା ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ହଁ, ସେ ସବୁ ମୁଁ କରିଦେବି, ଆପଣ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥାଆନ୍ତୁ । ମୋ ଉପରେ ଭାର ପଡ଼ିଲାଣି । ମୁଁ ଆଉ ବସିବି । ମୁଁ କାଲି ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖାଇ ଆପଣଙ୍କର ଦସ୍ତଖତ କରାଇ ମୁଁ ନିଜେ ନେଇ ବାଲେଶ୍ୱର ଯାଇ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବି ।

ବାସୁଦେବ—କାଲି କେତେବେଳକୁ ଆସିବ । ଆମେ ତ ସବୁ ହେଲୁ ମୂର୍ଖ । ତୁମେ ଆମ ଗାଁରେ ହେଲ ପଢ଼ୁଆ ଲୋକ । ଛାଡ଼ିଲେ ଆଉ କେଉଁକଥା ନ ହେବ ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୁଁ କାଲି ସକାଳେ ଆସିବି । ମୁଁ ଯାଉଛି ଅଳ୍ପ ଟିକିଏ ଚକ୍ରଧର ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରେଁ । ଏହା କହି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚକ୍ରଧର ବାବୁଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଚାଲିଗଲେ । ତତ୍ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଉଠି ଯାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ବାସୁଦେବ ଅଟକାଇ କହିଲେ, "ମହାପାତ୍ରେ, ତୁମେ ଟିକିଏ ସମ୍ଭାଳି ଯାଅ । ତୁମେ ଏପରି କାହିଁକି ହେଉଛ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହୁଛି କଅଣ ଇସ୍କୁଲରେ ଉନ୍ନତି କରିବ, ତୁମେ ଟିକିଏ ଦେଖ ।"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ମୋର ଦେଖିବାର ବୟସ ଆଉ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ମୋର ଆଉ ଚାକିରି କରିବାରେ ମନ ନାହିଁ । ମୁଁ ଗୋଲାମ ହେବାପାଇଁ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ । ଶେଷ ଜୀବନରେ କିଛି ଦେଶର ସେବା କରିବି ଭାବିଛି ।

ବାସୁଦେବ—କହେ୍ା, ତୁମକୁ ଗାନ୍ଧିହାଉଆ ଲାଗିଲାଣିକି ?

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ନା, ଭଗବାନ ସେ ସୁଦିନ ମୋତେ ଅଳ୍ପ ସୁଦ୍ଧା ଦେଇନାହାନ୍ତି । ତେବେ ମୁଁ ଦେଖୁଛି କ୍ରମଶଃ ଗାଁରେ ଯେପରି ଅଧର୍ମ ବଢ଼ିଲାଣି, ଆଉ ଗରିବଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ବଢ଼ିଲାଣି, ମୋର କିଛି କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଫଳ କିଛି ହେଉ ବା ନ ହେଉ, ସେ ଦିଗରେ ମୋର କିଛି କାମ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏ କଥା ମୁଁ ଅନେକ ଦିନୁଁ ଭାବୁଥିଲି । ମାତ୍ର ଏ ସ୍କୁଲଟା ପ୍ରତି ମମତା ଥିବାରୁ ମୁଁ ଆଉ କିଛି କରି ପାରୁ ନ ଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଇସ୍କୁଲ ପ୍ରତି ମମତା ତୁଟିଲା । ମୁଁ ଏଣିକି ମନ ମୁତାବକ କାମ କରିବି ।

ବାସୁଦେବ—ଗାଁରେ କି ଅତ୍ୟାଚାର ! ଲୋକ ତ ବେଶ ଭଲ ଅଛନ୍ତି । ଚାଷ କରୁଛନ୍ତି, ବାସ କରୁଛନ୍ତି, ଖଜଣା ଦେଉଛନ୍ତି, ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି । କେବଳ ଗୁଡ଼ାଏ ଜାଲ୍ ଜୁଆଚୋରି ବଦମାସି ଫାନ୍ଦି ଏହି ସବୁ ଲୋକ ଶିଖୁଛନ୍ତି । ହକ୍ ପାଉଣା ସବୁ ଫାଙ୍କି ଦେବା, ଯାହାର ଯାହା ନେଇକି ତାକୁ ଖାଇ ଉଡ଼ାଇ ଦେବା, ଏହି ସବୁ ତ ହେଉଛି । ଏଥିରେ ଲୋକେ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛନ୍ତି ନା ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ହେଉଛି ?

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ଅଉ କିଛି ନାହିଁ ପ୍ରଧାନ ପୁଅ, ମୁଁ ଏହି ଗାଁରେ ଏତେ ଦିନ ରହିଲଣି । ମୋତେ ସବୁକଥା ଜଣା । ଏ ଗାଁ ଗୁରୁପାଖ ଗାଁ କଥା ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଜଣା । ଗାଁ ଅସି କାନ୍ଦୁଡ଼ା ହେଲାଣି । ଲୋକେ ଅଭ୍ୟା-ଗୃହରେ ମଲେଣି । ଏକଥା କହିଲେ ତୁମେ ରାଗ ହେବ, କିନ୍ତୁ କେତେ ଥର ତୁମକୁ ଏକଥା ନ କହିଛି । ଏଥର ମୋର ଯାହା କରିବାର କରିବ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ଅସୁଛି ଦେଖିବ, ତୁମେ ମୁଁ ଏ ପାଖସେପାଖ ହୋଇ ଛଡ଼ା ହେବ ।

ବାସୁଦେବ—ସେଗୁଡ଼ାକ କାହିଁକି କହୁଛ ମ । ମୁଁ ଦେଖିଛି ସେ କଥା ତେର । ସେ ସବୁ କଥା ପାଣିଗରିକୁ କହିବ ଯାଅ । ସେ କଥା ନୁହେଁ; କାହିଁକି ମହାପାତ୍ରେ ସେଥିରେ ମାଉଛ । ରହିଯାଅ ସ୍କୁଲରେ । ଥିଲ ଏକରକମରେ, କାହିଁକି ଯାଇ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିବ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—"ନା ଅଉ ମୋର ସ୍କୁଲରେ ମମତା ନାହିଁ । ମୁଁ ସ୍କୁଲରେ ରହିବନାହିଁ । ଏ ଜୀବନରେ ଅଉ କିଛି ଭଲକାମ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବ ।"

ବାସୁଦେବ—"ଅଚ୍ଛା ଯାଅ, ଧରଣୀକୁ ପଚାର, ସେ କଅଣ କହୁଛି ।"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—"ମୁଁ ପଚାରି ନେଇଛି । ଅମେ ଦୁଇଜଣ ପେଟ ପୋଷିବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରୁନାହୁଁ ।

ଦିନଥିଲା ଯେତେବେଳେ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାଟା ମୋତେ ଗୋଲାମ-ଗିରି ପରି ଜଣାପାଉ ନଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ତା ନାହିଁ । ତା' ଛଡ଼ା ଜୀବନରେ କିଛି ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯିବା ।

ବାସୁଦେବ—"ଅଚ୍ଛା ହେଉ, ଟିକିଏ ଥଣ୍ଡା ମିଜାଜରେ ସବୁକଥା ଭାବ ।"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର କିଛି ନକହି ଟିକିଏ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିଲେ ଓ ଅବ-ଶେଷରେ ଉଠି ବାହାରିଲେ । ବାସୁଦେବ ମଧ୍ୟ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଚାଲି ଯାଆନ୍ତେ, ଶ୍ରୀରାମ ଥାଏ, ବାସୁଦେବ କହିଲେ,"ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠା ଏମିତି କାହିଁକି ହେଉଛି । ବୃନ୍ଦାବନେ ଭାଗ୍ୟରେ କିଛି କଷ୍ଟ ଅଛି ।"

ଶ୍ରୀରାମ—ଖବର କାଗଜ ବାଲେଶ୍ୱରରୁ ଆସେ ପଢ଼ନ୍ତି । କେଉଁ ଦିନରୁ ସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ିଦେବେ ବୋଲି କହୁଥିଲେ ।

ବାସୁଦେବ—କାହିଁକି ସେଠା ଏମିତି ହେଉଛି ?

ଶ୍ରୀରାମ—ସେ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟମାର୍ଗ ଧରିବେ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ଇସ୍କୁଲ ତ ଆଉ ଚାଲିଲା ପରି ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ଆଜିକାଲି ଗୋଟେ ନୂଆ ହାଉଆ ଆସିଛି । ଲୋକ ସବୁ ଚାରିଆଡ଼େ ଯାଉଛନ୍ତି ।

ବାସୁଦେବ—"ହଁ, ତୁ ତ ସବୁ ବୁଝୁଛୁ । ତୋତେ ସେ ରାମ ମହାପାତ୍ର ଯାହା ବୁଝାଇଛି ତୁ ତାହା ବୁଝିଛୁ । ଏତିକି କହି ବାସୁଦେବ ଘର ଭିତରକୁ ଉଠିଗଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ଶାନ୍ତଯୁବକ । ସେ ଲୋକର ଅନିଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଧର୍ମଭୀରୁ । ବାପାଙ୍କୁ ଭାରି ମାନନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅତି ବେଶୀ ମାନନ୍ତି । ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ଯେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଇସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀରାମ ଯେତେ ଦୁଃଖିତ ନୁହନ୍ତି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗାଁ ଛାଡ଼ିଗଲେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଅତି କଷ୍ଟ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେହି ସେରଗଡ଼ ଗ୍ରାମରେ ରହନ୍ତୁ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀରାମ ଥରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଏ ବିଷୟ କହିବେ ବୋଲି ଚେଷ୍ଟାକଲେ ।

—୨—

ଏଣେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ଦେଲେଣି । ଇସ୍ତଫା ତ ଦେଲେ, ଏବେ କରିବେ କଅଣ ? ଏ ବିଷୟ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁଣି ଥରେ ଭଲକରି ବିଚାରିନେବା ଉଚିତ ମନେ କଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, "ଶୁଣିଲ, ଏବେ ଚାଲ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଧର୍ମ ଧରିବା ।"

ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ନାମ ସୁକୁମାରୀ । ବୟସ ପ୍ରାୟ ୩୦।୩୨ ହେବ । ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଯେପରି ହୋଇଥାନ୍ତି ସେହିପରି । ଲେଖାପଢ଼ା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ; ମାତ୍ର ଘର କରଣା ସମ୍ଭାଳିବାରେ ଧୁରନ୍ଧର । ଅବଧାନ ଗିରି କରି ଅଳ୍ପ ସ୍ୱଳ୍ପ ଯେ ମାନ ମହତ୍ତ୍ୱ ବଜାୟ ରଖି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସଂସାରରେ ଚଳି ଆସିଥିଲେ, ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ନିଜର ବାହାଦୁରୀ ଯେତିକି ଅଛି ସୁକୁମାରୀଙ୍କ ବାହାଦୁରୀ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଅଛି । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ସୁକୁମାରୀ କହିଲେ, "ବାବାଜି ହେବାକୁ ବାକି କଅଣ ଅଛି କି ? ଘରକୁ ତ ଯାଅ ନାହିଁ, ପରବାସରେ ତ ସବୁଦିନେ ଥାଅ; ମଉଜ ମଜଲିସ ତ କିଛି ନାହିଁ । ପାନ ଖଣ୍ଡିଏ ତ ସୁଦ୍ଧା ଖାଅ ନାହିଁ । ତା' ଛଡ଼ା ନିଜର ସଂସାର ବୋଲିକରି ତ କିଛି ନାହିଁ । ବାବାଜି ହେବ ତ ଆଉ କଅଣ ? ଏହିସାରୁ ଇସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ାଉଥିଲ ନ ହେଲେ ଆଉ କିଛି କାମ କରିବ, ସେଥିରେ ଯାଏ ଆସେ କଅଣ ?"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ମୁଁ ଭାବି କରି ସ୍ଥିର କଲି ଯେ, ଘରପାଖ ବରସ୍ତୁ ବାଡ଼ି ଯାହା କିଛି ସବୁ ଛାଡ଼ିଦେବା । ତୁମେ ଓ ମୁଁ ଦୁଇଜଣ ଯିବା ସତ୍ୟବାଦୀ । ସେଠାରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ବାବୁ ଗ୍ରାମରେ କିପରି ଦେଶକାମ କରିବାକୁ ହୁଏ,ଶିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି । ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ସମସ୍ତେ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛନ୍ତି । ତୁମେ ଓ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲେ ତେଣିକି ଯେଉଁଠି ସୁବିଧା ହେବ ସେହିପରି କରିବା ।

ସୁକୁମାରୀ—ମୁଁ କଅଣ ବୁଝିଛି, ସେକଥା କହିବି । ତୁମର ଯାହା ମୋର ତାହା । ମୁଁ ତୁମର ପିଛ ଧରିଛି । ତୁମେ ଯାହା କରିବ ମୁଁ ତାହାହିଁ କରିବି । ତେବେ, ଏ ଗାଁ କଅଣ ଛାଡ଼ିଦେବ ?

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ତାହା ତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ମାତ୍ର ମୋର ମତଲବ ଏହି ଗାଁକୁ ଆସି କିଛିଦିନ କାମ କରିବା । କାରଣ ଏ ଗାଁରେ କାମ କରିବା ପାଇଁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ସୁବିଧା ଅଛି । ତେବେ ସବୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟବାଦୀ ଗଲେ ପାଖରୁ ତେଣିକି କଅଣ ହେବ କିଏ କହିବ । ଯାହାହେଉ ଗୁରୁଦେଉଡ଼ି କାଟି ଏକ ନୂଆ କଥାରେ ମାତିବା ତେଣିକି ଭଗବାନ ଯାହା କରନ୍ତୁ ।

ସୁକୁମାରୀ—ମୋର କଅଣ ? ତୁମେ ଯାହା କରିବ ମୁଁ ତାହାହିଁ କରିବି । ଆଜିକି ଦଶବର୍ଷ ହେବ ତୁମେ ତ ଏକପ୍ରକାର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପରି ରହୁଛ । ମୋତେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କରିଛ, ମୋର ଆଉ ଏହିଠାରୁ କଅଣ ଅଜୁଆ ହେବ ?

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ମୁଁ ଏ ଗାଁ ଛାଡ଼ିବା ଆଗରୁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି ବୋଲି ମନେ କରିଛି । ତା ଯଦି ମୁଁ କରି ନ ପାରିବି, ତେବେ ସତ୍ୟ-ବାଦୀରୁ ଫେରି ଏହି ଗାଁକୁ ଆସିବା ସହଜ ହେବ ।

ଏହିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି—ଏହି ସମୟରେ ଶ୍ରୀରାମ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଦେଖି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ହଠାତ୍ କହି ଉଠିଲେ, "ଶ୍ରୀରାମ, ତୁମର କଥା କହିବାକୁ ଯାଉଥିଲି । ମୁଁ ତ ଏ ଗାଁରୁ ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଯିବାର ସ୍ଥିର କଲିଣି ।

କାଲୁ ମିବା ପୂର୍ବରୁ ମୋର ଗୋଟିଏ କାମ ବାକି ରହି ଯାଇଛି । ସେ ହେଉଛି ତୁମ ଓ ବଂଶୀଧର ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପନ । ଶ୍ରୀରାମ, ମୁଁ କଅଣ କହିବି, ଏ ଗାଁର ଅବସ୍ଥା ତୁମେ ଆଜି ଯାହା ଦେଖୁଛ, ଏହି ୧୮ବର୍ଷ ଆଗରୁ ଏପରି ନ ଥିଲା । ଆଜି ଯେ କାନ୍ଥଭଙ୍ଗା ଦେଖୁଛ, ତାହା ସବୁ ଆଗେ ଉଚ୍ଚ ପିଣ୍ଡାବାଲା ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ଘର ଥିଲା । ଆଜି ଯାହାଙ୍କର ଦାନା ନାହିଁ କନା ନାହିଁ ଦେଖୁଛ, ସେମାନେ ସବୁଦିନେ ଶୁଦ୍ଧ ଗିନାରେ ଦୁଧ ପିଉଥିଲେ । ଗାଁ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି । ଏହାର କାରଣ ଅଧର୍ମ । ମନୁଷ୍ୟ ଉପରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅତ୍ୟାଚାର । ତୁମେ ବିରକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ତୁମ ବାପାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଅନ୍ତତଃ ୨୦ଟି ଘର ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି-ପରି ହରି ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ଯୋଗୁଁ । ଅତ୍ୟାଚାର, ଅତ୍ୟାଚାର କେତେ ରକମର ଅତ୍ୟାଚାର, କେତେଅଛି ଅତ୍ୟାଚାର । ଏହାର ପ୍ରତିକାର ତୁମେ କଅଣ କରିବ ? ହଁ କି ନାହିଁ କହିଲ ?"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏହି କଥା କହୁଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ଆଖି ଛଳଛଳ ହୋଇ ଯାଉଥିବାର ଶ୍ରୀରାମ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି କହିଲେ, "ମୁଁ ଆସିଥିଲି—ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବା ପାଇଁ । ଆପଣ ଏ ଗାଁ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବା କଥା କେତେଥର କହିଛନ୍ତି । ମୋର ଇଚ୍ଛା କିଛି ମୁଁ ଏ ଗାଁ ପାଇଁ କରନ୍ତି । ଆପଣ ଇସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଭଲକଲେ । ଏହି ଗାଁରେ ରହନ୍ତୁ । ଆପଣ ଓ ଆମେ ମିଶି କିଛି କାମ କରିବା । ମୁଁ ଆସିଥିଲି ଏହି କଥା ଆପଣଙ୍କୁ କହିବାକୁ ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏକଥା ଶୁଣି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲାପରି ଜଣା ପଡ଼ିଲା । ମାତ୍ର ସେ କହିଲେ, ନା ଶ୍ରୀରାମ, ତାହା ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ରହିବି ନାହିଁ ଏହି ଟିକିଏ ଅଧେ କାମ କରି ମରିଯିବି । ମୋର କାହିଁକି ମନ ହେଉଛି ମୁଁ ଏ ଗାଁରେ ଏକ ହୁଲସ୍ଥୁଲ କାଣ୍ଡ କରିଦେବି । ଏ ଗାଁର ଅବସ୍ଥାକୁ ଏକାବେଳେ ଓଲଟାଇ ଦେବି । ଆଜି ଯେ ଗରିବ ଅତ୍ୟାଚାରର ମୂହଁରେ ପଡ଼ି ପେଷି ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି ଗରିବଙ୍କ ବୁକୁରେ ଟିକିଏ ଦମ୍ଭ ପୂରେଇ ଦେଇ ଥିବେ ଏ ଧନୀ

ଉତ୍କଳ ସଂଘ ଲାଇବ୍ରେରୀ
ନଂ.........
ତା.........

ମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଦେବ । ମୋହର ଏହିପରି ମନ । ତୁମେ ଶ୍ରୀରାମ, ଏଥିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ କି ନାହିଁ କୁହ ?"

ଶ୍ରୀରାମ—ମୁଁ ଏଥିରେ ନିଶ୍ଚୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ମାତ୍ର ଆପଣ ଏଇଠି ରହନ୍ତୁ । ଏଠୁ ଆପଣ ଗଲେ ଆମେ ଯେ କଅଣ କରିବୁଁ, ତାହାର ଠିକ୍ ନାହିଁ । ଆପଣ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ପଦେ ଅଧେ ଭଲ କଥା ଶୁଣୁଛୁ । ନ ହେଲେ……

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ଶ୍ରୀରାମ, ମୁଁ ତୁମକୁ କହୁଛି, ତୁମେ ମୋ କଥା ରଖିବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ତୁମେ ସାତ ଦିନରେ ଥରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଇ ଦେଶର ଖବର ବୁଝ । ଖବରକାଗଜ ଖଣ୍ଡିଏ ଆଣି ପଢ଼ । ଯେତିକି ପାରିବ, କିଛି କିଛି କର । ଏହିପରି କରୁଥାଅ । ମୁଁ ସତ୍ୟ-ବାଦୀରେ ୬ ମାସ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ପୁଣି ଏହିଠାକୁ ଆସିବ । ନ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଏ ଗ୍ରାମର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସୁବିଧାଜନକ ହୋଇଯିବ । ଆଉ ଏକ କଥା ବିମ୍ବାଧର ସହିତ କୌଣସି ବିବାଦ ରଖ ନାହିଁ । ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ଏକବାରେ ହରିହର ଆତ୍ମା ହୋଇଯାଅ । ବୁଢ଼ା ଦୁଇଜଣ ଯେତେ ବିବାଦ ଲଗାନ୍ତୁ ପଛେ ତୁମେ ଟୋକା ଦୁଇଜଣ ମିଳିମିଶି ଚାଲ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ମୋର ତ ବିମ୍ବାଧର ସହିତ ଭଲ ପଡ଼େ । ସେ ମଧ୍ୟ ତା ବାପର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ଭଲ କଥା, ଆହୁରି ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ବଢ଼ାଅ । ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ ଓ ବରାବର ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଅ । ଏତିକି କରୁଥାଅ । ମୁଁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ବିମ୍ବାଧରକୁ ମଧ୍ୟ କହିଦେଇ ଯିବି ।

ଶ୍ରୀରାମ—ତେବେ ଆପଣ ଏ ଗ୍ରାମ ଛାଡ଼ିବେ, ଏହା ଠିକ୍ ହେଲା ?

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ନିଶ୍ଚୟ, ତୁମେ ଏଥିରେ ଦୁଃଖିତ ନ ହୋଇ ମୁଁ ଯେପରି କହିଲି, ସେହିପରି କରି ମୋର ଫେରି ଏହି ଗାଁକୁ ଆସିବାର ବାଟ ସଫା କରିଦିଅ ।

ରାମ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଉ କିଛି ନ କହି ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ ଯେ ବଡ଼ ଆଘାତ ହେଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀରାମ ଗାଁ ସାରା ପ୍ରଚାର କରିଦେଲେ ଯେ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅତି ଶୀଘ୍ର ସେ ଗାଁ ଛାଡ଼ିବେ । କି ଗରିବ କି ବଡ଼ଲୋକ ସମସ୍ତେ ଏକଥା ଶୁଣି ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । କେତେକ ଦୁଃଖୀଲୋକ ଏହି ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ଗ୍ରାମର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଥରେ ଥରେ ଆସି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କଲେ । କେହି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଘରେ ଖୁଆଇ ଯୋଡ଼ ପିନ୍ଧାଇଲେ । ମିତ ସାଙ୍ଗାତ ଘର ସବୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦି ଦି ବଖତ ତିନ ତିନ ବଖତ ଖୁଆଇଲେ । ଗାଁ ସାରା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମିବାରେ ଦୁଃଖ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଖୁଆଇବାରେ ଆନନ୍ଦ ଦେଖାଯାଉ ଥାଏ । ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଅବଧାନ ଯେ ଗୋଟିଏ ବଡ ଗ୍ରାମରେ ଏତେ ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇପାରେ, ତାହା ଆଜିକାଲିର ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଟ୍ରେନିଂ ପାସ୍ ଶିକ୍ଷକମାନେ କଳ୍ପନା କରିପାରୁ ନ ଥିବେ । ମନେ କରୁଥିବେ, ଏହା ଉପନ୍ୟାସର କଳ୍ପନା ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଏହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଘଟନା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୃତ୍ତିକାରୀ ହିସାବରେ ଶିକ୍ଷକତା କରୁ ନ ଥିଲେ । ପିଲା ପଢ଼ନ୍ତୁ ବା ନ ପଢ଼ନ୍ତୁ ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଖୁସ୍ ରଖିବା, ଇନ୍ସପେକ୍ଟରଙ୍କୁ ଖୁସ୍ ରଖି ନିଜ ଦରମା ଗଣ୍ଡାକ ମାରିନେବା ତାଙ୍କର କାମ ନ ଥିଲା । ପିଲାକୁ ପଢ଼ାଇବାର ଅର୍ଥ ସେ ବୁଝୁଥିଲେ, ତାହାକୁ ପର ଜୀବନ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମଣିଷ କରି ଗଢ଼ିବା । ଏହା କରୁଥିଲେ ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧରେ, ଧର୍ମ୍ମଜ୍ଞାନ ହିସାବରେ । ଏଣୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗାଁରେ ଏତେ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଥିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗାଁ ଦଳାଦଳି ଭିତରେ ନ ଥିଲେ । ସେ ଦଳାଦଳି ବନ୍ଦ କରିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଏ ମଧ୍ୟ ଆଉ ଏକ କାରଣ, ଯାହାଯୋଗୁଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଖାତିର କରୁଥିଲେ ।

× × ×

ସତ୍ୟବାଡ଼ିର ସେ ସୁନ୍ଦର ଜୁଗୁଅନା ବଣ ସବୁ କବିଙ୍କର ମନହରଣ କରିଛି । ବାସ୍ତବିକ ସେ ବଣ ଦେଖିଲେ ମନେ ହୁଏ ସୁନ୍ଦେ

କେବେ ଦେବଲୋକରେ ଗୋଟିଏ କବିସମ୍ମିଳନୀ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ କଳ୍ପନାର ପରିସର ଦେଖି ପରସ୍ପର ସହିତ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରିଥିଲେ । ଅବଶେଷରେ ଯେଉଁ କଳ୍ପନା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବୋଲି ପରିଚିତ ହେଲା, ସେହି କଳ୍ପନାକୁ ସୁବିଖ୍ୟାତ ଦେବ ଚିତ୍ରକର ଚିତ୍ର କରି ଦେଇଥିଲେ ଓ ସେହି ଚିତ୍ରକୁ ହାତରେ ଧରି ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ସତ୍ୟବାଦୀର ବୁଦ୍ଧିଅନା ବଣକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ସେହି ସୁନ୍ଦର ବୁଦ୍ଧିଅନା ବଣରେ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର । ମନେହୁଏ ସେ ବୁଦ୍ଧିଅନା ବନକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଆଜିକୁ ୨୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଗୋପବନ୍ଧୁ କଳ୍ପନା କଲେ, ସେହି ବୁଦ୍ଧିଅନା ବଣରେ ନିଜ ତପସ୍ୟାଫଳରେ ଏପରି ଏକ ଶକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ କରାଇବେ, ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳ ବ୍ୟାପିଯାଇ କୋଟିଏ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନୂତନ ସ୍ପନ୍ଦନ ଆଣି ଦେବ । ଦିନ ପରେ ଦିନ, ମାସ ପରେ ମାସ, ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନେ ବନ୍ଦ ବନ୍ଦ କରି ନିଜ ଶରୀରର ରକ୍ତପାତ କରି ଏକ ମହାଶକ୍ତିର ଉଦ୍‌ବୋଧନ କରିଥିଲେ । ତାହା ହିଁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉତ୍କଳର ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ବ୍ୟାପି ଯାଇଅଛି । ବିଶେଷତଃ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ସତ୍ୟବାଦୀର ସେ ଜାଗ୍ରତ ଶକ୍ତିକୁ ଶତ ଗୁଣ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରାଇ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳକୁ ସେଥିରେ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ କରାଇଥିଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସର୍ବଦା ସେହି ଦରିଦ୍ର କୃଷକ ଆଡ଼କୁ ଥିଲା । ଦରିଦ୍ର କୃଷକ ଉପରେ ସମଗ୍ର ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । କୃଷକର ମେରୁଦଣ୍ଡ ହିଁ ଧନୀର ଧନଗର୍ବ, ଶିକ୍ଷିତର ଶିକ୍ଷାଗର୍ବ, ଅତ୍ୟାଚାରୀର ଉନ୍ମାଦନା ସବୁ ସହ୍ୟ କରୁଛି । ଏହି କୃଷକ ଯେତେଦିନ ଅଚେତନ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବ, ତେତେଦିନ ଏ ହତଭାଗ୍ୟ ଦେଶର ଉଦ୍ଧାର ନାହିଁ । ଏହା ଗୋପବନ୍ଧୁ ଜାଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ କୃଷକ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗରଣ ଆଣିବାପାଇଁ ମନ ବଳାଇଥିଲେ । କୃଷକର ଜାଗରଣ ଓ ଅଭିଜାତ୍ୟର ପତନ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ମୂଳ ମନ୍ତ୍ର ଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷାର ଗର୍ବରେ କ୍ଷମତାର ଗର୍ବରେ କୃଷକକୁ

ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଅଧିକାର ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କୃଷକ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଦେଉ । ଏଥିପାଇଁ ଯେତେ ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇ ପାରେ, ତାହା ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଯାଇ ଦେବପ୍ରତିମ ଦାସେ ଆପଣେ ଅନେକ ଲାଞ୍ଛନା ସହିଛନ୍ତି । ସମତାଗଡ଼ରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ବିଦେଶୀ ଶାସନ ସାହାଯ୍ୟରେ ସ୍ଫୀତ ଏକ କୃଷକପୀଡ଼କ ଜମିଦାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଦୁଇବର୍ଷ ଜେଲ ଭୋଗିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସବୁ ଇତିହାସର କଥା । ସେ ସବୁର ବିଶେଷ ବିବରଣ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଉତ୍କଳର ଏକ ଆଲୋକସ୍ତମ୍ଭ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଯେଉଁ ଆଲୋକସ୍ତମ୍ଭକୁ ଦେଖି ଭବିଷ୍ୟତ୍ କୃଷକସମାଜ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଅଭିଜାତ୍ୟର ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଜେଲ ଭୋଗି ସୁଦ୍ଧା ଦବି ଗଲେ ନାହିଁ । ସେ ଭାବିଲେ କୃଷକ ସମାଜ ଭିତରେ କାମ କରିବା ପାଇଁ କର୍ମୀ ଆବଶ୍ୟକ ; ଯେଉଁ କର୍ମୀ କି ଖବରକାଗଜରେ ନାମ ବାହାରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ହେବେ । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଏପରି କର୍ମୀ ଆବଶ୍ୟକ ଯେ କି କୃଷକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଣ୍ଡ ମାଡ଼ି ହାଡ଼ ମାଂସ ମିଳାଇ ପଡ଼ି ରହିବ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ସତ୍ତାକୁ ମିଳାଇ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନୂଆ କରି ଗଢ଼ି ଦେବ । ଏହିପରି କର୍ମୀ ହେଲେ ଯିନା କୃଷକ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିପ୍ଳବ ଘଟାଇ ପାରିବ । ଏଣୁ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଗୋପବନ୍ଧୁ କର୍ମୀ ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ ସତ୍ୟବାଦୀରେ ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ଗ୍ରାମରୁ ସାମାନ୍ୟ ଲେଖି ପଢ଼ି ଜାଣିଥିବା ପୁରୁଷ ବା ସ୍ତ୍ରୀ କେହି ଇଚ୍ଛା କଲେ ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ପାରିବ । ସେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ନାମ ଥିଲା ଲୌକିକ ପାଠଶାଳା । ଏ ବିଷୟ ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କରେ ବରାବର ବାହାରୁଥାଏ । ଅନେକ ଗ୍ରାମରୁ ଅନେକ ଧାର୍ମିକ କୃଷକ ଲୋକ ସେବାବ୍ରତ ନେଇ ଲୌକିକ ପାଠଶାଳାରେ ଶିକ୍ଷାନେଇ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଅନେକେ ମଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛନ୍ତି ।

ସେରଗଡ଼ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ଖବର କାଗଜରୁ **ସତ୍ୟବାଦୀ** ପାଠଶାଳା କଥା ଶୁଣିଛି । ଆଉ ମଧ୍ୟ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ଦେଶପ୍ରାଣତା ଉତ୍କଳର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ବ୍ୟାପିଛି । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଆଖିରେ ଦେଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶତ ଶତ ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟର ସହିତ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେହିପରି ଜଣେ । ସେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ସେରଗଡ଼ ଗ୍ରାମରୁ ବାହାରି ବାଲେଶ୍ୱର ଷ୍ଟେସନ ଧରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବରାବର ସେ ଗାଁ କଥା ଭାବୁଥିଲେ । ବହୁକାଳର ମମତା ଛିନ୍ନ କରି ଆସିବାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବିଷାଦ ମଧ୍ୟ ହେଉଥାଏ । ମାତ୍ର ଏବେ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ଲୋକ-ସେବା କରିବେ । ଏ ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ଆଗରେ ଗ୍ରାମ ପ୍ରତି ମମତା ଅବଶେଷରେ ଉଭେଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ଜୋର ଦେଖାଇ ଥିଲା ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଚାଲିଥାଆନ୍ତି; ସଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ଭାରୁଆ ଚାଲିଥାଏ । ଭାରର ଗୋଟେ ଅଙ୍ଗାରେ ଗୋଟିଏ ବେତ ପେଟି, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗାରେ ଗୋଟିଏ ଟୋକେଇରେ କେତେକ ଜିନିଷ ପଡ଼ି ଥାଏ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ଆସୁଥାଆନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଟସାରା ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ସହିତ ନାନାପ୍ରକାର କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଚାଲି ଥାଆନ୍ତି । ଗାଁର କେତେ ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନକୁ ଚାଲି ଆସୁଥାଏ । କେତେ ପ୍ରକାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେଥିରୁ କେତେକ ମନ ଭିତରେ ଲୁଚାଇ ଦେଉ ଥାଆନ୍ତି । କେତେ ଅବା କହି ପକାଇ ଶାନ୍ତି ପାଉଥାନ୍ତି, କେତେବେଳେ ଅବା କାନ୍ଦି ପକାଇଲା ପରି ହୋଇଯାଉ ଥାଆନ୍ତି । ଏତେକାଳ ଚଟଶାଳୀରେ କାମ କରି ଏବେ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇ ଶେଷରେ ଯେ ସ୍କୁଲ ହାକିମ ଆସି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅପାରଗ ବୋଲି କହିଗଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଆଉ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଆଣି ରଖିଗଲେ, ଏହା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ଜୋରରେ ଆଘାତ ଦେଇଥାଏ । ଗଦାଧରଙ୍କ ଚାଲି ଚଳଣି ଓ ସେ ନିଜେ କିପରି ଚାକରି ବଜାୟ ଲାଗି ବ୍ୟସ୍ତ, ଏକଥା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଲରୂପେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦୁଃଖିତ ହେଉଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ କଥା ପଚାରି

ଚନ୍ଦ୍ର ହସି ପକାଉ ଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଭିତରେ ଯେ ଗାଁର ଗୋଟିଏ ଭୀଷଣ ଶତ୍ରୁ ବଢ଼ୁଛି, ଏକଥା ବାରମ୍ବାର କରି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧରଙ୍କୁ କହୁଥାନ୍ତି । ସବୁ କଥା କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ସୁର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଧରି ଥାଆନ୍ତି । ସେ'ଟି ହେଉଛି ସେଭଳିଆ ଗାଁର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧରଙ୍କର ପରସ୍ପର ଗାଢ଼ ବନ୍ଧୁତା ଆବଶ୍ୟକ । ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୟଙ୍କର ଶତ୍ରୁତା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁଇ ଯୁବକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ବନ୍ଧୁତା ଅଛି । ମାତ୍ର ଏମାନେ କ୍ରମଶଃ ବିବାଦଟାକୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୂତ୍ରେ ଯେ ନ ଆଣିବେ, ଏହା ମଧ୍ୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଚିନ୍ତିତ । କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧରଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କହୁଥାନ୍ତି, "ତୁମେ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଭାଇ ପରି ରହିଲେ ଗାଁ ସୁନା ହୋଇଯିବ । ନ ହେଲେ କିଛିଦିନ ପରେ ତୁମ ଗାଁରେ ଭୂତ ଆସି ନାଚିବେ ।" ଏ କଥାର ଉତ୍ତରରେ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦୁହେଁ ନୀରବ ରହନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏ ନୀରବତାର ଅର୍ଥ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବେଶ୍ ବୁଝି ଥିଲେ—କେହି ମନକୁ ସ୍ଥିର କରି କିଛି ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଯାହାହେଉ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବାରେ ସୁବିଧା ଓ ଅସୁବିଧାରେ ସୁଦ୍ଧା ତ୍ରୁଟି କରୁ ନ ଥାନ୍ତି ।

ଏହିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଚାଲି ଥାଆନ୍ତି । ଅବଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ଆସି ବାଲେଶ୍ବର ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଶୁଣିଲେ ଗାଡ଼ି ଆସିବାକୁ ଆଉ କମ୍ ସମୟ ଅଛି । ଟିକେଟ୍ କିଣିବାକୁ ବଂଶୀଧର ଗଲେ । ଆଉ ଅନ୍ୟମାନେ ଯାଇ ପ୍ଲାଟ୍‌ଫର୍ମରେ ବସିଲେ । ଟିକେଟ୍ ନ ଦେଖିଲେ ପ୍ଲାଟ୍‌ଫର୍ମକୁ ଛାଡ଼ି ନ ଦେବା ପ୍ରଥା ଅନେକ ଷ୍ଟେସନରେ ଅଛି । ମାତ୍ର ବାଲେଶ୍ବରରେ ତାହା ନାହିଁ । ଭିରୁଆକୁ ବିଦା କରିଦେଲେ । ଭିରୁଆ ଗଲାବେଳେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ି ଜୁହାର ହେଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଉଠାଇ ନେଇ ତା' ପିଠିରେ ଦୁଇ ତିନଟି ସ୍ନେହ ଚାପୁଡ଼ା ମାରି କହିଲେ, "ମୁଁ ଫେରି ତୁମ ଗାଁକୁ ଆସିବି ଯେ । ମୋର ତ' ସେ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପରି,

ମୁଁ ଛାଡ଼ି ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଗାଡ଼ି ଆସିଗଲା ଗାଡ଼ି ଆସିଗଲା ହୋ ଚାରିଆଡ଼େ ହୁ, ସୁ ଶୁଣାଯିବାରୁ ଖାଲୁଆ ବାବୁ ଭିତରେ ଦୌଡ଼ି, ପ୍ଲାଟ୍‌ଫର୍ମ୍‌ରୁ ଚାଲି ଆସିଲା । କାଲେ ପୁଣି ଟିକଟ୍ କଲେକ୍ଟର ଧରିବ ନ ଛାଡ଼ନ୍ତି । ଏ ଭାବ ତାହାର ମୁହଁରେ ବିଷାଦ ଚିହ୍ନରୁ ଛଡ଼ି ଯାଉ ନଥିଲା । ବଂଶୀଧର ଟିକଟ୍ କରି ଆଣି କେତେକ କାଗଜ ହାତରେ ଧରିଲେ । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଭଲ ଜାଗାଟିଏ ଖୋଜି ଖୋଜି ସେଇଠାରୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନେଇଗଲେ । ଯେତେ ଭଲ ହେଉ ପଛକେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଗାଡ଼ି ତ । ଅନ୍ତତଃ ଠିଆ ହେବା ପାଇଁ ଜାଗା ଅଛି । ସୁକୁମାରୀ ଗାଁର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ । ସେ ପୂର୍ବରୁ କେତେଥର ରେଲ ଚଢ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଅସ୍ୱସ୍ତି ହେଉ ଥାଆନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ସେଥିପାଇଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭୟ ନ ଥାଆନ୍ତି । ଗାଡ଼ି ଉପରକୁ ଉଠିଲେ । ମାଲପତ୍ର ମଧ୍ୟ ଉଠିଗଲା । ବଂଶୀଧରଙ୍କୁ ଟିକଟ୍ ଦାମ କଥା ପଚାରିବାରୁ ବଂଶୀଧର କହିଲେ, "ତା ପୁଣି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ନେବି ନା ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ତୁ ଟଙ୍କା କେଉଁଠୁ ଆଣିଲୁ ? ତୋ ବାପର ଟଙ୍କା ମୁଁ ନେବି ନାହିଁ ।" କିନ୍ତୁ ବଂଶୀଧର ସେ ଟଙ୍କା ନେବେ ନାହିଁ, ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟରୁ ଜଣା ପଡ଼ିଗଲା । ଏଣୁ ଆଉ ସେ ବିଷୟରେ ବେଶୀ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ହେଲା ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାହ୍ୟତଃ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭିତରେ ବଂଶୀଧରର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମମତା ଦେଖି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା ପରି ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତରେ ୫୦ଟଙ୍କା ଗୁଞ୍ଜି ଦେଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପଚାରିଲେ, "ଏ କଅଣ ?" ଶ୍ରୀରାମ କହିଲେ, "ନେଇ ଯାଇ ଥାଆନ୍ତୁ । ସେଠାରେ କିଛି ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ହେବ । ହାତରେ କିଛି ଥିବା ଭଲ ନୁହେଁ କି ? ରାମଚନ୍ଦ୍ର—"ହଁ, ସେ ତ ସତ କଥା, ମାତ୍ର—।" ଏତିକି କହି କିଛିକ୍ଷଣ ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହି ପୁଣି କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା ଶ୍ରୀରାମ, ବଂଶୀଧର, ତୁମ ଦୁହେଁ କହୁଛ, ତୁମେ ମୋ ଆଗରେ ଏଇଠି ମୋ ଅଙ୍ଗକୁ ଅନାଇ କର କି ଯେ, ତୁମେ ପଡ଼ୋଶୀରକୁ ଭୁଲ ବୋଲି ମନେ କ କେବେହେଁ କିଛି ମନୋମାଳିନ୍ୟ ରଖିବ ନାହିଁ । ଏହି

ତେବେ ଶ୍ରୀରାମ, ମୁଁ ତୁମର ଏ ଟଙ୍କା ନେବି । ବଂଶୀଧର, ତୁମର ଏ ଟିକେଟ୍ ରଖିବ । ନ ହେଲେ ମୁଁ ଆଜି ଏ ଗାଡ଼ିରେ ଯିବି ନାହିଁ ।”

ସାଟ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ଦୁହିଙ୍କୁ ଦୁହେଁ କିଛିକ୍ଷଣ ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇଗଲେ; ମାତ୍ର ବେଶୀ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଶ୍ରୀରାମ ବଂଶୀଧରଙ୍କ ହାତ ଧରି କହି ପକାଇଲେ, “ଅଚ୍ଛା ବଂଶୀଧର, ତୁମର ମୋର ତ’ କିଛି ବିବାଦ ନାହିଁ; ତେବେ ଏଣିକି ତୁମେ ମୁଁ ଦୁହେ ଭଲକରି ମିଳି ମିଶି ରହିବା । ତୁମର ମୋର ଅଜିଠାରୁ ସଙ୍ଗାତ । ଅଚ୍ଛା, ଏହିଠାରେ ଆମେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରୁଛୁ, ଆମେ ଦୁହେଁ କେବେହେଁ ପରସ୍ପର ବିବାଦ କରିବୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆପଣ କହନ୍ତୁ, ଆପଣ ସତ୍ୟବାଦୀକୁ ଏହିଠାକୁ ଆସିବେ, ଏହିଠାରେ ରହିବେ ।”

ବଂଶୀଧର କହିଲେ, “ହଁ, ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ବିବାଦ ରହିବ ନାହିଁ । ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଆସିବେ ବୋଲି କହନ୍ତୁ ।” ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ, “ତୁମେ ଦୁହେଁ ମୋତେ ଏହିପରି ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବି । ମୋ ମନରେ କେତେ କଥା ଅଛି । ମୁଁ କଅଣ କହିବି ? ମାତ୍ର ଏତିକି କହୁଛି, ତୁମେ ଦୁହେଁ ଏହିପରି ମୋତେ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ସେଠାକୁ ଆସିବି, ସେଇଠି ରହିବି । ସେଇଠିକା ଲୋକଙ୍କ ଅନ୍ନ ମୁଁ ଖାଇଛି । ଏ ଦେହ ସେଇଠି ଛାଡ଼ିବି । ସେଇଠିକା ଲୋକଙ୍କର ମୁଁ ସେବା କରିବି । ସେଇଠି ଏ ଜୀବନ ଶେଷ କରିବି । ଆଉ କେତେ ଦିନ ବା ଅଛି । ଦେଖାଯାଉ ଭଗବାନ କଅଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ଏତିକି କହି ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ରେଲଗାଡ଼ି ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଯାହା ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ, ଯାଇ ସେହିପାଖ ବେଞ୍ଚି ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ବଂଶୀଧର ଓ ଶ୍ରୀରାମ ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଗାଡ଼ି ହୁଇସିଲ ବଜାଇଲା । ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧରି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ବେଞ୍ଚିଉପରୁ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ପୁଣି ଗୁରୁମାନଙ୍କ ପାଦଧରି ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ଜୁହାର ହେଲେ । ଗାଡ଼ି

ଛାଡ଼ି ନ ଥାଏ । ମାତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦୁଆର ବନ୍ଦକରି ଦେଇ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସିଲେ । ବଂଶୀଧର ଓ ଶ୍ରୀରାମ ବିଦା ହୋଇଗଲେ । ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇଁ ନିଜ ପାଖରେ ଜାଗା କରି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଲୁଗାପଟାକୁ ସଜାଡ଼ି ରଖିଦେଲେ । ସୁକୁମାରୀ ଯାଇ ବସିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲେ, "ଏଣିକି ଜଗଦୀଶ ଭରସା । ଜୁଆଡ଼େ ଠାଣିଥିଲ ସେଆଡ଼େ ଗଲ । ଏଣିକି ରାହା ଦେଖାଅ, କୂଳ ଲଗାଅ ।"

ଏହି ସମୟରେ ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲା । ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲା ମାତ୍ରକେ ସୁକୁମାରୀଙ୍କ ଆଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଆବେଗରେ କହି ପକାଇଲେ, "ତେବେ ଆମେ ଏ ମୁଲକ ଛାଡ଼ିଲେ ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ଛାଡ଼ିଲେ, କେଉଁଠି ? ଫେର ତ ଆସିବା ।"

ସୁକୁମାରୀ—"ସେ ତ ଗହନର କଥା । କଅଣ କପାଳରେ ଅଛି କେଜାଣି ?"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର—"ହଁ, ପଛ କଥା ତ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ । ଏଷଣି ଏ ଦେଶ ଛାଡ଼ିଲେ ।"

ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଦେଲା ।

ଦିନେ ବାସୁଦେବ ନିଜ ବଙ୍ଗଳାରେ ବସିଛନ୍ତି । ନିଜ ମହାଜନି କାଗଜପତ୍ର ବସି ନିଜେ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ସେହି ସେରଗଡ଼ ମୌଜାର ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ନାମରେ ଜଣେ ଆସି ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ଦଣ୍ଡବତ କରି ବସିଲା । ବାସୁଦେବ ନିଜ ଡାହାଣ ହାତ ଉଠାଇ ଦଣ୍ଡ-ବତକୁ ଘେନିଲେ ଓ ଟିକିଏ ଶଙ୍କର ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଇ ପୁଣି ଲେଖିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଦିନ ପହରେ ସୁଦ୍ଧା ହୋଇ ନାହିଁ । ଖରା ଟାଣ ହୋଇ ନାହିଁ । ପୁଷମାସିଆ ଦିନ । ଶୀତ ଖୁବ୍ ଅଛି । ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ବଙ୍ଗଳାର ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର କବାଟ ପାଖରେ କୁକୁର କାକୁର ହୋଇ ବସିଥାଏ । ତା ଦେହରେ ଖଣ୍ଡେ କଳା କୋଟ ଅଛି । ସେପରି କୋଟ ପୁରୁଣା ଅବସ୍ଥାରେ କାବୁଲମାନେ ଆଣି ଗାଁରେ ନିଲାମ କରି ବିକି କରନ୍ତି । ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇର କୋଟରୁ ଜଣାଯାଏ, ଅନ୍ତତଃ ୫ବର୍ଷ ହେଲା କିଣିଲାଣି । କାରଣ ସେଥିରେ ୪।୫ ଜାଗା ଚିରି ଯାଇଥିବାରୁ ତାଳି ପଡ଼ିଛି । ଆଉ ତା ଦେହରେ ଘୋଡ଼ହେଲା କିଛି ନ ଥାଏ । ନିଜ ଲୁଗ କାନକୁ ବେକ ଚାରିପାଖ ଯାକ ଗୁଡ଼ାଇ ଦେଇଥାଏ । ଶଙ୍କରର ବୟସ ପ୍ରାୟ ୪୦।୪୫ ହେବ । ମୁହଁ ଶୁଖିଲା । କପାଳରେ ଚିନ୍ତାର ରେଖା ବେଶ୍ ପରିଷ୍କାର ଦୂରରୁ ଦେଖାଯାଉଛି । ଶଙ୍କର କିଛିକ୍ଷଣ ବସିରହି କହିଲା, "ସାଆନ୍ତେ, ଧାନ ଆଣି ଦୁଆର ମୁହଁରେ ରଖିଛି । କାହାକୁ କହନ୍ତୁ ମାପି ଦେବ ।" ବାସୁଦେବ ଏଣେ ତଳକୁ ମୁହଁ କରି ଲେଖୁଥାଆନ୍ତି । ତେଣେ

କହିଲେ, "ଆଁ ଧାନ ଆଣିଛୁ ? ସବୁ ଛଣ୍ଡାଇବୁ ନା ?" ଏଥିରେ ଶଙ୍କର ଟିକିଏ ଗଲା ଖଙ୍କାର ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲା, "ଏଥର ତ' ଧାନ ପୋକ ଖାଇଗଲା; ଗୃହଅଣା ତ' ସୁଦ୍ଧା ପାଇ ନାହିଁ । ଯାହାକ ଅଣି ଖଳାରେ ଜମା କରିଥିଲି, ସାଆନ୍ତଙ୍କ ପିଆଦା ଯାଇ ଅଟକାଇ ଦେଇ ଅସିଥିଲା । ସେଥିଁାକୁ ତ' ମଳମାଳ ନେଇ ଅଛୁଛି । ପିଆଦା ଅଗରେ ବ ମଲ ଦେଇଛି । ସବୁ କୁଆଡୁ ଛୁଡବ ? ସୁଧକୁ କିଛି ପଠାଇବ ।" ବାସୁଦେବ ଲେଖୁ ଥାଆନ୍ତି । ଏଣେ ହୁଁ ମାର କହିଲେ, "ଅଚ୍ଛା, ଧାନ ଏହି ବଙ୍ଗଳା ଭିତରକୁ ନେଇଆ । ମୁଁ ଲୋକ ଡକାଇଛି ।" ଶଙ୍କର ଯାଇ ଆଠଟି ପଠ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ନିଜେ ଉଠାଇ ଅଣି ବଙ୍ଗଳାରେ ରଖିଲା । ତହୁଁ ବାସୁଦେବ କହିଲେ,"ଏଠି ଖାଲିଠା କାହିଁକି ବସିବୁ,ଆମର ଅଳି ଗୃହଠା ପଡୁଛି ପଡୁଛି । ତୁ ଟିକିଏ ଯିବୁକି ବଳଦ ଅଡ଼େଇ ଦେବୁ—ଆମର ଲୋକ ଅସି ନାହିଁ । ଶଙ୍କର ଏ ପାଖ ସେପାଖ ଅନାଇଁ ଉଠି ଖଳା ଅଡ଼କୁ ଗଲା । ଏହି ସମୟରେ ଶ୍ରୀରାମ ଆସି ସେହି ବଙ୍ଗଳାରେ ପଡ଼ିଥିବା ଚଟେଇ ଖଣ୍ଡିକରେ ବସିଲେ । ଶ୍ରୀରାମକୁ ବାସୁଦେବ କହିଲେ, "ଶ୍ରୀରାମ,ଦେଖିବୁଟି ଏ ଓ୍ୟାସିଲ ବାକି ଖାତାଠା । ଶଙ୍କର ଘଡେଇ ଆସିଛି ଧାନ ଦେବାପାଇଁ,କେତେ ବାକି ଅଛି । କଅଣ ମୋତେ କହିବୁଟି । ଗଲାବର୍ଷ ସିହାଠାକୁ ବ ଟିକିଏ ମିଳାଇ ଦେ । ଶ୍ରୀରାମ ଓ୍ୟାସିଲ ବାକି ଖାତା କାଢ଼ି ଦେଖିଲେ । ଶଙ୍କର ଘଡେଇ । ସା । ସେରଗଡ଼୍ ନାମରେ ବାକି ଛେ ୮୧।୦୯, ହାଲ ଛେ ୪।୦୯,ମୋଟ ଛେ ୮୫।୦୯; ସୁଧ ଛେ ୨୧।/.୦୯=ମୋଟ ଛେ ୧୦୬।୧୦୯ ? ଶ୍ରୀରାମ ଏହାକୁ ଦେଖି ଟିକିଏ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ମାତ୍ର ପରେ ଭାବି ନେଲେ ଯେ, ଏଥିରେ ଚମକିବାର କାରଣ କିଛି ନାହିଁ । କାରଣ ଏ କିଛି ବଡ଼ଶଡ଼ ଘଟଣା ନୁହେଁ । ଓ୍ୟାସିଲ ବାକି ଖାତାରେ ୨୫୦।୩୦୦ଜଣ ଖାତକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ତତଃ ୧୦୦ ଜଣଙ୍କର ଏହିପରି ବାହାରିବ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀରାମ ଏ ବିଷୟରେ କଅଣ ଟିକିଏ ଭାବିଲା ପରି ଜଣାଗଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସେ କହିଲେ, "ତା' ଉପରେ ତ' କଅଣ ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ ବାକି ।" । ବାସୁଦେବ ପଚାରିଲେ—"କେତେ ?"

ଶ୍ରୀରାମ ଉପର ହିସାବ କହି ଦେବାରୁ ବାସୁଦେବ କହିଲେ, "ହେ, ଏତେ କଅଣ କହୁଥିଲୁ ?"

ଶ୍ରୀରାମ ଟିକିଏ ଥତମତ ହୋଇ କହିଲେ, "ତା' ଜନ୍ମ ଗଲେ ସେ ଅଙ୍କରୁ ସୁଝିପାରିବ ନା ? ଏ ଗୁଡ଼ାକ ଖାଲି ଖାତା କାହିଁକି ବଢ଼ୁଛ ?" ବାସୁଦେବ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କଠାରୁ ଏପରି ପଦୁରିବାର କେବେ ଶୁଣି ନ ଥିଲେ। ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "କାହିଁକି, ଦେଖୁ ନାହୁଁ, ସେ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଅସୁଲ ଦେଇଛି କି ନାହିଁ । ହାଲ ପିଛିଲା ଲାଗିଛି । ଏହା ମହାଜନ କାରବାର । ଏ ଟେଙ୍ଗଳଘର କଥା ହୋଇଛି କି ?"

ଶ୍ରୀରାମ ତା' ପରେ ଟିକିଏ ରହି କହିଲେ, 'ତା'ର ତ' ଜମା ୩ମାଣ ନା ୩୪ ମାଣ ଜମି । ସେଥିରୁ ଏତେ ଦେଣା ସୁଝିବ କିପରି କି ଜାଣେ ।" ବାସୁଦେବ ଟିକିଏ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ, "ତୁ ନେଇ ତାକୁ କିଛି ଦେଇଦେ । ତୁ ଯା' ମଣିଷ ହେବୁ, ତା ଦେଖା ଗଲାଣି । ତୋତେ ତ ସେ ରାମ ମହାପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ାଇଛି । ଗଲା ନାହିଁ ତା' ସାଙ୍ଗରେ ସତ୍ୟବାଦୀ ।" ଏହିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଦେଖି ବାସୁଦେବ କହିଲେ, "ଶୁଣିଲ ନା ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ, ଆମ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବାହାଦୁରୀ । ଏଠାକୁ କାହିଁକି ଭଗବାନ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ । ମହାଜନ କାରବାର କରି ଖାତକର ଜମିବାଡ଼ି ଧରି କରଣା ହିସାବ କରି ତା' ପାଖରୁ ଲୁଅଟେଡ଼ ଅସୁଲ ହେବ କହୁଛି । ଖାଲିକୁ ତ' ଲୋକେ ଏମିତି ଅସହ୍ୟ ଯେ ସବୁବେଳେ ଫାଙ୍କି ଦେବାପାଇଁ ତିଆର । ସେଥିରେ ଆମର ଘରେ ଜଣେ ଏପରି କଥା ମୁହଁରୁ ବାହାରିଲେ ଆଉ କଅଣ କାରବାର ହେବ ?"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଶ୍ରୀରାମ ଅଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଇ ପୁଣି ବାସୁଦେବଙ୍କ ଅଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲେ, "ଆଉ କହିବାର ଅଛି ? ଲୋକ ଦିନକୁ ଦିନ ଅସହ୍ୟ ହୋଇଗଲେଣି, ଆମ ମହାଜନୀ କଥାରୁ ମୁଁ ଆଉ ବୁଝୁନାହିଁ ନା ? ଯାହାର ନେଲେ, ତାକୁ ଦେବା ତ' ଦୂରେଥାଉ ସୁଧ

ସୁଦ୍ଧା ଛଡ଼ାଇବା କଥା ମନରେ ପକାଉ ନାହାନ୍ତି । ଶ୍ରୀରାମ ପିଲା ଲୋକ । ସେ କ'ଣ ବୁଝିଛି । କହିଦେଲା ପଦେ ଏଣୁ ତେଣୁ ।”

ବାସୁଦେବ ଜୋର ଦେଇ କହିଲେ, “ନା, ସେ ରାମ ମହାପାତ୍ର ଗଲା ଦିନୁଁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଏଇଠାର ମତି ଠିକ୍ ନାହିଁ । ମୋ କାନକୁ ଏ କଥା ଆସିଛି—ଏ ଆଉ ବଂଶୀଧର କୁଆଡେ଼ ଆଜିକାଲି ଭାରି ସାଙ୍ଗ । ପୁଣି କୁଆଡ଼େ ଆମେ ସବୁ ଭାରି ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛୁଁ । ଯୁଆଙ୍କୁ ଭାରି ଚିନ୍ତା । ମୁଁ କ'ଣ କହିବି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ, ଆଖି ବୁଜିଲେ ଏ ଘରକରଣା ଭାଙ୍ଗି ଯିବ ଭକାଶ ନ ହେବେ, ମୋତେ କହିବ ।”

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ରାମ ମହାପାତ୍ରଟା ବଗୁଲିଆ, ତା' କଥା ଏମାନେ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ସେ ଯାଇଛି ଏ ଗାଁରୁ ରକ୍ଷା । ହଁ, ମୁଁ ଶୁଣୁଥିଲି ଶ୍ରୀରାମ ବଂଶୀଧରଙ୍କର ଖୁବ୍ ପଡୁଛି ବୋଲି । ପଢ଼ିଲା, ପଢ଼ିଲା ସେଥିରେ କିଛି ଯାଉ ନାହିଁ । ଘରର ଘରକରଣା କଥା ତ' ବୁଝିବା ଦରକାର ।

ଏ ସବୁ କଥା ଶୁଣି ଶ୍ରୀରାମ ଚିଙ୍କି ଗଲେଣି । ସେ କେବେ ନିଜ ବାପାଙ୍କ ଆଗରେ ବେଶୀ କଥା କହୁ ନାହାନ୍ତି । ବାପାଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରନ୍ତୁ ନ କରନ୍ତୁ, ତାଙ୍କୁ ଯେ ଶ୍ରୀରାମ ପିଲା ଦିନୁ ଅତି ବେଶୀ ଭୟ କରନ୍ତି, ଏ କଥାରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀରାମ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସି ଥାଆନ୍ତି । ସେ ମନେ ମନେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଉପରେ ଭାରି ରାଗି ଗଲେଣି । ବାପାଙ୍କ ଆଗରେ କଥାଟା ଯଦି ନ ଥିଲେ ହୁଏ ତ ସେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଦୁଇ ଚାରି ପଦ ଶୁଣାଇ ଦେଇଥାଆନ୍ତେଣି । କ'ଣ କରିବେ, ମନକଥା ମନରେ ମାରି ବସିରହି ସବୁ ସହିନେଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବେଶୀ ସମୟ ଏ କଥାରେ ନ ମାତି ଧୀରେ ଧୀରେ ତାଙ୍କ ସ୍କୁଲ କଥା ପକାଇ ଦେଲେ । ବାସୁଦେବ ସେ କଥାରେ ଯୋଗ ଦେଲା ମାତ୍ରକେ ଶ୍ରୀରାମ ସେଠାରୁ ଯାଇ ଖଳାରେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ତା'ଠାରୁ ପଚାରି ବୁଝିଲେ ଯେ, ସେ ତାହାର ଧାନ କରଜର ମୂଳ କଥା ଜାଣେ ନାହିଁ । ଶଙ୍କର ବାପ ଅମଳରୁ ଓ ବାସୁଦେବଙ୍କ ବାପ ଅମଳରୁ ସେ ଧାନ କରଜ ଗଡ଼ି ଆସୁଛି । ତେବେ ୨° ସାଲ କାଳବେଳକୁ ଶଙ୍କର ୫ ଛେଳା ଧାନ କରଜ ନେଇଥିଲା । ସେ ଧାନ ସୁଝି ପାରୁନାହିଁ ।

ଯାହା ହେଉଛି, ସବୁ ସୁଧକୁ କଟୁଛି । ତା'ଛଡ଼ା ବର୍ଷାଦିନେ ନଅଣ୍ଟ ଅଣ୍ଟରେ ଯାହା ନିଏ ତାହା ସୁଧ ଅସଲ ସବୁ ଛଡ଼ାଇ ଦେଉଛି । ତା'ପରେ କୁଟୁମ୍ବ ୬ ପ୍ରାଣୀ । ଜମି ୩।୦ ମାଣରେ ଚଳିପାରେ ନାହିଁ । ଅଷାଢ଼ ଶ୍ରାବଣ ବେଳକୁ ବରାବର ବାସୁଦେବଙ୍କ ଦୁଆରେ ଅଖାପଟ ନେଇ ପହଞ୍ଚେ । ଏସବୁ କଥା ଶଙ୍କର ବଡ଼ ନିରୀହସ୍ୱରରେ କହିଯାଇ ଥାଏ । ପାଠକେ ହୁଏତ ମନେ କରିବେ ଯେ, ବାସୁଦେବ ବଡ଼ ସୁଧ-ଖୋର ନିର୍ଦ୍ଦୟ ମହାଜନ । ମାତ୍ର ଶଙ୍କର ତାହା ମନେ କରେ ନାହିଁ । ସେ କହେ ସଂସାର ତ' ସେହି ରକମ । ମହାଜନ ହେଲେହିଁ ତ ଏହିପରି ସୁଧ ନେବ । ମାତ୍ର ବାସୁଦେବଙ୍କ ଦୁଆରେ ଅଖା ନେଇ ପହଞ୍ଚିଲେ ଆଉ ନିରାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନ ଥିଲାକୁ ସେହି ତ' ଭରସା; ତେଣୁ ଶଙ୍କର ମୁହଁରୁ ବାସୁଦେବଙ୍କ ନିନ୍ଦା ବାହାରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବରଂ ଏକଥା ଶୁଣାଗଲା ଯେ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସେ ଓ ତା କୁଟୁମ୍ବ ପ୍ରାଣରେ ଅଛନ୍ତି । ନ ହେଲେ ତ ଅଖିଆ ଅପିଆ ମରି ଯାଆନ୍ତେଣି । ପାଠକଙ୍କ ଭିତରୁ ଯଦି କେହି ମାମଲତକାର ଥାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ହୁଏତ ମନେ କରିବେ ଯେ, ନ ଦେଇ ପାରିଲା ଭଳି ଦେଣା ହୋଇଗଲେ ଶଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ଲୁଗଣି କରି ଫାଙ୍କିଦେବ । କିନ୍ତୁ ନାଁ—ସେ କଥାକୁ ଶଙ୍କର ପାପ ବୋଲି ମନେ କରେ । ସେ କହେ, "ଏ ଜନ୍ମରେ ଧାରୁ ହୋଇ ପରଜନ୍ମରେ ମୁକ୍ତି ପାଇବି ନା ? ଦେଣା ସୁଝିବି, ସୁବିଧା ହେଲେ ଗୋଟିଏ ଧାନ ସୁଦ୍ଧା ବାକି ରଖିବି ନାହିଁ ।" ସେ ସୁବିଧା ଯେ କେବେ ଆସିବ ଓ କିପରି ଆସିବ ସେ ବିଷୟ ଭାବି ଶଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଖେଳି କରେ ନାହିଁ । ସେ କହେ, 'ସେହି ଜଗନ୍ନାଥେ ଯେପରି ବରାଦ କରିବେ ।"

ନାନାପ୍ରକାର କଥା କହି କହି ଓ ଶୁଣି ଶ୍ରୀରାମ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, "ଶଙ୍କରକୁ କହିବି କି ଆଉ ଧାନ ନ ଦେବାକୁ । ଶୁଣିଲେ ବାପା ରାଗିବେ । ସେଥିରେ ହେବ କଅଣ ? କଣେ—ଗାଳିବାକୁ ତ ବଳା କରିଦେବେ । ବାପା ଯଦି ନାଲିଶ୍ କରନ୍ତି—ଗରିବ କରୁସ ତ ନାଶ ହେବ । ନା କାହିଁକି ? ମୁଁ ଯଦି କହେଁ ଯେ ମୁଁ ଧାନ ପାଇଛି, ତେବେ

ନାଲିଶ କରି ବା ହେବ କଅଣ ? ତେବେ କଅଣ ଶଙ୍କରକୁ କହିବ !” ଏହାପରେ ଭାବି ଭାବି ଶଙ୍କରର ଶୁଖିଲା ମୁହଁକୁ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଅନାଇ ଶ୍ରୀରାମ ଆଉ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ସେଠୁଁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ସିଧା ବମ୍ବାଧର ଘରଆଡ଼େ ଗଲେ । ଯାଉଁ ଯାଉଁ ବାଟରେ ବମ୍ବାଧର ସାଙ୍ଗରେ ଭେଟ ହେଲା । ବମ୍ବାଧର ତାଙ୍କ ଘରୁ ବାହାରି ଏଆଡ଼େ କୁଆଡ଼େ ଆସୁଥିଲେ । ବମ୍ବାଧର ପଚାରିଲେ, “କି ଶ୍ରୀରାମ, କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲ କି ?”

ଶ୍ରୀରାମ କହିଲେ—ତୁମରି ପାଖକୁ ତ’ ଯାଉଥିଲି ।

ବମ୍ବାଧର—କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀରାମ—ମନଟା ଭଲ ନାହିଁ । ଏହି ଖାଲି ଗପ ସପ କରି ମନ ଭୁଲେଇବା ଲାଗି । ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ?

ବମ୍ବାଧର—କାହିଁକି ? ବାପାଙ୍କ ସାଥିରେ କିଛି ଠକ୍‌ଠାକ୍ ଲାଗି ଗଲା କି ?

ଶ୍ରୀରାମ—ନା, ଲାଗିଯିବା ଉପରେ । ତେବେ ମୋ ବାହକ କୁଳାଉ ନାହିଁ ।

ବମ୍ବାଧର—କାହିଁକି ? କଅଣ ହୋଇଛି ?

ଶ୍ରୀରାମ—ହବ କଅଣ ? ସେହି ମହାଜନ କଥା । ଲୋକ ଏ ମହାଜନ ଦାଉରୁ ଆଉ ଉଧୁରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏ ତ’ ନାକବୁଡ଼ା ପାଣିରେ ସମସ୍ତେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏବେ ଏଥିରୁ ବର୍ତ୍ତିବେ କିପରି ? ଭାବୁଥିଲି ଥରେ ବାପାଙ୍କୁ କହିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ସାହସ ହେଉ ନାହିଁ । ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛ ?

ବମ୍ବାଧର—ମୁଁ ଯାଉଛି ବାପା ପଠାଇଛନ୍ତି—ରାମ ମାହାଜନଙ୍କୁ ଡାକିବା ଲାଗି ।

ଶ୍ରୀରାମ—କାହିଁକି—ସେହି ଧାନ ଅସୁଲ ତାଗଦା ଚାଲିଥିବ ; ଆଉ କଅଣ ?

ବମ୍ବାଧର—ହଁ ତା ଉପରେ ଆମର ଅନେକ ଧାନ ବାକି ହେଲାଣି । ସେ ଜମା ଶୁଣୁ ନାହିଁ । ଯାଏ, ଦେଖେ କଅଣ କହୁଛି ।

ଶ୍ରୀରାମ—ହଁ, ଧାନ ବାକି ତ ମୋତେ ସେ ସବୁ ଜଣା ଅଛି । ଅସଲ ଯଦି ୨ଟଙ୍କା ଥିବ ତ ସୁଧ ୧୦୦ ଟଙ୍କା ହୋଇଥିବ ।

ବଂଶୀଧର—ହଁ, ସେହିପରି ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ଏ ଗ୍ରାମ ମାହାଜନଙ୍କ ବଡ଼ ହେମକାତିଆ ଲୋକ । ଗିଅଦା ଯାଇ ଫେରି ଅସିଲଣି । ମୋଠେ ଶୁଣୁ ନାହିଁ । କିଛି ହେଲେ ପଳାଇବାକୁ ନାମ ଗନ୍ଧ ଧରୁ ନାହିଁ । ବାପା ରାଗ ହେବେ । ମୁଁ ଯାଉଛି । ସଞ୍ଜବେଳକୁ ଅସିବ, କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା ।

ଶ୍ରୀରାମ—ଅଚ୍ଛା, ସଞ୍ଜ ବେଳକୁ ଅସିବ ।

ବଂଶୀଧର ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଘରକୁ ଚାଲି ଅସିଲେ । ବଂଶୀଧରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ସାମାନ୍ୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ବାପାଙ୍କୁ ମାନିବା କଥାଟା ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ମନରେ ଜାଗି ଉଠିଲା । ଏଣୁ ଶ୍ରୀରାମ ଯେ ନିଜେ ନିଜେ ବାପାଙ୍କ ଉପରେ ଚିଡୁଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲେ ଓ ଭାବିଲେ "ଦୁନିଆ ତ ସେଇଆ । ମହାଜନ, ଖାତକ, ଏହିପରି ହୋଇ ତ ସଂସାର ଚାଲିଛି । ସେଥିରେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ ହେବ ବା କଅଣ ?" ଅଉ ଶ୍ରୀରାମ ଭାବିଲେ, "ବାପାଙ୍କ ପରେ ତ' ମହାଜନ ପଦ ସେ ବୁଝିବେ । ତେତେବେଳେ କଅଣ ହେବ ?" ଏହି ସବୁ ଭାବି ନିଜେ ଅସ୍ଥିର ହେଲେ; ମାତ୍ର ମନଭିତରେ ଖୁବ୍ ଏକ ଗମ୍ଭୀର କୋଣରେ ଟିକେ ଟିକେ ଏଭାବ ଉଠୁଥାଏ, "ଏପରି କ ହୁଅନ୍ତା କି—ଦୁନିଆଟା ବଡ଼ ଭଲ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତା ।" କିନ୍ତୁ ଏ ଭାବ ଉଠୁ ନ ଉଠୁଣୁ ନାନାଦି ରକମର ଅନ୍ୟ ଭାବ ଅସି ଏହାକୁ ଚପାଇ ଦଳଦାଳ ଦେଇ ଚାଲି ଯାଉଥାଏ ।

ସଞ୍ଜ ହେବା ଟିକିଏ ଅଗରୁ ଶ୍ରୀରାମ ବାହାରି ବଂଶୀଧରଙ୍କ ଘରଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦୁହେଁ ଯାକ ନାନା ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ । ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ମହାଜନ କଥା ପଡ଼ିବାରୁ ବଂଶୀଧର କହିଲେ; "କଅଣ କରିବ, ଖାତକକୁ ଦୟା କଲେ ଅମେ ତ ଚଳିପାରୁ ନାହୁଁ । ଅମ ଗୁଜୁରାନ ଚଳାଇବାକୁ ହେଲେ ତ ଖାତକର

ଲୋକସାନ ହେଲା । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ମଣିଷ ହାତରେ କି ଅଧିକାର ଅଛି । ଭଗବାନ ଯାହାକୁ ଯେପରି କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ବେଶୀ ଅତ୍ୟାଚାର ଯେପରି ନ ହୁଏ, ତାକୁ ଦେଖିବା ଦରକାର । ବାପାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱଭାବ ଥିଲା ଯେ, ଖାତାପତ୍ର ଗୋଳମାଳ କରି ଖାତକଙ୍କଠାରୁ ଠକି ନେଉଥିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ସଫା କହି ଦେଲି, ଏ ସବୁ ଖରାପ । ସେ ମାନିଲେ । ଆଉ ଗୋଳମାଳ ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଜେ ଦେଖି ସବୁ ଦେଉଛି ନେଉଛି । ଆଜି ଯେ ରାମ ମହାଜନ କତିକି ଯାଇଥିଲି, ସେଠା ଏକ ଦୁଆଳିଆ । ତା ଉପରେ ଆମର ହଜାରେ ଧାନ ବାକି । ପିଆଦା ତ ପିଅଦା; ଆଜି ମୁଁ ନିଜେ ଯାଇଥିଲି । ସେ ଲୁଆଡ଼େ ଲୁଚିଲା । ମୋତେ ଦେଖା ଦେଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ତ କହୁଛି ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ କିଛି କିଛି ଆଣି ପଠା । ସେ ଶୁଣିବ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ବଡ଼ ରାଗ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ହ ଲୋକ ବି ଖରାପ ହେଲେଣି । କିନ୍ତୁ ଉପାୟ କଅଣ ? ସଂସାର କଅଣ ଏହିପରି ଚାଲିଥିବ ?

ବଂଶୀଧର—ଏହିପରି ତ ଚାଲୁଛି—ଚାଲିଛି—ଚାଲିବ । ଲୋକ ଭଲ ହେଲେ କେତେ କଥା ଭଲ ହୋଇଯିବ । ମୋର ଧାରଣା ଥିଲା ଏହି ମହାଜନ ଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଖରାପ । ମାତ୍ର ମୁଁ ଏହି କେତେଦିନ ହେଲା ନିଜେ ବୁଝା ସୁଝା କରି ଦେଖୁଛି, ଲୋକ ବି କମ ଖରାପ ନୁହନ୍ତି । ବାପା ତ ଆଜିକାଲି କାଗଜ ପତ୍ର କିଛି ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ତ ସବୁ ବୁଝୁଛି । ମୁଁ ତ ମାଲିମୋକଦ୍ଦମା କରି ଫେରରେ କାହାରିକୁ ପକାଇବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ହକ୍ ପାଉଣା ମୋତେ ଦେବେ ନାହିଁ । ଏଥିରେ କଅଣ କରିବ ?

ଶ୍ରୀରାମ—ବାପା ତ ମୋ ଉପରେ ଭାରି ରାଗ । ମୁଁ ଖାଲି ମଝିରେ ମଝିରେ କାଗଜ ପତ୍ର ଦେଖେଁ । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ବୁଝା ସୁଝା କରିବାକୁ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ କିଛି ଜାଣିପାରୁ ନାହିଁ—କଅଣ କେଉଁଠା ।

ବଂଶୀଧର—ନା, ବାବା ମୋତେ ବଡ଼ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ବାଟକୁ ଆଣିଲିଣି । କାଗଜ ପତ୍ରରେ କିଛି ଆଉ ଗୋଳମାଳ

ନାହିଁ । ସବୁ ହିସାବ କିତାବ ଠିକ୍ ଅଛି । ବାପାଙ୍କୁ ସିନା ସୁଧାରିଲି । ଖାତକ ଗୁଡ଼ାକ ତ ମୋତେ ଦରଦାର କରି ଦେଲେଣି । ମୁଁ କରେଁ କଅଣ ? ଏହି ଶୁଣିବ—ସେ ରାମ ମାହାଲିକ କଥା । ମୁଁ ତା ଦୁଆରକୁ ଆଜି ସକାଳେ କଳେ ଯାଇଥିଲି । ପିଅଦାକୁ ତ ଘଗଣ୍ଡା ଦ କଣ୍ଠରେ ପଶୁଚରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାଇ ତା' ଦୁଆରେ ଦଘଣ୍ଟ ବସିଲି । ଲୁଅଡ଼େ ଲୁଚିଲା, ଆଜ ଦେଖା ଦେଲା ନାହିଁ । ତା ଭାରିଯା ଆସି ମୋତେ କହୁଛି, 'ସେ ଘରେ ନାହିଁ । ବନ୍ଧୁ ବାସିଆ ଯାଇଛି ।' ତା' ଉପରେ ଆମର ପ୍ରାୟ ୮୦ ଛେଲା ଧାନ ବାକି । ମୁଁ ବାପାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲି, ୨୦ ଛେଲା ଛାଡ଼ି ଦେଇ ବାକି ୬୦ ଛେଲାକୁ ୬ ବର୍ଷ ମହାମାରି କରିନେଲେ ସୁଧ ଆଉ କଷା ହେବ ନାହିଁ । ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ୧୦ ଛେଲା ଆଣି ଦେଇଯିବ । କେତେ କଷ୍ଟରେ ବାପା ଏଥିରେ ରାଜି ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ମାହାଲିକ କି ସେ କଥା ଶୁଣେ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ତା'ର ଜମି କେତେ ?

ବଂଶୀଧର—ସେଠା କଣ୍ଡରା । ଜମି ମାଣେ ଅଧମାଣେ କେଉଁଠି ଥିବ । ମଜୁରି ଲାଗି ଚଳେ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ତା' ହେଲେ ସେ ବର୍ଷକୁ ଦଶ ଛେଲା ବା ଦେବ କେଉଁଠୁ ?

ବଂଶୀଧର—ନେଇଥିଲା କାହିଁକି ? ମୁଁ ଯଦି ଏ ମହାମାରିଟା କରିଦେଇ ନ ଥାନ୍ତି, ତେବେ ତ ସେହି ୮୦ ଛେଲା ଆଉ ଦି ବର୍ଷକୁ ୧୫୦ ବା ୨୦୦ ଛେଲା ହୋଇଯାଇ ଥାଆନ୍ତା । ତା ବାଦ ମୁଁ ସେ ରାମାକୁ ବୁଝାଇଲି । କଟକ ଯା କଲିକତା କିଛି ରୋଜଗାର କରି ଟଙ୍କାରେ ନ ହେଲେ ସୁଝିଦେ । ସେ ତ ଫାଙ୍କି ଦେବ ବୋଲି ବସିଛି । ସୁଝିବାକୁ ତାର ଆଦୌ ମନ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ସତେ ତ'; ଏମାନେ କଲିକତା ଯାଇ କାମ କଲେ ଏମାନେ ତ ସୁଝି ଦେଇ ପାରନ୍ତେ । ଆଜି ଶଙ୍କର ଘଟେଇ କଥା;

ସେ ତ ବେଶ୍ ଜୋରଦାର ଲୋକ । ମୁଁ ତାକୁ ଏ କଥା କହିଥିଲେ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା ।

ବିମ୍ବାଧର—ମାନିବ କିଏ ? ନେଇକି ଫାଙ୍କି ଦେବା ଲୋକଙ୍କର ଅଦତୁ । ନେଲାବେଳେ ଖାତକ ପାଇଁଲାଣି କମିତ ମହାଜନକୁ ଫାଙ୍କିବ ।

ଶ୍ରୀରାମ କିଛିକ୍ଷଣ ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେ ଏକ ମହାଗୋଳ-ମାଳରେ ପଡ଼ିଲାପରି ଜଣା ଯାଉଥାଆନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଜଣେ ଛୋଟ ପିଲା ଆସି କହିଲା, "ବିମ୍ବାଧର ବାବୁଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦବାବୁ ଡାକୁଛନ୍ତି । ଆଉ ଶ୍ରୀରାମ ବାବୁ ତ ଏଇଠି ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଘରୁ ଖୋଜି ଆସିଲଣି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଡାକୁଛନ୍ତି ।

ବିମ୍ବାଧର ବାବୁ ପଚାରିଲେ, "କାହିଁକି, ଆଜି ସ୍କୁଲ କମିଟି ହେବାର ଅଛି କି ?"

ଛୋଟ ପିଲାଟି ଟିକିଏ ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ କିଛି ନ ବୁଝିଲା ଭଳି କହିଲା 'ହଁ' ।

"ଚାଲ ଶ୍ରୀରାମ" କହି ବିମ୍ବାଧର ଉଠିଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ମଧ୍ୟ ଉଠିଲେ । ଦୁହେଁ ଯାକ ଚାଲିଲେ । ପିଲାଟି ପଛରେ ଚାଲିଥାଏ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସେମାନେ ସ୍କୁଲରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ନୂଆ ସ୍କୁଲ ଘର । ଜିଲ୍ଲାବୋର୍ଡ଼କୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ପ୍ରହ୍ଲାଦବାବୁ ବହୁ ଚେଷ୍ଟାରେ ଏ ଘରଟି କରାଇ ଅଛନ୍ତି । ବେଶ୍ ପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇଛି । ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଝରକା ଓ ଦୁଆର ସବୁ ବେଶ ବଡ଼ ବଡ଼ ହୋଇଛି । ସ୍କୁଲ ଆଗରେ ଦୁଇ ଚାରିଟା ଫୁଲ ଗଛ ଲଗିଛି । ଜଣାଯାଏ, କେହି ସେମାନଙ୍କର ଯତ୍ନ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍କୁଲ ହତା ଚାରିପାଖ ବାଡ଼ ଘେରା ହୋଇଅଛି ଓ ରାସ୍ତା ପାଖକୁ ସଦର ଫାଟକ ଉପରେ "ସେରଗଡ଼ ନିଃପ୍ରା ବିଦ୍ୟାଳୟ" ବୋଲି ଖଣ୍ଡିଏ ପଟା ଉପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କଳା ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖାଯାଇଅଛି । ସ୍କୁଲ ଘରର ବାରନ୍ଦା ବେଶ୍ ପ୍ରଶସ୍ତ । ବାରନ୍ଦାରେ ସପ ଦି ତିନିଖଣ୍ଡ ପଡ଼ିଛି । କେହି ନାହାନ୍ତି, କେବଳ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଓ ଗଙ୍ଗାଧର ମାଷ୍ଟର ବସିଛନ୍ତି । ବିମ୍ବାଧର ଓ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଦେଖି

ପ୍ରହ୍ଲାଦବାବୁ ହୁର ପକାଇ କହିଲେ, "ଆସନ୍ତୁ, ଆସନ୍ତୁ, ନମସ୍କାର । କେତେବେଳୁଁ ଆମେ ଅନାଇ ବସିଛୁଁ ।" ବଂଶୀଧର ଖାଗମ ଦୁହେଁ ଯାକ ହାତ ଉଠାଇ ନମସ୍କାର କରି ଆସି ବଛଣା ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ି କହିଲେ, "କେତେବେଳୁଁ ଲୋକ ପଠାଇଲିଣି । ଏତେ ଡେରି କାହିଁକି ହେଲା ?"

ବଂଶୀଧର କହିଲେ, "ଏହି ଡାକିଲା ମାତ୍ରେ ତ ଆସୁଛୁଁ, ଡେରି କାହିଁ ?" ତାପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ କହିଲେ, "ବସନ୍ତୁ ।" ସମସ୍ତେ ବସିଲେ । ବଂଶୀଧର ପଚାରିଲେ—"ଆଜି କଅଣ କମିଟି ହେବ ନା କଅଣ ?"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ନା, କମିଟି ଆଉ କଅଣ ? ଆପଣମାନଙ୍କ ବୁଢ଼ାମାନେ କହୁଛନ୍ତି—ସେମାନେ ଆଉ ସ୍କୁଲ କଥା କିଛି ବୁଝିବେ ନାହିଁ । ଏଣିକି ଟୋକାମାନେ ବୁଝନ୍ତୁ । ଆପଣ ଦୁଇ ଜଣ, ମୁଁ ଓ ଚକ୍ରଧର ବାବୁ ବସିଲେ ତ କମିଟି ହେଲା । ଆଉ କଅଣ ? ତେବେ ଆଜି ସ୍କୁଲ କମିଟି ନାହିଁ । ଆଜି ଅଉ ଗୋଟାଏ କଥା ପଡ଼ିବ । ଚକ୍ରଧର ବାବୁ ମୋ ଭିତରେ ପରାମର୍ଶ ହୋଇ ଆପଣ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ପଚାରିବ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହୋଇଛି ।

ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚକ୍ରଧରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲେ, "କିହୋ ମାଷ୍ଟର, ପାନ ଅଣାଅ । ଭଦ୍ରାମି କଣ ଭୁଲିଗଲଣି କି ?" ଚକ୍ରଧର ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଡାକ ପକାଇଲେ, "ଶାମ, ପାନ ଭାଙ୍ଗି ଆଣିବୁ ତ ?" ସ୍କୁଲ ଘର ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଅଉ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଘର ହୋଇଛି । ସେଠି ଚକ୍ରଧର ମାଷ୍ଟର ଥାଆନ୍ତି । ଅଉ ଛଅନୋଟି ପିଲା ଥାଆନ୍ତି । ଚକ୍ରଧରଙ୍କ ଡାକରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ, "ତୁମେ ନିଜେ ଉଠିଯାଅ ।" ଚକ୍ରଧର ନିଜେ ଉଠି ସେହି ଛୋଟ ଘର ଆଡ଼କୁ ଗଲେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନିଜେ ଉଠି କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ । କହିଲେ, "ଆଜି କଥା କଅଣ କି ? ଚକ୍ରଧର ବାବୁ ଓ ମୁଁ ଏହି ଗାଆଁ କଥା ବିଷୟରେ କରୁ କରୁ ହଠାତ୍ କଥା ପଡ଼ିଗଲା—ଆମର ଗୋଟେ ନାଟକ ଦଳ କଲେ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ନା ? ଗାଁରେ ଯେ ଦୁଇଟା ପାଲାଦଳ ଅଛି,

ତାକୁ ତ ଭଦ୍ରଲୋକ ଦେଖିବ ନାହିଁ, ଅଛି ପୁରୁଣାକାଳିଆ ଯାତ୍ରା । ସେହି ବୁଲ୍‌ବୁଲ୍ ଜେନା, ସେହି ପଞ୍ଚାଳି ମା, ସେହି ହରି ହରି ବୋଲ ହେ ସକଳ ସଭିଜନ । ଏ ସବୁକୁ କି ଭଦ୍ରଲୋକ ଦେଖେ । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଦୁଇଟା ଯାତ୍ରାଦଳ ମଧ୍ୟରେ ବାଦ ବିବାଦ ଲାଗିଛି । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଗାଁର ଖତି ହେଉଛି । ମୁଁ କହୁଛି ସେ ଦୁଇଟାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଧରଣର ନାଟକ ଦଳ କଲେ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ନା । ଏଥିରେ ଚକ୍ରଧର ବାବୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ କହିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀରାମ—ସେ ଦୁ'ଟା ଦଳକୁ ଭାଙ୍ଗିବ କିମିତି ? ତାକୁ ଅବା ମିଳାଇ ଦେଇ ସୁଧାରି ଦେଲେ ହେବ । ସେ ଦୁ'ଟାକୁ ମିଳାଇ ଦେଇ ଭଲ ଓସ୍ତାଦଟିଏ ରଖିଲେ ହେବ କି ନା ବିଚାର କଲେ ହେବ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଶ୍ରୀରାମ ବାବୁ, ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ପୁରୁଣା କଥା । ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ଦଳ ଥିଲା । ଆପଣଙ୍କ ବାପା ଓ ବିମ୍ବାଧର ବାବୁଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଦ ବିବାଦ ହୋଇ ସେ ଦୁଇଟା ଦଳ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପକ୍ଷରୁ ଏହି ଯାତ୍ରା ଦେଇ ହଜାର ହଜାର ଟଙ୍କା ଖରଚ ହୋଇଛି । ଗୋଟିଏ ଦଳରେ ଯଦି ଭଲ ନାଚିଲାବାଲା ବା ଭଲ ଗାଇଲା ବାଲା ପିଲାଟିଏ ହେଲା, ଯଦି ଭଲ ବଜେଇଲା ବାଲା ଗୋଟିଏ ଅଛି, ତେବେ ତାକୁ ଅନ୍ୟ ଦଳକୁ ନେବା ପାଇଁ ଶଅ ଶଅ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରା ହୋଇଅଛି । ଏପରିକି ମାଲିମୋକଦ୍ଦମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଏହି ଅଜିକୁ ୫।୬ ବର୍ଷ ହେବ ସେ ସବୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବିବାଦ ରହିଛି । ସେଠା ବଢ଼ ହୋଇ କରି ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ କାହିଁକି ନା—ମାଲିକମାନଙ୍କର ଝୁଙ୍କ କମିଗଲାଣି । ମୋର ନିଜର ଧାରଣା ସେ ଦୁ'ଟା ଯାତ୍ରାଦଳ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ଆମ ଗାଁ ଦୋମେଳ ମଧ୍ୟ ତୁଟି ଯାଆନ୍ତା ।

ଶ୍ରୀରାମ—ତା’ ହୁଅନ୍ତା । ସେ ଦଳଟାକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ନୂଆଟିଏ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ସେହି ଦ’ଟାକୁ ମିଳାଇ ଦେଇ ସୁଧାରି ଦେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ?

ବଂଶୀଧର—ନାଁ । ସେଟା ସମ୍ଭବ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ସେହି ଯାତ୍ରା ଦଳ ପଛରେ କେତେ ରକମର ପୁରୁଣା କଥା ସବୁ ଅଛି । ସେଗୁଡ଼ାକ ବରାବର ମନରେ ପଡ଼ି ଖରାପ କରିବ । ତେବେ କଥା ହେଉଛି, ଏ ବିଷୟରେ ବାପାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । କାରଣ ମୁଁ ଜାଣେ, ଆମ ସାହି ଯାତ୍ରାଦଳଙ୍କୁ ଆମର ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ହଜାର ଟଙ୍କା ସରିକି କରଜ ଦିଆ ହୋଇଛି । ସେମାନେ ଏହି ପାଉଣା ଯାତ୍ରା କରି ଶୁଝିବେ ବୋଲି ଜବାବ୍ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ଭାଙ୍ଗିଲେ ସେ ଦେଣା ପାଉଣା କଥା କଅଣ ହେବ ଠିକଏ ପଚାରି ବୁଝିବା ଦରକାର । ମୋର କିଛି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ ନୂଆ ଦଳଟିଏ କରିବା ପାଇଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୁଁ କହୁଛି, ଏ ସ୍କୁଲରେ ଯେ ପିଲା ପଢୁଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ପାଞ୍ଚଟି ନେଇ ଆପଣ, ମୁଁ ଓ ଚକ୍ରଧର ବାବୁ ସମସ୍ତେ ମିଶି ଥରେ ଗୀତଟିକୁ ଗୋଟେ ଅଭିନୟ କରିବା । ଦେଖିବା କଅଣ କପରି ହେଉଛି ।”

ଶ୍ରୀରାମ—ଆମେ କଅଣ ନାଚିବା ନା ଗାଇବା ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ବୁଝୁନାହାନ୍ତି ଆପଣ । ଆପଣମାନେ ଖାଲି ଯୋଗ ଦେଲେ ମୁଁ ସେ ସବୁର ଯୋଗାଡ଼ କରିବି ।

ଶ୍ରୀରାମ—ବାପାଙ୍କୁ ନ ପଚାରିଲେ ମୁଁ ଏଥିରେ କିଛି କହି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ବାପା ଏଥିରେ ଆପତ୍ତି କାହିଁକି କରିବେ ? ଇଏ ତ କିଛି ମଦଖିଆ ନୁହେଁ କି ଦାଣ୍ଡଘର ଯିବା କଥା ନୁହେଁ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ନା, କଥା ହେଉଛି—ଆମେ ଗୋଟେ କାମ କରିବାକୁ ଯିବା । ଭଲ ହେଉ ବା ମନ୍ଦ ହେଉ ବାପାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ କ୍ଷତି କଅଣ ?

ବନ୍ଧୁଧର—ହଁ, ତା'ସବୁ ବାପାଙ୍କୁ ପଚ୍ଚରିବାକୁ ହେବ । ଅଚ୍ଛା ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ, ମୁଁ ସବୁ କଥା ବୁଝି, ଦୁଇ ତିନିଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେବି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ହେଉ ମୁଁ ଯିବି, ତୁମର ସେଠାକୁ ।

ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଚକ୍ରଧର ପାନ ଆଣି ବାବୁମାନଙ୍କୁ ବିତରଣ କରି ଦେଇ ସାରିଲେଣି । ଚକ୍ରଧର ସବୁ କଥା ଧୀରଭାବରେ ଶୁଣୁଥାଆନ୍ତି । ଟିକିଏ ମାତ୍ର କିଛି ପାଟି ଫିଟାଉ ନ ଥାନ୍ତି । ନାଟକ ଦଳ କଥା ହେବା ପରେ ଅନ୍ୟର ଗାଁରୁ ଏ କଥା ସେ କଥା ପାଞ୍ଚକଥା ପରେ ବନ୍ଧୁଧର ଓ ଶ୍ରୀରାମ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ବାହାରିଗଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚକ୍ରଧର ଫେରି ଆସି ସେହି ଇସ୍କୁଲ ବାରନ୍ଦାରେ ବସି ଅନେକ ବେଳଯାଏ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—"କଅଣ କହୁଥିଲ ଚକ୍ରଧର ବାବୁ, ଏମାନେ ବାପମାନଙ୍କୁ ଯେମିତି ମାନନ୍ତି, ସେଥିରେ ଏମାନଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନ କଅଣ ହେବ । ତୁମେ ଯା ସେ ଦିନ କହିଥିଲ, ତା ପରେ ମୁଁ ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନ ଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖେ, ସେ ଗୋଟେ କଅଣ ଝାଡକର ଦେଣା ପାଉଣା ନେଇ ଶ୍ରୀରାମ ସଙ୍ଗରେ ଟଣାଟଣି ଲାଗିଛି । ମୁଁ ଭାବିଲି ଯେ, କିଛି ଗୋଟାଏ ହେଲାଣି ବୋଲି । ଏ ତ, ଯାତ୍ରା ସେଇଆ । ବାପମାନଙ୍କୁ ପଚ୍ଚରିଲେ କଅଣ ସେମାନେ ନାଟକଦଳ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେବେ ? କେବେହେଁ ନୁହେଁ । ତା' ହେଲେ ସେମାନଙ୍କ ପେଷା ବୁଡ଼ିଯିବ । ଏହି ଶୁଣିଲ ନାହିଁ; ବନ୍ଧୁଧର କହୁଥିଲା—ଦେଢ଼ ହଜାର ଟଙ୍କା ଯାତ୍ରା ଦଳକୁ କରଜ ଦିଆଯାଇଅଛି । ସେ କଅଣ ସତେ ଦିଆହୋଇଛି ନା ? କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ହେଣ୍ଡନୋଟ ତମସୁକ ନେଇ ଘର ପାଣିଗାହା ରଖିଛି । ଦଳ ଗୋଟେ ହାତରେ ନ ରହିଲେ ମାନିବ କିଏ ? ଯେତେ ସେ ଯାତ୍ରାଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଲେଣି,ସମସ୍ତଙ୍କର ଦାନାକନା ଶେଷ ହେଲାଣି ନା ହେବ । ଏ ଲୋକ ତ କିଛି ବୁଝୁ ନାହାନ୍ତି । ଅନେ ଆପେ ଯାଇ ସେହି ହଣ ମୁହଁରେ ବେକ ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ମଣିଷ କରିବ କଅଣ ?

ରଙ୍ଗଧର—ଆପଣ ସେହି ଦଳ ଭିତରୁ କାହାରିକୁ ପଚାରି ବୁଝିଥିଲେ ନା ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ବୁଝିବି କଅଣ ? ସମସ୍ତେ ହୁଏ ତ ହେଣ୍ଡନୋଟ ନ ହେଲେ ତମସୁକ୍ ଦେଇ ବନ୍ଧା ହୋଇଛନ୍ତି । ଏ ଦଳ ପାଖକୁ ଗଲି ବେଳକୁ କହିଲେ, 'ପଧାନେ ନ କହିଲେ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ଦଳ ପାଖକୁ ଗଲି ବେଳକୁ କହିଲେ, 'ପାଣିଗିରି ନ କହିଲେ ହେବ ନାହିଁ ।' ସେ କଥା ନୁହେଁ । ଆମର ଏକ ନୂଆ ଦଳ କର । ଦେଖାଯିବ କଅଣ ହେଉଛି । ମୁଁ ଯେଉଁ ସେ କଥା କହୁଥିଲି, ସେ ଅଧିକାର ହାତକୁ ଆସି ଗଲେ ଆମ ନାଟକ ଦଳକୁ ଯଦି ଏ ପାଖ ଭିତରେ ଏକ ନମ୍ବର କରି ନ ଦେବି, ପେଉ ଦେଖିବ । କ୍ଷମତା ହାତରେ ନ ରହିଲେ ଲୋକେ ମାନିବେ ନାହିଁ । ସେ କ୍ଷମତାଟା ମୁଁ ପାଇଯାଏଁ । ଭଗବାନ କଅଣ କରୁଛନ୍ତି—ଦେଖାଯାଉ ।

ରଙ୍ଗଧର—"ସେ ବିଷୟ କଅଣ ହେଲା ? କିଛି ଜବାବ ଆସିଲାଣି ନା ?"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଜବାବ ତ ମୋତେ ଦେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ଯିବି କାଲି ପନ୍ଦର ଭିତରେ । ଗଲେ ସବୁ ଠିକ୍‌ଠାକ୍ କରି ଆସିବି । ଦେଖ, ସେ କଥା ଅପର କେହି ନ ଶୁଣନ୍ତୁ । କାମ ହୋଇଗଲେ ବଳେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିବେ । ରଙ୍ଗଧର ବାବୁ, ଯଦି ତୁମେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଥିବ, ତେବେ ଚିନ୍ତା କଅଣ ?

ଦୁହେଁଯାକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଁ ହେଉଁ ଛିଡ଼ା ହେଲେ, ସ୍କୁଲ ହତା ଫାଟକ ପାଖକୁ ଗଲେ । ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ କିଛିକ୍ଷଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ, "ଅଚ୍ଛା ଯାଅ, ମୁଁ ଯାଉଛି । ଯଦି କାଲି ବାଲେଶ୍ୱର ଯିବାର ହୁଏ ତେବେ ଆସିବି ।" ଏହା କହି ସେ ନିଜ ଘର ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ନଂ 0/293

—୪—

ବୈଠକଖାନାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ବସିଛନ୍ତି । ଜଣେ ତହସିଲଦାର ଗୁଡ଼ାଏ କାଗଜ ଧରି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ।

ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଦାସ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଜମିଦାର । ତାଙ୍କର ଆୟ ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକୁ ଅଶୀ ହଜାର ଟଙ୍କା ହେବ । ସେ ସରକାରଙ୍କୁ ବର୍ଷକୁ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦଅନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଇଲାକାରେ ଅନେକ ହାତଚାଷ ଜମିଅଛି । ଧାନ ଆମଦାନି ଖୁବ୍ ଅଛି । ମୋଫସଲରେ କେତେକ ଯାଗାରେ ଅମାର ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଧାନ ସବୁ ସେହିଠାରେ ଜମା ଥାଏ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ କରଜ ଦିଆଯାଏ । ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ଜମିଦାରଙ୍କର ବିସ୍ତର ଆୟ ହୁଏ । ଏହାଛଡ଼ା ବାଗ୍‌ବଗିଚା, ମାଛଦିଆ, ଅନାବାଦି ପଟ୍ଟା ଏସବୁରୁ ମଧ୍ୟ ଆୟ ହୁଏ । ଖଜଣାରୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କଠାରୁ ପେଢ଼ିକା ମିଳେ, ସେ ଅନୁପାତରେ କେବଳ ନାମଜାରିରୁ ଏ ମହାଶୟ ପ୍ରଚୁର ପାଆନ୍ତି । ଏହାଙ୍କର ବାପା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦାସ ଜଣେ ଧାର୍ମିକ ଲୋକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅମଳରେ ଏ ଘରର ଯାହା କିଛି ଉନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦାସଙ୍କ ନାଁ ପଡ଼ିଲେ ଗାଁ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଝୁରି ହୁଅନ୍ତି । ସେ ୭୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପରଲୋକ ଗଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ବୟସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାଳିଶ ସରିକି ହେବ । ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଆଗରୁ ବାପା ମଲେ କିଅଣ ହେବ, ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଆଜିକି ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ହେବ ଏହି ଜମିଦାରୀ କାଗଜପତ୍ର ବୁଝୁଛନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନିଜ ମନ ଅନୁସାରେ ପୁଅକୁ ଜମିଦାରୀ ପରିଚାଳନାରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ତ୍ରୁଟି କରି ନାହାନ୍ତି ।

ଅବଶ୍ୟ ସେ ଶିକ୍ଷାର ଫଳ କେତେଦୂର କଅଣ ହେଲା ସେ ଭିନ୍ନ କଥା, ମାତ୍ର ଉଦ୍ୟମରେ ତ୍ରୁଟି ହୋଇ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କର ବାଲେଶ୍ୱରରେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦୋତାଲା ଘର । ଖୁବ ବଡ଼ ହତା । ହତା ଭିତରେ ନାନାରକମ ଫୁଲ ଫଳ ଗଛ ସବୁ ଅଛି । ଏହାଛଡ଼ା ନିଜ ବାସଗୃହକୁ ଛାଡି କିଛି ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ବୈଠକଖାନା ନୂଆ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ନାନାରଙ୍ଗର କାଚରେ କାରୁକାମ କରି ନୂଆ ଧରଣର ଏକତାଲା କୋଠାଟିଏ ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର ଦୂରରୁ ଦେଖାଯାଏ । ସେ କୋଠାର ଚାରିପାଖେ ନାନା ଜାତିର ରକମର ବଗିଚା ଫୁଲଗଛ, ମଲ୍ଲୀ, ଗୋଲାପ ଗଛ ସବୁ ଲଗିଛି । ଏହିଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ସାଧାରଣତଃ ଅଧିକାଳ କଚେରୀ କରନ୍ତି । ନିଜର ଜମିଦାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହିଠାରେ ସେ ବୁଝାସୁଝା କରନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କୁ ଇସ୍କୁଲରେ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ପିଲାଦିନେ ତାଙ୍କ ବାପା ବଡ଼ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଶୁଣାଯାଏ । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନସ୍ ପାସ୍ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯଥା ତଥା ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ ସେହିଠାରେ ସେ ପାଠପଢ଼ା ଇତି କଲେ । ମାତ୍ର ତା' ବୋଲି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଇଂରାଜୀରେ ମୂର୍ଖ ନ ଥିଲେ । ସେ ଭଲ କରି ଇଂରେଜୀରେ ସାହେବସୁବାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥା କହି ପାରୁଥିଲେ । ଏପରି କି କେହି ଲାଟ ସାହେବ କେତେବେଳେ ବାଲେଶ୍ୱର ଆସିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ୟାନମିଳନ ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କୁ ସେ ସବୁ କାଇଦା କଟକଣା ବେଶ ଜଣା । ସେ ବୁଦ୍ଧିମାନ, ସେ ଜମିଦାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜେ ବୁଝନ୍ତି । ମେନେଜର ରଖି ନାହାନ୍ତି । ମଫସଲରେ ଆଦାୟ ଅସୁଲ କରିବା ପାଇଁ ତହସିଲଦାର ସାତଜଣ ରଖିଛନ୍ତି । ଆଉ ନିଜ ପାଖରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଜଣେ ସଦର ତହସିଲଦାର ରଖିଛନ୍ତି । ଜମିଦାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ନିଜେ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ରୂପେ ବୁଝନ୍ତି ଓ ତହସିଲଦାରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଧାରଣା । ଭିତରେ ଭିତରେ ସମସ୍ତ ତହସିଲଦାରଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ କରିବାକୁ ସେ ଏକ ଗୁଣ ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର

ତାଙ୍କର ବିଚକ୍ଷଣତା କେତେ କାମରେ ଆସୁଥିଲା, ତାହାହିଁ ଦେଖିବାର କଥା ।

ଆଜି ତାଙ୍କୁ ଖଜଣା ଉଆସିଲ ବାକି ଓ ଧାନ କରଜ ଉଆସିଲ ବାକି ସଦର ତହସିଲଦାର ବୁଝାଉଛନ୍ତି । ସବୁ ତହସିଲଦାରମାନେ କାଗଜ ପତ୍ର ପଠାଇଛନ୍ତି । ସଦର ତହସିଲଦାର ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଖାତାପତ୍ର ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ସେରଗଡ଼ ତହସିଲର ଖଜଣା ଉଆସିଲ ବାକି ଓ ଧାନ ଉଆସିଲ ବାକିକୁ ସଦର ତହସିଲଦାର ରମାନାଥ ମହାନ୍ତି ବିଶେଷ କରି ଦର୍ଶାଇ ଦେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ କହି ଉଠିଲେ—"ରମାନାଥ, ମୁଁ ଦେଖୁଛି—ସେରଗଡରେ ଆମର ଅନେକ ଖଜଣା ବାକି ଅଛି । ଏପରି କି ଅନେକ ତମାଦ ହୋଇଯିବା ଉପରେ । ଆଉ ଧାନ ବାକିର ତ' ସୀମା ନାହିଁ । କାହିଁକି, ଏହାର କାରଣ କଅଣ ?"

ରମାନାଥ—ହଜୁର, ସେଇ କଥା ତ ଥରେ ମୁଁ କହିଥିଲି । ହଜୁର ତ ବୁଝି ଦେଲେ ନାହିଁ । ସେ ମୌଜାରେ ଆମର ତ ଆଉ ଜମିଦାରୀ ନାହିଁ । ସେଠୁ ଟ ୨୫୦୦୯ଙ୍କା ଆଦାୟ ହେବାର କଥା । ଦେଖୁଛନ୍ତି ତ ହଜୁର, ଗଲା କିସ୍ତି ମୋଟେ ଗୁରିଶତ କେତେ ଟଙ୍କା ଆଦାୟ ହୋଇଛି । ସେଠି ତ ପ୍ରଜା ଜମିଦାର ଅକ୍ତିଆର କରୁଛନ୍ତି । ସେଠି ଏଣେ ବାସୁଦେବ ତେଣେ ହରପ୍ରସାଦ ଯାହା କହିବେ ସେଇଆ । ଆଦାୟର ତ କିଛି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ସେ ଇଲାକାର ତହସିଲଦାର ତ ରହିଲେ ଖିନତାପଡ଼ାରେ । ସେ ବି ଏଣେ ନଜର ଦେଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ତହସିଲ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—କଅଣ ଗୁଡ଼ାଏ ଏଣୁ ତେଣୁ ବକୁଛ । ନାହିଁ, ତୁମେ ଯାହା କହୁଛ ସେ କଥା ତ ଖିନ୍ତାପଡ଼ା ତହସିଲଦାର ଲେଖୁ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଆଦାୟର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଉଛି । ବାସୁଦେବ, ହରପ୍ରସାଦ ତାଙ୍କର ସେ ମହାଜନୀ କଲେ, ଆମର ସେଥିରେ କଅଣ ଅଛି । ବରଂ ସେ ଦୁଇଟା ଥିବାରୁ ତ ଗାଁ ଦୋଦମଳ ହୋଇଛି ଜମିଦାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଉ ମେଳ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ରମାନାଥ—ହଁ ହଜୁର ତ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଦିନ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସେହି ମୌଜାରେ ହଜୁରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରି କଅଣ କହିଥିଲେ ପରା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—ଓଃ, ସେଠା ତ ମୋତେ ବଗୁଲିଆ ପରି ଜଣାଗଲା ।

ରମାନାଥ—ନା ହଜୁର, ସେ ଜଣେ ଖାନଦାନ ଘରର ଲୋକ । ସେ ପଢ଼ାଶୁଣା କରିଛି । ତାର ନିଜର ମହାଜନୀ ଅଛି । ସେରଗଡ଼ ମୌଜାଠାରୁ ସେ ଅସୁଲ କରିବ ବୋଲି କହୁଛି । ହଜୁରଙ୍କୁ ତ କହି ଯାଇଥିଲା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—"ମୌଜା ମୌଜାକେ କଅଣ ଗୋଟେ ଗୋଟେ ତହସିଲଦାର ରହିବେ ?"

ରମାନାଥ—ହଁ, ସେହି ସେରଗଡ଼ପାଇଁ ଜଣେ ଦରକାର । ସେଠି ମୁଁ କଅଣ କହିବି ହଜୁର, ଆମର ଜମିଦାରୀ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ବୋଲି କହୁଛି, ହଜୁର, ଯାହା ବିଚାର କରିବେ । ଗତ ଏପରି ହେଉଛି ଯେ ଅସଲ୍ତା କିସ୍ତି ମୋଟେ ଆଦାୟ ହୋଇପାରିବ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—ତା'ହେଲେ ତ ବଡ଼ ବିଷମ । ତେବେ ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ମୁକରର କରିପାରେଁ । ମାତ୍ର ସେ ଆଗେ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ଜମା ଦେବା ଦରକାର ।

ରମାନାଥ—ହଜୁର, ସେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଦେବ କି ନା ମୁଁ ଜାଣେ । ହଁ ଦେବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଜମା ରଖିବ—ତା' ପରେ ସଲାମି ଦେବ । ନୂଆ ତହସିଲଦାର ହେବା କଅଣ ମୁହଁର କଥା ?

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—ତେବେ ସଲାମି ଟ ୨୦୦୯ଙ୍କା ଦେଉ । ଦେବ ସେ ?

ରମାକାନ୍ତ—ହଜୁର, ସେ ଅସିଛି ବାଲେଶ୍ୱର । ଆଜି ହଜୁରଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲା । ମୁଁ ତାକୁ କହିଦେଲି ବେଳ ହେବନାହିଁ ; ପରେ ଦେଖା ହେବ । ସେ ଅଛି କି ଚାଲିଗଲାଣି କେଜାଣେ । ଦେଖି ଆସିବି ?

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—ଦେଖ, ଗୋଟେ କାମ ଛଡାଇ ଦେଲେ ଯାଏ। ଲାଙ୍କା ପଛରେ ବାଙ୍କ ପଡ଼ିଲେ ମୋତେ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ଲାଗେ।

ରମାନାଥ "ଆଜ୍ଞା, ହଜୁର," କହି ବାହାରକୁ ଆସିଲେ। ପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତଦନୁସାରେ ବାହାରେ ବେଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡିକ ଉପରେ ବସି ଥାଆନ୍ତି। ରମାନାଥ ପାଖକୁ ଚାଲିଯାଇ କହିଲେ, "ହେଲା ଏଥର, ମୋ କଥା କ'ଣ ବିଚାର କର। ଆଜି ତୁମ କାମ ହାସଲ। ତୁମେ ଦୁଇଶ ଟଙ୍କା ସଲାମି ଦେବ। ଆଉ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ଡିପୋଜିଟ୍ ଦେବ। ଦେବ ତ ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବଡ଼ ବ୍ୟଗ୍ର ଭାବରେ ଏତିକ ଶୁଣୁଥିଲେ। କ୍ଷଣମାତ୍ର ବିଳମ୍ବ ନ କରି କହିଲେ, "ହଁ, ଯାହା ମାଲିକଙ୍କର ହୁକୁମ ହେବ, ତାହା କରିବି।"

ରମାନାଥ—"ଆଚ୍ଛା, ଆସ", ଏହା କହି ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଡାକି ନେଇ ଭିତରକୁ ଗଲେ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ବାବୁ ଅପସର ଆଉଜି ବସି ହୁକାରେ ଗୁଡ଼୍ ଗୁଡ଼୍ କରୁ ଥାଆନ୍ତି। ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯାଇ ଭୂମିଷ୍ଠ ଦଣ୍ଡବତ କରି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ। ରମାନାଥ କିଛି ନ କହି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି। ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ପଚାରିଲେ, "ଏହି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ? ଏ ଟିକେ ଚଗଲା ପରି ମୋତେ ଜଣାପଡ଼ୁଛି। କହ। [illegible] ତୁମେ ସେରଗଡ଼୍ ଅସୁଲ କରିପାରିବ ?"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଅତି ନମ୍ରଭାବରେ ହାତ ଯୋଡ଼ି କହିଲେ, "ଆଜ୍ଞା, ହୁକୁମ ଦେଲେ କରିବି।"

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—ତେବେ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ଜମା ରଖ। ଆଉ ଟ ୨୦୦୲ ଙ୍କା ସଲାମି ଦିଅ। ଦେବ ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମୁହଁ ହଠାତ୍ ଝଲସି ଉଠିଲା। ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ବିଳମ୍ବ ନ କରି କହିଲେ, "ହଜୁର, ହୁକୁମ ମାନିବି ?"

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—"ଏ ରମାନାଥ, ଟଙ୍କା ଜମା ଦେଇ ସଲାମି ଦେଲେ ମୁକରର ନାମା ଲେଖାଇ ଦେବ।" ଏହାପରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଆଉ କିଛି କାଗଜପତ୍ର ଓଲଟାଇ ଉପରେ ଉପରେ ଦୁଇ ଚାରିପଦ ଏଣୁ ତେଣୁ କହି

କାମ ନ କଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଡିସ୍‌ମିସ୍ କରିଦେବେ ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ଧମକ ଦେଇ ଘରକୁ ଉଠିଗଲେ ଓ ରମାନାଥଙ୍କୁ କହିଲେ, "ପରେ ଆଉ ସବୁ ଦେଖିବ ।"

ରମାନାଥ କାଗଜପତ୍ର ବାନ୍ଧି ଆଲମାରିରେ ରଖିଦେଲେ । ସେଇଠି ଖଟଟିଏ ପଡ଼ିଥାଏ, ତାହା ଉପରେ ସେ ବସିଲେ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କହିଲେ, "ଦେଖ, ଅତି ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ମୁଁ ତୁମ କାମ କରାଇ ନେଇଛି । କାଗଜପତ୍ର ଦେଖିବାପାଇଁ ବାବୁ ମୋତେ ଯେମିତି ଡାକିଛନ୍ତି, ମୁଁ ନେଇ ଆଗେ ସେରଗଡ଼ କାଗଜ ହାବୁଡ଼େଇ ଦେଲି । ସେତ ବଡ଼ ଲୋକ । କାଗଜପତ୍ର ଭିତରକୁ ପଶି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପଶିବାର ବା ତାଙ୍କର ଦରକାର କଅଣ ? ଭଗବାନ ଯଦି ସେପରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବେଶୀ ବୁଦ୍ଧି ଦେଇ ଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ଆମେ ଗରିବ ଚଳନ୍ତୁ କିପରି ? ତେବେ ବାବୁ ଆମର ଟିକିଏ ସମୟ ଦେଇ କାଗଜପତ୍ର ଦେଖନ୍ତି । ଉଆସିଲ ବାକି ଖାତାର ହାଲ ବାକି ଓ ପିଛିଲା ବାକିର ମୋଟ ଦେଖି ତ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ଆଉ ସବୁ ଇଲାକାରେ ସେହିପରି ବାକି ପଡ଼ିଛି । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ମୋତେ କହିଥିବାରୁ ମୁଁ ସେ କଥା କହି ନ କହି ତୁମ କାମ କରାଇ ଦେଲି । ବାବୁ ମୋତେ ବଡ଼ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ତୁମେ ଶୀଘ୍ର ଉପୋଛିତ୍ ଟଙ୍କାଟା ଜମା କରି ଦିଅ । ସଲାମିଟା ନେଇ ଆସ । ଆଉ ମୋତେ ଯାହା କହିଥିଲି ଦିଅ ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୋତେ ପନ୍ଦର ଦିନ ସମୟ ଦିଅନ୍ତୁ । ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ସଞ୍ଚିଲି କରିବାକୁ ହେବ ।

ରମାନାଥ—ଦୁଇ ହଜାର କାହିଁକି ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଜମା ରଖିବି ୧୦୦୦ ଟଙ୍କା । ସଲାମି ଟ ୨୦୦୯ ଙ୍କା; ଆପଣଙ୍କର ଟ ୫୦୦୯ । ଏ ହେଲା ଟ ୧୭୦୦୯ ଙ୍କା । ଆଉ ଟ୨୦୦୦୯ଙ୍କା କାହାକୁ କହନ୍ତି ?

ରମାନାଥ—ହେଲା, ପନ୍ଦର ଦିନ ଭିତରେ ସଞ୍ଚିଲି କର । ଏହି ତ ଅଦାୟ ଅସୁଲ ସମୟ । ସେରଗଡ ତ ଭଲ ମୌଜା । ଜମିଦାରୀ ମଧ୍ୟ

ଯଦି ପାଇଥିବ, ତେବେ ତ ବର୍ଷେ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ ତୁମ ସଲ୍ପି ଠଙ୍କା ସବୁ ଉଠିଯିବ । ଅଚ୍ଛା, ପନ୍ଦର ଦିନ ପରେ ଆସି ଦେଖା କରିବ । ଆଉ ଏକ କଥା । ଏ ଖବର ଆଉ କାହାରିକୁ କହିବ ନାହିଁ । କାରଣ ବାବୁ ଆମର ବଡ଼ ଭୋଳା ଲୋକ । ହୁଏତ ସେ ବାସୁଦେବ ବା ହରି ପାଣିଗିରି ଯଦି ଆସି ପହଞ୍ଚିଯିବେ, ବେଶୀ ସଲ୍ପି ଯାଚିବେ ବା ବେଶୀ ଜମା ରଖିବାପାଇଁ କହିବେ, ତେବେ ଗଲା—ତୁମକୁ ଫେର ବଢ଼ିବା ପାଇଁ ହେବ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ବାବୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଥରେ ମୁଁ ଦେଖା କରିଥିଲି । ସେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ତ ସେପରି କିଛି ବ୍ୟବହାର କରି ନାହିଁ । 'ଠଗଲା' ବୋଲି କାହିଁକି ବାବୁଙ୍କର ଧାରଣା ହେଲା ?

ରମାନାଥ—ସେ କିଛି ନୁହେଁ । ବାବୁ ଆମର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି କହନ୍ତି । ତୁମେ ସେ କଥା କାହିଁକି ଧରୁଛ । ମୁଁ ଅଧିକା କଅଣ କହିବି । ତୁମେ ଯଦି ବୁଝି ସୁଝି ମୋ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ଚଳିବ, ତେବେ ଆଉ କଅଣ କହିବି; ବର୍ଷକ ପରେ ପୁଣି ମୋତେ କହିବ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲେ, "ହେଉ, ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ।"

ରମାନାଥ—ତୁମେ ଅଛ କେଉଁଠି ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୋଢଗଞ୍ଜରେ ।

ରମାନାଥ—ତୁମେ ଆଜି ଚାଲିଯାଅ । ପନ୍ଦର ଦିନରୁ ଦିନେ ଯେପରି ଅଧିକା ନ ହୁଏ । ଆସି ମୋତେ ଦେଖା କରିବ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୁଁ ଏଠୁଁ ସାଇକେଲରେ ଯିବି । ମୁଁ ସାଇକେଲରେ ଆସିଥିଲି ।

ରମାନାଥ—ଅଚ୍ଛା ହେଉ, ଆସ, ମୁଁ ଯାଉଛି ବସାକୁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଝୁକ୍ ନଇଁ କରି ଗୋଟିଏ ନମସ୍କାର କରି ତରତର ହୋଇ ବାହାରକୁ ଆସିଲେ । ସାଇକେଲ ଚଢ଼ି ମୋଢଗଞ୍ଜ ବଜାର

ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ବସା ଘରୁ ଲୁଗା ବୁଜୁଳାଟି ସାଇକେଲ ମଝି ଦଣ୍ଡାରେ ବାନ୍ଧୁ ଥାଆନ୍ତି, ଏଣେ ମନେ ମନେ ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତି, ଡିଷ୍ଟାବୋର୍ଡ ଅଫିସ ଆଉ ସ୍କୁଲ ଇଲକା ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟରଙ୍କ ଅଫିସକୁ ଯିବ ନାହିଁ ? ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ସବୁ କାମ ସାରି ଦେଇଥିଲେ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା । ଫେରି ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତି—ନା, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ସବୁ କାମ ହାସଲ କରିବ । ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ ହେବ । ଏ'ତ ଏକ ପ୍ରଧାନ କଥା ହେଲାଣି । ନାଁ, ଯାଉଛୁ, ଯିବ ଗାଁକୁ ।

ଲୁଗା ପୁଟୁଳିଟି ବାନ୍ଧି ଦେଇ ଟପ୍ କରି ସାଇକେଲ ଉପରକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନିଜ ଗାଁଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ । ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ସାଇକେଲ ଚଳାଉଛନ୍ତି । ହଠାତ୍ ସରକାରୀ କଚେରୀ ପାଖରେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ରାସ୍ତା ଉପରେ ଖୁବ୍ ଲୋକଭିଡ଼ ହୋଇଛି । ସେବାଟେ ସାଇକେଲ ଉପରେ ଯିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ସେଇଠି ସେ ଓହ୍ଲାଇ ଭିଡ଼ର କାରଣ ବୁଝିବା ପାଇଁ କୁତୂହଳୀ ହୋଇ ଟିକିଏ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ମାତ୍ର କିଛି ବୁଝି ନ ପାରି ଆଉ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଭିଡ଼ର ବାହାରକୁ ଯାଇ ଜଗନ୍ନାଥ ସଡ଼କ ଉପରେ ଦୌଡ଼ିଲେ ।

ସେ ଭିଡ଼ ହୋଇଛି ଏକ ବୁଢ଼ୀପାଇଁ । ବାଳ ପାଚି ବୁଢ଼ୀର ଖୋଷ ପରି ହୋଇଗଲାଣି । ବୟସରେ ବୁଢ଼ୀ ନଇଁ ପଡ଼ିଲାଣି । ଚମ ଝୁଲି ପଡ଼ିଲାଣି, ଆଖି ଡୋଳାରେ ପରଳ ପଡ଼ି ବୁଢ଼ୀକୁ ଭଲ ଦିଶୁନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀର ବୟସ ୭୦।୮୦ରୁ କମ୍ ହେବ ନାହିଁ । ବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ ହାତରେ ଧରି ବୁଢ଼ୀ ତ କାନ୍ଦି ଅସ୍ଥିର । ବୁଢ଼ୀ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଇଜଲାସ ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ଖୋଦ୍ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ଆଗରେ କାନ୍ଦି ଗଡ଼ିବାରୁ ସେ ବୁଢ଼ୀକୁ ବାହାର କରିଦେବା ପାଇଁ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ତେଣୁ ଦୁଇଜଣ ଚପରାଶି ବୁଢ଼ୀକୁ ଟଣାଟଣି କରି ନ ପାରି ଟେକି କରି ନେଇ ରାସ୍ତା ଉପରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ଏହି ଟେକି ଆଣୁଥିବା ବେଳେ ବୁଢ଼ୀ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଚିତ୍କାର କରୁଥିବାରୁ କଚେରୀର ଲୋକେ ଦୌଡ଼ି ଆସି ବୁଢ଼ୀକୁ ଘେରି କୌତୁକ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀ ତ ଖାଲି କାନ୍ଦିକରି ପାଟି କରୁଛି, "ମୋତେ ସେଇ ହାକିମ ପାଖକୁ ନେଇ ଚାଲ । ମୁଁ ସେଇଠି ସବୁ କହିବି । ମୋତେ ସେଇଠିକି ନେଇ ଚାଲ ।" ଏହିପରି ତ ବୁଢ଼ୀ ପାଟି କରି କହୁଛି; ଏଣେ କୋହ ଉଠାଇ କାନ୍ଦୁଛି । ଚାରିପାଖଯାକ ଦେଖଣାହାରି ଯେତେ ପଚାରିଲେ, "ବୁଢ଼ି; କଥା କଅଣ ?" ବୁଢ଼ୀ ଆଉ କିଛି ଜବାବ ଦେଉ ନ ଥାଏ । ଖାଲି କହୁଥାଏ, "ମୋତେ ସେହି ହାକିମ ପାଖକୁ ନେଇ ଯାଅ; ମୁଁ ସେଇଠି ସବୁ କହିବି ।" ବୁଢ଼ୀର ଏ ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ଅନେକ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଚିଡ଼ି ଗଲେଣି । ବୁଢ଼ୀ ମଝିରେ ମଝିରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଥକି ପଡ଼ି ମିନିଟେ ଦୁଇମିନିଟ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଯାଉଛି, ପୁଣି ସେହିପରି କାନ୍ଦୁଛି ।

ସେହି ଭିତରେ ଜଣେ ପ୍ରୌଢ଼ ଲୋକ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ । ଦେଖିବାକୁ ଶ୍ୟାମଳ, ବୟସ ୫୦ ବର୍ଷରୁ କିଛି ବେଶୀ ହେବ । ଖଦଡ଼ର ଧୋତି ଓ ଖଣ୍ଡେ ଅଧା କୁରୁତା ପିନ୍ଧି ଚଦରଟିଏ ଘୋଡ଼ି ହୋଇଥାଅନ୍ତି । ସେଟି ମଧ୍ୟ ଖଦଡ଼ର । ଗୋଡ଼ରେ କିଛି ନାହିଁ । ସେ ଅନେକକ୍ଷଣ ବୁଢ଼ୀକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ରହିଥାଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କିଛି କହୁ ନ ଥାନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀ ଯେତେବେଳେ ନିଜ କଥା କିଛି ନ କହିଲା, କୌତୁକ ଆଉ ରହିଲା ନାହିଁ । ଲୋକେ ସବୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଯେ ଯାହା କାମକୁ ଚାଲିଗଲେ । କିଛି ସମୟ ପରେ କେବଳ ସେହି ଖଦଡ଼ଧାରୀ ଛଡ଼ା ସେଠାରେ ଆଉ କେହି ରହିଲେ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ପାଟି କରି ଥକ୍କା ହେଲାଣି । ସେ ଖଦଡ଼ଧାରୀ ଲୋକ ଧୀରେ ଧୀରେ ପଚାରିଲେ, "ମାଆ, କିଛି ଖାଇବ କି ?" ବୁଢ଼ୀ ଛଳଛଳ ଆଖିରେ ସେ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲା; ମାତ୍ର କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ପୁଣି ସେ ଲୋକ ପଚାରିଲେ "ମା, କିଛି ଖାଇବାର ଆଣି ଦେବି ?" ବୁଢ଼ୀ କହିଲା, "ମୋର ବୋଉ ଅଛି କଅଣ ଯେ ମୁଁ ଖାଇବି ? ମୁଁ ତ ଉପାସେ ମରିବି । ସେଇଆ ତ ଜଗନ୍ନାଥେ ମୋ କପାଳରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ।"

ସେ ଲୋକ କହିଲେ—"କାହିଁକି ମା, ଆଗେ କିଛି ଖାଇ ନିଅ, ପରେ ମୁଁ ତୁମ କଥା ଶୁଣିବି । ଯାହା ଯେପରି ହେବ ମୁଁ କରିଦେବି ।"

ବୁଢ଼ୀ—ସତେ, ତୁମେ କିଛି କରିବ ନା ? ହାକିମ ପାଖକୁ ମୋତେ ନେଇଯିବ, ମୁଁ ସେଇଠି ସବୁ କହିବି ।

ଲୋକ—ହଁ, ତୁମେ ଆଗେ କିଛି ଖାଅ ।

ବୁଢ଼ୀ କିଛି ନ କହି ଚୁପ୍ ହୋଇ ତଳକୁ ଅନାଇ ବସିଲା । ପାଖରେ ଥିବା ଗୁଡ଼ିଆ ଦୋକାନରୁ ମୁଢ଼ି କିଣି ଆଣି ସେ ଭଦ୍ରଲୋକ ବୁଢ଼ୀକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ । ବୁଢ଼ୀକୁ ସେଠାରୁ ନେଇଗଲେ । ବୁଢ଼ୀ ଗୁଡ଼ିଆ ଦୋକାନରେ କିଛି ସମୟ ବିଶ୍ରାମ କଲା । ପାଣି ମନ୍ଦାଏ ପିଇଲା ପରେ ବୁଢ଼ୀର ହୋସ୍ ହେଲା । ପୁଣି ସେ କହିବାରେ ଲାଗିଲା, "ମୋତେ ହାକିମ ପାଖକୁ ନେଇଯାଅ ।" ଦୋକାନୀ ଗୁଡ଼ିଆ ସେ ବୁଢ଼ୀ ଆଡ଼କୁ

ନଟେଇ କରି ଅନାଇ ସେ ଖଦଡ଼ପିନ୍ଧା ଲୋକଙ୍କୁ କହିଲା, "ବାବୁ, ଏ ଲୋକ ବାମ୍ଭୁଣୀ । ଆଜିକୁ ୬।୭ ମାସ ତଳେ ଥରେ ଆସି ୨।୦ ଦିନ ଏହିପରି ହୋଇ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲା ।" ଖଦଡ଼ପିନ୍ଧା ଲୋକଟି ବୁଢ଼ୀକୁ ସାକୁଲେଇ ପଚାରିଲେ, "ମାଆ, କଅଣ ତୋ କଥା କହନା ।" ବୁଢ଼ୀ ଅଧୀର ହୋଇ କହିଲା, "କହିବି କଅଣ ? ମୋର ସବୁ ଯାଇଛି । ମନ୍ଦେ ତୋରାଣି ପିଇବାର ମୋର ଆଉ ନାହିଁ । ମୋତେ ତ ମଝି ନଈରେ ଠେଲି ଦେଇ ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଛି, ମୁଁ କହିବି କଅଣ ?"

ବୁଢ଼ୀକୁ ଖୁବ୍ ପୁଚୁରା ପଚାରି କରି ସେ ଖଦଡ଼ପିନ୍ଧା ଲୋକଟି ବୁଝିଲେ ଯେ, ବୁଢ଼ୀର ଜମି ମାଣେ ଖଣ୍ଡେ ହେବ । ସେଥିରୁ ଧାନ ସବୁ କିଏ କାଟି ନେଇଛି । ବୁଢ଼ୀଘର ସୋରେ ଥାନାରେ, ଝଣ୍ଟାପଡ଼ା ପାଖରେ । ବୁଢ଼ୀର ଏତିକି ଦୁଃଖ ବୋଲି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧା ଲୋକ ବୁଢ଼ୀକୁ କହିଲେ, "ବୁଢ଼ୀ, ତୁମେ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଆସ; କିଛି ପାଠି କରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ସବୁ କରାଇ ଦେବି । ତୁମେ ହାକିମ ଆଗରେ ସବୁ କହିବ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଫଳ ହେବ କି ନ ହେବ, ମୁଁ କହିପାରିବି ନାହିଁ ।" ହାକିମ କଥା ଶୁଣି ବୁଢ଼ୀ ଅଧୀର ହୋଇ କହିଲା, "ହଁ ବାବା, ମୋତେ ନେଇଯାଅନ୍ତ ।" ଏହା କହି ଯେତେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଅଛି, ସବୁ ସେ ଅଜାଡ଼ି ପକାଇଲା ।

ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୋକଟି ବୁଢ଼ୀକୁ ନେଇ ଓକିଲଖାନା ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଥିବା ମୋହରିରମାନଙ୍କଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଖଣ୍ଡେ ପଇସାକିଆ କାଗଜ କିଣିଆଣି ଜଣେ ମୋହରିରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଭାଇ, ଏହାର ଦରଖାସ୍ତ ଖଣ୍ଡେ ଲେଖି ଦେବ କି ?" ସେ ମୋହରିର ଗତିବିଧିରୁ ବୋଧହୁଏ ଜାଣି ପାରିଲା ଯେ, ପଇସା ପତ୍ର କିଛି ମିଳିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏ କଥାକୁ ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି ହୋଇ କିଛି ଜବାବ୍ ନ ଦେଇ ତାହାର ଅନ୍ୟ କାମ କଲା । ପାଖରେ ବସିଥିବା ଆଉ ଜଣେ ମୋହରିର ଏ ବୁଢ଼ୀ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲା, "କଲେ ବୁଢ଼ି ଫେର ତୁ ଆଇଲୁଣି ନା ?" ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧା ଲୋକ ପଚାରିଲେ, "ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି କି ଏହାକୁ ?" ସେ ମୋହରିର କହିଲା "ହଁ, ସେଠା ପାଗଳୀଟାଏ । ଆଉ ଥରେ କେତେ ମୁସ୍କିଲରେ

ଖଣ୍ଡେ ଦରଖାସ୍ତ ଦିଅନ୍ତି-ଏହାର କଲମ ଇଜାହାର କରାଇ ଦେଇଥିଲି । କିଏ ତାହାର ଜମି କାଏ ନେଇ ଯାଇଛି । ସେ ଦରଖାସ୍ତ ଗଲି ଯାଇଥିଲା—ପୁଲିସ ପାଖକୁ । କଅଣ ହେଲା କେଜାଣେ । ବୁଢ଼ୀଟା ତ ବାୟାଣୀ । ମୁଁ ସେ କଲମ ଇଜାହାର କଲି ବେଳୁ ଜାଣେ ।” ଏ ମୋହରରଙ୍କ ନାମ ପଦ୍ମଚରଣ ଜଣାଗଲା । ଖଦଡ଼ପିନ୍ଧା ସେବା ବୁଝିଲେ ଯେ ଅଉ କଥାଟା ବର୍ତ୍ତମାନ ଦରଖାସ୍ତ ଦେବା ଅବସ୍ଥାରେ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀକୁ ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଗଛମୂଳକୁ ଡାକି ନେଇ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ବୁଢ଼ି, ତୁମେ ତ ଦରଖାସ୍ତ ଦେଇଥିଲ । ସେ ତୁମ ଥାନା ମୁନ୍‌ସିପାଖକୁ ବୁଝିବାକୁ ଯାଇଥିଲା । ସେ କଅଣ ବୁଝିଲା ?” ବୁଢ଼ୀ ରାଗ ହୋଇ ପାଟି କରି କହିଲା, “ବୁଝିବ ନାଇଁ ଟା; ଏହି ଦେଖ ।” ଏହା କହି ବୁଢ଼ୀ ତାଙ୍କରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଦରଶୁଖିଲା ଘା'ର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଇ ଦେଲା । ତା'ପରେ ବୁଢ଼ୀ ପୁଣି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅଉ ସେ ଖଦଡ଼ପିନ୍ଧା ବାବୁ କିଛି ଅଧିକା କଥା ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ବାସ୍ତବିକ୍ ପାଗଳୀ । ଯାହାକୁ ଦେଖିଲା ପାଇଜାମା, କୁର୍ତ୍ତା ପିନ୍ଧିଛି ସେ ମନେକଲା ଏହି ବୋଧହୁଏ ହାକିମ । ଯେତେ ଓକିଲ, ଯେତେ ମୁକ୍ତାର ସମସ୍ତଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳେ ବୁଢ଼ୀ ଲଟ୍ ଲଟ୍ କରି ପଡ଼ିଯାଉଥାଏ; କହୁଥାଏ “ମୁଁ କଅଣ ତୁରାଣି ମଧ୍ୟେ ଗୁହା ନ ପାଇ ମରିବି ?” କିନ୍ତୁ କେହି ତା'କଥାରେ କର୍ଣ୍ଣ-ପାତ କରୁ ନ ଥାନ୍ତି । କେହି ଅବା ଗୋଡ଼ରେ ଠେଲି ଦେଇ ଚାଲି ଯାଉଥାନ୍ତି । ଏ ପାଗଳୀଟା କଅଣ ହେଉଛି କହି କେହି କେହି ବିରକ୍ତ ହେଉ ଥାଆନ୍ତି । ଜଣେ ଓକିଲ ଏ ବୁଢ଼ୀକୁ ଦେଖି କହିଲେ, “ଇରେ ଏତ ସେହି ପାଗଳୀ । ଫେର କୁଆଡ଼େ ଆସିଛୁ ?” ଏତିକି କହି ସେ ତାଙ୍କର ନିଜ କାମରେ ଚାଲିଗଲେ । ଏ ଓକିଲ ବାବୁଙ୍କ ନାମ—ଯାମିନୀ ବାବୁ ।

କଚେରୀ ହତା ଭିତରେ କେହି ଜଣେ ନ ଥିଲା ଯେ କି ବୁଢ଼ୀ ବିଚାରୀ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇବ । ସେଠି ହୃଦୟ କାହିଁ ନା ମହାନୁ-ଭବତା କାହିଁ ? ମନୁଷ୍ୟଚରିତ୍ରର ଅନ୍ଧାର ପାଖଟା ସେଇଠି ବେଶୀ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ । ଖଦଡ଼ପିନ୍ଧା ବାବୁ ବହୁତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ବୁଢ଼ୀକୁ

ନାନାପ୍ରକାର ବୁଝାଇ; ସୁଝାଇ ସେ ଯେଉଁଠି ରହନ୍ତି, ସେଇଠାକୁ ନେଇ ଗଲେ । 'ଅସନ୍ତା କାଲି ହାକିମ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହେବ' ବୁଢ଼ୀ ଏହି ଭରସାରେ ଅଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ତାହାର କେବଳମାତ୍ର ବନ୍ଧୁ ସହିତ ଧୀରେ ଧୀରେ ବାଡ଼ି ଠେକଣ ମାରି ମାରି ଗଲା ।

ବୁଢ଼ୀ ଯେଉଁଠାକୁ ଗଲା, ସେଠା ଗୋଟାଏ ଅଶ୍ରମ; ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅସହଯୋଗ ଅନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ଭାରତର ନାନାଅଡ଼େ ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଅଶ୍ରମମାନ ହୋଇଥିଲା । ଅଶ୍ରମ ନାମ ତ୍ୟାଗ-ସୂଚକ । ତେଣୁ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ ରାଜନୀତିରେ ତ୍ୟାଗର ଆଦର୍ଶ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ରଖିଲେ ଓ ତଦନୁସାରେ ସାଧାରଣ ସେବା-ମାନେ ତ୍ୟାଗଦୀକ୍ଷା ନେଇ ଲୋକସେବା ପାଇଁ ବାହାରିଲେ, ସେତେ-ବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଅଶ୍ରମ ବୋଲି ଡାକିଲେ । ସେ ସମୟରେ ୧୯୨୧ ସାଲରେ ଅନେକ ଅଶ୍ରମ ଚାରିଅଡ଼େ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେଥିରୁ କେତେ କୁଆଡ଼େ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ୍ୟାଗର ଆଦର୍ଶ କମିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାଧାରଣ ସେବୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗର ଭାବ କମିଗଲା ; ଅଶ୍ରମ ସବୁ ଉଠିଗଲା । ତେବେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ରମ ବଜାୟ ହୋଇ ରହିଛି । ସେଇଠି ସେ ଖଦଡ଼ପିନ୍ଧା ଲୋକଟି ରହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନାମ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତି । ସେ ପୂର୍ବେ ଓକିଲାତି ପଢ଼ୁଥିଲେ । ଅସହଯୋଗ ସମୟରେ ପଢ଼ା ଛାଡ଼ ଦେଶ କାମରେ ମାତିଲେ । ସେହି ଦିନୁ ସେ ଏକନିଷ୍ଠଭାବରେ ତାଙ୍କ ବୁଝିବା ଅନୁସାରେ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ।

ରାତିରେ ସେ ବୁଢ଼ୀକୁ ଭଲକରି ଆଦର ଯତ୍ନ କରି ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ । ବୁଢ଼ୀ ଏତେ ଆଦର ପାଇ ବଡ଼ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲା । ମନକ୍ଷୁଣ୍ଣରେ କହିଲା, "ବାବା, ତୁ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ମୋର ପୁଅ ଥିଲୁ !" ହାୟ, ଏ ପୁଅ ଜନ୍ମସାଥୀ ଭଗବାନ କାଢ଼ିନେଇଛନ୍ତି । ପାଣିମନ୍ଦେ ପିଣ୍ଡ ପକାଇବ ପାଇଁ

ସିନା ଏତେ କଥା । ବୁଢ଼ୀ ମନ ଭଲ ଥିବାର ଦେଖି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ତାଂକୁ ସବୁକଥା ଜାଣିବା ପାଇଁ ପଚାରିଲେ । ଧୀରେ ଧୀରେ, ଅଳ୍ପେ ଅଳ୍ପେ, ମଝିରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଓ ସାହସ ଦେଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ବୁଢ଼ୀ ମୁହଁରୁ ସବୁକଥା ବୁଝିଲେ । ବୁଢ଼ୀ ଯେପରି ଭାବରେ ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା, ସେପରି ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଅକ୍ଷରରେ କହିବା ବା ଲେଖିବା ସହଜ ନୁହେଁ । କାରଣ ବୁଢ଼ୀର କଥା ପଛରେ ତାହାର ଯେ ମନରେ ଦୁଃଖ ଥିଲା, ତାହାର ଯେ ସରଳତା ଓ ତାହାର ଯେ ଧର୍ମଭାବ ଥିଲା, ତାହା ଲେଖକ ବା ପାଠକ କାହାର ନ ଥିବ ।

ବୁଢ଼ୀର ଘର ଝନ୍‌ତାପଡ଼ା ପାଖରେ । ସେରଗଡ଼ ଠାରୁ ୩୪ମାଇଲ ଦୂର । ବୁଢ଼ୀର ବୟସ ବର୍ତ୍ତମାନ ୭୨ । ସେ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ସମୟରେ ବିଧବା ହେଲା । ତାହାର ସ୍ୱାମୀ (ତାଙ୍କ ନାମ ଜଣାଗଲା ନାହିଁ) ମୂଲ ମଜୁରି ଲାଗି ନିଜର ଜମି ମାଣେ ବାଦେ ମୁନିବ ପାଖରୁ ହେତା ନେଇ କୌଣସି ମତେ ଚଳିଯାଉଥିଲା । ବୁଢ଼ୀ ମଧ୍ୟ ଧାନ କୁଟି ଘର ଲିପାଇସି କରି କିଛି ରୋଜଗାର କରୁଥାଏ । ଭଗବାନ ଏ ଦମ୍ପତିଙ୍କୁ ସବୁ କଥାରେ ସୁଖରେ ରଖିଥିଲେ; ମାତ୍ର ପାଣି ପତରକୁ ଭରସା ଗୋଟିଏ କିଛି ଅଙ୍କୁ ଦିଅଁ ଦେଲେ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ ଏହିକଥା କହିଲା ବେଳେ ଆଖିରୁ ଝରଝର ଲୁହ ବହି ଯାଉଥାଏ । ବୁଢ଼ୀ ମଧ୍ୟ ଏହାର କାରଣ କହିଲା ଯେ, ପୂର୍ବଜନ୍ମ ପାପରୁ ଏ ଜନ୍ମରେ ସେ ନିଃସନ୍ତାନ ହୋଇଛି । ଗେରସ୍ତ ମରିବା ପରେ ବୁଢ଼ୀ ସେ ମାଣେ ଜମିକୁ ତାଙ୍କ ଗାଁରେ ଜଣେ ଲୋକକୁ ଭୃତ୍ତି କରିବାକୁ ଦେଲା । ସେଥିରୁ ଅଧେ ଧାନ ଓ ଛଣ ବୁଢ଼ୀ ପାଏ । ଆଉ ନିଜେ ଧାନ କୁଟି ଚଳାଚଳ ହୁଏ । ଭାଗ ଜମିରୁ ଯେ ଛଣ ପାଏ, ସେଇଥିରେ ନିଜ ପଲା ଝାଣ୍ଟିକୁ ଛାଇ ଦିଏ । ଏହିପରି ବୁଢ଼ୀ ବେଶ୍ ସୁଖରେ ଥାଏ । ତେବେ ତା'ର ମନରେ ବରାବର ଏହି ଚିନ୍ତା ଥାଏ ଯେ, ସେ ମରିଗଲେ ତାକୁ ପିଣ୍ଡ ଦେବ କିଏ ? ତା' ଗେରସ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପାଣି ଛୋପାଏ କି ପାଇ ହରକତ ହେଉଥିବ ? ଗତବର୍ଷ ହେଲା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଆସିଲା । ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଆସିବାର ଦଶଦିନ ଆଗରୁ ସେ ଗାଁର ଚାଉଳିଆ ବୋଲି

ଜଣେ ଟୋକା, ବୟସ ୨୨।୨୪ ହେବ, ବାହା ହୋଇ ନାହିଁ, ହଠାତ୍ ବୁଢ଼ୀର ଭାର ଧରି ନେବାରେ ଲଗିଲା । ସେତେବେଳକୁ ବୁଢ଼ୀର ପ୍ରାୟ ୭୦ ବର୍ଷ । ବୁଢ଼ୀ ଆଉ ଧାନ କୁଟି ପାରୁନାହିଁ । ତେବେ ତା'ର ନିଜ ମାଣକ ଜମିରୁ ଯାହା ପାଏ, ଆଉ ନିଜ ପାଖରେ ପୂର୍ବରୁ ଯାହା କିଛି ସଞ୍ଚୟ କରିଥିଲା ସେଇଥିରୁ ଛନ୍ଦମନ୍ଦ କରି ଚଳି ଯାଉଥାଏ । ଏହି ବାଉରିଆ ଦିନେ ଦିନେ ନିଜ ଘରୁ ପିଠା, ବୁଢ଼ୀ ପାଇଁ ନେଇ ଆସେ । ବୁଢ଼ୀର ଗୋଡ଼ ହାତ ଅଙ୍ଗୁଳି ଦିଏ । ବୁଢ଼ୀ ବୟସରେ ଏପରି ଧରି ନେବା ଲୋକ ପୁଅଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ହେବ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀର ଦୁଃଖ ବୁଝି ଭଗବାନ ଆଉ ବାଉରିଆକୁ ପୁଅ କରି ପଠାଇଛନ୍ତି କି ? ବାଉରିଆ ନିଶ୍ଚୟ ପୂର୍ବ ଜନ୍ମରେ ବୁଢ଼ୀର ପୁଅ ଥିଲା । ବୁଢ଼ୀ ମନରେ ଖିଆଲ ହେଲା, ଯେ ସେହି ବାଉରିଆକୁ ପୁଅ କରି ନିଜ ଘରେ ରଖିବ । ତା' ଗେରସ୍ତ ସାଙ୍ଗିଆ ଅନୁସାରେ ବାଉରିଆର ସାଙ୍ଗିଆ ହେବ । ବୁଢ଼ୀ ମରିଗଲେ ତାକୁ ଓ ତା' ଗେରସ୍ତକୁ ଗୟାରେ ଯାଇ ପିଣ୍ଡ ଦେବ । ଏତେ କଥା ମନରେ ପାଞ୍ଚି ବୁଢ଼ୀ ଦିନେ ବାଉରିଆ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ବାଉରିଆ ବାପ ଦାମ ପଧାନକୁ କହିଲା । ଦାମ ପଧାନ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି କହି ନ ପାରି ଗଲେ ସେରଗଡ଼ ହରପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ଠାକୁ; କାରଣ ବାଉରିଆ ତାଙ୍କର ମୂଲିଆ କାମ କରୁଥିଲା । ସେଠାରୁ ସବୁ ପରାମର୍ଶ କରି କଥା ଠିକ୍ ହେଲା ବୁଢ଼ୀ ବାଉରିଆକୁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କରିବ । ଦିନ ଠିକ୍ ହୋଇ ସେ କାମ ହେଲା । ବାଉରି ପଧାନ ଏଣିକି ବାଉରି ନାହାକ ହେଲା । ବୁଢ଼ୀ ଶେଷ କେତେ ଦିନ ପରମ ସୁଖରେ କଟିଲା ବୋଲି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଗଲା । କିଏ ଜାଣିଥିଲା—ମଣିଷ ପାଖେ ଏକ ତ ଠାକୁର ଦଅନ୍ତି ଆଉ ଏକ । ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଆସିଗଲା । ବୁଢ଼ୀକୁ ଆସି ଗାଁବାଲା କେତେଜଣ—ବିଶେଷ କରି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କେମ୍ପ ପାଖରେ ହରପାଣିଗ୍ରାହୀ କହିଲେ, ତାହାର ମାଣକ ଜମି ଓ ଘରବାଡ଼ି ସବୁ ବାଉରି ନାହାକ ନାଁରେ କରିଦେବା ପାଇଁ । ବୁଢ଼ୀର ଏଥିରେ କିଛି ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲା । ବାଉରି ତ' ତା' ଜୀବନ ସଖାଳି । ବାଉରିର ତ' ସେ ବୁଢ଼ୀ ନିଜେ । ଜମି ଦ କଅଣପାଇଁ

ବୀ କାହିଁକି ସେ ଆପତ୍ତି କରିବ । ବୁଢ଼ୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହାକିମ ଆଗରେ ଯାଇ ମଞ୍ଜୁର ଦେଇ ନିଜର ଜମି ମାଣକ ଘରବାଡ଼ି ସବୁ ବାଉରି ନାମରେ ଦରଜ କରାଇଲା । ଏଥିପାଇଁ ଖଣ୍ଡୁଆପଡ଼ାରେ ଥିବା ଜମିଦାରଙ୍କ ତହସିଲଦାର ବୁଢ଼ୀଠାରୁ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ସଲାମି ନେଇଛନ୍ତି ।

ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଗଲା, ଖାନାପୁରୀ, ଅଟେସନ ୧୨୬; ୧୧୮ ସବୁ ଚାଲିଗଲା । ବାଉରି ନାମରେ ସେ ଜମି ସବୁ ପକ୍କା ହୋଇଗଲା । ବାଉରି ପୂର୍ବପରି ବୁଢ଼ୀର ଯତ୍ନ ନେଉଛି । ବୁଢ଼ୀ ପରମ ସୁଖରେ ଅଛି । ଏହି ବର୍ଷ ଆଷାଢ଼ ମାସ ପାଖରୁ ବାଉରି ମନ ବଦଳିଗଲା । ସେ ଆଉ ବୁଢ଼ୀକୁ ପଚାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀର ଯତ୍ନ ନେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବୁଢ଼ୀ ସଙ୍ଗରେ ୭।୮ ଦିନରେ ଥରେ ଦେଖା ହେବା ସୁଦ୍ଧା ମୁସ୍କିଲ ହେଲା । ବୁଢ଼ୀ କମି ଆଦର ପଡ଼ିଥିଲା । ଏ ଯେଉଁ ନୂଆ ଅବସ୍ଥା ସେଥିରେ ବୁଢ଼ୀର ମନ ମଧ୍ୟ ଭଗ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ବୁଢ଼ୀ ଅଉ ଏକାଟିଆ ଚଳିପାରୁ ନାହିଁ । ମାସେ ଦିମାସ ଗଲାପରେ ଗାଁରେ ନ୍ୟାୟ କରିବାପାଇଁ ବୁଢ଼ୀ ଏକଥା ପକାଇଲା । ବୁଢ଼ୀର କହିବାର କଥା, ସେ ତା'ର ସବୁ ବାଉରିଆକୁ ଦେଲା; ବାଉରିଆ ଟିକେ ତାକୁ ପଚାରିବ ନାହିଁ । ଗାଁ ନ୍ୟାୟରେ ଦାମ ପ୍ରଧାନ କହିଲେ, "କହୋ, ମୋ ପୁଅ କଅଣ ଆଉ ମୁଣ୍ଡ ବାଙ୍କ ଦେଲାକି ? ବୁଢ଼ୀର କେହି ଥିଲେ ନାହିଁ । କିମ୍ବା କାରଣ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ପୁଅକୁ ରଖାଇଥିଲି ନାଁ ?" ଗାଁର ପାଞ୍ଚଜଣ ମଧ୍ୟ, ସେଥିରୁ ଜମିଦାର ତହସିଲଦାର ଜଣେ । ସେଇମ୍ବା ନ୍ୟାୟ କଲେ ଯେ ବୁଢ଼ୀର ବାଉରିଆ ଠାରୁ ଦିନରାତି ସେବା ଚାହିଁବା ଅନ୍ୟାୟ । ବୁଢ଼ୀ ବିଚାରି ତ' ମହା ଟରବରରେ ପଡ଼ିଲା । ବୁଢ଼ୀ ଭାବିଥିଲା ସବୁଦିନେ ଚାନ୍ଦନୀ ରାତି ଥିବ । କିନ୍ତୁ ସୁଖର ଚାନ୍ଦନୀ ରାତି ଏତେ ଜଲଦି ଚାଲିଯିବ ବୋଲି ସେ ଭାବି ନ ଥିଲା । ବାଉରିଆ ନାଁ ପଡ଼ିଲେ ବୁଢ଼ୀ ଚିଡୁଚି । ବୁଢ଼ୀ ମାଣକ ଜମି ସେଠୁ ବାଉରିଆ ଚାଷ କରୁଥିଲା । ବୁଢ଼ୀର ବାଡ଼ରେ କେତେ ଗଛ କଦଳୀ ପକାଇଥିଲା । ବାଉରିଆ ସେ ବାଡ଼ିଟିର ଯତ୍ନ ନେଇ ବେଶ୍ ଦମନ୍ଦା ଶାଗ, ପାଳ ପଚିବା କଦଳୀ ୮।୧୦ ଗଛ ପକାଇ ଥିଲା । ଦିନେ ବାଉରିଆ ଆସି

ବୁଢ଼ୀକୁ କିଛି ନ କହି କଦଳୀ ଦି କାନ୍ଦି କାଟି ନେଇଗଲା । ବୁଢ଼ୀ ତ ଦେଖି ମହାରାଗ । ରାଗରେ ଥମ ଥମ ହୋଇ ଯାଇ ଜମିଦାର ତହସିଲ-ଦାରଙ୍କୁ କହିଲା । ଜମିଦାର ତହସିଲଦାର କହିଲେ ହଉ; ତୋର ସେ ପୁଅଟା, କଦଳୀ ଦି କାନ୍ଦି ନେଇଗଲା; ହେଲା କଅଣ ? ବାଉରିଅ ଅଉ କା ପୁଅ । କଦଳୀ ଦି କାନ୍ଦି ନେଲାବେଳେ ଟିକେ ପଚାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ କ୍ରୋଧରେ ଅସ୍ଥିର । ଜମିଦାର ତହସିଲଦାରଙ୍କ ପାଖରୁ ନିରସ୍ତ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ସମୟରେ ବାଟରେ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହେଲା । କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ବରାବର କଚେରୀକୁ ଯା ଆସ କରେ । ତାକୁ ସବୁ ଆଇନ କାନୁନ ଜଣା । ସେ ବୁଢ଼ୀକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲା "ଦଶୋଟି ଟଙ୍କା ସଜିଲ କର, ସେ ବାଉରିଅକୁ ଜବଦ କରିଦେବା ।" ବୁଢ଼ୀ ନିଜର ଜମା ଟଙ୍କାରୁ ସେହି ବାଉରିଅକୁ ପୁଅ କରିବାପାଇଁ ଜମିଦାର ତହସିଲଦାରଙ୍କୁ ଟ ୫୯ ଦେଇଛି । ବାକି ତାହାର ଟ ୧୧୯ ଜମା ଥିଲା । ଏହି ଷୋଳଟି ଟଙ୍କା ବୁଢ଼ୀର ଗେରସ୍ତ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ସଞ୍ଚି କରି କନାରେ ଗୁଡ଼େଇ ବୁଢ଼ୀ ଗୁରୁବାର ଖଟୁଲିରେ ରଖି ଦେଇଥିଲା । ଟ ୧୧୯କାରୁ ଏକ ଟଙ୍କା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଖଟୁଲିରେ ରଖି ଦେଇ ବାକି ଟ ୧୦ଙ୍କା ନେଇ ବୁଢ଼ୀ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ସଙ୍ଗରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଆସିଲା ।

ଦଶଟଙ୍କା ଆଠଅଣା ଖରଚ କରି ବୁଢ଼ୀ ଦରଖାସ କଲା । ଆଠଅଣା ସେହି କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ହାତରୁ ଦେଇଛି । ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁଢ଼ୀକୁ ମାଗୁଛି । କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ୀ ଦେଇପାରୁ ନାହିଁ । ହାକିମ ବୁଢ଼ୀକୁ ଡାକି ପଚାରିଲେ । ବୁଢ଼ୀ ସବୁ କହିଲା । ହାକିମ ସୋରୋ ଥାନା ମୁନ୍‌ସିକୁ ଏକଥା ବୁଝିବାପାଇଁ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ବୁଢ଼ୀ ତା' ପରେ ସୋରୋରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେହି କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ । ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ଥାନାରେ ଥାଆନ୍ତି । କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି କଅଣ କହିଲା ତାଙ୍କୁ । ସେ ବୁଢ଼ୀ ଗାଁକୁ ଯିବାପାଇଁ ଦିନ ଦେଲେ । ସେ ଦିନକୁ ବୁଢ଼ୀ ତାର ବେଲା,ଖଣ୍ଡିକ, ଲୋଟାଟି ଅଉ ଗୋଟେ ଗାଈ ବନ୍ଧା ଦେଇ ଟ ୩୯ କା ଆଣି ଡାଲି, ଚାଉଳ, କାଠ, ହାଣ୍ଡି ସବୁ ଠିକ୍ କରି ରଖିଛି । ଗାଁ ଚୌକିଦାର ଖବର ଦେଇଛି ଯେ,

ମୁନ୍‌ସି ବାବୁଙ୍କର ଖାଇବାର ସଞ୍ଜାଳ କରିବାକୁ ହେବ । ଚୌକିଦାର ଓ ଦଫାଦାର କହିବା ଅନୁସାରେ ବୁଢ଼ୀ ଶକ୍ୟ ମୁତାବକ ସବୁ ଠିକ୍ କରିଛି । କାଣ୍ଡୁ ମହାନ୍ତି—କଅଣ ହେଲା କେଜାଣେ ଆଉ ବୁଢ଼ୀ ପାଖ ଭିଡ଼ୁ ନାହିଁ । ତାକୁ ପଚାରିଲା ବେଳକୁ କହିଲା, "ବୁଢ଼ୀ ତ ପଇସା ଖରଚ କରିବ ନାହିଁ । ଖାଲି କାହିଁକି ତା' ସାଙ୍ଗରେ ମାତିବି ।" ତାରିଖ ଦିନ ମୁନ୍‌ସି ବାବୁ ଗଲେ ନାହିଁ । ଜମାଦାର ବାବୁ ଗଲେ । ସେ ଯାଇ ଜମିଦାରଙ୍କ କଚେରୀ ଘରେ ରହିଲେ । ବୁଢ଼ୀ ଯେ ଏତେ କାଣ୍ଡ କରିଛି, ଏକଥା ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଲେଣି । ଦାମ ପଧାନ, ବାଉରିଆ, ତା ପକ୍ଷ ଲୋକ ସମସ୍ତେ ବୁଢ଼ୀକୁ ଧମକାଇଲେ । ବୁଢ଼ୀ ସେହି ହାକିମଙ୍କୁ ଭରସା କରି କାହାରିକୁ ମାନିଲା ନାହିଁ । ଜମାଦାର ବାବୁ ଜମିଦାର କଚେରୀ ଘରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଶୁଣି ବୁଢ଼ୀ ତାହାର ଗୁଡ଼ଜଳ, ହାଣ୍ଡି, କାଠ, ପତ୍ର ସବୁ ନିଜେ ମୁଣ୍ଡାଇ ସେଠି ପହଞ୍ଚାଇଲା । ଛେକକୁ ଛେକ ବୁଢ଼ୀ ବଢ଼ିଲା ସବୁ ନେଇ ରଖୁଥାଏ । ଜମାଦାର ଏସବୁ ଦେଖି ପଚାରିଲେ ଏ କଅଣ ? ବୁଢ଼ୀ କହିଲା "ବାପ, ତୁମେ ତ ମୋର ବାପ । ବାପ, ନ୍ୟାୟ ବୁଝି ମୁଁ ଅନ୍ୟାୟ କରି ତ କହୁ ନାହିଁ । ବାପ ତୁମକୁ ଧର୍ମ ଅଛି ।" ଏହିପରି ଗୁଡ଼ାଏ ବୁଢ଼ୀ ବକି ଗଲା । ଜମାଦାର ଚିଡ଼ିଯାଇ କହିଲେ, "ମୁଁ ତ ଆସିଛି ତଦନ୍ତ କରିବି । ଏସବୁ କଅଣ ? କାଠ, ହାଣ୍ଡି ଏଠି କଅଣ ହେବ ?" ବୁଢ଼ୀ କହିଲା, "ବାପ ତୁମେ ବୁଝିତେ ଆସିଛ—ଖାଇବ କଅଣ ? ଏ କଥା ଶୁଣି ଜମାଦାର ରାଗିଯାଇ ଗୋଇଠାଟାଏ ମାରିଲେ ଯେ ହାଣ୍ଡି ଦୁଇଟା ଗଡ଼ିଯାଇ ଭାଙ୍ଗି ଗଲା । ଗୁଡ଼ଜଳ କେତେ ବିହୁଡ଼ି ହୋଇଗଲା । ଦଫାଦାର ସେଇଠୁ କହିଲା, "ଯା ବୁଢ଼ୀ ଏଠୁ ବାହାରି ଯା—ପଳା ।" ବୁଢ଼ୀ ଚାଲି ଆସିଲା । ଆଉ ବୁଢ଼ୀକୁ ଜମାଦାର ଡାକିଲେ ନାହିଁ ।

ବୁଢ଼ୀ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ହେଲା ଯେ, ଦାମ ପଧାନ ଜମାଦାରଙ୍କୁ ପଇସା ଲାଞ୍ଚ ଦେଲା । ବୁଢ଼ୀ ସିନା ଗରିବ । ଦାମ ପଧାନ ଥିଲାବାଲା ଲୋକ । ତା'ର ପାଞ୍ଚ ମାଣ ଜମି, କାନ୍ଧେ ବଳଦ ଅଛି । ବୁଢ଼ୀର ସନ୍ଦେହ ହେବାରୁ ବୁଢ଼ୀ ପୁଣି ଦୌଡ଼ିଲା ସେହି ମୁନ୍‌ସି ବାବୁଙ୍କ

ପାଖକୁ । ମୁନ୍‌ସି ବାବୁ ଥାନାର ବାରନ୍ଦାରେ ବସିଛନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦିଲା—ଗଡ଼ିଲା । ନିଜ ଦୁଃଖ କଥା କହିଲା । ମୁନ୍‌ସି ବାବୁ କଅଣ ଲେଖୁଥିଲେ । ହଠାତ୍ ରାଗିଯାଇଁ, 'କିଏ ଏଠା ଏପରି ହେଉଛି' ଏହା କହି ଗୋଇଠାଟାଏ ମାରିଦେଲେ ଯେ ବୁଢ଼ୀ ମୁଣ୍ଡ ସେ ଘର ଖୁଣ୍ଟରେ ବାଜି ଫାଟିଗଲା । ରକ୍ତ ବହିଲା । ଜଣେ ନାଲି ପଗଡ଼ି ବାଲା ବାହାରି ଆସି କହିଲା, "ପଳା, ବୁଢ଼ୀ ପଳା । ଏଠା ପାଗଳୀ ନା କଅଣ ?" ବୁଢ଼ୀ କାନ୍ଦିକାନ୍ଦି ପଳାଇ ଆସିଲା । ଅତି କଷ୍ଟରେ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । କଅଣ କରିବ କିଛି ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏଣେ ତେଣେ ଦୌଡ଼ା ଦୌଡ଼ି ପାଇଁ ତାହାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ବୟସରେ ଖୁବ୍ ସେ ଦୌଡ଼ିଛି । ପୁଣି ଆଉ ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ନଗଦ ଟଙ୍କା ଯାହା ରଖିଥିଲା, ସେ ଗଲା । ବେଲ ବାସନ ଗଲା । ବୁଢ଼ୀ ମନରେ ରାଗ ମାରିଦେଇ ରହିଲା । କେବଳ ମଝିରେ ମଝିରେ ସେ ବାଉରିଆକୁ ଦେଖିଲେ ଖୁବ୍ ଗାଳି ଦିଏ ।

ତା'ପରେ ଏହି ପୁଷ ମାସ ବାଉରିଆ ବୁଢ଼ୀ ଜମିରୁ ଧାନ କାଟି ନେଇଛି । ଅଧା ଭାଗ ସୁଦ୍ଧା ଦେଉ ନାହିଁ । ସେ କହୁଛି—ଜମି ତ ତାହାର, ଆଉ କଅଣ ? ବୁଢ଼ୀ ଜମିଦାର, ତହସିଲଦାର, ହରପାଣିଗିରି ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ କହିଲା । କେହି ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ କହିଲେ ଜମି ଯେତେବେଳେ ବାଉରିଆ ନାଁରେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ, ତେତେବେଳେ ବାଉରିଆ ସେ ଧାନ ଖାଇବ । ବୁଢ଼ୀକୁ ସେ ଖାଇବାକୁ ଦେବ । ମୁଠାଏ ଖାଇବା ପାଇଁ ବୁଢ଼ୀ ବାଉରିଆ ହାତକୁ ଅନାଇବ । ଏ କଥା ବୁଢ଼ୀ ଆଉ ସହିପାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ ପାଗଳ । ଘରେ ଯାହା କିଛି ଜିନିସ ଥିଲା—ବନ୍ଧା ଦେଇ ପାଞ୍ଚ ସୁକା ପଇସା ନେଇ ବାଲେଶ୍ୱର ଦୌଡ଼ିଲା । ହାକିମ ପାଖରେ କହିବ । ଯାଇଥିଲା ହାକିମଙ୍କ ବସାକୁ । ସେଠି ଚପରାଶି ବାବୁଙ୍କୁ ଟଙ୍କାଏ ଦେଲା । ସେ ହାକିମଠାରୁ ବୁଝିଲା ଯେ, ବୁଢ଼ୀ ତାଙ୍କୁ କଚେରୀରେ ଦେଖା କରିବ । କଚେରୀରେ ହାକିମ ପାଖକୁ ଗଲା ବେଳକୁ ମାଡ଼ ଦେଇ ବାହାର କରିଦେଲେ । ଆଉ ସୁଙ୍କାଏ

ବୁଢ଼ୀ କାନରେ ବାଜୁଛି । ବୟସ ବେଶୀ ହେଲେ ଲୋକ ବେଶୀ କଥା କହିବାକୁ ସୁଖ ପାଏ । ତା'ଛଡ଼ା ବୁଢ଼ୀ ଛାତି ଉପରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖ ବୋଝ ଥିଲା ଯେ, ସେ ତା' ନିଜ କଥାକୁ ଖୁବ୍ ଭଲ କରି କହି ଟିକିଏ ଶାନ୍ତ ହେଲା ପରି ଜଣାଗଲା । ସବା ଶେଷରେ ବୁଢ଼ୀ କହିଲା, "ବାପ ତମେ ତ ମୋର ପୁଅ । ମୋର ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ତୋଗୁଣି ମନ୍ଦେକୁ ସୁଦ୍ଧା ଭରସା ନାହିଁ । ମୋର ପରଜନ୍ମ କଥା କିଏ ପଚାରେ । ଏହି ଜନ୍ମରେ ପାଣି ଟୋପେ ନ ପାଇ ମରିବି । ମୋତେ ଟିକିଏ ହାକିମ ପାଖକୁ ନେଇ ଚାଲ—ମୋର ଆଉ ଏ ଦୁଃଖ ରହିବ ନାହିଁ ।"

ବୁଢ଼ୀର ସମୁଦାୟ କଥା ଶୁଣି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ଆଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇଗଲା । ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କେତେ ବିନ୍ଦୁ ଲୁହ ମଧ୍ୟ ଆଖିରୁ ଗଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଭାବିଲେ, "ଏହି ତ ଆମର ଗାଁ ସବୁ । ଏହି ତ ଆମର ଦେଶ । ଏହି ତ ଆମର ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ କାରବାର । ପ୍ରଥମେ ଦରଖାସ୍ତ କରି ଆସିଲାବେଳେ ଖଣ୍ଡେ ଦରଖାସ୍ତ ପାଇଁ ବୁଢ଼ୀର ଯେ ଟ ୧୦୮ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଗଲା, ସେ କଥା କୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଠିକ୍ ଧରିନେଲେ ଯେ ମୋହରିର ବୁଢ଼ୀକୁ ଠକିଛି ବୋଲି କହୁଥିଲା, ଯେ ଓକିଲ ବୁଢ଼ୀକୁ ଠକିଲା ସେଇମାନେଇ ନିଶ୍ଚୟ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିଛନ୍ତି ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଏହା ଭାବି ନିଆଁ ହୋଇଗଲେ । ସାମାନ୍ୟ ଚୋର ଡକାୟତଠାରେ ଯେ ସାଧାରଣ ଧର୍ମବୁଦ୍ଧି ଅଛି—ଏ ଓକିଲମାନଙ୍କଠାରେ ତାହା ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ । ସେଥିରେ କଅଣ ନା ଏମାନେ ନିଜକୁ ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲି ଗର୍ବ କରୁଛନ୍ତି । ଏମାନେ ପୁଣି ଦେଶର ଅଗ୍ରଣୀ । ଯେ ଦେଶର ଏହିମାନେ ଅଗ୍ରଣୀ, ସେ ଦେଶର ଦରିଦ୍ରତା ହିଁ ଲୋକଙ୍କର ସମ୍ବଳ ହେବ; ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କିଅଣ ?

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ମନରେ ଗାଁର ଏକ ଚିତ୍ର ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଦିଶିଲାଗଲା । ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ ଦରିଦ୍ର । ତଥାପି ଗରିବର ସ୍ଥାନ ଗାଁରେ

ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଅନାହାରରେ ଅସ୍ଥିର । ତଥାପି ଅନାହାରକୁ ମୁଠାଏ ଖାଇବାକୁ ଦେବାକୁ କେହି ଧର୍ମ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାଁରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ରକ୍ତ ବାହାରର ଲୋକ ଶୋଷୁଛନ୍ତି । ତଥାପି ଗାଁରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ରକ୍ତ ଶୋଷୁଛନ୍ତି । ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ ଅପମାନିତ । ତଥାପି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ମାନ ଦେବାପାଇଁ ଏତେ କୁଣ୍ଠିତ । ଏ ଦରିଦ୍ରତାର ଫଳ, ନା ଏଇଥି ଯୋଗୁଁ ଦରିଦ୍ରତା ? କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ୀପାଇଁ କୃଷ୍ଣ ବାବୁ କଅଣ କରିବେ, ଭାବି ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀର ହାକିମ କଥା ଏକ କୁହୁକରେ ଭୁଲିବା ପରି । ଫୌଜଦାରି ମୋକଦ୍ଦମା ତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସତ୍ୟ ନେଇ ଅଦାଲତରେ ମୋକଦ୍ଦମା କଲେ ମଧ୍ୟ ଫଳ କଅଣ ହେବ ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ଏତେ ପଇସା ବା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ କିପରି ? ଏତେ ଦୌଡ଼ା ଦୌଡ଼ି ମଧ୍ୟ କରିବ କିଏ ? ମୋକଦ୍ଦମା ଛିଡ଼୍ ଛିଡ଼୍ ହୁଏ ତ ବୁଢ଼ୀ ଏ ଗୋଳମାଳରୁ ଶର ବଦାୟ ନେଇ ଯାଇଥିବ । ଗାଁରେ ନ୍ୟାୟ କରାଇ ଏହାର ଗୋଟାଏ କିଛି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କଲେ ହୁଅନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ତା' ବା ହେବ କିପରି ? କରିବ କିଏ ? କଅଣ କରିବେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଭାବି ସ୍ଥିର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଢ଼ୀକୁ ବୁଝାଇ ଶୁଝାଇ ନିଜ ଆଶ୍ରମରେ ରଖିଲେ । କହିଲେ "ବୁଢ଼ି, ତୁ ତ ମୋତେ ପୁଅ ବୋଲି କହୁଛୁ । ତୁ ମୋର ମାଆ । ତୋ ପୁଅପାଖରେ ରହ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ଆଦର ସ୍ନେହରେ ବୁଢ଼ୀ ଅଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ରହିଲା । କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଢ଼ୀ ଦୁଃଖର କିଛି ପ୍ରତିକାର କରିବେ ବୋଲି ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । ସେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ବୁଝିଲେ ଯେ, ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଜମିଦାର ବାଲେଶ୍ୱରର ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଦାସ । ତାଙ୍କଠାକୁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଯାଇ ସମସ୍ତ କଥା କହିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ କଥାଟା ପୁରା ଶୁଣିଛନ୍ତି କି ନ ଶୁଣିଛନ୍ତି କହିଦେଲେ, "ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର ଯଦି ଜମିଦାର ମଞ୍ଜୁର କରିଛନ୍ତି, ସେଠି ତ ଆଉ କିଛି ଆଇନ ଖଟିବ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ କାହିଁକି ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର କଲା । ସେତେବେଳେ କଅଣ ଜମିଦାର ଯାଇ ବୁଦ୍ଧି ଦେଇଥିଲେ । ତୁମେ କୃଷ୍ଣ, ଯାଅ ସେ ଗାଁ କଥା ମହା ଅଡ଼ୁଆ । ସେ ସବୁଥିରେ ହାତ ଦିଅ ନାହିଁ ।"

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ କହିଲେ, "ଅଡ଼ୁଆ ତ ମୁଁ ବୁଝିଛି । ଆଇନ ଖଟିବ ନାହିଁ, ସେ କଥା ଅନୁମାନ କରୁଛି । ତେବେ ଏକଥା ଆପଣ ଧର୍ମ ଭାବରେ ବୁଝି ନ୍ୟାୟ କରି ଦିଅନ୍ତୁ । ଆପଣ ତ ଜମିଦାର । ସରକାରଙ୍କ ତଳକୁ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଉପରେ ଆପଣ ତ ମାଲିକ । ଏ କଥା ବୁଝି ଦିଅନ୍ତୁ । ବୁଢ଼ୀକୁ ଦେଖିଲେ ଆପଣ କାନ୍ଦିବେ । ଆପଣଙ୍କ କଥା ସେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର, ତା ବାପ, ଗାଁ ଲୋକ ସମସ୍ତେ ମାନିବେ ।"

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—ମୁଁ ପଚାରେ—ବୁଢ଼ୀ ଯେ ଦୁଃଖ ଭୋଗିଲା କହୁଛ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ନିଜେ ଦାୟୀ ନା ଅନ୍ୟ କିଏ ଦାୟୀ ?

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ—ବେଶୀ ଖାଇ ଲୋକ ବେମାର ପଡିଲେ ବେମାର ପାଇଁ ଲୋକ ନିଜେ ଦାୟୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଡାକ୍ତର କବିରାଜ ଖୋଜେ ତ ?

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—କିନ୍ତୁ ରୋଗୀ ମଲା ଉପରେ ହେଲେ କେହି ଡାକ୍ତର ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ସାହସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତୁମ ରୋଗୀ ତ ମଲା ଉପରେ କୁହେଁ, ସେ ତ ମଲାଣି । ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଗଲାଣି । ତା ପରେ ଏହି ଯେଉଁ ଫୌଜଦାରୀ ମୋକଦ୍ଦମାଟା ହୋଇଗଲା, ଏଥିରେ ଦଖଲ ପ୍ରମାଣ ସେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ରର ଖୁବ୍ ହୋଇଗଲା ।

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ—ତଥାପି କିଛି ଆପଣ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ହାତ ଯୋଡ଼ି କହୁଛି ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ବାବୁ ଟିକିଏ ହସିଲେ । ବାହାରେ ବସିଥିବା ଜାଗାରୁ ଉଠି "ଅସୁଛି ଟିକିଏ ବସ" କହି ଭିତରକୁ ଉଠିଗଲେ । ସେଠି ରମାନାଥକୁ ଏହି ବୁଢ଼ୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଚାରିଲେ । ରମାନାଥ କହିଲେ, "ଦେଉ ବୁଢ଼ୀ ପଚିଶ ଟଙ୍କା, ସଲାମି ଦାଖଲ କରୁ, ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଦେବା । ଅଦାଲତ କଲେ ଯେଉଁ ପଇସା ଖରଚ ହେବ, ସେଇଟା ଏଠି ଦାଖଲ କରୁ ।" ଏ କଥାଟା ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ମନକୁ ଏକଦମ ଖାପ୍ ଖାଇଗଲା । ସେ ତରତର ହୋଇ ଉଠି ଆସି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କୁ କହିଲେ, "ତୁମେ ଯିବା କହୁଛ, ବୁଢ଼ୀର କିଛି କରି ହେବ ବୋଲି ମୋତେ ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ ।"

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ—ମୁଁ ପରା ହାତଯୋଡ଼ି କହୁଚି ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ—ଅଚ୍ଛା, ବୁଢ଼ୀ ପଚିଶ ଟଙ୍କା ସଲାମି ଦେଉ, ମୁଁ କୌଣସି ମତେ ଛଳେ ବଳେ କଉଶଳେ ତା କାମ କରିଦେବି ।

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ—ପଚିଶ ଟଙ୍କା ସେ କେଉଁଠୁ ପାଇବ ? ପଚିଶ ଅଧଲା ତା ପାଖରେ ନାହିଁ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ରମାନାଥ ସେ ଜାଗାକୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ସେ କହିଲେ, "ସଲାମି ନ ଦେଲେ ଜମିଦାର କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।" ମଝିରେ ଏ ତୃତୀୟ ଲୋକ କଥା କହିବାର ଦେଖି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ଆଉ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ନମ୍ର ହେବା ଅପମାନ ସୂଚକ ମନେ କଲେ । ସେ କହିଲେ; "ହଉ, ବୁଢ଼ୀକୁ ତ ଭଗବାନ ଭରସା; କିନ୍ତୁ ଏ ଜମିଦାରଙ୍କ କଥା ଜଣାଗଲା ।" ଏହା କହି ନମସ୍କାର କରି ଉଠି ଆସିଲେ । ଉଠି ତ ଆସିଲେ; ମାତ୍ର ଉପାୟ କଅଣ ? କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଢ଼ୀକୁ ଆଶ୍ରମରେ ରଖାଇ ଦେଇ ନିଜେ ସେ ଗାଁକୁ ଗଲେ । ସେଠି ଦାମ ପଧାନକୁ କହିଲେ, ବାଉରି ନାହାକକୁ କହିଲେ । ସେମାନେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ କଥାକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ସୁଦ୍ଧା କଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧି ଲୋକ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ସମ୍ମାନ କଲେ ।

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ସେରଗଡ଼ ହରପାଣିଗ୍ରାହୀ ଏ ଦାମ ପଧାନର ମହାଜନ । ଦାମ ପଧାନର ଜମିବାଡ଼ି ସବୁ ପାଣିଗିରି ବନ୍ଧକ ନେଇଛନ୍ତି । ଭାବିଲେ—ପାଣିଗିରିକୁ କହି ବୋଲି ବୁଢ଼ୀକାମଟା କରାଇ ନେବେ । ପାଣିଗିରି ଘରକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କୁ କେତେପ୍ରକାର ବୁଝାଇଲେ । ହାତ ଯୋଡ଼ି କହିଲେ । ଏପରି କି ତୁମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତୁମ ଗୋଡ଼ ଧରୁଛି, ଏହା ମଧ୍ୟ କହିଲେ; ମାତ୍ର ପାଣିଗିରି ଚିଡ଼ିର ହୋଇ ସମ୍ମାନ ସହକାରେ କହୁ ଥାଆନ୍ତି—"ଆପଣ ଏପରି କାହିଁକି ହେଉଛନ୍ତି । ମୋ ହାତରେ କିଛି ଅକ୍ତିଆର ନାହିଁ । ମୁଁ କରିବି କଅଣ ? ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ହୋଇ ସାରିଲା ପରେ କଥା ଛିଡ଼ିଛି । ବୁଢ଼ୀ ପାଗଳୀ । ତାକୁ ବୟସ ହୋଇ ଗଲାଣି । ତାର ବୁଦ୍ଧି ଶୁଦ୍ଧି ନାହିଁ । ତାକୁ ମୁଁ କେତେ ବୁଝାଇ କହିଲି, ସେ ମାନିଲା ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଚକ୍ରପାଣି କହୁଣିକି ଆସିଲାଣି । ଆଉ କିଏ କଅଣ କରିବ ? ହଁ ଦାମ ପଧାନ ମୋ ଠାରୁ ଟଙ୍କା ଧାରେ । କାହିଁକି ଧାରେ ଜାଣନ୍ତି ? ସେକ୍ଷ

ବୁଢ଼ୀ ପାଇଁ । ବାଉରିଆ—ସେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର, ମୋ ଠାରେ ଗୃହକାମ ଦାମ କରୁଥିଲା । ବୁଢ଼ୀକୁ କିଏ ହାତ ମାରିଦେଲା—ବୁଢ଼ୀ ତା ନାମରେ ଫୌଜଦାରୀ ମୋକଦମା ଦାଏର କଲା । ପୋଲିସ ତଦନ୍ତ ଆସିଲା । ବାଉରିଆ ମତେ କହିଲା । ମୁଁ ଦେଖିଲି ଏ ତ ଫୌଜଦାରୀ ମୋକଦମା, ହାତ ଗୋଡ଼ ନାହିଁ । ପୋଲିସକୁ ଅକଟିଆର କରିନେବା ହିଁ ଏକ ଉପାୟ । ଦାମ ପଧାନ ମୋତେ ତମସୁକ ଦେଇ ଟ ୪୦୯ ନେଇ ଜମାଦାର ଦଫାଦାରଙ୍କୁ ଦେଇ ଫୌଜଦାରୀରୁ ଖସିଲା । ଆଉ ସେ ବୁଢ଼ୀ କଥା ଦାମ ପଧାନ କି ବାଉରିଆ ମାନିବେ ନା ? ତାହା ଆଉ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।"

କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ପାଣିଗିରି ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ବୁଢ଼ୀକୁ ଟିକିଏ ସୁଦ୍ଧା ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ସେଠାରୁ ଫେରିଲେ । ସବୁ ଅଡ଼ୁନିବାଣ ହୋଇ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଲା ମାତ୍ରକେ ବୁଢ଼ୀ ପଚାରିଲା, "କି ପୁଅ, ହାକିମ କଅଣ କହିଲା ? ତୁ ହାକିମକୁ ମୋ କଥା କହିଲୁ ନା ?"

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ବୁଢ଼ି, ତୁ ଆଉ ହାକିମ ହାକିମ ହୋ ନା । ଗରିବଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ଦୁନିଆରେ ହାକିମ ନାହାନ୍ତି । ତୋର କେହି କିଛି କରିବେ ନାହିଁ । ତୁ ଏଇଠି ମୋ ପାଖରେ ରହ । ତୋର ସେବା ମୁଁ କରିବି ।"

ବୁଢ଼ୀ ଆଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇଗଲା । କାନ୍ଦ ପକାଇ କହିଲା, "ତେବେ କଅଣ ମୋ ଦୁଃଖ କେହି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ ?"

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ—ଏକଲା ତୋର କାହିଁକି ? କୌଣସି ଗରିବର ଦୁଃଖ କେହି ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଜି କାଲି ଦୁନିଆରେ ଗରିବର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଗରିବର ଦୁଃଖରେ କାହାର ହୃଦୟରେ ଅନୁକମ୍ପା ହୁଏ ନାହିଁ । ନିଷ୍ଠୁର ଅଧର୍ମର ରାଜତ୍ୱ ଚାଲିଛି । ସେଥିରେ ତୋ ପରି ଦୁଃଖୀର

ସମ୍ପତ୍ତି ହରଣ କରି ତ ଲୋକେ ବଡ଼ଲୋକ ହୋଇବେ । ତୋ ଦୁଃଖ ହରଣ କରିବେ କଅଣ ?

ବୁଢ଼ୀ—ତେବେ କଅଣ ମୁଁ ନ ଖାଇ ମରିବି ?

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ମନ ବଡ଼ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ । ସେ କହିଲେ, "ହଁ, ତୁ ମରିବୁ । ତୋ ମଲା ଆଗରୁ ଯେଉଁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିବୁ, ସେ ଏ ଦୁନିଆକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଧକ୍କା ଦେବ । ସେହି ଧକ୍କାରେ ଦୁନିଆ ସୁଧୁରିବ । ତୋ ପରି ମଟରେ ଆଉ କେହି ଦୁଃଖ ଭୋଗିବେ ନାହିଁ ।"

ବୁଢ଼ୀ ଭକ ଭକ ହୋଇ ଅନାଇ ଥାଏ । କିଛି ବୁଝି ନ ଥାଏ ।

ବୁଢ଼ୀ—ମୁଁ ତାହାହେଲେ କାନ୍ଦ କରି ନ ଖାଇ ମରିବି ?

ଟିକିଏ ନୀରବ ହୋଇ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ କହିଲେ, "ବୁଢ଼ି, ତୁ ଯେଉଁ ହାକିମ କଥା କହୁଛୁ—ତା ଠାରୁ ଆହୁରି ଜଣେ ବଡ଼ ହାକିମ ଅଛନ୍ତି । ସେ କହିଲେ ତୁ ଏଇଠି ରହିବୁ । ମୁଁ ତୋର ସେବା କରିବି । ମୁଁ ତୋର ପୁଅ ହେବି ।"

ବୁଢ଼ୀ—ତା ହେଲେ ମୋର ସେ ଜମିବାଡ଼ି ସବୁ ବାଇଆ ଖାଇଲା । ପ୍ରଭୁ ସହିବେ ?

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ—ସେଇ ପ୍ରଭୁ ବଡ଼ ହାକିମ । ସେ ତୋ ପରି ଦୁଃଖୀକୁ ଦୁଃଖ ଦେଇ ଅଧର୍ମକୁ ନାଶନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ତ ଏଇଠି ମୁଁ ତୋର ସେବା କରିବି । ତୋ ସମ୍ପତ୍ତି ଖାଇ ଅଧର୍ମୀମାନେ ନାଶ ହେବେ ।

ବୁଢ଼ୀ ବୁଝିଲା ଯେ କିଛି ତାର ହେବ ନାହିଁ । ଖୁବ୍ ଗୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା । ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଝେଇ ସୁଝେଇ ବୁଢ଼ୀକୁ ନିଜ ପାଖରେ ରଖିଲେ, ଆଉ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଠିକ୍ ନିଜ ମାଆ ପରି ସେବା କଲେ ।

ଉତ୍କଳ ସଂଘ ଲାଇବ୍ରେରୀ
ନଂ. ୯/୬୭୩.

ସେ ଆଶ୍ରମରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ମିଶାଇ ଛଅଜଣ ମାତ୍ର କର୍ମୀ ଥାଆନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ । ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଥାଏ, ସେହି ପୂଜାରୀ ଓ ଗୃହର ତତ୍ତ୍ୱ । ଆଶ୍ରମରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେସ ଅଛି । ତାହାର ଆୟରେ ଏମାନଙ୍କର ଖାଇବା ପିଇବା ଖରଚ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଚଳେ । ପ୍ରେସରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ସାପ୍ତାହିକ ଖବର କାଗଜ ବାହାରେ । ଏହି କାଗଜଟିକୁ ଚଳାଇବା ଆଶ୍ରମର ପ୍ରଧାନ କାମ । ଏହା ଛଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ ସଭା ଇତ୍ୟାଦି କରିବା ପାଇଁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମଝିରେ ମଝିରେ ଯାଆନ୍ତି । ଆଶ୍ରମକୁ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଖଦି ଦୋକାନ ଅଛି । ସେ ଦୋକାନଟି ନିଖିଳ ଭାରତ ଚରଖା ସଙ୍ଘର । ଆଶ୍ରମର କାମ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ କାମ ଖଦଡ଼ ପ୍ରଚାର ଥିବାରୁ ସେ ଦୋକାନଟି ଆଶ୍ରମକୁ ଲାଗି ଅଛି । ଦୋକାନର ବିକ୍ରି କରିବା ବାଲା ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଶ୍ରମରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେଇ ଖାଏ ଓ ସେଇଠି ରହେ । ସେହି ଖଦି ଦୋକାନରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଯାଇ ଅନେକ ସମୟରେ ବସନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଖଦଡ଼ କିଣିବାକୁ ଆସନ୍ତି—ଯାଇ ଅନେକ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଗତି ବିଧି ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି । ଖଦଡ଼ ମୋଟା, ଦାମ୍ ମଧ୍ୟ ବିଲାତି ଲୁଗାଠାରୁ ବେଶୀ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଦଡ଼ କିଣିଲାବାଲା ଯେ ଏକ ଦେଶପ୍ରେମୀ, ଏ ବିଷୟରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ସେ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ଖଦି ଦୋକାନରେ ବସି ଖଦଡ଼ କିଣିଲାବାଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି । ଦିନେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଖଦି ଦୋକାନରେ ବସିଛନ୍ତି, ଜଣେ ଯୁବକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଲାତି ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି, ଆଉ ମଧ୍ୟ ବେଶଭୂଷା ଖୁବ୍ ସୁସଜ୍ଜିତ । ଖଦି ଦୋକାନକୁ ଆସିଗଲେ ଓ ଗୋଟିଏ ଟୁଲ ଉପରେ ବସିପଡ଼ି ଧୋତି ଖଣ୍ଡେ ଓ କମିଜ ଖଣ୍ଡେ ପାଇଁ ବରାଦ କଲେ ।

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଭାବିଲେ ଯେ, ଯୁବକ ମନ ଅବଶେଷରେ ଖଦଡ଼ ଆଡ଼କୁ ଢଳିଛି । ହୃଦୟରେ ଦେଶପ୍ରେମ ଟିକିଏ ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଛି ।

ଏହା ଶୁଣି ସେ ପଚାରିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ଘର କେଉଁଠି ?", ଆଗନ୍ତୁକ ଯୁବକ କହିଲେ, "ଆଜ୍ଞା ସେରଗଡରେ ମୋ ଘର ।"

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ—ଆପଣଙ୍କ ନାମ ?

ଆଗନ୍ତୁକ—ମୋ ନାମ ପ୍ରହ୍ଲାଦଚରଣ ମହାପାତ୍ର ।

କୃଷ୍ଣ—ବଡ ସୁଖର କଥା, ଆପଣଙ୍କ ମନ ଏ ଖଦଡ଼ ଆଡ଼କୁ ଆସିଛି । ଆପଣମାନେ ଯୁବକ ନ ବାହାରିଲେ ହେବ କିପରି ? ମୁଁ ଏ ମଧ୍ୟରେ ଥରେ ସେରଗଡ଼ ଯାଇଥିଲି ଯେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଓ, ଆପଣ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ । ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି, ସେ ନେତାପଡ଼ା ବୁଢ଼ୀ କଥା ନେଇ । କଣ କିଛି ହେଲା ନା ?

କୃଷ୍ଣ—ନା, ସେ ବୁଢ଼ୀ ଆମର ଏଇ ଆଶ୍ରମରେ ଅଛି । ଆପଣଙ୍କ ଗାଁର ସେ ହରପ୍ରସାଦଟା ଏଡ଼େ ଦୁଷ୍ଟ । ମୁଁ ତାକୁ କେତେ କହିଲି— ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ । ସେ କିଛି କଲା ନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଆପଣମାନେ ତ ଯାଉନାହାନ୍ତି । ସଭା ସମିତି କରି ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଉ ନାହାନ୍ତି । ହେବ କିପରି ?

କୃଷ୍ଣ—ଆପଣ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଯିବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଅଚ୍ଛା, ମୁଁ ବୁଝି କରି ଖବର ଦେବି । ଆମ ଗାଁ କଥା ଆଉ କହିବେ ନାହିଁ । ସେଠି ମହାଜନଙ୍କ ଜୁଲମରେ ଆଉ ଲୋକ ଉଧରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣ ସିନା ହରପୋଣିଗିରିଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ—ତା ଠାରୁ ବଳି ବାସୁ ପଧାନ ବୋଲି ଜଣେ ଅଛି । ଗରିବ ଲୋକେ ଏମାନଙ୍କ ଜ୍ୱାଳାରେ ଅଧାପ୍ରାଣ ହେଲେଣି ।

କୃଷ୍ଣ—ଆପଣମାନେ ଯୁବକ । ଏହାର ବିରୋଧରେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି ବାହାରନ୍ତୁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଅମେ ପାରୁନୁ କେଉଁଠୁ । ଆପଣ ଥରେ ଯାଇ ସଭା-ସମିତ କର ବୁଝାଇ ଦେଇ ଆସିଲେ ହୁଅନ୍ତା !

କୃଷ୍ଣ—ଆପଣ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କର ଯେଉଁ ଦନ ଖବର ଦେବେ, ମୁଁ ସେହୁଦନ ଯିବ ।

ଇତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଖଦଡ଼ ଧୋତ ଓ କମିଜ ଲୁଗା ହାତରେ ଧର କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କୁ ଲମ୍ବା ଏକ ପ୍ରଣାମ କର ଚୁଲଗଲେ । ପଛକୁ ଫେର ପଚ୍ଚରଲେ—ନିଶ୍ଚୟ ଯିବା କଥା ହେଲା ତ ?

କୃଷ୍ଣ—ହଁ ନିଶ୍ଚୟ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚୁଲଯାଆନ୍ତେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମନରେ ଭାବଲେ ସଭାକର ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଏ ବୁଢ଼ୀ କଥାର ମୀମାଂସା କରଦେଇ ହେବ କ ? ଏ କଥାଟା ହୋଇଗଲେ ମୁଁ ଏଠି ଖର୍ଚ୍ଚରୁ ରକ୍ଷା ପାଆନ୍ତ । ଅଉ ମଧ ସେ ବୁଢ଼ା ମାମଲତକାର ହରପାଣିଗ୍ରାହୀ ଅପଦସ୍ଥ ହୁଅନ୍ତା । ଏଣେ ଜମିଦାର ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ବାବୁର ମୁହଁ ମଧ ତଳକୁ ହୁଅନ୍ତା । କେତେକଥା କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଭାବ ଚୁଲଗଲେ । ମାବ ହେଲା କଅଣ ?

ସେରଗଡ଼ରେ ସଭାର ଆୟୋଜନ ହେଉଛି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏ ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଇଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବର୍ତ୍ତିମାନ ଜଣେ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଲୋକ । ସେ ଜମିଦାରଙ୍କ ତହସିଲଦାର । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଜମିଦାର ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ବିଶ୍ବାସ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେରଗଡ଼ର ଲୋକେ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ଏପରି କି ଗାଁ ଲୋକେ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ଯେ, ସେରଗଡ଼ ମୌଜାରେ ଆଦାୟ ଅସୁଲ ଭଲ ହେଉ ନାହିଁ ବୋଲି ଜମିଦାର ନିଜେ ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଡାକି ତହସିଲଦାରି ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ଜମିଦାରଙ୍କ କଥା ଏଡ଼ି ନ ପାରି ଆଉ ମଧ୍ୟ ଗାଁର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଏ କାମ ହାତକୁ ନେଇଛନ୍ତି । ନୂଆ ତହସିଲଦାର ଏକ ସଭା କରାଉଛନ୍ତି । ଆଉ ବାଲେଶ୍ବରରୁ ଗାନ୍ଧିଲୋକ ଏ ସଭାକୁ ଆସିବେ । ଏଥିପାଇଁ ସେରଗଡ଼ର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଲୋକ ସଭାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଶୁଣାଶୁଣି ହୋଇ ଆଖପାଖ ଗାଁରୁ ମଧ୍ୟ କେତେ ଲୋକ ଆସିଛନ୍ତି । ଲୋକ ପ୍ରାୟ ହଜାରେ ସରିକି ଜମିଛନ୍ତି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କଠାରୁ ଖବର ପାଇ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ସକାଳୁ ସାଇକେଲରେ ଯାଇ ସେରଗଡ଼ରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଘରେ ଖିଆପିଆ କରି ସେଇଠି ଅଛନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳ ସରିକି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ସଭାକୁ ଗଲେ । ସଭାସ୍ଥଳରେ ପ୍ରାୟ ଘଣ୍ଟାଏ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କାରଣ ଗାଁର ଲୋକେ ସଞ୍ଜବେଳେ ନିଜର ଗୋରୁ ଗାଈଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡା ପାଣି ଦେବା ଇତ୍ୟାଦି କାମ ସାରି ଆସନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଗାଁ ସଭାମାନଙ୍କରୁ ଏ ତତ୍ତ୍ୱ କଥା ଜାଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁଙ୍କର ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଧୀରଭାବରେ ଅପେକ୍ଷା

କଲେ । ସଭାକୁ ଶାସନ ଓ ବଂଶୀଧର ଆସିଥିଲେ । ଗାଁର ସମସ୍ତେ ଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନ ଓ ହରପାଣିଗ୍ରାହୀ ଦେଖାଯାଉ ନଥିଲେ । ସଭା ହେବା ପୂର୍ବରୁ କେତେ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଫସର ଫସର ହୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ, "ପାଣିଗିରି ତ କାହିଁ ଆସି ନାହାନ୍ତି"। ଆଉ କେତେକ କହୁଥିଲେ, "ପଧାନେ ତ କାହିଁ ଦେଖା ଯାଉ ନାହାନ୍ତି ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରି ରହି ନ ଥିଲା । ସେ ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ କରି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଦେଖନ୍ତୁ ଏ ଗାଁର ଦୁଇଜଣ ପ୍ରଧାନ ଲୋକ, ସେମାନେ ଅସି ନାହାନ୍ତି । ସେହିମାନେହିଁ ଗରିବଙ୍କୁ ଶୋଷୁଛନ୍ତି ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଏ କଥାରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ଜାଣେ, ସେ ପାଣିଗ୍ରାହୀକୁ । ସେଟା ବଡ଼ ଖରାପ ଲୋକ । ହଉ ନ ଆସନ୍ତୁ ସେମାନେ ।"

ସଭା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସ୍କୁଲ ମାଷ୍ଟର ଚକ୍ରଧର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସଭାରେ ସଭାପତି ହୁଅନ୍ତୁ । ଏ କଥାକୁ ଆଉ ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ସଭା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ମତେ ଚକ୍ରଧର ଗାଁ ଲୋକଟିକୁ ଶିଖାଇ ଦେଇଥିଲା । ସେ ସଶଙ୍କିତ ଭାବେ ଉଠି କହିଲେ, "ଚକ୍ରଧର ବାବୁ ଯାହା କହିଲେ ମୋ ମତରେ ତା ହେଲେ ଭଲ ହେବ ।" ସଭାରେ ଯେ ପହିଲୁ ଏ ସଭାପତି ହେବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁମୋଦିତ ହେଲା, ତାହା ସାଧାରଣ ଲୋକେ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଲୋକେ ଅନାଇ ରହିଥାଅନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ସଭାପତି ହୋଇ କୃଷ୍ଣପ୍ରାଦ ବାବୁଙ୍କୁ କହିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଉଠି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟାକାଳ ଏକ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ । କଂଗ୍ରେସର ଇତିହାସ, ଆଜିକି ୪୪ବର୍ଷ ହେଲା କଂଗ୍ରେସ ହେବା କଥା । ପହିଲେ କେବଳ ଆବେଦନ ନିବେଦନ ନୀତି, ତା'ପରେ ରାଉଲଟ ଆଇନର ପ୍ରତିବାଦ କଲେ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ତା'ଫଳରେ ପଞ୍ଜାବ ଅତ୍ୟାଚାର—ତା'ପରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ—ପୁଣି ତା'ର ନିବୃତ୍ତି, ଏ ସବୁ ଖୁବ୍ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷାରେ କହି

ଦେଶର ଦରିଦ୍ରତା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ଏ ଶାସନ ନ ବଦଳିଲେ ଗରିବଙ୍କର ଆଉ ସଂସାରରେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଏ କଥା ଖୁବ୍ ଭଲ କରି ବୁଝାଇ କହିଲେ । ଏହି କଥା ଭିତରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ସେ ଖଜଣା-ପଡ଼ା ବୁଢ଼ୀ କଥା ମଧ୍ୟ କହିଲେ । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଗାଁ ମହାଜନ ଓ ମାମଲତକାରମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଶୋଧିଲେ । ଏହି କଥା ହେଉଥିବାବେଳେ ଶ୍ରୋତାମାନେ ଟିକିଏ ପରସ୍ପର ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଲେ । ନିଜ ବକ୍ତୃତା ଶେଷରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ କହିଲେ, "ଆଉ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ—ବର୍ତ୍ତମାନ ଗରିବଙ୍କ ଦିନ ଆସିଲା । ଧନୀ, ମହାଜନ ଜମିଦାରଙ୍କ ଦିନ ଗଲା । ମାମଲତକାରଙ୍କ ଦିନ ଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗାନ୍ଧିଯୁଗରେ ଗରିବ ହିଁ ପ୍ରଧାନ । ଗରିବ ପାଇଁ ଏ ସଂସାର । ଗରିବ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବା କାହାର ଅଧିକାର ନାହିଁ ; ତେଣୁ ନିରାଶ ନ ହୋଇ ସମସ୍ତେ କାମରେ ଲାଗ ।" ଏ କଥା ଗାଁବାଲାଙ୍କ କାନରେ ଅମୃତ ବୃଷ୍ଟି କରି ଦେଲା । କାରଣ ଅଜଣାଭାବରେ କାହାର କାହାର ମୁହଁରୁ 'ପ୍ରଭୁ' ବୋଲି ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । କେହି ଅବା ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ ଦେଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ବସିଲା ମାତ୍ରକେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଉଠି କହିଲେ, "କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଯାହା କହିଲେ, ଆପଣମାନେ ସବୁ ଶୁଣିଲେ ଓ ବୁଝିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗରିବ ଲୋକେ ଏକାଠି ହେବାର କଥା । ଆମ ଗାଁରେ ମୁଁ ଚାହୁଁଛି କଂଗ୍ରେସର ଗୋଟିଏ ଶାଖା ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ । ଏଥିରେ ଆପଣମାନଙ୍କ ମତାମତ କଅଣ ଜଣାନ୍ତୁ ।"

ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ନିଜ ବିଚାର ଉପରକୁ ଏକଥା ପଡ଼ିଲାବେଳକୁ ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ହେବ କି ନ ହେବ ଏ ବିଷୟରେ ତ ପ୍ରଥମେ କିଛି ମତ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ—ହେଉ ବା ନ ହେଉ କିଛି ଦେଲେ କାଲେ କିଛି ବିପଦ ଅଛି । ଏଣୁ କେହି କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଉଠି କହିଲେ, "ଆପଣମାନେ ଯେପରି କହିବେ—ସେହିପରି ହେବ । କହନ୍ତୁ ଏଠାରେ କଂଗ୍ରେସ ଶାଖା ହେବ କି ନାହିଁ ?"

ଏ କଥା ଶୁଣି ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ସଭା ମଝିରୁ ଉଠି କହିଲା, "ଆମେ ଗରିବ; କଅଣ କରିବୁ । ଏ ଗାଁରେ ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନ, ହରପାଣିଗିରି, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଯାହା କହିବେ ତାହା ହେବ ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ସେଇଠୁ କହିଲେ, "ଦେଖନ୍ତୁ, ଏମାନେ ତ ଏସବୁ କଥା କିଛି ବୁଝି ନାହାନ୍ତି । ଧୀରେ ଧୀରେ ସବୁ ବୁଝିବେ । ଆମର ଏଠି ଗୋଟିଏ ଶାଖା ହେଉ ।"

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ—ନା ଲୋକେ ନ କହିଲେ ହେବ କିପରି ? ଶାଖା ହେଲେ ତ ପୁଣି ସଭାପତି, ସମ୍ପାଦକ ସେହିମାନେ ନିର୍ବାଚନ କରିବେ । "କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଉଠି ପୁଣି ପଚାରିଲେ, କଅଣ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ କଂଗ୍ରେସର ଶାଖା ହେବ ? ଆପଣମାନେ ନିର୍ଭୟରେ ମତ ଦିଅନ୍ତୁ ।" ତଥାପି କେହି କିଛି ମତ ଦେଲେ ନାହିଁ । ବରଂ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ନିଜ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସାଧାରଣଙ୍କ ମତ ଓ ତାହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୁଝାଉ ବୁଝାଉ ସଭାରୁ ପ୍ରାୟ ବାରଣା ଲୋକ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠିଗଲେ । ବାକି ଅଳ୍ପ ଲୋକ ବସି ଶୁଣୁ ଥାଆନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ତା ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଆପଣ ପ୍ରଥମେ କାମ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ । କଂଗ୍ରେସର ସଭ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ । ତା ପରେ ଆଉଦିନେ ସଭା ହୋଇ ଶାଖା ସ୍ଥାପନ କରାଯିବ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ 'ତାହା ହିଁ ହେଉ' ବୋଲି କହିଲେ । ସଭା ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ଯେ ଯାହା ଘରକୁ ସମସ୍ତେ ଚାଲିଗଲେ । ତା ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବିମ୍ବାଧରକୁ ଡାକି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ କହିଲେ, "ଏହି ଯୁବକମାନେ ତ ସବୁ କରିବେ । ଆଉ ବୁଢ଼ାଙ୍କ କାଳ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଦେଶକୁ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଆଣି ପକାଇଛନ୍ତି ସେଥିରୁ—ଯୁବକମାନେହିଁ ଦେଶକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ । ଅନ୍ୟଥା ଗତି ନାହିଁ । ତା ପରେ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବିମ୍ବାଧର ସଙ୍କୋଚ ବଶତଃ ବେଶି କିଛି କଥାବାର୍ତ୍ତା ନ କରି ପ୍ରଣାମ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ । ସେମାନେ ଚାଲିଗଲା ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ, "ଏମାନେ ଯୁବକ ନା

ଏମାନେ ବୁଢ଼ାଙ୍କଠାରୁ ବଳିବେ । ଏମାନେ ତ ମୂର୍ଖ ହେଲେ । ପେଟରେ ଟିକିଏ ବିଦ୍ୟା ନ ରହିଲେ କଅଣ ହେବ ?” କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କ ମନ ଅନ୍ୟ ଏକ କଥାରେ ଥିବାରୁ ସେ ଏକଥାରେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ହଠାତ୍ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ, ସେ ବୁଢ଼ୀ କଥା କିଛି ହେବ ନାହିଁ ?” ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ କହିଲେ, “ଆପଣ ଯେ ଆଜି ହରପାଣିଗିରିଙ୍କୁ ଦପଦ ଶୁଣାଇ କରି କହୁ ଅଛନ୍ତି, ସେ ବେଶ୍ ଭଲ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ଏହିସାତ୍ରୁ କିଛି କରି ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏ ଲୋକ-ଗୁଡ଼ାକ ଅତି ଭୟାନକ ।” କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ଜମିଦାରଙ୍କ ତରଫରୁ କିଛି କରି ହେବ ନାହିଁ ନା ?” ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ କହିଲେ, “ନା—ଏହିସାତ୍ରୁ କୁହେଁ । ଜମିଦାର କହନ୍ତୁ; ମହାଜନ କହନ୍ତୁ, ଆଇନ ବଳରେ ସେ ବୁଢ଼ୀର ଆଉ କିଛି କରି ହେବ ନାହିଁ । ଯାହା ହେବ ପ୍ରଜପତ୍ରି ବଳରେ । ପ୍ରଜପତ୍ରି ସେଠି ଯାହାର ଖଟେ, ସେ ହେଉଛି ହରି ପାଣିଗ୍ରାହୀ । ଏଥିରେ କଅଣ କପରି ହେବ ?”

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କ ମନରେ ହଠାତ୍ ଏକ ଚିନ୍ତା ଖେଳିଗଲା । ସେ ଭାବିଲେ, ଆମେ ତ ଜମିଦାର ମହାଜନଙ୍କୁ ଶୋଧୁଛୁଁ । ଗରିବଙ୍କ ଦିନ ଆସିଲା ବୋଲି କହୁଛୁଁ । ପୁଣି ସେହି ଜମିଦାର ମହାଜନଙ୍କ ପ୍ରଜପତ୍ରି କାହିଁକି ଲୋଡ଼ୁଛୁଁ । ସେମାନେ ସାହାଯ୍ୟ ନ କଲେ କିଛି ବା କାହିଁକି ହେଉନାହିଁ । ଏ ଚିନ୍ତାରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଟିକିଏ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲେ ସତ; ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନପାଇଁ ଉପାୟ କଅଣ ତାଙ୍କୁ ଆଉ କିଛି ଦେଖାଯାଉ ନ ଥିଲା । ଯାହା ହେଉ, ବୁଢ଼ୀ କଥା ଆଉ କିଛି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏ କଥାରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲେ । ତହୁଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାଣିଗିରିଙ୍କୁ ଯେ ଦପଦ ଶୁଣାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଖୁସି ହେଲେ । ରାତି ପ୍ରାୟ ପହରକ ବେଳକୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଆସି ଘରେ ଖାଇଲେ । ତହିଁ ପରଦିନ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ସାଇକେଲରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଚାଲି ଆସିଲେ ।

ଦିନେ ସକାଳେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଦାଣ୍ଡ ଘରି ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ରାଧାମଣି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ କହିଲେ, "ପୂର୍ବରୁ ଯେ ମହାଜନୀ ଥିଲା, ସେ ତ ଗଲା । ସବୁ ତ ଆଦାୟ କରି ଆଣି ଜମିଦାରକୁ ଦେଲ । ତହସିଲଦାର ହେଲ । ଧାନ କାରବାର ତ ସବୁ ବୁଡ଼ିଲା, କେହି ତ ଆଉ ଦେଲେ ନାହିଁ । କୃଷି ବାସ କଥା ତ ବୁଝୁନାହଁ । ପୁଣି ତ କଅଣ ଏ ଗାନ୍ଧି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମାତିଲଣି । ସବା ଶେଷରେ ଭିକ ମାଗିବ ନା ?"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ତୁମେ ସେସବୁ କଥା କଅଣ ବୁଝିଛ ? ମୁଁ କଣ ଲୋକ କହେଁ । ଜମିଦାରକୁ ଦେଇଛି ଯେତିକି ତାହାର ଦଶଗୁଣ ପାଇବି । ମହାଜନୀ ଉଠାଇ ନ ନେଇ ଅଉ ଉପାୟ କଅଣ ? ପଧାନ ଘର ଓ ପାଣିଗିରି ଘର ଠେଲାରେ ଅଉ କାହାର ମହାଜନୀ ରହିବ ନା ନା ମଣିଷ ହୋଇ ଅଉ କେହି ରହିବେ ? ସେଥିପାଇଁ ତ ଯାଇ କେତେ କଷ୍ଟରେ ତହସିଲଦାରୀ ଖଣ୍ଡ ନେଇ ଆସିଛି ।"

ରାଧାମଣି—ହଁ ଉଚିତ ଦରମା ମିଳିବ ସେଥିରୁ । ଫେରି କଅଣ ନା ଦରମା କଥା କଥାବାର୍ତ୍ତା ବି ଠିକ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ତୁମେ ପରା ଜମିଦାର ଘର ଝିଅ । ଜମିଦାରଙ୍କ ତହସିଲଦାର ବା ଗୁମାସ୍ତା କେବେ କଅଣ ଦରମାକୁ ପରବାୟ କରନ୍ତି ନା ? କାହାର ସେପରି ଦରମା ଥାଏ ? ଶୁଣିନାହଁ ନା—ବାବୁଘର ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କର

ଦରମା ମାସକୁ ଟ୩୯ଙ୍କା ତ ତାକୁ ଜରିମାନା ହେଲ ଟ ୬୦୦ଙ୍କା । ଏ ଜରିମାନାକୁ ଦେଇ ପୁଣି ସେ ରହିଛି । ଦରମାଟା ବାଜେ କଥା । ବାହାରର ଲୋକଦେଖାଣିଆ କଥା । ଦରମାକୁ ଭରସା କରି ମୁଁ ତହସିଲଦାର ହୋଇଛି ନା ?

ସୁଧାମଣି—ତେବେ, ପୁଣି ସେହି ଗରିବଙ୍କୁ ଠକି ତ ପଇସା ନେବ । ସେ ଦିନ ସଭାରେ ଏତେ କଥା କାହିଁକି କହୁଥିଲ ? ମୁଁ ସେଦିନ ସଭା ଶୁଣିବାକୁ ଯାଇଥିଲି ଯେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ତୁମେ ବୁଝି ନାହଁ ନା—ବୁନିଆ ସେଇଆ । ଗରିବଙ୍କ ଉପକାର କରିବା ବୋଲି କଅଣ ନିଜେ ଗରିବ ହେବା ନା କଅଣ ? ତେବେ ଗରିବଙ୍କୁ କଥାରେ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେବାକୁ ହେବ । ଗରିବ ଯାହା ପକ୍ଷରେ ରହିବେ ସେହି ତ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଲୋକ ହେବ । ଗରିବଙ୍କୁ ନ ଅଉଁସିଲେ ବଡ଼ ହେବ କିପରି ?"

ସୁଧାମଣି—ତେବେ ଏ ସବୁ ଖାଲି ମୁହଁର କଥା ନା କଅଣ ? ଗାନ୍ଧି କଅଣ ଏହା କହୁଛନ୍ତି ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୁହଁର କଥା କାହିଁକି ହେବ ? ଭଗବାନ ଯାହାକୁ ଯେପରି କରିଛନ୍ତି । ଆମେ ସମସ୍ତେ କଅଣ ଗାନ୍ଧି ହୋଇ ପାରିବା ? ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରି ଅନ୍ୟର ଉପକାର ଯେତେ ପାରୁ କରିବୁ । ଏହି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ—ସେ ତ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗରିବଙ୍କ ଉପକାର କଥା କହିଗଲେ । ତାଙ୍କ ଘରେ ବିଷୟ ବାଡ଼ି ଅଛି । ସେ ଦେଶର ଉପକାର କରିବେ ବୋଲି ବାହାରିଛନ୍ତି । ତୁମେ କଅଣ ତାଙ୍କୁ କହିବ—ତୁମ ବିଷୟ ବାଡ଼ି ଅଣ, ସବୁ ଗରିବଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟି ଦିଅ, ତା ପରେ ଆସି ଦେଶର କାମ କରିବ ? ତାତ ନୁହେଁ ।

ସୁଧାମଣି—ଆଉ ବେଶି ବୁଝି ନାହିଁ । ମୋ କଥା ମାନି ତୁମ ଗୁଣ ମାସକୁ ଭଲ କରି ଦେଖିଲେ ତୁମେ ଖୁବ୍ ଭଲରେ ରହି ପାରିବ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କର କଷ୍ଟ କରିପାରିବ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ତୁମେ ଏତକ ସାତ୍ର ବୁଝିପାରୁ ନାହଁ । ଫେର ବୁଝିବ, ମୁଁ ଠିକ୍ କହୁଛି କି ଭୁଲ କହୁଛି । ତୁମେ ତୁମ କାମ କର, ମୁଁ ମୋ କାମ କରୁଛି । ମୁଁ ଆସେ ଟିକିଏ ସ୍କୁଲ ଆଡ଼ୁ ।

ରାଧାମଣି ମୁହଁ ଟିକିଏ ଶୁଖାଇ ଦେଇ ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସ୍କୁଲ ଆଡ଼କୁ ଗଲେ । ମନେ ମନେ ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତି—ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଟିର ଖୁବ୍ ଭଲ ଗୁଣ ଥିଲେ କଅଣ ହେବ, ମୋଟେ ଚାଲାଖ ନୁହେଁ । ଏହାପରେ ଭାବୁ ଭାବୁ ସ୍କୁଲରେ ଯାଇ ପହୁଞ୍ଚିଲେ । "କହେ ହୋ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ବାବୁ, କଅଣ କରୁଛ ?" କହି ଯାଇ ଗୋଟିଏ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଧରଙ୍କ ବସାଘରୁ ଜଣେ ପିଲା ଆସି କହିଲା, "ମହାଶୟ, ନାହାନ୍ତି । କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛନ୍ତି ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପଚାରିଲେ, "କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛନ୍ତି ?" ପିଲାଟି ଉତ୍ତର ଦେଲା, "କେଜାଣେ ସକାଳୁ ତ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛନ୍ତି । ମୁଁ କହି ପାରିବି ନାହିଁ ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କିଛି ସମୟ ଅପେକ୍ଷା କଲେ । ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସି ତଳକୁ ନିଜ ଯୋତା ଗୋଡ଼କୁ ଅନାଇ ମଝିରେ ମଝିରେ ଯୋତା ଅଗରେ ମାଟି ଆଘାତ କରୁ ଥାଆନ୍ତି । ଏ ସମୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଆସି ପହୁଞ୍ଚିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଧରଙ୍କ ମୁହଁ ଟିକିଏ ଶୁଖିଲା ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ନୀରସ ଭାବରେ ଟିକିଏ ହସି କହିଲେ, "ଆପଣ କେତେବେଳୁ ଆସିଲେଣି ?"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉପରକୁ ଅନାଇ କହିଲେ, "କହେ ହୋ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ବାବୁ, ମୁଁ କେତେବେଳୁ ଆସି ବସିଛି, କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲ କି ?"

ଚନ୍ଦ୍ରଧର ବାବୁ କହିଲେ, "ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଡାକି ପଠାଇଥିଲେ । ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲି, ସେଠୁଁ ଟିକିଏ ପଧାନଙ୍କଠି ହୋଇ ଆସୁଛି ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବ୍ୟଗ୍ରଭାବରେ ପଚାରିଲେ, "ଖବର କଅଣ ?"

ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଟିକିଏ ଅନିଚ୍ଛା ଭାବରେ କହିଲେ, "ଖବର କଅଣ, ଗରିବର ଏ ଦୁନିଆରେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କହେ୍ା ! କାଲି ସଭାରୁ ଏତକ ଶିଖିଲ କି ?

ଚକ୍ରଧର—ନା, ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଜଗତର ନିୟମ । ସବୁ କଥା ସମସ୍ତେ କରିବେ ; କିନ୍ତୁ ଗରିବ ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ମନ୍ଦ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କହେ୍ା, କଅଣ ହେଲା କୁହ ? ଏତେ ଉପକ୍ରମଣିକା କାହିଁକି କରୁଛ ?

ଚକ୍ରଧର—ସେହି ନାଟକ ଦଳ କଥା । କାଲିକା ସଭା କଥା । ସେଥିପାଇଁ ମୋ ଉପରେ ଭାରି ରାଗ । ମୁଁ ହିଁ, ଏକଥାର ସବୁ ମୂଳ ବୁଝନ୍ତେ ; ଏଇଥିପାଇଁ ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୂଳରୁ କହୁଥିଲି—ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ, ମୋତେ ଏସବୁରେ ପକାନ୍ତୁ ନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କଅଣ ହେଲା ଠିକ୍ ଭଲ କରି କୁହ, ମୁଁ ଶୁଣେ ।

ଚକ୍ରଧର—ପାଣିଗିରି ମୋତେ ଡାକି ଥିଲେ । ମୋତେ ଯା’ଇଚ୍ଛା ତାହା ବକିଲେ । “ଦେଖ, ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍କୁଲ ଧନ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ବିପଦ ନ ଥିଲା । ତୁମର ଏତେ ସାହସ । ତୁମେ ଟ ୧୦।୧୨ଙ୍କାର ଗରିବ । ତୁମର ଏତେ ଦମାକ । ମୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାଉଛ । ମୋର ଯାତ୍ରା ଦଳରୁ ଦୁଇଟା ଲୋକ ଭଙ୍ଗାଇ ନେଇଛ । ସ୍କୁଲ କରୁଛ ନା ପିଲା ନଗ୍ଭଉଛ ? ଦେଖିବି, ତୁମେ କି ରକମ ପିଲା ନଗ୍ଭଇ ସ୍କୁଲ କରିବ ।” ଏହି ରକମ ତ ମୋ ଉପରେ ରାଗିଲେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କାଲିକା ସଭା କଥା କଅଣ କହୁଥିଲେ ?

ଚକ୍ରଧର—ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କହିଲି “ମୁଁ ସେ ନାଟକ ଦଳ କଥା କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ସବୁ କରାଉଛନ୍ତି ।” ସେ କହିଲେ, କିଏ ? ସେ ପଢ଼ୁଆ, ଆଜିକାଲି ‘ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ’ ହୋଇ ଗଲାଣି ନା ? ପିତୃ ଅର୍ଜିତ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଫୁଙ୍କି ଦେଇ ବସିଲାଣି । ଆଉ ଜମିଦାରଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧରି ତହସିଲଦାରୀ ଖଣ୍ଡେ ଆଣି ଭାରି ମାମଲତକାରୀ ଦେଖାଉଛି । ତାର

ଏତେ ସାହସ, ସେ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କ ଆଗରେ ସଭାରେ ମୋତେ ଗାଳି ଦେବ । ଦେଖିବା ତାର କେତେ ସାହସ ; ମୁଁ ତ ଅଛି, ସେ ତ ଅଛି ? ଏହାପରେ କହୁ ପାଣିଗିରି ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଗାଳି ଦେଲେ । ମୋ କଥା ଛାଡ଼ନ୍ତୁ— ମୁଁ ତ ଗରିବ ଲୋକ ।”

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଏକ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଏସବୁ କଥା ଶୁଣୁ ଥାଆନ୍ତି । ସେ ତ ଖୁବ୍ ରାଗିଗଲେଣି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ରାଗଟା କି ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିବେ, ଠିକ୍ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କଅଣ ହେଇ ପାଣିଗିରି ପାଖକୁ ଯାଇ ତାକୁ ଗୁଡ଼ାଏ ଶୋଧିକରି ଆସିବେ, ନାଁ ସେଥିରେ ସେ କାଲେ ମୋକଦ୍ଦମା କରିଦେବ । ନାଁ ପୁଣି ଏକ ସଭା କରି ଗାଁ ମାମଲତକାରଙ୍କୁ ଶୋଧି ସାଧ ମେଣ୍ଟାଇବେ—ନା ଚେଷ୍ଟା କରି ବାସୁଦେବ ପଧାନ ସହିତ ମିଶି ପାଣିଗିରିକୁ ଠିକ୍ କରିବେ । କିଅବା ଜମିଦାରଙ୍କୁ ଆଣି ଏଥିରେ ଜଡ଼ାଇବେ । ଏକ ସମୟରେ ଏହି ସବୁ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଖେଳି ଯାଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଗରମ ହୋଇ ଗଲା । ସେ ଆଉ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ପଚାରିଲେ, “ତା ପରେ ବାସୁଦେବ ପ୍ରଧାନ ଘରକୁ କାହିଁକି ଯାଇଥିଲ ?”

ଚକ୍ରଧର—ଯାଇଥିଲି ଏଥିପାଇଁ ଯେ ପାଣିଗିରି ମୋ ଉପରେ ରାଗ କଲେ । ପଧାନେ ତ ଆମ ସମ୍ପାଦକ । ମୁଁ ଭାବିଲି ଟିକେ ଦେଖା କରି ଆସେ । କିନ୍ତୁ ସେଠିକି ଯାଇ ଦେଖେ ଯେ ସେ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚମ । ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରାରୁ ବାହାଣଠାକୁ ଆପଣ ଶିଖେଇକରି ନେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ତ ସେ ରାଗ । ତା ପରେ ପୁଣି କାଲି ସଭାରେ ଗାଁ ମାମଲତକାରଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେବାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ପରୋକ୍ଷରେ ଗାଳି ଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଭାବୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପାଣିଗିରି ଯେପରି ମୁହଁ ଖରାପ କଲେ, ସେ ସେପରି କରି ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ମୋତେ ସାବଧାନ କରି କହିଛନ୍ତି—ମୁଁ ଯେପରି ସେ ସବୁଥିରେ ଆଉ ଯୋଗ ନ ଦିଏଁ । ଆମ ସ୍କୁଲରେ ନାଟକ ଦଳ

ଇତ୍ୟାଦ ଆଉ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ । ଗୃହର ଲୋକ । ଗାଁ ସାଙ୍ଗ ବିବାଦ କଲେ ମୁଁ ରହି ପାରିବି ନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଖୁବ୍ ତୀବ୍ର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ସେ ଦଇଠା ମୂର୍ଖ । ଏ ଅନ୍ଧାର ମୂଲକରେ ମାମଲତକାର ବୋଲାଉଛନ୍ତି । ଦଉଛି ମୁଁ ସବୁ ଠିକ୍ କରି । ଅଚ୍ଛା, ହେବା ପରଖା ପରଣି ଥରେ ମାମଲତକାରି । ସ୍କୁଲ୍ କଥା କଅଣ ସେ ଧମକାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ମନ କରି ନାହିଁ ବୋଲି । ନ ହେଲେ ଆଜି ଗଲେ ଆଜି ମୁଁ ସମ୍ପାଦକ ହୋଇଯିବି । ଏ ମୂର୍ଖଗୁଡ଼ାକ ସ୍କୁଲ କଥା କଅଣ ବୁଝିବେ ? ଅଚ୍ଛା, ମୁଁ ତ ସମ୍ପାଦକ ହେବି । ଏହି ସ୍କୁଲରେ ନାଟକ କରାଇବି । ଆଉ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଦେଖି ନେବି ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମାମଲତକାରି । ଏତିକ କହି ରାଗରେ ତମତମ ହୋଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଉଠିଲେ । ମୁହଁ ଖୁବ୍ ଭାରି କରି ନିଜର ଘର ଅଡ଼କୁ ହଠାତ୍ ଚାଲି ଆସିଲେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ହାଲୁକା ରକମ ଲୋକ । ତାଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନଙ୍କ ଉପରେ ଯେ ରାଗ ହେଲା, ତାକୁ ଭିତରକୁ ଲୁଚାଇ ରଖି ପ୍ରତିହିଂସା ନେବାକଥା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେ ଯେ ପ୍ରତିହିଂସା ନେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ଓ ସେ ଯେ ତାଙ୍କର ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ଜମିଦାରର ପ୍ରତିପତ୍ତି ଏ ଦୁଇ ପୁରୁଣା ମାମଲତକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଖଟାଇବେ, ଏକଥା ଗାଁ ସାରା ସମସ୍ତେ ଜାଣି ପାରିଲେ । ପାଣିଗିରିଙ୍କ ସାହିର କେହି ଲୋକ ବା ପଧାନଙ୍କ ସାହିର କେହି ଲୋକ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଗୁଡ଼ାଏ ଆଗେ ନିଜ ରାଗ ଝାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି । ତା'ପରେ ଆଉ ଯାହା କହନ୍ତି । "ଖଡ଼ଧୂଳି ଚଢ଼ି ନାହିଁ, ମୂର୍ଖ ଏ ଅନ୍ଧାର ମୂଲକରେ ମାମଲତକାର ବୋଲାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ଦେଖି ନେଉଛି ସେ ଦୁଇଟାଙ୍କୁ । ଗରିବଙ୍କର ସେମାନେ ସର୍ବନାଶ କଲେଣି । ଦେଖି ନେବି ସେମାନେ କେଡ଼େ ମାମଲତକାର" । ଏହିପରି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯାହା ପାଖରେ ଇଚ୍ଛା ତା'ପାଖରେ ବକିବାରେ ଲାଗିଲେ । ବିଶେଷ କରି ପାଣିଗିରି ବା ପଧାନଙ୍କ ପକ୍ଷର ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ବେଶୀ କହୁଥାଆନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ ଶୁଣନ୍ତୁ ଯେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏହିପରି ରାଗିଛନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଭାବୁଥାଆନ୍ତି ସେ'ତ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ, ଜମିଦାର ତ ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଓ ସେ ତାଙ୍କର କ୍ଷମତାପ୍ରାପ୍ତ ତହସିଲଦାର । ତେଣୁ ସେ ଜଣେ ଗାଁରେ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଲୋକ । ଆଉ ପାଣିଗିରି ପଧାନ ଯେପରି ଜାଣିବେ ଯେ ଏପରି ଜଣେ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଲୋକ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯିବାପାଇଁ ବସିଛନ୍ତି । ତେତେ-ବେଳେ ସେ ଆସି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ମିଳିବା ମିଶିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ, ଏହି ଧାରଣାରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚାଲିଥାନ୍ତି ।

ଗାଁରେ ମଧ୍ୟ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଗଲାଣି ଯେ, ସେ ଦଳର ସଙ୍ଗ କଥା ନେଇ ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଉପରେ ଚିଡ଼ିଛନ୍ତି । ଅଥଚ ମଧ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସେଥିରେ ଡର ନାହାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଏକ ନାଟ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବସିଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ପାଣିଗିରି ବା ପଧାନଙ୍କ ପାଖରୁ କରଜ ନେଇ ନାକଡୁବ୍ ହୋଇଯାଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଟିକିଏ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରି ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଅନାଉଛନ୍ତି ।

ଦିନେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନିଜ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ସେରଗଡ଼ ମୌଜାର ଖଜଣା ସିହା ମିଳାଉଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଜଣେ ଲୋକ ଲମ୍ବ ହୋଇ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଖାତା ପତ୍ରରୁ ମୁହଁ ଉଠାଇ ଅନାଇଲା ବେଳକୁ ଜଣେ ଲୋକର କେବଳ ପିଠି ପାଖଟା ଦେଖାଯାଉଛି । ଆଉ ସେ ଲୋକଟି ତଳେ ପଡ଼ି ସକ୍ ସକ୍ ହୋଇ କାନ୍ଦୁଛି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ, "ଉଠ୍ ? କ'ଣ କଥା କହ, ଉଠ୍ ।" ଏହିପରି ଦୁଇ ଚାରିଥର କହିବାରେ ଆଉ ମଧ୍ୟ ଶେଷରେ ଥରେ ଚିଡ଼ିକରି କହିବାରେ ସେ ଲୋକଟି ଉଠି ବସିଲା । ଛାତି, ପେଟ, କପାଳ, ଏସବୁ ଧୂଳି ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ।

ଉଠି ବସି ହାତଯୋଡ଼ି ସେ ଲୋକଟି କହିଲା, "ବାବୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କର । ମୁଁ ମରିଗଲି ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପଚାରିଲେ, "ଏବେ ତୋ କଥା କଅଣ କହ ।" ସେ ଲୋକଟି କହିଲା, "ପାଣିଗିରି ମୋ ଉପରେ ଭାରି ଜୁଲମ କରୁଛନ୍ତି । ଘରେ ମୋତେ ଆଉ ଖୋଇ ପେଇ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଧାନ ବାକି କେତେ ଥିଲା । ମୁଁ କିଛି ଦେଲିଣି । ଆଉ ମୋର ଶକ୍ୟ ନାହିଁ । ସେ ଆଉ ଛାଡ଼ୁ ନାହାନ୍ତି । ଦିନ ରାତି ପିଆଦା ମୋ ଦୁଆରେ ବସାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ବାଡ଼ି ଦରଜା ବାଟେ କୌଣସିମତେ ପଳାଇ ଆସି ହଜୁରଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲି । ହଜୁର ରଖିଲେ ରଖନ୍ତୁ, ନ ହେଲେ ମୁଁ ସଂସାରରୁ ଗଲି ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ପଚାରିଲେ, "ତୋ ନାଁ କଅଣ ?"

ରାମ—ମୋ ନାଁ ରାମ ମାହାଳକ । ଘର ଏହି ମୌଜାରେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ତୋ'ଉପରେ କେତେ ଧାନ ବାକି ଅଛି ?

ରାମ ମାହାଳକ—ଧାନ ତ ହମାରେ ବାକି । ଗୋଟେ ମହାମାରି ହୋଇଛି ଯେ, ମୁଁ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ୧୦ ଛେଲ୍ଲ ଲେଖାଁଏ ୬ ବର୍ଷ ଦେବ । ହେଲେ କଅଣ ହେବ, ମୁଁ ପାଇବ କେଉଁଠୁ ? ପିଲା ଛୁଆ ନେଇ ମୋଟେ ୭ ପାଅ ଜମିରେ କୌଣସିମତେ ଦନ ଗୁଜରାଣ କରୁଛି । ସେଥିରେ ମୁଁ କପର ଦେବ ? ମୁଁ କହିଲି, ଏ ବର୍ଷଟା ଛାଡ଼ ଦଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆରବର୍ଷ କଲିକତା ହେରକା ଯାଇ ସୁଝିବ । ସେ ଆଉ ଛାଡୁନାହାନ୍ତି । ଆଜିକି ଦଦନ ହେବ ପିଆଦା ଦୁଆରେ ବସିଛି । ମୁଁ ଘରୁ ବାହାର ପାରୁନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ତୁମେ ଗୁଡ଼ାକ ଏପରି ଡରୁଅ ନା ? ପିଆଦା କଅଣ ପୁଲିସ ନା କଅଣ ଯେ, ତାହାର କିଛି କ୍ଷମତା ଅଛି, ତୋତେ ବାନ୍ଧି ନେଇଯିବ । ତୁ କହିଦେଉ ନାହୁଁ ପିଆଦାକୁ ଯେ ତୁ ଯିବୁ ନାହିଁ ବୋଲି

ରାମ ମାହାଳକ—ହଜୁର ମୁଁ ଗରିବ । ମୋର ସେ ହେମନ୍ତ ଅଛି ନାଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କାହିଁକି ତୋର ସେ କଅଣ କରିପାରିବେ ?

ରାମା ମାହାଳକ—ହଜୁର ତା' ସିନା ଆପଣ ବଡ଼ଲୋକ, ଆପଣ କହିପାରନ୍ତି । ମୁଁ ଗରିବ, ତାହା କହି ପାରିବି ନାଁ ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ତୁମ ଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଆସିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରକ୍ଷା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏତେ ଡରୁଛ କାହିଁକି ? ତୁ ଯା, ମୁଁ କହୁଛି— ସେ ପିଆଦାକୁ କହିବୁ ମୁଁ ଧାନ ଦେବ ନାହିଁ କି ଯିବ ନାହିଁ । ତୁ ମୋ ପିଣ୍ଡାରୁ ଉଠ୍, ନ ହେଲେ ଦେଖିବୁ ।"

ରାମ ମାହାନ୍ତିକ—ହଜୁର ମୋର ସପକ୍ଷ ନ ହେଲେ ମୁଁ କି ସାହସରେ ଯାଇ ଏପରି କହିବି ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ହଁ ଯା' ଯାହା ହେବ ମୁଁ ଜାଣେ । ତୁ ଯାଇ କହି ଦେ ପିଆଦାକୁ—ତହସିଲଦାର ବାବୁଙ୍କ ହୁକୁମ, ତୁ ଏଠୁ ଉଠିଯା, ନ ହେଲେ ଦେଖିବୁ ।

ରାମ ମାହାନ୍ତିକର ମୁହଁ ଟିକିଏ ପ୍ରସନ୍ନ ଦେଖାଗଲା । ସେ ଆଉ କିଛି ନ କହି ଭକ୍ତିଭରେ ଜୁହାରଟିଏ ହୋଇ କହିଲା, "ହଜୁର ଯାହା ହୁକୁମ ଦେଲେ ।"

ଏତିକି କହି ଉଠିଲା । ନିଜ ଘର ଆଡ଼କୁ ଆସୁଁ ଆସୁଁ ବାଟରେ ଭାବୁଥାଏ, "କଣ କରିବି । ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ କଥା ତ ପାଣିର ଗାର । ମୋତେ ତ ଏପରି କହିଦେଲେ । ପୁଣି ଯେବେ ବଡ଼ଲୋକ ବଡ଼ଲୋକ ମିଳିଯାଆନ୍ତି, ମୁଁ ଗରିବ ତ' ପାତାଳକୁ ଯିବି । ତା ଉପରେ ପୁଣି ଖାଲି ତ ମୋର ଧାନ ବାକି ନାହିଁ, ଜମିଦାର ଖଜଣା ତ ବାକି ରହିଲାଣି । ମହାଜନ ଜଣଙ୍କୁ ଫାଙ୍କିଦେଲେ, ଆଉ ସମସ୍ତେ ତ ମୋତେ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବେ । ମୋର ତ' ଏହି ଜଣେ ମହାଜନ ନୁହେଁ । ମହାଜନ ଅବିଶ୍ୱାସ କଲେ ଯେ ମୁଁ ଗଲି । କରଜ ନ ଦେଲେ ମୁଁ ଚଳିବି କିପରି ? ଦିଓଳିକ ଦାନା ତ ମୋର ନାହିଁ । କଅଣ କରିବି ?" ପୁଣି ସେ ଭାବୁଥାଏ, "ଦେଖାଯାଉ ଚଟକେ ଗଲେ ବାରହାତ । ଆଜି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଭରସା । ପୁଣି ସେ ନାଲିଶ କଲେ ଯାଇ ପାଣିଗିରି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବ । ତେଣିକି ଭଗବାନ ଯାହା କରିବେ କରିବେ । ଏହିପରି ମାହାନ୍ତିକ ବିମର୍ଷ ଦୋଳଚିତ୍ତରେ ପଡ଼ି ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଜ ଘରକୁ ଆସିଲା । କଅଣ କରିବ ଭଲ କରି କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରୁ ନ ଥାଏ ।

ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ମାହାନ୍ତିକ ପହଞ୍ଚିଲା ମାତ୍ରକେ ପିଆଦା ବାଘ ପରି ପିଣ୍ଡାରୁ କୁଦିପଡ଼ି ମାହାନ୍ତିକର ବେକକୁ ଧରିଲା । ନାନା ପ୍ରକାର

ସମ୍ବନ୍ଧ ଲଗାଇ ଗାଳି ଦେବାରେ ଲାଗିଲା । ଯାହା କହିଲେ—ଲୋକର ଛାତି ପଥର ହୋଇ ଥାଉ ପଛକେ ତାକୁ କାଟିବ ଏହାପରେ ଗାଳିଦେଇ ପିଆଦା ଗର୍ଜ୍ଜନ କରି କହିଲା, "ତୋତେ ମୁଁ ଦୁଇଦିନ ହେଲା ଜଗିଛି, ତୁ ଲୁଚି ଲୁଚି ବୁଲୁଛୁ । ଚାଲ ଯିବୁ ମହାଜନ ଡାକୁଛନ୍ତି । ମୋର ପିଆଦ ପକା ।" ମାହାଳିକ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଗଲାଣି । ସେ ଗଲା ଖଙ୍କାର ମାରି କଷ୍ଟରେ କହିଲା, "ମୁଁ, ମୁଁ କଅଣ କରିବି । ମୋତେ ତହସିଲଦାର ବାବୁ ନେଇଥିଲେ । ସେ ମୋତେ ମହାଜନଠାକୁ ଯିବାକୁ ମନା କରିଛନ୍ତି ।" ଏକଥା ଶୁଣି ପିଆଦା ଟିକିଏ ନରମିଗଲା । ମାତ୍ର ମହାଜନଙ୍କ ହୁକୁମ ତାମିଲ ପାଇଁ କଡ଼ା କଥା ମଧ୍ୟ କହିଲା । ମାହାଳିକ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇ ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହିଲା, "ଯା, ମୁଁ ଯିବି ନାହିଁ । ତହସିଲଦାର ବାବୁ ମୋତେ ମନା କରିଛନ୍ତି ।" ପିଆଦା ବଗୁରି ପରାସ୍ତ ହେଲାପରି ହୋଇ କହିଲା, "ଅଚ୍ଛା, ରହ, ମୁଁ ଟିକିଏ ପଚାରି ଆସେଁ । ଦେଖିବି ତୋତେ କେଉଁ ବାବା ମନା କରିଛି ।" ଏହା କହି ପିଆଦା ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ପାଣିଗିରି ଘର ଆଡ଼କୁ ଗଲା । ମାହାଳିକ ମଧ୍ୟ ପୁଣି ଥରେ ଦୌଡ଼ି ଆସି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁଙ୍କଠାରେ କଷ୍ଟସ୍ୱରକୁ ଦ୍ୱିଗୁଣ ନିଶ୍ଚିତ କଲା ।

ପାଣିଗିରି ତାଙ୍କ ବଙ୍ଗଳାରେ ବସିଛନ୍ତି—ପିଆଦା ଯାଇ କହିଲା "ହଜୁର ମାହାଳିକ ମନାକଲା । ତାକୁ ତହସିଲଦାର ଏଠିକି ଆସିବାକୁ ମନା କରିଛନ୍ତି ।" ପାଣିଗିରି ଟିକିଏ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ଭାବରେ କହିଲେ, "କଅଣ?"

ପିଆଦା କହିଲା, "ହଜୁର, ସମ ମାହାଳିକକୁ ଦଦିନ ହେଲା ଖୋଜି ଖୋଜି ଆଜି ଦେଖା ପାଇଲି । ସେ କହିଲା, ତାକୁ ତହସିଲଦାର ବାବୁ ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ମନା କରିଛନ୍ତି ।"

ପାଣିଗ୍ରାହୀ—କିଏ, ତହସିଲଦାର ବାବୁ ?

ପିଆଦା—ହଜୁର, ଏ ନୂଆ ତହସିଲଦାର ପହଲି ବାବୁ ।

ପାଣିଗିରି—"ଏ ପହଲ୍ଲ ? ତା'ର ଏତେ ପରାକ୍ରମ । ସେ ମୋ ଖାତକ ସବୁ ଅଟକାଇଲାଣି ?" ଏତିକି କହି ସେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିଲେ । ପିଅଦାକୁ କହିଦେଲେ, "ଅଚ୍ଛା, ସେ ମାହାଜନ ଓ ପହଲ୍ଲ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦେଖି ନେଉଛି । ପାଣିଗିରିଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଯେତେ ବିରକ୍ତି ଜଣା ପଡୁ ନ ଥିଲା, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଆହୁରି ବେଶୀ ବିରକ୍ତି ଥିଲା, କଅଣ କରିବେ । ଖାତକ ମହାଜନଙ୍କୁ ଫାଙ୍କିବା ପାଇଁ ଜଣେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ ଆଉ ରହିବ କଅଣ ? ଏଠାରେ ପାଣିଗିରିଙ୍କୁ ଦୁଇଟି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମେ ମାହାଜନଙ୍କୁ ଜବଦ କରିବା, ତା'ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଜବଦ କରିବା । ପାଣିଗିରିଙ୍କ ବଙ୍ଗଳାରେ ଆହୁରି କେତେ ଖାତକ ବସିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜେ ଆଉ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ କି ? ଏହା ଭାବି ପାଣିଗିରି ନିଜ କ୍ଷମତାବଳରେ ମହାଜନ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦର କଅଣ କରିପାରନ୍ତି, ଏକଥା ଖୁବ୍ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବୁଝାଇବାରେ ଲାଗିଲେ । ସବାଶେଷରେ ଖାତକଙ୍କମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି କହିଲେ, "ହଁ, ଆପଣଙ୍କୁ ଫାଙ୍କି ଦେଇ ସେ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ?" ଏତିକିରେ ପାଣିଗିରି ନୀରବ ହେଲେ ।

ସାଧୁଆବେଳକୁ ସମସ୍ତେ ଚାଲିଯାଆନ୍ତେ ବଙ୍ଗଳାରେ ପାଣିଗିରି ନିଜେ ଓ ତାଙ୍କ ପୁଅ ବଂଶୀଧର ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି ରହିଲେ ନାହିଁ । ପାଣିଗିରି ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ କହିଲେ, "ଦେଖିଲୁ ତ କଂଗ୍ରେସ କଥା— ଏଠି ଆମର ହେଲା କି ନ ହେଲା, ମହାଜନଙ୍କୁ ଫାଙ୍କି ଦେବା, ଦେଣା ପାଉଣା ବୁଡ଼ାଇ ଦେବା, ଏସବୁ ଚାଲିଲାଣି । ଏଥିରେ ତୁ କାହିଁକି କଂଗ୍ରେସ, କଂଗ୍ରେସ ହେଉଛୁ । କଂଗ୍ରେସ କାଏମ୍ ରହିଲେ ଦୁଆଳିଆଙ୍କ ସିଦ୍ଧ ହେବ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସଙ୍ଗରେ ମୋର କି ବିବାଦ, ସେ ଦିନ ମଜଲିଶରେ ମୋତେ ସଭାରେ ଗାଳିଦେଲା । ପୁଣି ଆଜି ଏ ଘଟଣା । ସେଥିରେ ତୁ ଯେ କହିଥିଲୁ ମାଲିମୋକଦ୍ଦମା କରିବା ଖରାପ ବୋଲି, ନ କରି ମଣିଷ ରହିବ ବା କିପରି ? ତୁମେ ସବୁ ପିଲାଲୋକ । ଦୁନିଆର ଗତି ବୁଝି ନାହଁ ।

ଆମେ ଢେର ଦେଖିଲଣି । ନ ହେଲେ କଂଗ୍ରେସ କାମ ଏଠି କରାଇବାରେ ଆମେ କାହିଁକି ଆପତ୍ତି କରିଥାନ୍ତୁ ।"

ଲମ୍ବାଧର ମଧ ମାହାଜନଙ୍କର ଏପରି ଆଚରଣରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତି ତାଙ୍କର ପୂର୍ବରୁ ଥିଲା । ତେବେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଆଚରଣ ଓ ମାହାଜନଙ୍କର ଆଚରଣ ସହିତ କଂଗ୍ରେସର କେତେଦୂର ସମ୍ବନ୍ଧ, ସେ ବିଷୟ ସେ କିଛି ସ୍ଥିର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ବାପାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଲେ ।

ପାଣିଗିରି ସେହି ମାହାଜନଙ୍କ କଥା ଓ ତାକୁ ନ ଦବାଇଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମହାବିପଦର ଆଶଙ୍କା—ଏହି ସବୁ ଭାବି ଭାବି ମାହାଜନଙ୍କ ଉପରେ ଯେତେ ରାଗ ହେଉ ନ ଥିଲେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ବେଶୀ ରାଗ ହେଉଥିଲେ । ମାହାଜନଙ୍କ ଉପରେ ନାଲିଶ କରିଦେଲେ ତା ପାଖରୁ କେତେ ଅବା ପାଇବେ । ଧାନ ବାକି ଅଛି ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ କିଛି କିଛି ଦେଉଥିଲେ ପାଣିଗିରିଙ୍କର କେତେ ଆମଦାନି ଅସଲ ମୂଳ ତ କେଉଁ ଦିନୁ ସୁଝି ଚାଲିଣି । ବାକି ସବୁ ସୁଧକୁ ତ ଯାଉଛି ନାଲିଶ୍ କରିଦେଲେ ତ କଥା ସରିଲା । ତା'ଛଡ଼ା କାଗଜ ପତ୍ରରେ ଯେତେ ବାକି, ସେତିକକୁ ନାଲିଶ କରିବାକୁ ଗଲେ ମାହାଜନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ପାଣିଗିରି ମୋକଦ୍ଦମା ଖର୍ଚ୍ଚ ସୁଦ୍ଧା ଉଠାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ମାହାଜନଙ୍କଠାରୁ ନିଜର ପାଉଣା ଆଦାୟ ପାଇଁ ଯେତେ ବ୍ୟଗ୍ର ନ ଥିଲେ, ତାକୁ ବାଧ କରାଇବା ପାଇଁ ଓ ତାହାର ସହାୟକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ସେ ବେଶୀ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲେ । ସେ ସୁଯୋଗ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେରଗଡ଼ ମୌଜାର କଂଗ୍ରେସ କାମର ଗତି ପ୍ରତି ମଧ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ । ଆଉ ମଧ ନୂଆ ତହସିଲଦାର ହୋଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କେଉଁଠି କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ସେ କଥା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତ ଏଣେ ମୁହଁରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଆଡ଼େ ଝୋଲଣା, ତେଣେ ତହସିଲଦାର ହିସାବରେ କରୁଛନ୍ତି କ'ଣ ? ଏ କଥାକୁ କେବଳ ପାଣିଗିରି ନୁହନ୍ତି—ସବୁ ବୁଝିଆଲୋକେ ଆଖି ଦେଲେ ।

———

ଉତ୍କଳ ସଂଘ ଲାଇବ୍ରେରୀ
ନଂ...୦/୨୭୨.
ତା.........

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଜମିଦାର ତହସିଲଦାର ହିସାବରେ ଯେତିକି ଲୋକରେ ଜଣାଗଲେ, କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ହିସାବରେ ବେଶୀ ପରିଚିତ ହେଲେ । ମାହାଲିକର ଘଟଣା ଗାଁରେ ଜଣା ଅଧିକ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଗଲେଣି । ଅଥିମଧ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯେ କେବଳ ପାଣିଗିରି ସଙ୍ଗରେ ତାଳ ପକାଇଛନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ । ସେ ଇଚ୍ଛା ସ୍କୁଲ ଇନ୍‌ସପେକ୍‌ଟରଙ୍କୁ ଧରାଧରି କରି ସେରଗଡ଼ ସ୍କୁଲର ସମ୍ପାଦକ ହୋଇଯିବାଦ୍ୱାରା ବାସୁଦେବ ପଧାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ତାଳ ପକାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗାଁରେ ଜଣେ ପଧାନ ଲୋକ ହୋଇଗଲେଣି । କଂଗ୍ରେସ କାମ ଯେ କେତେଦୂର କଅଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେକଥା କେହି ବୁଝୁନାହାନ୍ତି, କି ସେ କଥା ପ୍ରତି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ନଜର ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ସେ କିଛି ହେଲେ କଂଗ୍ରେସ କାମ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ସେହି ଦିନକା ସଭାଠାରୁ ଧାରଣା ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଜଣେ କଂଗ୍ରେସର ଲୋକ । ପାଣିଗିରିଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯିବା ଦିନଠାରୁ ସେ ଧାରଣା ଦୃଢ଼ ହୋଇଗଲାଣି । ତାହାରି ଫଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗାଁରେ ଯାହାର କିଛି ଯାହା ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ା ବା ଯାହାକୁ ଯାହା କିଛି ବିପଦ ଆପଦ ପଡ଼ୁଛି, ସେଥି ଭିତରୁ ଅନେକ ପ୍ରହ୍ଲାଦବାବୁଙ୍କଠାକୁ ଆସୁଛି । କିଛି ହେଲେ ପରାମର୍ଶ ପାଇଁ ଗଲାବେଳେ ପାଣିଗିରି ବା ବଳଦେବଙ୍କଠାରେ ଲୋକେ ଟଙ୍କାଏ ଲେଖାଏ ସଲାମୀ ଦେଉଥିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଟଙ୍କାଏ ଲେଖାଏ ସଲାମି ଦେଉଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଟିକିଏ ଗରିବଙ୍କ ପ୍ରତି ଦରଦ ଅଛି ବୋଲି ଲୋକଙ୍କର ଧାରଣା ।

ସ୍କୁଲ ମାଷ୍ଟର ଗଙ୍ଗାଧର ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଗୁମାସ୍ତା ପର । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସ୍କୁଲର ସମ୍ପାଦକ ହେବା ଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କର ଆଉ ପାଣିଗିରି ବା ବାସୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଭର ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବଢ଼ୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୃହକର୍ମ ବଜାୟ ପାଇଁ ସର୍ବଦା ଯତ୍ନଶୀଳ ଗଙ୍ଗାଧର ମଧ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।

ସ୍କୁଲର ଅବସ୍ଥା ଭଲ କି ମନ୍ଦ, ସେ କଥାର କେହି ଖବର ରଖୁ ନାହାନ୍ତି । ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସ୍କୁଲରେ କଅଣ ହେଉଛି କି ନ ହେଉଛି ସେ କଥା ଖବର ରଖିବା ନିଜର ଅଧିକାର ମଧ୍ୟରେ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେବେ ସ୍କୁଲକୁ ୨୦।୨୫ ଟି ପିଲା ଆସନ୍ତି । ପଢ଼ାପଢ଼ି କଅଣ ହୁଏ, କ ହୁଏ ସେଥିପ୍ରତି ଜଣେ ଲୋକର ଆଖି ଯେତେ ନ ପଡ଼ିବ, ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସ୍କୁଲ ଘରେ ଯେ ଆଖଡ଼ା ହୁଏ, ସେଥିପ୍ରତି ଯେ କୌଣସି ଲୋକର ଆଖି ଗୃଲିଯିବ । ନାଟପିଲାମାନେ ନାଚିବା ଶିଖନ୍ତି । ଗାନ ବଜାନ ଶିଖାହୁଏ । ନୂଆ ନାଟକ ଦଳ ଏହି ସ୍କୁଲ ଘରେ ହିଁ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଆଖଡ଼ା କରନ୍ତି । ନୂଆ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ କେତୋଟି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାଲେଶ୍ୱର ଯାଇଥିଲେ ଆଣିଛନ୍ତି । ତାହା ପିଲାମାନେ ଗାଆନ୍ତି ।

ଦିନେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଆଖଡ଼ାଠି ବସିଛନ୍ତି—ଜଣେ କହିଲା, "ମଧୁ ଆଉ ଆଖଡ଼ାକୁ ଆସିବ ନାହିଁ, ତା ବାପା କହିଛି ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବ୍ୟଗ୍ରଭାବରେ ପ୍ରଶ୍ନରିଲେ, "କିଏ ମଧୁ, ସେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ପୁଅ ?"

ଗଙ୍ଗାଧର ମଧ୍ୟ ସେହିଠାରେ ଥିଲେ । ସେ କହିଲେ, "ହଁ, ସେହି ସେ ତ ଆଉ ସ୍କୁଲକୁ ଆସିବ ନାହିଁ ବୋଲି ତା ବାପା କହି ପଠାଇଛି ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ରଖ ତୁମ ସ୍କୁଲ କଥା । ସେ ଯଦି ନ ଆସେ, ଆମର ବଡ଼ କ୍ଷତି ହେଲା । ସେହି ପିଲାଟା ଭଲ ଗାଉଥିଲା । ନାଚୁଥିଲା ମଧ୍ୟ ଭଲ କାହିଁକି ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ମନା କଲା ?

ଗଙ୍ଗାଧର କହିଲେ, "କେ ଜାଣେ ।"

ଅଖଡ଼ା ଭିତରୁ ଜଣେ କହିଲା, "ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ତ କହୁଥିଲା । ତାକୁ ପଧାନେ ମନା କରିଛନ୍ତି, ସେ ତା ପୁଅକୁ ସ୍କୁଲକୁ ପଠାଇବ ନାହିଁ କି ଅଖଡ଼ାରେ ନଚାଇବ ନାହିଁ ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚୁପ୍ ମାରି ବସି କିଛିକ୍ଷଣ କଅଣ ଭାବିଲେ । ତା ପରେ କହିଲେ, "ଅଚ୍ଛା, ସେ କଥା ଦେଖାଯିବ । ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ କାମ ଚାଲୁ ।" ପୁଣି ଅଖଡ଼ାରେ ସେହି ଲୋକଟି କହିଲା, "ଏଣେ ପଧାନ, ତେଣେ ପାଣିଗିରି । ଆମେ ଏବେ ଯାଉ କୁଆଡ଼େ ? ଏଣେ ପୁଣି ଆପଣଙ୍କ ଜମିଦାର ବଳ । ଆମର ଗୁରୁଆଜ୍ଞେ ବିପଦ ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ, "ସେ ବାଜେ କଥା ସବୁ କୁହ ନାହିଁ । ଲୋକଗୁଡ଼ାକ ଡରୁଆ । କୁକୁର ପରି ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ପଧାନ ଆଉ ପାଣିଗିରି । ମୂର୍ଖ ଦଣ୍ଠା, ତାଙ୍କୁ ଡରି ଡରି ଅଧାପ୍ରାଣ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଅଚ୍ଛା ମୁଁ ସବୁ ଦେଖି ନେଉଛି । ଆମର ସୁର ଧର ।"

କେହି ଆଉ କଥା ନ ଉଠାଇ କିଏ ତବଲାରେ ଗୁଣ୍ଡି ମାରିଲା । କିଏ ବେହେଲା ତାରି ଠଂ ଠଂ କଲା । କିଏ ଅବା ହାର୍ମୋନି ସୁର ଦେଲା । ତା'ପରେ ଗାନ ବଜାନ ଚାଲିଲା—ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ବୋଲାହେଲା । ଓଡ଼ିଶୀ ଗୀତ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଗଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏ ଗାନ ବଜାନରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଯୋଗ ଦେଉଥାଆନ୍ତି । ଏକେ ତ ତାଳରେ ଗାଇବା ବଜାଇବାରେ ଅଭ୍ୟାସ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜେ ସେ ବିଷୟ ଭଲ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ତହିଁରେ ପୁଣି ଏ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ପୁଅ ମଧ୍ୟ କଥା; ପଧାନଙ୍କ ମନା କରିବା କଥା ତାଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଅର୍ଦ୍ଧଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ କାମ କରୁଥାଏ । ତେଣୁ ପାଇଁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମନ ଦେଇ ସେ ଗାନ ବଜାନରେ ଯୋଗଦେଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଗାନ ବଜାନ ସରିଲା ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପ୍ରତିହିଂସା କିପରି ସାଧନ କରିବେ, ଭାବିଲେ ।

ତହିଁ ପରଦିନ ଖାତାପତ୍ର ଦେଖି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଉପରେ ୩ ବର୍ଷର ଖଜଣା ବାକି । ପିଆଦା ପଠାଇ ତାକୁ ଡକାଇଲେ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ପିଆଦାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ ଯେ, ସେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ପାଣି ଖପରା ପକାଇ ବସିବ । ଯେତେବେଳେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଆସିବ, ତା' ସଙ୍ଗରେ ଆସିବ । ପିଆଦା ମିଆଦ ଏକଟଙ୍କା ଆଦାୟ କରିବ । ଟଙ୍କାଏ ମିଆଦ କଥା ଶୁଣି ପିଆଦା ଖୁସି ହୋଇ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଦୁଆରକୁ ଗଲା । ଏ ଆମମାନଙ୍କ ସେହି ପୂର୍ବପରିଚିତ ଶଙ୍କର । ଜମିଦାର ପିଆଦାକୁ ଦେଖି ସେ ଟିକିଏ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ପଚାରିଲେ "କି ବାବୁ, କୁଆଡ଼େ ?" ପିଆଦା ତ ଜଣେ ହାକିମ । ସେ କହିଲେ, "ଚାଲ ଜମିଦାର ଡାକୁଛନ୍ତି । ମୋର ଟଙ୍କାଏ ମିଆଦ ପକା ।" ଶଙ୍କର ଏକବାରେ ଟଙ୍କାଏ ମିଆଦ କଥା ଶୁଣି ଚମକି ପଡ଼ିଲା । କଥାଟା ସତ କି ମିଛ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । କାରଣ ଟଙ୍କାଏ ମିଆଦ ଅତିଗୁରୁତର କଥା ନ ହେଲେ ହୁଏ ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ନଗଦ ହଠାତ୍ ଟଙ୍କାଟାଏ ବା ସେ ପାଇବ କୁଆଡ଼ୁ ? ପିଆଦା ତ କ୍ଷମତା ଗର୍ବରେ ଉନ୍ମତ୍ତ । ପୋଲିସ ତଳକୁ ଗାଁରେ ଏମାନେ ହିଁ ବେଶୀ ଜବରଦସ୍ତ । ପିଆଦା ଚିତ୍କାର କରି ଶଙ୍କରକୁ ଧକ୍କାଟିଏ ପକାଇ କହିଲା, "ପକା ମିଆଦ, ଚାଲ୍ ଜଲଦି । ଏଠି ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳୁଛୁ ।" ଶଙ୍କର ବୁଝିଲା ଯେ, ବାସ୍ତବିକ୍ ଟଙ୍କାଏ ମିଆଦ ଦେବାକୁ ହେବ । ତା ମୁହଁ ଶୁଖିଗଲା । ଚିନ୍ତାରେ ତା ଆଖି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା । ସେ ବସିପଡ଼ିଲା । କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ପିଆଦା ତାକୁ ଗୋଇଠାଟାଏ ପକାଇ କହିଲା, "କଅଣ ତୋତେ ଶୁଭୁନାହିଁ କି ? ମୋ ମିଆଦ ଦାଖଲ କର—ଏଣେ ଚାଲ । ଏଠି ବସିଛୁ କାହିଁ କି ?" ଶଙ୍କର ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲା, "ବାବୁ, ମୁଁ ଟଙ୍କାଏ ପାଇବ କୁଆଡ଼ୁ ? ମାର ବା ଯାହା କର । ମୋ ଘରେ ପଶି ଦେଖ । ମୋତେ ମାରି ପକାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ଟଙ୍କାଟିଏ ପାଇବ ନାହିଁ ।" ଏ କଥାରେ ନିରାଶାର ଗୋଟାଏ ଟାଣ ଥିଲା । ପିଆଦା ସେଥିରେ ଟିକିଏ ଶଙ୍କିଗଲା । ମାତ୍ର ପୁଣି ଯାଇ ଶଙ୍କରକୁ ଗୋଇଠାଟାଏ ପକାଇଲା । ଶଙ୍କର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ମୋ ପାଖରେ ତ ନାହିଁ । ମୁଁ ଦେବ କୁଆଡ଼ୁ ?"

ପିଅଦା—ଅଲବତ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ଶିଖ କହୁଛି ଯେ, ମୋତେ ଭୁଲାଇ ଦେବୁ । ଶଙ୍କର ଟିକିଏ ନୀରବ ହୋଇ କହିଲା, "ତା ହେଲେ ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ମୁଁ ଟିକିଏ ପଧାନ ଘରଆଡ଼ୁ ଆସେଁ । ସେ ତ ଆମ ମହାଜନ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଆଣି ଦେବି । ନ ହେଲେ ଆଉ କଅଣ କରିବି !" ପିଅଦା କହିଲା, "କିଏ ? ସେ ପଧାନ ତୋତେ ବଡ଼ । ମୁଁ ତାକୁ ମଣିଷ ବୋଲି ଖାତିର କରେ ନାହିଁ । ତୁ ମୋ ମିଅଦ ପକା, ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲ ।"

ଏହିପରି ହଁ ନା ହେଉଥାଏ । ବଚାରା ଶଙ୍କର ଅନ୍ଧାର ବଧା ଚାପୁଡ଼ା ଦ ଚାରିଟା ଖାଇଲା । ତା'ର ଶୁଖିଲା ଆଖିରୁ ଦୋପେ ଦ ଦୋପା ଲୁହ ମଧ୍ୟ ବହିଲା । ତା ପରେ ପିଅଦାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ମିଅଦ ବାବଦକୁ ଶଙ୍କର ନିଜର ବେଲ୍ଟ ଖଣ୍ଡେ ଦେଲା । ଶଙ୍କରକୁ ପିଅଦା ନେଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କଠାକୁ ଗଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ଜମିଦାରୀ କାଗଜ ପତ୍ର ଓଲଟାଉଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ପିଅଦା ଶଙ୍କରକୁ ନେଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ଶଙ୍କର ଭୂମିଷ୍ଠ ଦଣ୍ଡବତ କଲା । ପିଅଦା ପାଟିକରି କହିଲା, "ହଜୁର, ଏ ଆସୁଥିଲା ନାହିଁ କି ମୋ ମିଅଦ ଦେଉଥିଲା ନାହିଁ । କେତେ କଷ୍ଟରେ ମୋ ମିଅଦ ଆଦାୟ କରି ଏହାକୁ ନେଇ ଆସିଛି ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ସେ ଆଜିକାଲି ଜଣେ ବାହାଦୁର ହୋଇଯାଇଛି । ପଧାନେ ତାର ମୁରବି । ତା' ଲେଖାରେ ଆଉ ଏ ପୃଥିବୀରେ ଲୋକ ତ ନାହାନ୍ତି !

ଶଙ୍କର— ହଜୁର ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ । ମୋର ପଧାନେ ଯେପରି ମୁରବି —ହଜୁର ବି ସେହିପରି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଚୁପ୍ ବଦମାସ୍...... । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ରାଗ ତ ଚାପି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେ ତ' ଖାଲି ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ଗାଳି ହିସାବରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ନିଜର ମାଆ ଭଉଣୀକୁ ଜଘନ୍ୟ ଭାବରେ ଅପମାନ କରା

ହେଉଥିବାର ଶୁଣି ଶଙ୍କର ଆଖିରେ ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଟିକିଏ ଅସନ୍ତୋଷସୂଚକ ପ୍ରତିହିଂସାର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ମାତ୍ର ଅସହାୟ ଭାବ ତା ମୁହଁ ସାରା ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ । ଖୁବ୍ ଗୁଡ଼ାଏ ଗାଳିଦେଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲେ, "ତୋ ପୁଅ ମଧ୍ୟ ଆମ ଆଖଡ଼ାକୁ ଆସୁଥିଲା । ସେ ପିଲାଟା ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ୁଥିଲା । ତୁ ତାକୁ କାହା ବୁଦ୍ଧିରେ ପଢ଼ା ଅଟକାଇଲୁ ।"

ଶଙ୍କର—ହଜୁର, ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ । ମୁଁ ପୁଅକୁ ଆଉ ଏତେ ପଇସା ଦେଇ ପଢ଼ାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କେତେ ମାସକୁ ?

ଶଙ୍କର—ମାସକୁ ଛଅଅଣା ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଛଅଅଣା ତୁ ଦେଇ ପାରିଲୁ ନାହିଁ ? ବଦମାସ୍ ।

ଶଙ୍କର—ମାସକୁ ମୁଁ ଛଅଅଣା ଯାଇବ କୁଆଡୁ ହଜୁର । ଟ ୦।୬ ପଇସା ହେଲେ ତ' ମୋର ମାସକ ହାଟଖର୍ଚ୍ଚ ଚଳିବ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଆଚ୍ଛା, ଆଖଡ଼ାକୁ କାହିଁକି ବନ୍ଦ କଲୁ ?

ଶଙ୍କର—ହଜୁର, ପିଲାଟି ମଜୁରି ହେବାକୁ ଲାଗି କିଛି ଘରକୁ ଆଣିବ । ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ, ଆଖଡ଼ାରେ ମୋ ପିଲା ମାତିଲେ ପଛକୁ ପେଟ ଚଳିବ କପରି ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଏତେ କଥାରେ କଅଣ ଅଛି । ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ପଚାରୁଛି—ମୁଁ ଶୁଣିଛି ତୋତେ ପଧାନ ମନା କରିଛି ଆମ ଆଖଡ଼ାକୁ ପିଲା ପଠାଇବା ପାଇଁ; ଏ କଥା ସତ କି ମିଛ କହ ?

ଶଙ୍କର—ନା, ସେ ମନା କରି ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ସତ କହୁଛି, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଗୃହଶାଳୀ ଦରମା କଥା କହିଥିଲି, ଆଉ ପଢ଼ାଇବି ନାହିଁ ବୋଲି କହିଥିଲି । ସେ ମୋ କଥାରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ମୁଁ ବୁଝିଛି ତୋ ବଦମାସି । ମୋତେ ଆଉ ଜଣା ନାହିଁ ଭାବିଛୁ ? ବେଶ୍ ତୋ ପଧାନକୁ ନେଇ ତୁ ଥା, ଖଜଣା ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋ ଉପରେ ଟ ୧୭୯ ସରିକି ବାକି । ଆଜି ଦାଖଲ କର । ଶଙ୍କର

କିଛି ନ କହି ଚୁପ୍ ହୋଇ କରି ବସିଥିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପିଆଦାକୁ କହିଲେ, "ଆଦାୟ କର ଖଜଣା । ଜମି ଚାଷ କରି ଧାନ ଖାଇବେ—ଖଜଣା ବାକି ରଖିବେ !"

ପିଆଦା ଶଙ୍କର ପାଖକୁ ଚାଲିଯାଇ ଗର୍ଜ୍ଜନ ତର୍ଜ୍ଜନ କରି ଦୁଇ ଚାରି ଧକ୍କା ପକାଇ, "ଦାଖଲ କର ଖଜଣା ବୋଲି କହିଲା ।" ଶଙ୍କର କହିଲା, "ହଜୁର, ମୋତେ ଆଠ ଦିନ ମହଲତ ଦିଅନ୍ତୁ । ଗୋରୁ ଗାଈ ବିକି କେଉଁଠୁ ଅଣିବ ।"

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଆଜି ଦାଖଲ କର । ଏ କଥା ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମୁହଁରୁ ବାହାରୁ ନ ବାହାରୁଣୁ, ପିଆଦା ଯାଇ ଶଙ୍କର ଗଳାରେ ଧକ୍କାଏ ପକାଇ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲା, "ଆଜି ଦାଖଲ କର । ଉଠ୍, ଯାଅ, ଆଜି ଦାଖଲ କର । ଉଠ, ଯାଅ ଆଜି ଦାଖଲ କର ।" ଏହା କହି ପିଆଦା ଶଙ୍କରକୁ ଟିଙ୍କି ନେଇ ଆସିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହୁଥାନ୍ତି—"ପଧାନ ଆସି ଏହିସାରୁ ପିଣ୍ଡିରେ ପଡ଼ନ୍ତା—ତୁ ମନେ କଲୁ, ପହିଲା ଏ ଗାଁରେ କେହି ନୁହେଁ । ପଧାନ ହିଁ ସବୁ—ଦେଖୁଛୁ ମୁଁ ।" ଶଙ୍କର କଅଣ କରିବ କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରୁ ନ ଥାଏ । ଏଣେ ପିଆଦା ଦାଖଲ କର ବୋଲି ଅସ୍ଥିର । ଜୀବନ ସାରା ଅପମାନ, ଦରିଦ୍ରତାର ଝଡ଼ ତୋଫାନ ସହି ସହି ଶଙ୍କରର ଦେହ ମନ ଯେତେ କାଲୁଆ ପଡ଼ିଯାଉ ପଛକେ ପିଆଦାର ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ଗାଳି ବିଶେଷତଃ ତାହାର ମାଆ, ଭଉଣୀଙ୍କୁ—ଶଙ୍କରକୁ ଟିକିଏ କାଟିଲା । ଶଙ୍କର କହିଲା, "ଆସ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ, ମୁଁ ଆଜି ଖଜଣା ଛଡ଼ାଇ ଦେବି ।" ପିଆଦା କହିଲା, "ଚାଲ, ମୋତେ ଟେକ ଦେଖାଉଛୁ ।"

ଶଙ୍କର ଯାଇ ପଧାନ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ବାସୁଦେବ ପଧାନ ଗାଧୋଇ ସାରି ପୂଜାରେ ବସିଥିଲେ । ପୂଜା କରିବାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ଯାଏ । ଏଣେ ପିଆଦା ଅସ୍ଥିର କରୁଛି । ଶଙ୍କର ଯାଇ ଶ୍ରୀରାମକୁ ସମସ୍ତ କଥା କହିଲା । ଶଙ୍କର ମୁହଁରୁ ସମସ୍ତ କଥା ଶୁଣି ଶ୍ରୀରାମ ଦୁଃଖିତ

ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ବାପାଙ୍କୁ ନ ପଚାରି ସେ କିଛି କରିବାକୁ ସାହସ କରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ବାବା ଯଦି ଏହି ସମୟରେ ଟଙ୍କା ନ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ତ ଶଙ୍କର ମହା ବିପଦରେ ପଡ଼ିବ । ପୁଣି ଭାବିଲେ, "ବିପଦ ବା କଅଣ ? ଖଜଣା ତ ନ ଦେଲେ ଜମିଦାର ନାଲିସ୍ କରିବ । ଡିଗ୍ରୀ ହେଲେ ଖଜଣା ଦାଖଲ କରି ଦିଆଯିବ । ସେଥିପାଇଁ ପିଟାପିଟି, ଟଣାଟଣି ଏସବୁ କାହିଁକି ?" ଏ କଥା ଭାବି ସେ ଶଙ୍କରକୁ କହିଲେ, "ଶଙ୍କର, ତୁ ଡରୁଛୁ କାହିଁକି ? ତୁ କହି ଦେ ପିଆଦାକୁ, ମୁଁ ଖଜଣା ଦେବି ନାହିଁ । ସେ ନାଲିସ୍ କରନ୍ତୁ, ଜମିଦାର ବା ତା ପିଆଦାର କି ଅଧିକାର ଅଛି ତୋତେ ଗାଳି ଦେବ, ମାରିବ ।" ଶଙ୍କର ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇ କରି କହିଲା, "ହଜୁର, ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ । ମୋ ଉପରେ ହକ ପାଉଣା ଅଛି । ମୁଁ କାହିଁକି ବଡ଼ ଲୋକ ସଙ୍ଗରେ-ଠେକ ପକାଇବି ।" କିନ୍ତୁ ଏହି ଯୁକ୍ତି ଶ୍ରୀରାମ ମନକୁ ଏତେ ଲାଗି ଯାଇ ଥାଏ ଯେ, ସେ ଶଙ୍କର କଥା ନ ଶୁଣି ପିଆଦାକୁ ଯାଇ କହିଲା, "ତୁମର ବା ତୁମ ତହସିଲଦାରଙ୍କର କି ଅଧିକାର ଅଛି ଯେ, ତୁମେ ଜଣେ ଲୋକକୁ ଧରି, ମାରି ଗାଳି ଦେଇ ଖଜଣା ଆଦାୟ କରିବ । ଖଜଣା ବାକି ଅଛି ତ ନାଲିସ୍ କର । ଶଙ୍କର ଖଜଣା ଦେବ ନାହିଁ—ଯାଅ ।"

ଜଣେ ପଧାନଙ୍କ ପୁଅ ଆସି ପିଆଦାକୁ ଏପରି କହିବାରୁ ପିଆଦା ଟିକିଏ ଦବିକି ଗଲା । ସେ ଶଙ୍କରକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ସୁବିଧା ଦେଖି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଠାକୁ ଚାଲିଗଲା । ସେଠାରେ ଶ୍ରୀରାମ ଯାହା କହିଥିଲା, ସମସ୍ତ କହିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମୁହଁ ଲାଲ ପଡ଼ିଗଲା । "ଶ୍ରୀରାମ ଏତେ ଆଇନ ଜାଣେ" ମାତ୍ର କଥାଟା ତ ଠିକ କହିଛି । ଏଣୁ ଆଉ ବେଶି ସେ ବିଷୟରେ ନ ବଢ଼ି ପିଆଦାକୁ କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ ସେ ବିଷୟ ଦେଖି ନେଉଛି—ପଧାନଙ୍କ କେତେ ମାମଲତକାରୀ । ତୁମେ ଯାଅ ।" ଏହା କହି ପିଆଦାକୁ ବିଦାୟ ଦେଲେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଘଟଣାଟାକୁ ଭଲ କରି ଭାବି ଦେଖିଲେ । ଏଣେ ପାଣିଗିରି ସାଙ୍ଗରେ ତାଳ ପକାଇଛନ୍ତି, ତେଣେ ପଧାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ । ପାଣିଗିରି ପଧାନ ଯଦି ମିଶିଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ଅବସ୍ଥା ତ ଗୁରୁତର ହେବ । ଆଉ ପୁଣି ତାଙ୍କର ମାନ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଶଙ୍କରକୁ ଜବଦ କରିବାକୁ ହେବ । ଆଜି ତା ପୁଅ ଆସିଲା ନାହିଁ । କାଲି ଆଉ କେହି ଆସିବେ ନାହିଁ । ତେବେ ତ ଅଖଡ଼ା ଭାଙ୍ଗିଯିବ । ଏଣୁ ଶଙ୍କରକୁ ଜବଦ କରିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଅଖଡ଼ାବାଲାଙ୍କଠାରୁ ହେଣ୍ଡନୋଟ୍ କରାଇ ନେବାର ଉପାୟ ଭାବିଲେ । ପାଣିଗିରି ପଧାନ ତାଙ୍କ ଅଖଡ଼ା ଦଳମାନଙ୍କର ଏହିପରି ହେଣ୍ଡନୋଟ୍ କରାଇ ନେଇଥିବାରୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତାର ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ହେଣ୍ଡନୋଟ୍ କରି ନ ନେଲେ ନାଟକ ଦଳ ଆଉ ରହିବ ନାହିଁ ! ସେ ତ ହେବ । ମାତ୍ର ରାମ ମାହାଲିକକୁ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେ, ଶଙ୍କରକୁ ଜବଦ କରିପାରିଲେ, ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନ ଦଇଠାପାକ ତଳପଟ ହୋଇଯିବେ । ଏ କଥା ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ହେଉଛି କିପରି ?

ରାମମାହାଲିକର ସମସ୍ତ ଜମି ପାଣିଗିରିଠାରେ ବନ୍ଧକ ଥିଲା । ପାଣିଗିରି ଦେଖିଲେ, ଯେ ରାମ ମାହାଲିକଠାରୁ ତ ଆଉ ଲାଭ ଆଶା ନାହିଁ । ପୁଣି ତାକୁ ଜବତ ନ କଲେ ଆଉ ସବୁ ଖାତକ ବିଗିଡ଼ି ଯିବେ । ସେଣୁ ସେ ରାମ ମାହାଲିକ ନାଁ ରେ ନାଲିସ କଲେ । ରେଜିଷ୍ଟାରୀ ତମସୁକକୁ ଫାଙ୍କିବା ସହଜ ନୁହେଁ ଦେଖି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଖଟାଇ କରି ଝିଅଣା ବାକିରେ ମାହାଲିକର ସମସ୍ତ ଜମି ନିଲାମ ଉଠାଇଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କୋରଟଠାରୁ ଏପରି ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ କରିବେ ଯେ, ପାଣିଗିରି ତାହା ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ମାହାଲିକର ସମସ୍ତ ଜମି ଜମିଦାରର ହୋଇଗଲା ପରେ ସେ ଆଉ ନିଜ-କରଜ ବାବଦକୁ କିଛି ପାଇବେ ନାହିଁ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମାହାଲିକକୁ ଭଲ କରି ବୁଝାଇ କହିଥାନ୍ତି ଯେ, ଏ ହେଉଛି ମାମଲତ୍କାରଙ୍କ ଲଢ଼ାଲଢ଼ି । ସେ ପୁରା ବିଶ୍ୱାସ ନ ରଖିଲେ

0/243.

କାମ ହେବ ନାହିଁ । ଖଜଣା ବାକିରେ ନିଲାମ ଉଠାଇ ଜମିଠାରୁ ଜମିଦାର କରିନେଲେ ପୁଣି ସେହି ଜମିଠାରୁ ବିନା ସଲାମୀରେ ମାହାଜନଙ୍କୁ ପଟ୍ଟା କରିଦେବେ । ଅଥଚ ସେ ସବୁ ଜମି ପାଣିଗିରି ଦେଣୀରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଏ ବୁଦ୍ଧିରେ ମାହାଜନଙ୍କ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ ହେଲ । ଏକମତ କଅଣ ? ମହାଜନ ଦେଣୀରୁ ତରିବା ପାଇଁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଚାଲିଥାଏ । ଭଗବାନ ତେଣିକି ଯାହା କରିବେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଜମିକୁ ସବୁ ନିଲାମ ଉଠାଇଲେ । ପେସ୍କାରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପିଅନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘୁଷ୍ ଦେଇ କାଣ୍ଡଟାକୁ ଏପରି କଲେ ଯେ, ଜୋରକ ହୋଇଯିବା କଥା ପାଣିଗିରି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପିଅନ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ବସି ନିଶାଣଦାର, ସାକ୍ଷୀ ସବୁ ଦକାଇ ଦେଇ ଜୋରକ ପରୱାନା ଓ୍ୟାପସ କରାଇ ଦେଲ । କିନ୍ତୁ ଏକଥା ବେଶୀ ଦିନ ଲୁଚି ରହି ପାରିଲ ନାହିଁ । ମାହାଜନଙ୍କ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଏଣେ ତେଣେ କହିଲ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବସି ନିଜର ମାମଲତକାରି ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଏକଥା ଏଠି ସେଠି କହିଲେ । ପାଣିଗିରି କ୍ରମଶଃ ଏକଥା ଜାଣିଲେ । ସେ ବାଲେଶ୍ୱର ଯାଇ ଏକଥା ସବୁ ବୁଝିଲେ । ମହାଜନ ହିସାବରେ ସେ ପୁଣି ଦରଖାସ୍ତ କଲେ ଓ ପ୍ରମାଣ କରାଇଲେ ଯେ, ଜୋରକଟା ଲୁଚି ଭାବରେ ହୋଇଛି । ଜୋରକ ରଦ ହେଲ । ପିଅନ ବରଖାସ୍ତ ଡିସ୍‌ମିସ୍ ହେଲ । ଡିଗ୍ରୀ ହୋଇଥିବା ଖଜଣା ପ୍ରାୟ ୫୧୯୯ଙ୍କା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେବ । ପାଣିଗିରି ଦାଖଲ କରିଦେଲେ । ଏଣେ ନିଜର ମହାଜନୀ ଟଙ୍କା ଏକ ତରଫା ଡିଗ୍ରୀ ହେବାରୁ ପାଣିଗିରି ମାହାଜନଙ୍କର ଜମି, ଘରଦ୍ୱାର ସବୁ ଧରିଲେ । ମାହାଜନଙ୍କର ଜମି ଓ ଘରଦ୍ୱାର ସବୁର ଦାମ ପ୍ରାୟ ୫୧୦୦ଙ୍କା ହେବ । ମାତ୍ର ପାଣିଗିରି ୫୫୦୦ଙ୍କାର ନାଲିଶ କରି ଡିଗ୍ରୀ କରି ଥାଆନ୍ତି । ପାଉଣା ଅସୁଲ କରିବା ପାଣିଗିରିଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନ ଥିଲ । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମାହାଜନଙ୍କୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦେବେ ଯେ, ଅନ୍ୟ ଖାତକମାନେ ବିଗିଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ମାମଲତକାରିରେ ଲୋକେ ଆଉ ଭୁଲିବେ ନାହିଁ । ମାହାଜନଙ୍କର ଜମି ସବୁ ନେଇ ଘର ଦ୍ୱାର ସବୁ ଦଖଲ

କରିବାକୁ ବସିଲେ । ମାହାଳିକ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପାଖକୁ ବରାବର ଦୌଡ଼ୁଥାଏ । ମାତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କରିବେ କଅଣ ? ପ୍ରହ୍ଲାଦ କଅଣ କରିବାକୁ ହେବ ସେ କଥା କିଛି ନ କହି କେବଳ ପାଣିଗିରିଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ାଏ ଗାଳି ଦେଉ ଥାଆନ୍ତି । ସେଥିରେ ମାହାଳିକ ବା କେତେଦିନ ବୋଧ ହୋଇ ରହିବ । ଗାଁରେ ରଟିଗଲା ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମାମଲତକାରୀରେ ପାଣିଗିରି ପାଖରେ ହାରିଗଲେ । ମାହାଳିକ ଏ ଦିଦିଗ ନାଆରେ ବସି ବଡ଼ ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଲା । ଘରେ ତା'ର ସ୍ତ୍ରୀ ତେଣେ ତାକୁ ଗାଳି ଦେଉଛି । ଚିରକାଳ ଯେଉଁଠୁ ଅଣି ଗୁଳି ଖାଉଥିଲୁଁ ଦୋରେହା କଲି, ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ଅଛି । ଭିଠା ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହେବ । ସ୍ତ୍ରୀ ମୁହଁରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ମାହାଳିକ କି ଭୁଲ କରିଛି ଭାବି ବଡ଼ ଅନୁତପ୍ତ ହୁଏ । ସିଭିଲ୍‌କୋଠ ପିଅନ ଯେଉଁଦିନ ଘରଡ଼ିହ ଦଖଲ କରିବା ପାଇଁ ଆସିଲା—ସେ ଦିନ ମାହାଳିକ ସ୍ତ୍ରୀ ବହୁ ଗାଳି ଦେଇ ଗେରସ୍ତକୁ କହିଲା, "ଜମି ଗଲା, ବାଡ଼ି ଗଲା, ଘର ଗଲା, ଏବେ ଭିକାରି ହୋଇ ବୁଲିବ । ପିଲା ଛୁଆଙ୍କୁ କଅଣ ଗଛ ମୂଳରେ ପକାଇବ । ଯାଅ, ଥରେ ପାଣିଗିରି ସାଆନ୍ତଙ୍କଠାରେ ପଡ଼ । କାଳେ ତାଙ୍କର ଦୟା ହେବ, ସେ ତୁମକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ।" ଏକଥା ଶୁଣି ମାହାଳିକ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲା, "ଆଉ ପାଣିଗିରିଙ୍କ କଡ଼କୁ ଯିବାକୁ ମୁହଁ ଅଛି ନା ? ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ କି ମୁଁ କେତେ ଗାଳି ଦେଇଛି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ବୁଦ୍ଧିରେ ମୁଁ କଅଣ ନ କରିଛି ।" ସ୍ତ୍ରୀ କହିଲା, "ତେବେ ବି ଥରେ ଯାଇ ବୁଝ । ଲୋକ କୁହନ୍ତି ପାଣିଗିରି ପୁଅର ଟିକିଏ ଦୟା ଅଛି ।"

ମାହାଳିକ କିଛି ନ କହି ଥରେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିଲା । ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଉପାୟ ପାଉଛି ନା କଅଣ ଭାବୁଛି ? ପ୍ରକୃତରେ ସେ କିଛି ଭାବି ପାରୁ ନାହିଁ । ନିଜର ବାଧା ଦେବାର ଶକ୍ତିରୁ ବଳି ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବିପଦଟାଏ ପଡ଼ିଗଲେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକଙ୍କ ବି କିଛି ଭାବି ପାରେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମଣିଷ ଭଗବାନ ବା କୌଣସି ଅଭିମାନୀଙ୍କୁ ସ

ଶକ୍ତିର ଅଗ୍ରା ଧରେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଅଗ୍ରା ଧରିବା ପାଇଁ ମଧ ମନର ଟିକିଏ ଜୋର ଦରକାର । ମାହାଲିକର ସେ ଜୋର ନ ଥିଲା । ଯେ ମୁହଁ ତଳକୁ କରି କିଛି ଭାବୁ ନ ଥାଏ । ତାକୁ ସବୁ ଶୂନ୍ୟ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ । ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥାଏ । ସେ ବାରମ୍ବାର ତାହାର ସ୍ୱାମୀକୁ କହିଲା, "ଯାଅ ଥରେ ପାଣିଗିରି ପୁଅକୁ କୁହ, ଭଗବାନ ଯାହା କରିବେ । ମାହାଲିକ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ ଉଠିଲା । ଗଲା ସେ ପାଣିଗିରି ଘରଠାକୁ । ପାଣିଗିରିଙ୍କ ପିଣ୍ଡାରେ ବିମ୍ବାଧର ବସି ଥାଆନ୍ତି । ସିଭିଲକୋର୍ଟ ପିଅନ ତାର ହୁଦା ପକାଇ ଦେଇ ବସିଥାଏ । ଘରଭିତରୁ ପାଣିଗିରିଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭୁଥାଏ "ଦେଖିବ ପରା ସେ ପନ୍ଦର ଦିନ ମାମଲତକାରି ।" ଆଉ କେତେକ ଖାତକ ବସିଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ କହୁଥାଆନ୍ତି, "ହଜୁରଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ପାସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଗରିବ ଗରିବ ମଝିରେ ମଲା ।"

ମାହାଲିକ ଯାଇ ହୁଦା ପିନ୍ଧିଥିବା ପିଅନ ଅଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଅନାଇ ଦେଇ ବିମ୍ବାଧର ଯେଉଁଠି ବସିଥିଲେ ଠିକ୍ ସେହି ଅଡ଼କୁ ମୁଣ୍ଡ କରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ଓ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲା, "ହଜୁର, ମୋତେ ରକ୍ଷାକର ।" ବିମ୍ବାଧର କହିଲେ, "କିଏ, ରାମ ମାହାଲିକ, ଉଠ୍ ଉଠିକରି କଅଣ କହୁଛୁ କହ । "ରାମ ଆଉ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ବଙ୍ଗଳାରେ ପାଣିଗିରି ଶୁଣିଲେ ଯେ, ମାହାଲିକ ଆସି ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଛି । ତରତର ହୋଇ ବାହାରକୁ ଉଠି ଆସି ମାହାଲିକକୁ ନମସ୍ତ ମାନ କରି ପଞ୍ଚାଦକୁ ଯା'ଇଛା ତା ଗାଲି ଦେଲେ । "ତା ବାଡ଼ିରେ ମୁଁ ବାଇଗଣ ବୋଇବି, ତେବେ ଯାଇ ମୋ ସାଧ ମେଣ୍ଟିବ । ତୁ ରାଜ୍ୟରୁ ଯିବୁ, ତେବେ ଯାଇ ମୋ କଥା ରହିବ, ପନ୍ଦର ମାମଲତ ପରୀକ୍ଷା ହେବ ।" ଶେଷରେ ଏତିକି କହି ପାଣିଗିରି ବଙ୍ଗଳା ଭିତରକୁ ଗୁଲିଗଲେ । ବିମ୍ବାଧର ତାପରେ ମାହାଲିକକୁ ଉଠିବା ପାଇଁ କହିଲେ । ମାହାଲିକ ଉଠିଲା । ବିମ୍ବାଧର ପଚାରିଲେ, "କଅଣ କଥା ?" ମାହାଲିକ ଶୂନ୍ୟମନରେ କହିଲା, "ହଜୁର ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।"

ବମ୍ବାଧର—ଆଉ ଏତେବେଳେ ରକ୍ଷା କରିବାର କଥଣ ଅଛି ? ଚକ୍ରପାଣି କହୁଣୀକୁ ଆସିଲା । ଆଉ ରକ୍ଷିବ କିଏ ?

ମାହାଳିକ କିଛି କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଚୁପ ହୋଇ ବସିଥାଏ । ବମ୍ବାଧର ମଧ୍ୟ ଆଉ କିଛି ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ କହି ଦେଉ ନ ଥାନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କ ମନ ଭିତରୁ ସେହି କ୍ଷଣିକ ଧ୍ୱନି ଟିକିକ କଅଣ ଟିକିଏ ବାଧା ଦେଉଥିଲା—ଅଥଚ କିଛି କରିହେବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଆଶା ହେଉ ନ ଥାନ୍ତି ।

ଘଡିକଭିତରେ ମାହାଳିକ ଘରର ବସ୍ତୁ ଭିଟା ଆଦି ସବୁ ପାଣିଗିରିଙ୍କର ହୋଇଗଲା । ଏଣିକି ମାହାଳିକର ଘରୁ ଉଠିବା କଥାଟା ବାକି ରହିଲା । ବମ୍ବାଧର ମାହାଳିକକୁ କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ତୁ ଏହିସାରୁ ଘରେ ଥା । ମୁଁ ବୁଝି ପାରେ ତୋର ଗୋଟିଏ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେବି । ସମ ମାହାଳିକ ଏହି କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ରହିଲା । ତାହାର ଆଉ କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ତା' ମୁଣ୍ଡ ଭିତରଟା ଶୂନ୍ୟ ।"

ମାହାଳିକର ଏ ଘଟଣାଟା ସେରଗଡ଼ ଗାଁ ସାରି କୁହେଁ ଆହୁରି ପାଖ ଆଖ ଗାଁରେ ବ୍ୟାପିଗଲା । ବିଶେଷତଃ ଲୁଗୁଇ କରି ଖଜଣା ବାକିରେ ଜମି ନିଲାମ ଉଠାଇ ଦେବା କଥା ନେଇ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ମତ ଉଠିଲା । କେହି କେହି କହିଲେ, "ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଗରିବକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଭଲ ସୁବିଧା କରିଥିଲେ । ହେଲା ନାହିଁ ସିନା । ନ ହେଲେ ଗରିବ ବଞ୍ଚି ଯାଇ ଥା'ନ୍ତା ।" ଆଉ କେହି କେହି କହିଲେ, "ଏପରି ଯଦି ଲୁଗୁଇ କି ନିଲାମ କରିବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ କାହାର କେତେବେଳେ ଜମି ନିଲାମ କରି ନେବ, କିଏ ଜାଣେ ?" ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଛାତି ଭିତରେ ଦୁଲ୍ ଦୁଲ୍ ହେଲା । ସେ ଖଣ୍ଡେ ସାଦା ତମସୁକ ଦେଇ ପଧାନ ଘରୁ ୫୨୦୯ ଙ୍କା କରଜ ନେଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କଠାରେ ନିଜର ଖଜଣା ଛୁଡ଼ାଇ ଦେଇ ଆସିଲା । ଖଜଣା ଓ ପଥକର ମିଶି ପ୍ରାୟ ୫୧୬୯ ଙ୍କା ଅଛିନ୍ତି

ହେବ । ବାଙ୍କି ଅମଲି ସେଷମ, ବଟଣାଧନ ପଣି ଟ୨୯ଙ୍କା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେବ । ବାକି ଦୁଇଟଙ୍କା କି ଭିତରେ ଯେ ତହସିଲଦାର ନେଲେ, ତାକୁ ଶଙ୍କର ବୁଝିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା ସୁଦ୍ଧା କଲେ ନାହିଁ । ପଟ୍ଟାରେ ଯେ ଖଜଣା ବସିଥାଏ, ସେଥିରୁ ବେଶୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆଦାୟ କରନ୍ତି । ସେଠା ତାଙ୍କର ଦୋଷ ନୁହେଁ, ପ୍ରାୟ ସବୁ ଜମିଦାର ସେଇୟା କରନ୍ତି, ସେ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି । ଜମିଦାର କଚେରୀରେ ଯାହା ହିସାବ କରି ଏତେ ଖଜଣା ହେଲା ଦେ ବୋଲି କହି ଦଅନ୍ତି, ଶଙ୍କର ଘଟେଇ ପରି ନିରୀହ ଲୋକ ଗୋଳମାଳ ଭିତରକୁ ଯିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛା କରି ତେତିକି ଦେଇ ପାଉତି ଖଣ୍ଡେ ନେଇ ଆସି କାଗଜରେ ଗୁଡ଼ାଇ ସାଇତି ଘରେ ରଖନ୍ତି । ଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ତାହା କଲେ । ଏଣେ ମାହାଲିକକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣେ ଶଙ୍କର ଘଟେଇକୁ ଜବଦ୍ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବଡ଼ ଅପଦସ୍ଥ ମନେ କଲେ । ଭବିଷ୍ୟତ ଉପରେ ଆଶା ରଖି ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯାହା ଚାହୁଁ ଥିଲେ, ତାହା ହୋଇଗଲାଣି । ସେ ଯେ ଜଣେ ମାମଲତକାର ଓ ଗାଁରେ ଜଣେ, ଏ କଥା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ଗଲାଣି । ସେରଗଡ଼ ଗାଁର ପାଣିଗିରି, ପଧାନଙ୍କ ନାଁ ସାଙ୍ଗରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ନାଁ ସମସ୍ତେ କହୁଛନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବୋରଝାଞ୍ଜି ରକମ । କେତେବେଳେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଆଡ଼େ, କେତେବେଳେ ପାଣିଗିରିଙ୍କ ଆଡ଼େ, କେତେବେଳେ ପ୍ରଧାନଙ୍କ ଆଡ଼େ ଅଉଜୁଛନ୍ତି । ଗୃହସ୍ଥଲୋକେ ଏ ତିନିଆଡ଼େ ମୁହଁ ବଜାୟ ରଖିଥାଆନ୍ତି ।

ଏ ସବୁ ଘଟଣାରୁ ପାଠକ ଯେପରି ମନେ ନ କରନ୍ତୁ ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ପଧାନ ଓ ପାଣିଗିରିଙ୍କର ସାଧାରଣ ଶତ୍ରୁ ହେବାରୁ ଶେଷୋକ୍ତ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପିତ ହେଲାଣି ଓ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ବୈରଭାବ ଭୁଲିଗଲାଣି, ବା ଭୁଲିଯିବା ଉପରେ । ନା ତା ନୁହେଁ, ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନ ଘେନି ସମସ୍ତେ ତତ୍ପର । ଦୁନିଆର ଦୌଡ଼ରେ କେହି କାହାର ମୁହଁକୁ ଅନାଉଁ ନାହାନ୍ତି । ସେ କଥା ଜଣା ପଡ଼ିଲା ସେହି ବୁଢ଼ୀର ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ବାଉରି ନାହାକ ଘଟଣାରୁ ।

ବାଉରି ନାହାକ ଓରଫ୍ ବାଉରି ପଧାନର ବାପ ଦାମ ପଧାନ ପାଣିଗିରିଙ୍କଠାରେ ମୂଲିଆ କାମ କରୁଥିଲା । ନିଜର ଘର ଖର୍ଚ୍ଚ ସକାଶେ ତଥା ସେ ଚୁରୀର ପୋଲିସ୍ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଖରଚ ସକାଶେ ଟ୧୫୦ଙ୍କା ପାଣିଗିରିଙ୍କଠାରୁ କରଜ କରିଥିଲା । ନିଜର ଜମିକୁ ପାଣିଗିରିଙ୍କଠାରେ ଜାଏବନ୍ଧକ ଦେଇଥିଲା । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଦାମ ପଧାନ ହଇଜାରେ ମରିଗଲା । ବାଉରିଆ ଟୋକା ହେଲେ କଅଣ ହେବ ଅଲସୁଆ । ତେଣୁ ସେ ଆଉ ପାଣିଗିରିଙ୍କ ପରି କଡ଼ା ଖାମିନ୍ଦଙ୍କ ପାଖରେ ମୂଲିଆ-ଗିରି କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ନିଜ ଗାଁରେ ରହି ନିଜ ଜମିବାଡ଼ି ଦି' କିଆରି ଚଷେ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ଦିନେ ଉପୁରି ମଜୁରି ଲାଗି ଦି' ପଇସା ଅଣେ । ବାପ ମରିଯିବା ଯୋଗୁଁ ବାଉରିଆର ବାହାଘର ଟିକିଏ ଡେରି ହୋଇଗଲା । ଖଣ୍ଡାଏତ ଘର, ସାଧାରଣତଃ ବେଶୀ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ବାହା ହୁଅନ୍ତି । ବାଉରିଆର ବୟସ ୨୯ ହେବ । ସେ ଆଉ ବେଶୀଦିନ ଅବେଡ଼ା ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବି ବାହାଘରର ଯୋଗାଡ଼ କଲା । ଟ୧୫୦ ସରିକି ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେଲା । ଏତେଣେ ଯେ ବାପ ଜମିସବୁ ଜାଏବନ୍ଧକ ଦେଇଛି, ସେ କଥା ବାଉରିଆ ନ ଭୁଲିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ କଥାକୁ ମନଦେଇ ନ ଥାଏ । ଟଙ୍କା ଧାରକରି ଶୁଝିବାକୁ ମନ ବଳାଇବା ବା ସେଥିପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆମ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ କମ୍ ଦେଖାଯାଏ । ତା'ର କାରଣ ଶୁଝିବା ଶକ୍ତିର ବାହାରେ

ଦେଣା ଠା ରହିଗଲେ ଆଉ ଶୁଝିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ମନ ହୁଏ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ ଦେଣାଠା କରନ୍ତି କାହିଁକି ? ଅଜ୍ଞାନତା ବଶତଃ ! ସେ ଅଜ୍ଞାନତା ସମାଜଗତ ଦୋଷ । ସେହି ଦୋଷରେ ପଡ଼ି ବାଉରିଆ ନିଜର ଜମିବାଡ଼ିକୁ ବନ୍ଧକ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଭ୍ରୁଦ୍ରୁରେ ପୁଣି ୫୧୫୦୲ଙ୍କା ଖରଚ କରିବାପାଇଁ ବସିଛି । ଏ ଠଙ୍କା ପୁଣି ଅଣିବ କୁଆଡୁ ? ସେହି କରଜ କରି । ବଡ଼ ଲୋକଠାରୁ ସାନଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକଦେଖାଣି ପାଇଁ ବାହା ସାଦିରେ କରଜ କରି ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହେବାର ଆଦର୍ଶ ଗ୍ରହିଆଛେ । ତେଣୁ ବାଉରିଆ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି ନ ବିଗ୍ଭରି ବାସୁଦେବଙ୍କଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ପାଣିଗିରିଙ୍କଠାରୁ ଆଉ ତ କରଜ ପାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ତାଙ୍କର ପୁରୁଣା କରଜ ଶୁଝି ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ପାଣିଗିରିଙ୍କୁ ତ ଆଉ ବନ୍ଧକ ଦେବାକୁ କିଛି ନାହିଁ । ତେଣୁ ବାଉରିଆ ବାସୁଦେବଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ବାସୁଦେବ କରଜ ସହଜରେ କାହାକୁ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । କେହି ଖାତକ ପହଞ୍ଚିଲେ ତାକୁ ଠଙ୍କା ନାହିଁ ବୋଲି କହି ଦୁଇ ଗ୍ରରିଥର ନ ଫେରେଇ ବା ତାହାଠାରୁ ନିଜର କିଛି କାମ କରାଇ ନ ନେଇ ସେ ଜୀବନରେ କାହାରିକୁ ଠଙ୍କା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ବା ଧାନ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ କଥା ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି, ବାଉରିଆ ମଧ୍ୟ ଜାଣେ । ତେଣୁ ତିନିଥର ଲେଉଟି ଲେଉଟି ସବାଶେଷରେ ପଧାନେ ଶ୍ରୀରାମକୁ କହିଲେ, "ଶ୍ରୀରାମ, ଏ ବାଉରିଆ ଅସି ଲଟାଇଛି, ଠଙ୍କା କେତେଟା କରଜ ନେବ । ଏହା ସଙ୍ଗରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଯାଅ, ରେଜେଷ୍ଟ୍ରିଖାନାରେ ଏହା ଜମିର ଖଡିଯ୍ୟାନ ନମ୍ବର ଇତ୍ୟାଦି ବୁଝି ଠିକ୍ କରି ଦଖଲବନ୍ଧକ ତମସୁକ କରି ଅଣିବୁ । ଅଣିଲେ ଏ ଠଙ୍କା ନେବ ।" ସେହି ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀରାମ ବାଲେଶ୍ୱର ଗଲେ ଓ ବାଉରିଆଠାରୁ ଦାମ ପଧାନର ସମସ୍ତ ଜମି ଦଖଲ ବନ୍ଧକ କରାଇ ଅଣି ୫୧୫୦୲ଙ୍କାରୁ ଖରଚ ବାବଦ୍ ୫୧୦୲ଙ୍କା କାଟିନେଇ ବାକି ୫୧୪୦୲ଙ୍କା ଦେଲେ । ବାଉରିଆର ବାହାଘର ହୋଇଗଲା । ଜାତିଙ୍କର ଝିଅଣ ପିଅଣ ବେଶ ଭଲ ଦେଲା ।

ବାଉରିଆ ପୁଅ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ଜାତିମାନେ ଅଡ଼ ବସି ବାଉରିଆ-ଠାରୁ ପୁଣି ଏକ ବଖରୁ ପକାଇଲେ ।

ବାହାଘର ଶେଷ ବେଳକୁ ବାଉରିଆର ସେ ଟ ୧୪୦୯ ଖର୍ଚ୍ଚ ସରିଛି । ଅତୁର ମଧ୍ୟ ସାଦା ହେଣ୍ଡନୋଟ୍‌ରେ ଟ୧୦୨, ଟ୫୯ କରି ଅଣି ପ୍ରାୟ ଟ୫୦୯ଙ୍କା ସରିକି ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଦେଇଛି । ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ବାଉରିଆ ବେଶ୍ ସୁଖରେ ଥାଏ । ସୁଖ ତାହାର, ଯାହାର କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ବାଉରିଆର ମଧ୍ୟ କିଛି ଚିନ୍ତା ନ ଥିଲା । ବଖତେ ବଖତେ ଉପାସ ରହିଗଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର କିଛି ଚିନ୍ତା ନ ଥିଲା । ବ୍ରହ୍ମଗୃହସ୍ଥର ନପୁଂସକର ସାଦୃଶ୍ୟ ଥିଲା ପରି ବାଉରିଆର ଋଷିଙ୍କର ସାଦୃଶ୍ୟ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବାଉରିଆର ଏ ଅବସ୍ଥା ବେଶୀ ଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ । ଜମିରେ ଗୃହକାମ ଲାଗିଲାବେଳକୁ ବାସୁଦେବ ପଧାନଙ୍କ ହଳ ବାଉରିଆର ଦଖଲବନ୍ଧକୀ ଜମିଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଏ କଥା ପାଣିଗିରିଙ୍କର କାନକୁ ଗଲା । ସେ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ଯେଉଁ ଜମି ତାଙ୍କଠାରେ ଢାଏବନ୍ଧକ ଅଛି, ସେହି ଜମି ପଧାନଙ୍କ ଠାରେ ଦଖଲବନ୍ଧକ । ପାଣିଗିରି ବାଉରିଆକୁ ଡାକି ନେଇ ଯାଁ ଇଚ୍ଛା ତାଁ ଶୋଧିଲେ ଓ ଯେ କୌଣସି ମତେ ତାଠାରୁ ସମସ୍ତ ଟଙ୍କା ଅଦାୟ କରିବେ, ତାକୁ ଗ୍ରାମମାହାଲକ ପରି କରିଦେବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ । ପାଣିଗିରି ଯେ କେବଳ ବାଉରିଆ ଉପରେ ରାଗିଲେ ତା ନୁହେଁ, ସେ ବାସୁ ପଧାନଙ୍କୁ ଧମକାଇ କରି ଯ୍ଯା ପାଖରେ ତା ପାଖରେ କହିଦେଲେ । ସାଧାରଣସେବୀମାନେ ନିଜର ମତାମତ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ପ୍ରତିନିଧି-ମାନଙ୍କଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ଯେପରି ସମସ୍ତେ ଜାଣିପାରନ୍ତି, ସେହିପରି ଗାଁର ପ୍ରଧାନ ଲୋକେ ଜଣେ ଜଣେ ନାମଜାଦା ଖବରିଆ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ କହି ଗାଁର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତାହା ଜଣାଇ ଦିଅନ୍ତି । ସେ ଅଞ୍ଚଳର କାଙ୍କୁ ମହାନ୍ତି ଜଣେ ଏହିପରି ସାମ୍ବାଦିକ । ତାଁର ବ୍ୟବସାୟହିଁ ସେୟା । ପାଣିଗିରିଙ୍କ ରାଗ ହେବା କଥା କାଙ୍କୁ ମହାନ୍ତି ଅସି ବାସୁଦେବ ପଧାନଙ୍କ ଆଗରେ କହିଲା । ବାସୁଦେବ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଣା ମାମଲତକାର । ସେ ଡରିବାର ଦାନ୍ଦ ନୁହନ୍ତି । ସେ କହିଲେ, "ଅଛା ଦେଖାଯିବ, ମୁଁ ପ୍ରଜ୍ଞାଦ

ହୋଇଛ କି ମୋତେ ଭୁଲୁଡ଼ରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେବ ।" କିନ୍ତୁ କାଛୁ ମହାନ୍ତି ଜଣାଇ ଦେଲେ ଯେ, ବାସୁଦେବଙ୍କ ନାଁରେ ଯେଉଁ ଦଖଲବନ୍ଧକ ତମସୁକଟି ହୋଇଛି, ସେଥିରେ ଏକ ଦୋଷ ଅଛି । ବାସୁଦେବ ଟିକିଏ ବିଚଳିତ ହୋଇ କହିଲେ "କି ଦୋଷ ।" କାଛୁ—"ଦୋଷ ବୋଲି ଦୋଷ । ତୁମର ତମସୁକକୁ ଅଦାଲତ ଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ । ବାଉରିଆ ତୁମକୁ ଦାମ ପଧାନର ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ବନ୍ଧକ ଦେଇଛି । ମାତ୍ର ବାଉରିଆ ଏହିସାହୁ ଦାମ ପଧାନର କିଏ ? ବାଉରିଆ ତ ସେ ବୁଢ଼ୀର ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ହୋଇଯାଇ ବାଉରି ନାହାକ ହୋଇ ଯାଇଛି । ବାଉରି ନାହାକ ନାଁରେ ବୁଢ଼ୀର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛି । ସେ ବୁଢ଼ୀ ପୁଣି ମୋକଦ୍ଦମା ହେରିକା କରିଥିଲା—ସେଥିରେ ପୁଣି ବାଉରିଆ ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର ବୋଲି ପ୍ରମାଣ ହୋଇଛି । ସେ ଏହି ସାହୁ ଦାମ ପଧାନର କିଏ ଯେ, ତା ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ବନ୍ଧକ ଦେବ ? ପାଣିଗିରି ଦାମ ପଧାନଠୁଁ ବନ୍ଧକ ନେଇଛନ୍ତି ; ତେଣୁ ପାଣିଗିରିଙ୍କ ତମସୁକ ବଳବତ୍ତର ହେବ ।"

ବାସୁଦେବ—ଦାମ ପଧାନର ଆଉ କେହି ୱାରିସ ଅଛନ୍ତି ?

କାଛୁ—ହଁ, ତା'ର ଜଣେ କିଏ ଦୂର ସମ୍ପର୍କର ଅଛି ପରା ! ମୋତେ ଠିକ୍ ଜଣା ନାହିଁ ।

ବାସୁଦେବ ହଠାତ୍ ଚିଡ଼ିଗଲେ । ଶ୍ରୀରାମକୁ ଡାକି ଗୁଡ଼ାଏ ଗାଳି ଦେଲେ । ମୁଁ ମରିଗଲେ ଏଗୁଡ଼ାକ ଭିକ ମାଗିବେ । ବୁଦ୍ଧି ଅଛି ନା କିଛି ଅଛି । ପଠାଇଥିଲି ଯେ, ଗୋଟାଏ ଦଲିଲ କରିବା ପାଇଁ ସେ ହେଲି କଅଣ ନା—ଶାମ ସାହୁ ଜମିକୁ ଦାମ ସାହୁ ଦେଉଛି ବନ୍ଧକ । ଏ ଗୁଡ଼ାକ ଭିଖ ନ ମାଗିବେ ତ ମାଗିବ କିଏ ? ଏସବୁ ଶୁଣି ଶ୍ରୀରାମ ନୀରବ ରହି ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ କିଛି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତା'ପରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣିକରୁ ବୁଝିଲେ । ଏଣିକି ଆଉ ଉପାୟ କଅଣ ? ବାସୁଦେବ କିଛି କ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି କହିଲେ, "ଅଛା ଦେଖାଯିବ । ଯେତେ

ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ ଦେଖିବ । ମୁଁ ଆଜି ଯାଉଛି ବାଲେଶ୍ୱର । ଓକିଲ ସାଙ୍ଗରେ ପରାମର୍ଶ କରିବି, ଯାଉ ମୋକଦ୍ଦମା ହାଇକୋର୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।"

ଏହାପରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଗର୍ଜ୍ଜନ କରି ଶ୍ରୀରାମକୁ ମଧ୍ୟ ଗୁଡ଼ାଏ ଗାଳିଦେଇ ବାସୁଦେବ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଚାଲିଗଲା । ଶ୍ରୀରାମ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ବଂଶୀଧର ଘର ଆଡ଼କୁ ଗଲେ ।

ବଂଶୀଧର ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମକୁ ଦେଖି ସେ ପିଣ୍ଡାରୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ଉଠି ଆସିଲେ । ଦୁହେଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଗାଁ ଭିତର ରାସ୍ତାରେ ଚାଲିଲେ । ଏ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ବାପମାନଙ୍କୁ ଅଜଣା । ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ କେହି କାହାରି ଘରକୁ ଯା'ଆସ ବସା ଉଠା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗପସପ କରିବାର ଆଡ୍ଡା ହେଉଥିଲା— ଇସ୍କୁଲ ଘରେ । ମାତ୍ର ସେଠାରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟ ହେଲା ଦିନୁଁ ଏମାନେ ସେଠାକୁ ଯାଉ ନାହାନ୍ତି । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁଆ ବୟସ ବାଢ଼ି ନିଜେ ନିଜେ ଲୁଷା ଶୁଷା କରିବାରେ ଦୁହିଙ୍କୁ ଦୁହେଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଟୋକା ବେଳର ଆଡ୍ଡା ଦେବାର ଅଭ୍ୟାସ କ୍ରମଶଃ ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଛି । ଆଉ ମଧ୍ୟ ନୀରେଳ ବନ୍ଧୁତା ବୟସ୍କଙ୍କରେ ପଡ଼ି କମି ଯାଉଛି ।

ବଂଶୀଧର ପଚାରିଲେ, "କି ଶ୍ରୀରାମ, କୁଆଡ଼େ ଆସିଥିଲ ?"

ଶ୍ରୀରାମ—ମୁଁ ଆସିଥିଲି, ବଡ଼ ଦରକାରି କଥା । ସେ ବାଉରିଆ କଥା ହେବ କ'ଣ ଆମ ଦୁଇ ଘରର ପୁଣି ବିବାଦ ହେବ ?

ବଂଶୀଧର—ସେଥିରେ ଆମର ଦୋଷ କଅଣ ? ଆମେ ତ' ପ୍ରଥମେ ଦାମ ପଧାନଠାରୁ ତମସୁକ କରି ନେଇଛୁଁ । ତା'ପରେ ତୁମେ ବାଉରିଆକୁ ଶିଖାଇ ପୁଣି ତମସୁକ କରି ନେଇଛ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ନା, ଆମେ ଶିଖାଇ କି କରି ନେଇ ନାହୁଁ, ସେ ଆମକୁ ଟଙ୍କା ଦେଲା ।

ବିମ୍ବାଧର—ନା, ସେ ଗୁଡ଼ାକ ମୋତେ କାହିଁକି କହୁଛ ? ମୁ ଜଣେ ନାହିଁ ନା ? ତୁମେ ପର ନିକଟେ ଯାଇ ତମସୁକ କରାଇଛ । ତୁମ କଥା ଆଉ ଅଛପା ଅଛି ନାଁ ?

ଶ୍ରୀରାମ—କିନ୍ତୁ, ମୁଁ ସତ କହୁଛି—ସେ ଆମକୁ ଠକିଦେଲେ । ଅଜ୍ଞାତରେ ସବୁ କଥା ହୋଇଛି ।

ବିମ୍ବାଧର—ବେଶ, ତେବେ ତମସୁକଟା ଫେରେଇ ଦିଅ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ଆମର ଟଙ୍କାଟା ତୁମେ ଦେଇଦିଅ ଓ ତମସୁକ ଫେରାଇ ନିଅ ।

ବିମ୍ବାଧର—ଆମେ ବୁଦ୍ଧି ଶିଖିବୁଁ । ତୁମେ ମଝିରେ ଲାଭ କରିବ । ଦୁ'ଟା ତମସୁକର ଟଙ୍କା ଦେଲେ ଆମକୁ ଶୁଝିବ କିଏ ? ସେ ହେବ ନାହିଁ । ବିବାଦ ତ ହେଲାଣି ହେବ ।

ଶ୍ରୀରାମ—କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଆମେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ହେବ ନାହିଁ ।

ବିମ୍ବାଧର—ତୁମେ ଚେଷ୍ଟା କର ତୁମ ତମସୁକଟା ନେଇ ଆସନ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ମୁଁ ଭଲକରି ଜାଣେ । ଆମର ଟଙ୍କା ଦିଆ ହୋଇଅଛି । ଏ ବେନାମି ତମସୁକ ନୁହେଁ । ଟଙ୍କା ତୁମେ ଦେଇଦିଅ । ତେବେ ଆଉ କାହିଁକି ଝଗଡ଼ା ହେବ ?

ବିମ୍ବାଧର—ମୋତେ ନିର୍ବୋଧ ମନେ କର ନାହିଁ । ତୁମେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଉପରେ ମିଶୁଛ, କିନ୍ତୁ ଏହି ମିଶିବା ତଳେ ତଳେ ମୋତେ ଠକାଇବ ବୋଲି ଚେଷ୍ଟା କରୁଛ ।

ଶ୍ରୀରାମ—ସେ କଅଣ, ମୁଁ ତ ସେପରି କେବେ କରିନାହିଁ ।

ବିମ୍ବାଧର—ଆଚ୍ଛା ହଉ, ତୁମକୁ ଯାହା ଭଲ ଦେଖା ଯାଉଛି ତୁମେ କର, ମୋତେ ଯାହା ଭଲ ଦେଖା ଯାଉଛି ମୁଁ କରିବି । ଆସେ, ମୋର କାମ ଅଛି । ଏହା କହି ବିମ୍ବାଧର ଫେରିପଡ଼ି ନିଜ ଘର ଆଡ଼କୁ ଆସିଲା ।

ଶ୍ରୀରାମ ବଂଶୀଧରଠାରୁ ଏପରି ବ୍ୟବହାର ଆଶା କରି ନ ଥିଲେ । ସେ ନୀରବ ହୋଇ ଟିକିଏ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ରାଗ ହେଲା । ସେ'ତ ବଂଶୀଧରର ଅନୁଗ୍ରହପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ ଆସି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଏପରି ଠୋ ଠୋ କଥା, ଏପରି ଅଭଦ୍ର ଭାବରେ ଚାଲିଯିବା, ଏ କଅଣ ? ବଂଶୀଧର କଅଣ ଭାବୁଛି ସେ ଏକା ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ସେହି ଠିକ୍ କଥା ବୁଝେ, ଆଉ କେହି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ତା ପରେ ସେ ନିଜେ ତମସୁକ୍ ଲେଖାଇବା କଥାଟା ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଖବର କରି ଧରିଲା । ସେ ଭାବିଲେ—ଦେଖାଯିବ । ଗୋଟାଏ କାମ ତ କରିଛି । ପ୍ରକୃତରେ ଟଙ୍କାଟନେଇ ଜଣେ ଠକ ହେଉଛି, ଯାହା ହେବ ହେବ । ଆଉ ଏ ବଂଶୀଧରକୁ ଖୋସାମତ କରି ଲାଭ ନାହିଁ । ଏହା ଭାବି ଫେରି ଆସିଲେ ।

ଶ୍ରୀରାମ ବଂଶୀଧରଙ୍କ ବନ୍ଧୁତା ଏତେ ହଠାତ୍ ଚଢ଼ା ଲାଗିଯିବା କଥା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଗାଁର ଅବସ୍ଥା ସେହିପରି । ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ନିସ୍ୱାର୍ଥ ବନ୍ଧୁତା ନାହିଁ । ନିଜକୁ ନେଇ ସମସ୍ତେ ଏପରି ଟଣାଟଣି ଯେ, ସେଥିରେ ତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାର କରି ବନ୍ଧୁତା ବଜାୟ ରଖିବା ଅସମ୍ଭବ । ପିତାମାତାଙ୍କ ପ୍ରତିପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ନୁହେଁ । ବୁଢ଼ା ଅବଧାନ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବଳରେ ଶ୍ରୀରାମ ବଂଶୀଧରଙ୍କର ବନ୍ଧୁତା ଏତେକାଳ ଚାଲି ଆସିଥିଲା । ମାତ୍ର ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଭିତରେ ମନ ପୂରାଇଲା ମାତ୍ରକେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦୁହେଁ ବିଚାରି ଅବଧାନ କଥା ଭୁଲିଗଲେ । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଶ୍ରୀରାମ ବଂଶୀଧର ମଧ୍ୟରେ ମନ ଫଟାଫଟି କଥା ଶୁଣି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବଡ଼ ଖୁସି ହେଲେ ।

କାଳୁ ମହାନ୍ତି ସକାଳୁଆ ବେଳ ଦେଖି ଢନେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କଠାକୁ ଆସିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତାଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଦେଖି କହିଲେ, "କହୋ କାଳୁ, କାରକାମ, ଖବର କଅଣ ? କାଳୁ ତରତର ହୋଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ବସି ବସି ନଇଁପଡ଼ି ଜୁହାର ହୋଇ କହିଲେ, "ଆଜ୍ଞା, ଖବର କଅଣ ଅଛି ।" ଏତିକି କହି ଟିକିଏ ଦୂରରେ ବସିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ହସିକରି ପଚାରିଲେ—"କଅଣ ଶୁଣୁଛ, ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ଫଟାଫଟି ?"

କାଙ୍କୁ—କିଏ, ଶ୍ରୀରାମ ବିମ୍ବାଧରର ନା ? ହଁ ସେ କେତେଦିନ ଆଉ ଥାଆନ୍ତା । ସେ ମାମଲାରେ ପଡ଼ିଲେ ସବୁ ବୁଆଡ଼େ ଫାଟିଯିବ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଖୁବ୍ ଭଲ ହୋଇଛି ତ ?

କାଙ୍କୁ—ହଁ, ମୁଁ ତ ଏହି ବିମ୍ବାଧରଠାରୁ ଆସୁଛି । ସେ ତ ଶ୍ରୀରାମ ଉପରେ କମ୍ପୁଛି । ସେ କହୁଛି, ଶ୍ରୀରାମ ତାକୁ ଠକିବା ପାଇଁ ତା ସାଙ୍ଗରେ ମିଶି ଏ ବାଉରିଆ ପାଖରୁ ଦଲିଲ କରି ନେଇଛି !

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ସତ, ଶ୍ରୀରାମ ସେଇଆ କରିଛି ନା ?

କାଙ୍କୁ—ହଁ ହଜୁର, ଏଥିରେ ମିଛ ଅଛି ? ମୁଁ ଭଲକରି ଜାଣେ । ଶ୍ରୀରାମ ମୁହଁରେ ସିନା ସିଧା ଲୋକ, ପେଟରେ ଭାରି ମାୟା । ବିମ୍ବାଧରଠା ସେଇମ୍ବା କୁହେଁ କି ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ— ଛାଡ଼ ସେ କଥା । ସେ ଦିଟା ମିଳିଥିଲେ—ଏ ଗାଁକୁ ସର୍ବନାଶ କରିଥାଆନ୍ତେ । ଭଗବାନ ରକ୍ଷା କଲେ । ଏଣିକି ମୁଁ ଯାହା ଭାବୁଛି କରିବା ପାଇଁ ସୁବିଧା ହେବ । ଛାଡ଼ ସେ କଥା । ଆଉ ପଧାନେ, ପାଣିଗିରି ବାଉରିଆ କଥାରେ କଅଣ କରୁଛନ୍ତି ?

କାଙ୍କୁ—କରିବେ କଅଣ ? ସବୁ ପେଞ୍ଚ ତ ଆପଣଙ୍କଠାରେ । ଆପଣ ମନ କଲେ ସେ ଦିଟା ବାଏଁ ବାଏଁ ଯିବେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇପଡ଼ି ପଚାରିଲେ, "ମୋର ସେଥିରେ କଅଣ ଅଛି ?"

କାଙ୍କୁ—ଜମିଦାରର ସବୁଆଡ଼େ ଦାଢ଼ । ଜମିଦାର ମନ କଲେ କଅଣ ନ କରିପାରେ ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଏଥିରେ ଜମିଦାର କଥା କଅଣ ଅଛି ?

କାଙ୍କୁ—ଆପଣ ବୁଝି ପାହାନ୍ତି ନା? କରିବେ ନାହିଁ—ସେଥିଲାଗି କହୁଛନ୍ତି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କଅଣ କୁହନ୍ତି ? ମୁଁ ତ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ ।

କାହ୍ନୁ—ମୁଁ କଅଣ ଅପଣଙ୍କଠାରୁ ବେଶୀ ମାମଲତକାର ନା ? ଦାମ ପଧାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଃସନ୍ତାନ । ବାଉରିଅଠା ତ ପୁଅ ହୋଇ ଅସିଛି । ଗୋଣ୍ଡରୁ ବାହାରି ଯାଇଛି । ଦାମ ପଧାନର ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି । ନିଃସନ୍ତାନ ସମ୍ପତ୍ତି ତ ଜମିଦାରର । ହଜୁର ଏହାକୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ନା ? ମନ କଲେ ସବୁ କରି ପାରିବେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—କଅଣ ଗୋଟିଏ ୪୮ ଧାରା ନୋଟିସ କରିଦେବା କି ?

କାହ୍ନୁ—ନୋଟିସ କରିବେ କଅଣ ? ପିଆଦାକୁ ଅର୍ଡ଼ର କରିବାକୁ ହେବ । ନ ହେଲେ ଏ ବନ୍ଧକ ବାଲା ମୁହାମ ପଡ଼ିବେ । ଏଣେ ବାଉରିଅକୁ ଟିକିଏ ହାତ କଲେ ହେଲା । ମହାଜନ ତାଙ୍କର କାଠ ଦେଖିବେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବଡ଼ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ପଚାରି ପକାଇଲେ, "ସେ ବାଉରିଅଠା ହାତ ହୋଇ ପାରିବ ତ ?"

କାହ୍ନୁ—ହଜୁର ମନ କଲେ ହେଲା । ସେଠା ଗରିବ ଲୋକ । ଘରେ ଦାନା ନାହିଁ । ତାକୁ ହାତ କରିବା କେତେ ମାଡ଼ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ସେ ଭାର ତୁମେ ନେବ ।

କାହ୍ନୁ—ଆଜ୍ଞା ମୁଁ ସେ ସବୁ ନଂପଟରେ ଥାଏ ନାହିଁ । ଅପଣମାନେ ତ ବଡ଼ଲୋକ, ଲଢ଼ିବେ । ମୁଁ କାହିଁକି ସେଥିରେ ପଡ଼ି ହଇରାଣ ହେବି ?

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ନା—ଶୁଣ, ତୁମକୁ ମୁଁ ପୁରସ୍କାର ଦେବି । ତୁମକୁ ମୁଁ କେତେଥର କହିଲଣି ଅସି ମୋ ସେରସ୍ତାରେ ଲେଖାଲେଖି କର । ତୁମେ ତ କାହିଁ ଅସୁ ନାହଁ । ତୁମେ ଏହି ଭାରଠା ନିଅ ।

କାହ୍ନୁ—ହଜୁର କହୁଛନ୍ତି, ହଉ ଦେଖିବି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ନା-ତୁମେ ଜବାବ୍ ଦିଅ ତ ।

କାହ୍ନୁ—ହଜୁରଙ୍କ ପାଖରେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ବନ୍ଧା । ହଉ ମୁଁ ଜବାବ୍ ଦେଉଛି ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ—ଅଚ୍ଛା ତ ତେବେ । ଫେର ଥରେ ଲାଗେଁ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରୁ ଏକା ଗୁଳିରେ ଦୁଇ ଚଢ଼େଇ ମରିବେ କି ? କାହ୍ନୁ, ତୁମେ ଏହିସାରୁ ଯାଅ ବାଉରିଆ ପାଖକୁ, ମୋତେ ଦପହରକୁ ଆସି ଖବର ଦେବ ।

କାହ୍ନୁ—ଆପଣ ତରତର ହେଉଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଏ ସବୁ କାମ ଧୀରେ ସୁସ୍ଥେ ହେବ । ମୁଁ ଯାଉଛି । ଦି ଦିନ ପରେ ଆସିବି । ଆପଣଙ୍କୁ ଖବର ଦେବି, ଖବର ଦେବି କଅଣ ବାଉରିଆକୁ ତ' ନେଇ ଆସିବି । ଏହା କହି କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଉଠି ଯିବାପାଇଁ ବାହାରିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବଡ଼ ଖୁସି ହୋଇ କହିଲେ, "ଦେଖି କାହ୍ନୁ କଅଣ କରୁଛ ।" କାହ୍ନୁ ଗୁଳିଗଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବସି ଅନେକ ବେଳ ଯାଏଁ ଭାବିଲେ । ଯଦି ସେ ଏଥିରେ ଜିତି ଯାଆନ୍ତି; ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଲୋକେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ମାମଲତି କାର ବୋଲି ମାନିବେ । ପାଣିଗିରି, ପଧାନ ଆଉ ଗାଁରେ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ, ଇତ୍ୟାଦି କଥା ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର କପରି ଜିତିବେ, ସେ କଥା ଭାବୁ ନ ଥାନ୍ତି ।

କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ବାଉରିଆ ତ ହାତ ହେଲା । କେବଳ ହାତ ନୁହେଁ, ସେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଘରେ ଆସି ରହିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏଥର ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନକୁ ଏକ ଥରକେ ଅପଦସ୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । ହାତମୁଠା ଭିତରେ ରଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାଉରିଆକୁ ଆଣି ନିଜ ବାହାର ଘରେ ରଖାଇଲେ । ବାଉରିଆ ଓ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ ଆସି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଘରୁ ଖାଇ ସେଇଠି ରହିଲେ । ବାଉରିଆ ପରି ଅଳସୁଆ ଲୋକ ଏସୁବିଧା ଯେତେ ଭୋଗ କରିପାରେ କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସୁଧାମଣି ଏ ଘଟନାରେ ନିତାନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ବାହାରର ଦିଟା ଲୋକ ଆସି ଏତେ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ କରି ରହିବେ, ଏକଥା ସୁଧାମଣିଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ଅଉ ମଧ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଅତଭଣି

ତାଙ୍କୁ ସୁଖ ଲାଗୁ ନ ଥାଏ । ସେ ଦିନେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଆସି କହିଲେ, "ଆଜ୍ଞା, ଏହି ବାଉରିଆକୁ ପରା ସେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଏତେ କରି କହିଲେ—ସେଥିରେ ପରା ସେ ମାଗିଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ସେ ବୁଢ଼ୀକୁ ତାଙ୍କ ନିଜ ଆଶ୍ରମରେ ରଖିଲେ । ତୁମକୁ ପରା ଆସି କେତେ କହିଥିଲେ । ସେଇ ବାଉରିଆକୁ ତୁମର ଏତେ ଆଦର କାହିଁକି ? କ'ଣ କରୁଛ ତୁମେ ମୋତେ କିଛି ସୁଖ ଲାଗୁ ନାହିଁ ।" ଏ କଥା ଶୁଣି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ତୁମେ ଝିଅଲି ଲୋକ, ତୁମେ କ'ଣ ବୁଝିବ ? ଏକ ଜାଲ ବସାଇଛୁ, ଦେଖିବ ଦ'ଟା ବଡ଼ ମାଛ ଚଢ଼ିଇ ଆସି ପଡ଼ିବେ । ତୁମେ ମୋତେ କିଛି କୁହ ନାହିଁ ।" ରାଧାମଣି ବଡ଼ ସ୍ୱାମୀଭକ୍ତ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟାୟ କଥା ସବୁକୁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କି ଦର୍ଶାଇ ଦେଇ ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ତାହାର ଗତିରୋଧ କରୁ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦର ଜିଦ୍ ଦେଖି ସେ ମୁଣ୍ଡ ନଇଁ ସେହି ବାଉରିଆ ଓ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀର ସେବା କଲେ ।

ବାଉରିଆ ଆସି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଘରେ ରହିବା କଥା ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନଙ୍କ କାନକୁ ଗଲାଣି । ସେମାନେ ଭାବୁଥାଆନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମହାଜନ କେବଳରୁ ବାଉରିଆକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଲାଗିଛି । ମାତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯେ କେବଳ ରକ୍ଷା ନୁହେଁ ବରଂ ଓଲଟି ଜମିଦାରଙ୍କର କିଛି ଲାଭ କରି ଦେବାପାଇଁ ବାହାରିଛନ୍ତି, ଏକଥା ସେମାନେ ଭାବୁ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଟିକିଏ ଦେଖେଇ ହେବାର ବଦ୍ ଅଭ୍ୟାସ ନଥିଲେ ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନ ବୋଧହୁଏ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ଜାଣି ପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ତାହା ହେଲା ନାହିଁ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନିଜର ଜୟ ଏତେ ନିଶ୍ଚିତ ମନେ କଲେ ଯେ, ସେ ଯେଉଁଠି ସେଠି ସେଇ କଥାକୁ କହିହେଲେ କିମ୍ବା ସେ ନିଜକୁ ନିଜେ ସମ୍ଭାଳି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଫଳରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯେ ୯୮ ଧାରା ନୋଟିସ ଜାରି କରିଛନ୍ତି, ଏକଥା ପଧାନେ ଓ ପାଣିଗିରି ମଧ୍ୟ ଜାଣିଲେ । ସେମାନେ ଯାଇ ଓକିଲ ସାଙ୍ଗରେ ପରାମର୍ଶ କରି ମୁହାଁମୁହିଁ ପଡ଼ିଲେ । ପାଣି–

ଗିରି ଏହି ଆପତ୍ତି ଦର୍ଶାଇଲେ ଯେ, ଯଦି ଜମିଦାର ଦାମ ପଧାନଙ୍କ ଜମିକୁ ନେବେ, ତେବେ ତାଙ୍କ ଜାୟୁବନ୍ଧକ ତମସୁକ ବା ଅସଲ ସୁଧ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ପଧାନେ ଆପତ୍ତି କଲେ ଯେ, ୯୮ ଧାରା ନୋଟିସ ସେଠି ଖଟିବ ନାହିଁ । କାରଣ ଦାମ ପଧାନର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଅଛନ୍ତି । ଆଉ ମଧ୍ୟ ବାଉରିଆ ତା'ର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରୂପେ ସେ ଜମିକୁ ଦଖଲବନ୍ଧକ ଦେଇଅଛି । ଏ ସବୁ ମୋକଦ୍ଦମା ଖୁବ୍ ସାଜ ସୁଜା ହୋଇ ଲାଗିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯେତେବେଳେ ମୁଦ୍ଦଇ ଓହ୍ଲାଇଲେଣି, ସେତେବେଳେ ଆଉ ଛାଡୁଛନ୍ତି କିପରି ? ସେ କାନ୍ଥୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ହାତରେ ରଖି ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଦୌଡିଲେ ଯେ, ପାଣିଗିରିଙ୍କ ତମସୁକ ଏକ ବେନାମି ତମସୁକ । ଦାମ ପଧାନ ସେ ବାବତ ଟଙ୍କା ଆଦୌ ନେଇନାହିଁ । ଆଉ ପଧାନଙ୍କ ତମସୁକ ସହିତ ଦାମ ପଧାନ ଜମିର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । କାରଣ ବାଉରିଆ ଦାମ ପଧାନର କେହି ନୁହେଁ । ଏହି ସବୁ ରଙ୍ଗ ଭିତରେ ରଙ୍ଗ ଚାଲିଲା । କେବଳ ଏତିକି କଥା ରହିଲା ନାହିଁ । ଏ ଘଟଣା ନେଇ ରଷାରେଷି ଏତେ ଚାଲିଲା ଯେ, ଗାଁ ସାରା ସେଥିରେ ହଲଚଲ ହେଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଦୁଇଟା କଥାରେ ହାରି ପ୍ରତିହିଂସାରେ ଜଳୁଥାନ୍ତି । ଏ ବାଉରିଆ କଥାରେ ହାରିଲେ ଆଉ ତାଙ୍କର ଗାଁରେ ସ୍ଥାନ ରହିବ ନାହିଁ । ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନ ଦୁହେଁ ମାମଲତକାର । ସେମାନେ ହୁଏ ତ ଅବସ୍ଥାଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଜବଦ୍ କରିବା ପାଇଁ ମିଶି ଯାଇଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବିମ୍ବାଧର ନଷ୍ଟେଡ ବନ୍ଧା । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖୁବ୍ ଜିଦ୍ ଧରି ଅନ୍ୟକୁ ଅପଦସ୍ଥ କରିବାପାଇଁ ବଦ୍ଧପରିକର । ବିପକ୍ଷର ମୋହ ପୁଣି ଗାଁର ଆବ୍‌ହାଓଆ ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁତାକୁ ଚୁରମାର କରିଦେଇ ସାରିଲଣି । ଜଣେ କିଛି ଟିକିଏ ମୁହଁରୁ କାଢ଼ିଲେ ସେ ଲୋକମୁଖରେ ଦଶଗୁଣ ବୃହାଇ ଅନ୍ୟ କାନରେ ପହୁଞ୍ଚିଗଲା । ଏହିପରି ହୋଇ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବିମ୍ବାଧର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରର ଭୀଷଣ ଶତ୍ରୁ ।

ବାଉରିଆ ଜମି ସଂକ୍ରାନ୍ତ ବିଷୟ ଯେବେ ସବୁକଥା ଚାଲିଥିଲେ ଏତେ ବିପଦଜନକ ଅବସ୍ଥା ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ସେ ତ୍ରିକୋଣ ବିବାଦ

ଅନ୍ୟ ଦଗରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖା ଗଲା । ଗାଁରେ ସରକାରଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇଛନ୍ତି ସେହି ଗାଁର ଲୋକ ଜଣେ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ । ସେ କିଛି ଦରମା ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ସମ୍ମାନ ମଧ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ ସେପରି ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ତେବେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଠା କ୍ଷମତା ତାଙ୍କଠାରେ ଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଗାଁରେ ଜଣେ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଲୋକ । ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଡରନ୍ତି; କାରଣ ସେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଲୋକଙ୍କର କ୍ଷତି କରି ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ପାରନ୍ତୁ ବା ନ ପାରନ୍ତୁ ଲୋକଙ୍କର ସେହି ଧାରଣା । ଗାଁର ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ହେବା ଏକ ଅତି ଲୋଭନୀୟ ଜିନିଷ । ଯେଉଁ ଗାଁରେ ଦଳାଦଳି ସେଠି'ତ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ହେବାପାଇଁ ଯେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ଚାଲେ, ତାହା ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି କାଉନ୍‌ସିଲ ନିର୍ବାଚନରେ ସୁଦ୍ଧା ଚାଲୁ ନ ଥିବ । ତେଣୁ ସେରଗଡ଼ ଓ ତା' ଆଖ ପାଖ ୨୫ ଖଣ୍ଡ ଗାଁର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ମୁକରର ସମୟ ଆସିବା ମାତ୍ରକେ ପାଣିଗିରି, ପଧାନ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସମସ୍ତେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ଗତଥର ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନେ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ହେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ବିବାଦ ଦେଖି ବାଲେଶ୍ୱର ସବ୍‌ଡିଭିଜନାଲ ଅଫିସର ଅଉ ଗୋଟିଏ ଗାଁର ଜଣଙ୍କୁ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ କରି ଦେଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଥର ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ନୁହେଁ, ତିନି ଜଣଙ୍କ ଭିତରେ । ତିନିହେଁ ଯାକ ଏଥର ଦରଖାସ୍ତ ପକାଇଛନ୍ତି । ଏମିତ୍ସ୍ୱର ବିରୁଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଦରଖାସ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଗାଁ ବାଲାଙ୍କର ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହ କରି ନିଜନିଜକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଦରଖାସ୍ତ ଦଆଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ଦୋପଟି ତଦନ୍ତକୁ ଆସିବା କଥା ଠିକ୍ ହେଲା । ଯେଉଁ ଦିନକୁ ସେ ତଦନ୍ତ ତାରିଖ ଥିଲା, ତା' ପୂର୍ବରୁ ତିନିଙ୍କୁ ତିନିହେଁ କେତେ ରକମର ଜିନିଷ ଓ ଅଳଙ୍କାର ନେଇ ଦୋପଟିଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଡାଲିଲସ୍କରଠି ଦେଲେଣି । ମଜାର କଥା ଏହି ଯେ, ଦୋପଟି କୌଣସି ଜଣଙ୍କର ଉପହାର ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ତାହାକୁ ନିରାଶ କରି ନାହାନ୍ତି । ମନରେ ତିନିଜଣ ଯାକ ଆଶାୟୀ । ଅବଶେଷରେ ଦୋପଟିଙ୍କ ଗାଁକୁ ଆସିବା ତାରିଖ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ପାଣିଗିରି, ପଧାନ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତିନିଙ୍କୁ ତିନିହେଁ

ଦୋପଟିଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପାଇଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବୁଥାଆନ୍ତି ଦୋପଟି ଆସି ତାହାଙ୍କ ଘରେ ରହିବେ । କାରଣ ଦୋପଟିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଭାବ ପଡ଼େ । ଦୋପଟି ଗାଁକୁ ଆସିଲେ । ମାତ୍ର କାହାର ଘର ପାଖରେ ରହିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଗାଁରେ ଘଣ୍ଟାଏ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ମାତ୍ର ରହି ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ମନୋନୟନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତଦନ୍ତ କରି ବାହାରି ଗଲେ । ଦୋପଟି ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ଚୌକିଦାର ଦଫାଦାର ପାଖ ଅଂଚଳରୁ ଲୋକଙ୍କୁ ସବୁ ଡାକି ଆଣିଥିଲେ । ଏ ତିନିହେଁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ଦଳକୁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆଣାଇଥିଲେ । ହକ୍ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ତରଫରେ ବେଶୀ ଲୋକ ଥିଲେ । କାରଣ ସେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ମହାଜନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଆଉ ମଧ୍ୟ ସେ କଂଗ୍ରେସ ତରଫରେ ଥାଆନ୍ତି ବୋଲି ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ତଳକୁ ପଧାନେ ପାଣିଗିରିଠାରୁ ବେଶି ଲୋକ ନିଜ ଦଳକୁ ଆଣିଥିଲେ । ପାଣିଗିରି ନିଜର ଦଳ ବଢ଼ାଇବା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ ନିଜର ବାକ୍ସ ଜୋର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥିଲେ । ଦୋପଟି ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚି ଇସ୍କୁଲଘର ଆଡ଼କୁ ଗଲେ । ସେଇଠି ତଦନ୍ତ ହେଲା । ସେରଗଡ଼ ମୌଜା ଓ ଆଖପାଖ ମୌଜାରୁ ତିନିଚାରିଶ ଲୋକ ଆସିଥିଲେ । ଦୋପଟି ଭାବିଲେ, ଏତେଲୋକଙ୍କୁ ଆଉ ପଚାରି ଲାଭ କଅଣ ? ଏଥିରେ ନିଜର କଷ୍ଟ, ଆଉ ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର କଷ୍ଟ । ନିଜର କଷ୍ଟ, ଏଥିପାଇଁ କାଳେ ସେ ଯାହା ମନେ ମନେ ଠିକ କରିଛନ୍ତି, ଲୋକମତ ତାହାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୁଏ—ଲୋକଙ୍କର କଷ୍ଟ ଏଥିପାଇଁ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମୁଲାଜା, କାହା ସପକ୍ଷରେ କହିବେ ଓ କାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବା କହିବେ । ଏ ସବୁ ଅଡୁଆକୁ ଦୋପଟି ଏକାଥରେ ଦୂର କରି ଦେଲେ । ସେ କହିଲେ ଏ ଲୋକ ସବୁ ଚାଲି ଯାଆନ୍ତୁ । ସ୍ୱାଙ୍କର ଏଠି କିଛି କାମ ନାହିଁ । ତା’ ପରେ ଚୌକିଦାର ଦଫାଦାର "ହଟୋ, ହଟୋ" କହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦୂର କରିଦେଲେ ? ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ା ବଗୁସ ଏହିପରି ତଡ଼ାପାଇ ଭଡ଼ ଭଡ଼ ହୋଇ କହିଲା "ଏ ତ’ ଅନ୍ୟାୟ । ଆମକୁ ଡାକିଆଣି ଅପମାନ ଦେଉଛନ୍ତି ।" ବୁଢ଼ା

କଥା କେହି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଗୁଳଗଲେ । ତା'ପରେ ଦୋପଟି ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଡାକିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ-ଅତି ନମ୍ରତା ସହକାରେ ଆସି ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲା । ଦୋପଟି ତଳକୁ ମୁହଁକରି ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କହିଲେ "ପ୍ରହ୍ଲାଦବାବୁ, ମୋର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ଆପଣଙ୍କୁହିଁ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ୍ କରିବା । କାରଣ ଆପଣ ଶିକ୍ଷିତ ଅଛି ମଧ୍ୟ ଉତ୍ସାହୀ । ମାତ୍ର ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଆପଣଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପୋଲିସ ରିପୋର୍ଟ କରିଛି । " ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚମକି ଉଠି କହିଲେ, "ମୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପୋଲିସ୍ ରିପୋର୍ଟ ? ପୋଲିସ ସଙ୍ଗରେ ମୋର ତ ବହୁଦିନୁ ବିବାଦ ।" ଦୋପଟି ଟିକିଏ ମୁରକି ହସା ଦେଇ କହିଲେ "ନା, ଏ ବିବାଦ କଥା ନୁହେଁ । ଆପଣଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ରିପୋର୍ଟ ହୋଇଛି ଯେ, ଆପଣଙ୍କର କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ଯୋଗ ଅଛି ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ମୁହଁ କଳା ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇ କହିଲେ, "ନା, ମୋ ସହିତ କଂଗ୍ରେସର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ଥରେ ଜଣେ ବାଲେଶ୍ୱରରୁ କଂଗ୍ରେସ ବାଲା ଆସିଲେ । ମୁଁ ଖାଇବାକୁ ଦେଇଥିଲି । ମାତ୍ର ଆଉ ତାଙ୍କ ଠାରେ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ।" ଦୋପଟି କହିଲେ, "ଯାହାହେଉ, ପୋଲିସ ରିପୋର୍ଟ ତାହାହିଁ । ଆପଣ ଏଠାକାର କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ସଭାପତି । ଏସବୁ ପୋଲିସ ରିପୋର୍ଟ କରିଛି ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଓଠ ଶୁଖିଗଲା । ସେ କହିଲେ "ହଜୁର, ଆପଣ ତଦନ୍ତ କରନ୍ତୁ । ପୋଲିସର ଏ ମିଥ୍ୟା ରିପୋର୍ଟ । ପୋଲିସ ସଙ୍ଗେ ମୋର ବିବାଦ ଥିବାରୁ ଏପରି ରିପୋର୍ଟ ହୋଇଛି ।" ଦୋପଟି କହିଲେ, "ମୁଁ କଅଣ କରିବି ? ମୁଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ । ଆପଣହିଁ ଏଥି ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ହେବାପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ । କିନ୍ତୁ ଏ ପୋଲିସ ରିପୋର୍ଟହିଁ ସବୁ ମାଟି କରିଦେଲା ।" ଏତିକି କହି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ କଥାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଦୋପଟି ବାସୁଦେବ ପଧାନଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ପଧାନେ ଆସି ନମ୍ରତାରେ ଜୋଡ଼ହସ୍ତ ହୋଇ, 'ହଜୁର' ବୋଲି କହି ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ଦୋପଟି ପୂର୍ବପରି ତଳକୁ ମୁହଁ କରି ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ କହିଲେ, "ତୁମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ପୋଲିସ ରିପୋର୍ଟ ଅଛି । ତୁମ ପୁଅ ଜଣେ କଂଗ୍ରେସର ଲୋକ । ଏଣୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ଯାହା ଥାଉ, ତୁମକୁ ମୁଁ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ କରିପାରୁ ନାହିଁ ।"

ପଧାନଙ୍କ ପାଟି ଅଫା ଅଫା ମାରିଗଲା । ସେ କିଛି ନ କହି ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇ ପଛକୁ ହଟି ଆସିଲେ । ତାପରେ ଦୋପଟି ପାଣିଗିରିଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, "ପାଣିଗିରି, ପୋଲିସ ତୁମ ସପକ୍ଷରେ ରିପୋର୍ଟ କରିଛି । ତୁମକୁ ଏ ତିନିବର୍ଷ ପାଇଁ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ମୁକରର କରାଯିବ ।" ପାଣିଗିରି ଖୁବ୍ ନଇଁ ଦୋପଟିଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଜୁହାର ହେଲେ । ଦୋପଟି ଆଉ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ହଠାତ୍ ବାହାରିଗଲେ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ । ଜଲ ହୁଡ଼ରେ ପ୍ରାୟ ଅଧ ମାଇଲିଏ ଗୁଲି ରାସ୍ତାରେ ପହୁଞ୍ଚି ମଟରକାରରେ ବସି ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ଏଣେ ପାଣିଗିରି, ପଧାନ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତଥା ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ । ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ହୋଇ ପାଣିଗିରିଙ୍କ ମନ ଯେତେ ଖୁସି ନ ଥିଲା—ବଂଶୀଧର ତହୁଁ ବଳି ଭାରି ଖୁସି ହୋଇଥିଲା । ପାଣିଗିରି ନିଜ ବଙ୍ଗଳାରେ ଯାଇ ବସିଗଲେ । ଆଉ କେତେ ଜଣ ପଛରେ ଯାଉଥିଲେ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ବସିଗଲେ । ପାଣିଗିରି ଦୃଢ଼ ସ୍ୱରରେ କହିବାରେ ଲାଗିଲେ, ନଜାଣି ଶାସ୍ତ୍ରରେ କହନ୍ତି 'ଚଣ୍ଡଃ ସେବ୍ୟଃ ନୃପଃ ସେବ୍ୟଃ ନ ସେବ୍ୟଃ କେବଳଂ ନୃପଃ ।' ରାଜାଙ୍କୁ ସେବା କରିବାକୁ ହେବ । ତା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସେବା କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଯଦି ପୋଲିସକୁ ଧରି ନ ଥାନ୍ତି ତେବେ ତ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଖୁବ୍ ହୋଇଛି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ବାସୁଦେବ ହେଲେ ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ଖାତାରୁ ଗଲେ ।" ଜଣେ ଲୋକ ପଚାରିଲା, "କିପରି ?" ପାଣିଗିରି କହିଲେ "କରେ ଓଁଲୋଠାଏ ନା କଅଣ ? କଂଗ୍ରେସର ଲୋକ ବୋଲି ସେମାନେ ଧରା ପଡ଼ିଲେ । ଆଉ କଅଣ ? ସେଇଥିପାଇଁ ମୁଁ ବଂଶୀଧରକୁ ବାରମ୍ବାର ମନା କରିଛି ଯେ 'ତୁ ସେ ସଭା ସମିତିକି ଯା ନା' ସେ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ହୁସିଆର ପିଲା । ପହିଲୁ ପହିଲୁ ଟିକିଏ ଏପାଖ ସେପାଖ ହେଉଥିଲା, ସେହି ରାମ ମହାପାତ୍ର ବୁଦ୍ଧିରେ । ପଛରେ ସେ ସବୁ ବୁଝି ପାରିଲା ଯେ । ଯାହାହେଉ ଠାକୁରେ ମୋତେ ଅଢ ରକ୍ଷା କଲେ ।"

ବସିଥିବା ଜଣେ ଲୋକ କହିଲେ "ହଁ, ହଜୁରଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଛନ୍ତି । ହଜୁରଙ୍କର ସବୁଠି ଜୟ ।" ପାଣିଗିରି ଆଜ ଖୁସିରେ ବଡ଼ ଅସ୍ଥିର ଥାଆନ୍ତି । ଜଲ୍‌ଦି ଜଲ୍‌ଦି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଦାୟ କରି ଦେଇ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ ।

ଏଣେ ପଧାନେ ନିଜ ଘରେ ଶ୍ରୀରାମ ଉପରେ ରୁଦ୍ରମୂର୍ତ୍ତି, "ତୋର ଯୋଗୁଁ ଘର ନାଶ ଯିବ । ତୁହି ମୋତେ ନାନା ବିପଦରେ ପକାଉଛୁ । ମୁଁ ମନା କରୁଛି—ସେ ରାମ ମହାପାତ୍ର ସଙ୍ଗରେ ଆଦୌ ମିଶ୍ ନା— ଦେଖିଲୁ, ହେଲା ? ଏହିଠାରୁ ହେଲା କଅଣ କି ? ଦେଖିବୁ ପଛରେ କଅଣ ହେବ । କଅଣ ପୋଲିସ ଖାତାରେ ନାଁ ବସିଲାଣି । ଦେଖିବୁ, ବରାବର ପୋଲିସ ମଝିରେ ମଝିରେ ଘର ଖାନତଲାସ କରିବ । ଗଲା, ମୋର ମାନ ଗଲା, ମହତ ଗଲା ।"

ଶ୍ରୀରାମ ଶୁଖିଲା ମୁହଁରେ କହିଲେ, "ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର କିଛିଦିନରୁ ଗଲେଣି । ଏହା ଭିତରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯେଉଁ କଂଗ୍ରେସ କଥା ସବୁ ଏଠି କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ତ ମୁଁ ଆଦୌ ଯୋଗ ଦେଇ ନାହିଁ । ତା ବାଦ୍ ଯାହା କିଛି କରୁଛି, ବିମ୍ବାଧର ଆଉ ମୁଁ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ କରୁଛୁ ।"

ପଧାନେ—ହଁ ସେହି ବିମ୍ବାଧର ତୋତେ ଏହି ବିପଦରେ ପକାଇଲା । ସେ ତ ଗୁଣ୍ଡା । ତୁ ତ ବୋକା । ତୋପରି ପୁଅ ମୋର ଥାଇ କେତେ—ନ ଥାଇ କେତେ । ଆଜ ତୋର ପାଇଁ ମୁଁ କି ଲଜ୍ଜାରେ ପଡ଼ିଲି । ଏହିପରି ଗୁଡ଼ାଏ ବକି ପଧାନେ ନିଜ ଘରକୁ ଖାଇବା ପାଇଁ ଗଲେ ।

ଶ୍ରୀରାମ ମନେ ମନେ ଭାବି ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ, ଏତକ କଥା ବିମ୍ବାଧର ଯୋଗୁ ହୋଇଛି । କାରଣ କଂଗ୍ରେସ ହେବାକୁ କଥା, ଯାହା କିଛି ସେ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ବିମ୍ବାଧର ଯାଇ ପୋଲିସ ପାଖରେ ଜଣାଇଛି । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀରାମର ଧାରଣା ନ ଥିଲା ଯେ, ଜଣକ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ରିପୋର୍ଟ କରିବାର ନ ଥିଲେ ଓ ତା ସ୍ୱର୍ଥ ଉପରଜାଲା ହାକିମଙ୍କୁ କଳାକାର ଦିଅନ୍ତି କରିବାନ ହେଲେ ସବୁବେଳେ ପ୍ରମାଣଶୂନ୍ୟ

ପୋଲିସ ରିପୋର୍ଟ କରିଦେଏ "ସେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ।" କାରଣ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତି ସରକାରଙ୍କ ସାଧାରଣ ବିରୁଦ୍ଧ ଭାବ ଅଛି । ତେଣୁ ବଡ଼ଲାଟଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଛୋଟ ଦୋଫଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଧାରଣା ଯେ, କଂଗ୍ରେସବାଲାଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ କିଛି ସେମାନେ କଲେ ସେ ପଛେ ନ୍ୟାୟରେ ହୋଇଥାଉ ଓ ତା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ପଛେ ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ ହୋଇଥାଉ, ଗୃହକଣ୍ଟ ମିବା ଭଳିଆ ଗୋଟିଏ କିଛି କାମ ହେବ । ଯାହା ହେଉ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବିମ୍ବାଧର ଏକ ସମୟରେ ହଜାର ଭିତରେ ପଶି ଶେଷରେ ବିମ୍ବାଧର ଯେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ହାଜାରିକ ବୁଦ୍ଧିରେ ପରାସ୍ତ କରିଦେଲା, ଏଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀରାମ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ମନକଥା ମନରେ ମାରି ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହିଲେ ।

ତେଣେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଘରକୁ ଫେରି କାହାରିକୁ ପଦେ କିଛି କଥା ନ କହି ଘରେ ନିଜ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ଶୋଇପଡ଼ି ଉପରକୁ ମୁହଁ କରି ସମସ୍ତ କଥା ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ଏପରି ଅତି ପତଳା ସମ୍ପର୍କ ରଖିଲେ ମଧ୍ୟ ଶେଷରେ କିଛି ହାନି ଅଛି । ସେ ମନେ କରିଥିଲେ ମୃଦଙ୍ଗର ଦୁଇଆଡ଼ ବଜାଇବେ । କେତେବେଳେ ସେ ପୋଲିସ ଉପରେ ରାଗି ଯାଉଛନ୍ତି । ମୁନ୍‌ସିଙ୍କୁ ଆଉ ଘୋଷ ନେବା ମୋକଦ୍ଦମାରେ ପକାଇ ଲାଗିପଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଗୃହକରିକୁ ଡିସ୍‌ମିସ୍ କରାଇବେ କି ? ଫେରି ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତି, କାହିଁକି ବା ସେ ପ୍ରକୃତରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଲେ, ନ ଦେଇଥିଲେ କଅଣ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଭାବୁଥାନ୍ତି ଏସବୁ ଘୋଷ୍‌ର ଫଳ । ପାଣିଗିରି ଘୋଷ୍ ଦେଇ ଏତେ କଥା କରେଇଛି । କାରଣ ଶ୍ରୀରାମ କି କଂଗ୍ରେସର ଲୋକ ? ତା' ନାମରେ ରିପୋର୍ଟ ହେଲା । ଏ ସବୁ କିଛି ଘୋଷର ଫଳ । ପାଣିଗିରି ଭାରି ଗୃହକ । ସେ କୌଣସିମତେ ପୋଲିସକୁ ଅକ୍ତିଆର କରିଛି । ଏହାପରି ଗଲା କଥାର କାରଣ ଓ ପଛକୁ କାହାକୁ ପ୍ରତିହିଂସାର କେନ୍ଦ୍ର କରିବାକୁ ହେବ, ଏସବୁ ଭାବୁ ଭାବୁ ଅବଶେଷରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

———

—୧୨—

ବାଲେଶ୍ୱରର ଯାମିନୀ ବାବୁ ଜଣେ ବଡ଼ ଓକିଲ । କଥା ଅଛି,
ଣିଷ ମାରି ପକାଇ ଯାମିନୀ ବାବୁଙ୍କୁ ଓକିଲ କଲେ ଫାଶି ବା ଜେଲ
ୟ ନାହିଁ । ବଡ଼ ବଡ଼ ମକଦ୍ଦମା ସବୁ ଯାମିନୀବାବୁଙ୍କଠାକୁ ଆସେ ।
ସରଗଡ଼ ଗାଁ ବାଉରିଆକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ତ୍ରିକୋଣ ମୋକଦ୍ଦମା ହୋଇଛି
–ସେଥିରେ ତ ଜିଦ୍ ତିନିଅଡ଼େ ସମାନ । ପଧାନ, ପାଣିଗିରି ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ
ନିଙ୍କୁ ତିନିହେଁ ମାମଲତକାରେ ପରସ୍ପରକୁ ଜିଣିବେ ବୋଲି ପେଟେ
ାତ ହାତଆର ଅଛି ସବୁ ନେଇ ବାହାରିଛନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଯାମିନୀ
ାବୁଙ୍କ ଭାଗରେ ଯେ ଜଣେ କେହି ପଡ଼ିବେ, ଏଥିରେ ବିଚିତ୍ର କିଛି ନାହିଁ ।
ହ୍ଲାଦ ଯାମିନୀ ବାବୁଙ୍କୁ ଓକିଲ କରିଛନ୍ତି । ଦିନେ ସକାଳୁ ଯାମିନୀବାବୁ
ଙ୍କର ବାହାର ଘରେ ମକ୍କେଲ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ବସିଛନ୍ତି, ଟେବୁଲ
ପରେ ବଡ ମୋଟ ଦୁଇ ଗ୍ରନ୍ଥଖଣ୍ଡ ବନ୍ଧା ଅଛି । ଅଭ ସୂତାରେ ଗୁନ୍ଥା
ମାନ୍‌ବନ୍ଦୀ ନକଲ କମ୍ପା ସିଏ ନକଲ ଭଳି ଦେଖାଯାଉଥିବା
କେତେକ କାଗଜ ପଡ଼ିଛି । ମୋହରିର ପଦ୍ମଚରଣ ସେହି ଘର
ାରଣ୍ଡାରେ ବଡ଼ ବସ୍ତାନିଟାଏ ଖୋଲି ଆଣୁ ଉପରେ କାଗଜଟାଏ
ାଇ ଚର ଚର କରି କଅଣ ଲେଖୁଛି । ଅଣ୍ଡମ ପାଇଁ ଗୁନ୍ଦା ସତ୍ତ୍ୱ
ଦେଶ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଯାମିନୀ ବାବୁଙ୍କ ଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଯାମିନୀବାବୁ
ଂଗ୍ରେସକୁ ମାସିକ ୫ ଟଙ୍କା କରି ଗୁନ୍ଦା ଦିଅନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ

ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ, ଯାମିନୀବାବୁଙ୍କର କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତି ବେଶ୍ ସହାନୁଭୂତି ଅଛି । କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଯାମିନୀ ବାବୁ ବଡ଼ ଦେଶପ୍ରେମିକ । ଯାମିନୀ ବାବୁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କ ସହିତ ନାନା ପ୍ରକାର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି । ଯାମିନୀ ବାବୁ ବଡ଼ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରି କହୁଛନ୍ତି— ଅହିଂସାରେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ବିନା ପ୍ରାଣର ଭୟ ନ ହେଲେ ସେ ଜାତି କି ଭାରତ ଛାଡ଼ିବେ ? କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ମତ ଉଦ୍ଧାର କରି ଅହିଂସାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝାଇବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଏ ଯୁକ୍ତି ବରାବର ଏ ଦୁହିଙ୍କର ହୁଏ । ମାତ୍ର କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ କେବେହେଲେ ପଚାରି ନାହାନ୍ତି, "ଆଚ୍ଛା, ଆପଣ ତ ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ଦେଶର ମୁକ୍ତିପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଆପଣ ସେଥିପାଇଁ ଆୟୋଜନ କାହିଁକି କରୁ ନାହାନ୍ତି ।" ଏତିକି ପଚାରି ଦେଲେ ଏ ଯୁକ୍ତି ବାରମ୍ବାର ବୋଧହୁଏ ଉଠନ୍ତା ନାହିଁ । ମାତ୍ର କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ମନକୁ ଏ କଥା ଯାଇ ନାହିଁ । ଦେଶରେ ଜାତୀୟତା ଯେତେ ଅଭାବ, ସେଥିରେ ଖାଲି କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଦେଶପ୍ରେମ ଶୁଣିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ଅବସ୍ଥାଟା ଗୃହଲଗଲେ—କାମ ପ୍ରତି ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବ । କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଁ ହେଉଁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲେ । ଯାମିନୀ ବାବୁଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ, ତା'ପରେ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କୁ ବିନୀତ ଭାବରେ ନମସ୍କାର କରି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଦେଖିବା-ମାତ୍ରେ ଯାମିନୀ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, "କି ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ଫେ'ର କୁଆଡ଼େ ? ତୁମେ ତ କଟେରୀକୁ ଏକଗୃହିଆ କରିନେଲ ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ସେଇ ଯା' ସେତେବେଳେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଦେଖିଥିଲେ । ବୁଢ଼ୀ କଥା ନେଇ ସେ ସେରଗଡ ଗାଁ ପ୍ରତି ଏପରି ବିରକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ଆଉ ସେଠାକାର ଖବର ମଧ୍ୟ କିଛି ରଖି ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "କି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ; କାହିଁ, ଆଉ ତ ଆପଣଙ୍କର ଦେଖା ନାହିଁ ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ତର ତର ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ ଲୁଣ୍ଠାଇ ପକାଇ କହିଲେ, "କାହିଁ, ଆପଣ ତ' ଆଉ ଗଲେ ନାହିଁ ।

ଗ୍ରାମବାସୀ ସବୁ ଏତେ ଅଶିକ୍ଷିତ, ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନ ଲଗିଲେ ହେବ ନା ?" ଯାମିନୀ ବାବୁ କହି ଉଠିଲେ, "କଅଣ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ, ସେରଗଡ଼ ଗାଁ, ସେ ତ ଏକ ଠାଉଠେରଙ୍କର ଲୀଳାଭୂମି । ସେଠି କିଛି ହେବ ନାହିଁ ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସମର୍ଥନ କରି କହିଲେ, "ହଁ ଆମ ସେଠିକା କଥା କହନ୍ତୁ ନାହିଁ । ସେଠି ଯେ ଦୁଇଜଣ ଠାଉଠେର ଅଛନ୍ତି । ସେ ଜବଦ ନ ହେଲେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ ।" ଯାମିନୀ ବାବୁ ଏସବୁ କଥାରେ ଅଉ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିବା ଉଚିତ ମନେ ନ କରି ସିଧା ପଚାରି ଦେଲେ, "କଅଣ କିଛି କଚେରୀରେ କାମ ଅଛି ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ କାଗଜ ବଡ଼ାଟିଏ କୁର୍ତ୍ତା ପକେଟରୁ କାଢ଼ି ଟେବୁଲ ଉପରେ ରଖିଦେଇ କହିଲେ, "ହଁ, ଏହି ଏକ ଘଟଣା । ଦେଖନ୍ତୁ, ଏଇଥିରୁ ବୁଝିବେ ଆମ ଗାଁରେ ଠାଉଠେରଙ୍କର ଜୁଲମ କେତେ ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଯିବା ପାଇଁ ଉଠ ଉଠ ହେବାରୁ ଯାମିନୀବାବୁ ତାଙ୍କ ହାତ ବାହା ଧରି କହିଲେ, "ବସନ୍ତୁ, ଡର ଡର କାହିଁକି ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବସିଲେ । ଏଣେ ଯାମିନୀ ବାବୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ କାଗଜ ପତ୍ର ଉପରେ ଚଢ଼େଇ ଆଖି ପକାଇ ଯାଉଥିଲା ବେଳେ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଅଡ଼କୁ ଘୂରିବସି କହିଲେ, "ସେ ବୁଢ଼ୀ କଣ୍ଟେଇଟି ଆମରି ଆଶ୍ରମରେ ଅଛି । ଆପଣମାନେ ତ କିଛି କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ତାହାର ସେବା କରୁଛୁଁ । ବୁଢ଼ୀ ଜ୍ୱରି ବେମାର ପଡ଼ିଛି । ଅଉ ବେଶୀ ଦିନ ନୁହେଁ । ସେ ବାଉରିଆ ଲୁଅଡ଼େ ଗଲା ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ମୁହଁ ଉପରେ ଛାଇ ପଡ଼ିଗଲା ପରି ହୋଇଗଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ଏପାଖ ସେପାଖ ହୋଇ ଯାଇ କହିଲେ, "ହଁ ସେତେବେଳେ ତ' କିଛି ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେହି ବାଉରି ନାହାକକୁ ନେଇ ତ ଏ ମୋକଦ୍ଦମା ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "କି ମୋକଦ୍ଦମା ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ଆଖି ବୁଜିଦେଇ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, "ସେଇ ବାଉରିଆ ଯେ ପାଣିଚିରି ବୁଦ୍ଧିରେ ବୁଢ଼ୀକୁ ଫାଙ୍କିଲା, ଆପଣ ତ ସେ ସବୁ ଜାଣନ୍ତି । ସେହି ପାଣିଗିରି ଅଉ ଆମ ଗାଁ ବାସୁ ପଧାନ ଭଣ୍ଡିକରି ସେ ଗରିବ ବିଚାରର ଜମିତକ ମାରି ନେବା ପାଇଁ ବସିଛନ୍ତି । ସେ

ଆସି କହୁଛି ମୋତେ ଧରାଧର କରିବାରୁ ମୁଁ ତାକୁ ରକ୍ଷାକରିବା ପାଇଁ ଏଥିରେ ପଶିଛି ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ତଳକୁ ମୁହଁ କରିଦେଇ ପୁଣି ଉତ୍ସୁକ ଭାବରେ ପଚାରିଲେ, "ସେ ବାଉରିଆ ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠି ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ କହିଲେ, "ସେ ଅଛି ଗାଁରେ"; ପୁଣି ତଳକୁ ଆଖିକରି କଅଣ ଭାବିଲେ । ତା'ପରେ ପଚାରିଲେ—ଆଚ୍ଛା, କେବେ ହେଲେ ତାର ବୁଢ଼ୀକଥା ମନେ ପଡ଼େ ନା ? କେବେ ତା କଥା କିଛି କହେ ? ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାମିନୀବାବୁଙ୍କ କାଗଜ ପଢ଼ା ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଥିଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାର କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲେ, "ନା, ସେ ବୁଢ଼ୀ ମଲାଣି କି ଗଲାଣି ସେ କଥା ଜାଣେ ନାହିଁ । ଜମିତକ ନେଲା ରହିଲା । ବୁଢ଼ୀ କିଏ ନା ସେ କିଏ ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କର ଆଖିରେ ବୁଢ଼ୀର ସେ ଦିନକାର କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ନାଚିଗଲା । ବାଉରିଆ ପ୍ରତି ବୁଢ଼ୀର ପ୍ରଥମ କି ସ୍ନେହ । ତା ପରେ ପୁଣି ସେହି ବାଉରିଆକୁ ଜବଦ କରିବା ପାଇଁ ବୁଢ଼ୀ କି ହଇରାଣ ନ ହୋଇଛି । ତା'ପରେ ବୁଢ଼ୀ କଥା ବୁଝିବା ପାଇଁ ଦୁନିଆରେ କେହି ମିଳିଲେ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀର କଚେରିର ସେ ଦିନ କଥା, ସେ ଦିନ ଦୃଶ୍ୟ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ହୋଇ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ବୁଢ଼ୀ ଗଛ ମୂଳରେ କଚେରି ହତାରେ କାନ୍ଦୁଥାଏ । ଏହି ଯାମିନୀବାବୁ ଓକିଲ ବୁଢ଼ୀକୁ ଦେଖି ହସିଦେଇ ଗୁଞ୍ଜିଗଲେ । ଏହି ପଦ୍ମଚରଣ ମୋହରିର ବୁଢ଼ୀର ଟଙ୍କା ଖାଇଯାଇଛି । ଏ ସବୁ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ପରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ଜମିଦାରଙ୍କଠାରେ କାବୁଲିମିନତି ତା ପରେ ସେରଗଡ଼ ଯିବା, ସେଠାରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭା—ଏସବୁ ମଧ୍ୟ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଏସବୁ ବାଦ୍ ବୁଢ଼ୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ବେମାରି, ତା'ର ଅସହ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ, ଏ କଥା ବି ମନେ ପଡ଼ିଲା । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବଡ଼ ଅସ୍ଥିରତା ବୋଧକଲେ । କେତେ କେତେ ଯାମିନୀ ବାବୁ ଓକିଲ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୃଣା ବୋଧ କରୁ ଥାଆନ୍ତି । ପୁଣି ବାଉରିଆ ଉପରେ ରାଗିଯାଉ ଥାଆନ୍ତି । ପୁଣି ସରକାରର ଆଇନ ଉପରେ ରାଗି ଉଠୁଥାଆନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଅନେକ କ୍ଷଣ ଚୁପ୍ ରହିବା ଉତ୍ତାରୁ, ଯାମିନୀ ବାବୁ

କାଗଜପତ୍ର ରଖିଦେଇ ଚଷମା କାଢ଼ି, ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟକରି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପଚାରିଲେ, "ବେଶ୍ ମାମଲତକାରି ତ କରୁଛ ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ, "ଯା ହେଉ, ଏହାକୁ ଆପଣ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇବେ ।" ତା'ପରେ ଯାମିନୀ ବାବୁ ଆଖି ମଳି ମଳି ପଚାରିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ଏହି ଯେ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ନୋଟିସ ଜାରିରେ ସାକ୍ଷୀ ପଡ଼ି ଦସ୍ତଖତ କରିଛି, ଏ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଲୋକ ତ ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତର ତର ହୋଇ କହିଲେ, "ହଁ, ସେ ଜଣେ ସମ୍ପତ୍ତିବାନ୍ ଲୋକ ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା, ଜଣେ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ବୁଢ଼ୀକୁ ଧପେଇ ଠକା ଖାଇ ଯାଇଥିଲା । ତା'ପରେ ଯାମିନୀବାବୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ସହିତ ସେହି ମୋକଦ୍ଦମା ସମ୍ପର୍କରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚଳାଇଲେ । ଧୀରେ ଧୀରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ପେଞ୍ଚପାଞ୍ଚ ସବୁ ବୁଝିଲେ । ଗାଁର ପରିସ୍ଥିତି ଓ ଅବସ୍ଥାଉଆ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଅତି ଅଳ୍ପ, ତେଣୁ ସେ ଏ ଘଟନାକୁ ସାଧାରଣ କଥା ମନେ ନ କରି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଯାମିନୀ ବାବୁ ମୋକଦ୍ଦମା କଥା ଚଳାଇଥାନ୍ତି । ଯେତେ ସେ ମୋକଦ୍ଦମା କଥା ଶୁଣୁଥାଆନ୍ତି, କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ବାବୁ ସେତେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ପାଣିଗିରି ଓ ପ୍ରଧାନ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଉଥାଆନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀ ବା ବାଉରିଆ କେହି କିଛି ବୁଝନ୍ତି । ଏହି ମାମଲତକାରଯାକ ଜଣକର ତ ସର୍ବନାଶ କରି ସାରିଲେଣି । ଆଉ ଜଣକୁ ସତ୍ୟାନାଶ କରିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି । ଯାମିନୀ ବାବୁ ଟିକିଏ ତଳକୁ ଅନାଇ ଅଳ୍ପ ହସି ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ଯଦି ତୁମର ମୋକଦ୍ଦମା ଡିଗ୍ରୀ ହୁଏ, ତେବେ କଂଗ୍ରେସକୁ କଅଣ ଦେବ କହ ।" ଏତିକି କହି କୃଷ୍ଣ-ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଇ ହସିଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଦଳି ଗଲା । ଏକେ ତ କଂଗ୍ରେସ ସବୁବେଳେ ଅର୍ଥାଭାବରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ । ଆଶ୍ରମଟିଏ ଚଳାଇବା ପାଇଁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କୁ କି ଦୁଃଖ ସହିବାକୁ ହୁଏ, ସେ ଜାଣନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ଉପାସ ରହି ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଦଗରୁ ଅର୍ଥାଗମର ସୂଚନା କିଷ୍ଟସ୍ତୁ ସୁଖ ଲଗଥିବ । ମାତ୍ର ଭିତରେ ଭିତରେ କେଜାଣି କିଏ ଯେପରି ଆପତ୍ତି

କରୁଥାଏ, "ନାଁ, ଏ ଉପାୟରେ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଏ ପନ୍ଥାକୁ ଅନୁମୋଦନ କର ନାହିଁ ।" ମାତ୍ର କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କ ମୁହଁର ଭାବ ବଦଳି ଯାଉଥିବାର ବେଶ୍ ଜଣା ଯାଉଥିଲା । ସେ ଟିକିଏ ହସି ଦେଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମୁଣ୍ଡ ଝୁଣ୍ଡାଇ ହୋଇ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଆପଣ ଯାହା କହିବେ—ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତି ମୋର କଅଣ ସହାନୁଭୂତି ନାହିଁ ନା ? କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦବାବୁ ଜାଣନ୍ତି ।" ତା'ପରେ ଯାମିନୀ ବାବୁ ଚୌକୀ ଆଉଜା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଟେବଲ ଉପରେ କହୁଣୀ ଭର ଦେଇ ବସି କହିଲେ, "ଯାହା ହେଉ କୃଷ୍ଣ ବାବୁ, ଆଜି ମୁଁ କିଛି ତୁମ ପାଇଁ କରି ଦେଉଛି ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କୁ କ୍ରମଶଃ ସବୁ କଥା ଖରାପ ଲାଗୁଥାଏ । ସେ ବିଦାୟ ନେଇ ଯିବାପାଇଁ ବାହାରିଲେ । "ଅଚ୍ଛା, ସେ କଥା ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି, ମୁଁ ଯାଉଛି—ମୋର କାମ ଅଛି ।" ଏତିକି କହି ଯାମିନୀ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମାସିକ ଚାନ୍ଦା ଦେବାପାଇଁ ସୂଚନା ଦେଲେ । ମାତ୍ର ଥରେ ଦୁଇ ଥର କ ଫେରିଲେ ଯାମିନୀ ବାବୁ ଚାନ୍ଦା ନ ଦେବା କଥା କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ଜଣା । ତେଣୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଯାମିନୀ ବାବୁଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାହାରିଲେ ।

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ମନରେ ଏକ ତୁମୁଳ ଝଡ଼ ଉଠିଲା । ଅର୍ଥ ସିନା ତାଙ୍କୁ ନେଇ ସେହି ହୃଦୟଶୂନ୍ୟ ଔକିଲ ମହଲରେ ପହଞ୍ଚାଇଛି । ଯେଉଁଠି କେବଳ ଜାତୀୟତାର ଆସ୍ଫାଳନ ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼େ, ଅଥଚ କାମରେ ଗରିବ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ହେଲେ ସହାନୁଭୂତି ବା ଜାତିର କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ହେଲେ ମମତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଭାବିଲେ, "ଯାମିନୀ ବାବୁ କଅଣ ମନେ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦଠାରୁ ଚାନ୍ଦା କରାଇ ଦେଲେ ତାଙ୍କର କାମ ସରିଗଲା ଓ ସେଇଥିରେ ତାଙ୍କର ବିବେକ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ନିଜେ ଟଙ୍କା ପାଇଲେ ସେଥିରେ ବିବେକଟା ବୋଧହୁଏ ଟିକିଏ ଖଟୁଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ କଂଗ୍ରେସକୁ କିଛି ଟଙ୍କା

କରାଇ ଦେଇ ତାକୁ ଶାନ୍ତ କରିଦେଲେ । ଏତ ବେଶ୍ ପ୍ରହସନ; ମାତ୍ର ଏ ପ୍ରହସନରେ ସେ ନିଜେ ତ ଭାଗୀ ହେଉଛନ୍ତି ।" ପୁଣି ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତି "ନ ହୋଇ କି ଉପାୟ ବା କାହିଁ ? କୌଣସି କାମ ପାଇଁ ମସ୍ତିଷ୍କ ବଳ ଓ କାଯ୍ୟିକ ବଳ ଯେପରି ଆବଶ୍ୟକ, ଅର୍ଥବଳ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆବଶ୍ୟକ । ଅର୍ଥ ପାଇଁ ତ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇବାକୁ ହେବ । ଏ ବୋଧହୁଏ ସଂସାରର ଅଲଘଂନୀୟ ନିୟମ ।" ଏହିପରି ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ଆଶ୍ରମରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଶୁଣିଲେ ଯେ ପୁରୀରୁ ଜଣେ କିଏ କର୍ମୀ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ପୋଖରୀକୁ ଗାଧୋଇବାପାଇଁ ଯାଇଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ସିଧା ଯାଇ ବୁଢ଼ୀ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବୁଢ଼ୀକୁ ଗତ ୨ ।୩ ଦିନ ହେଲା ଜର । ଗୋଡ଼ ହାତ ସବୁ ଫୁଲି ଯାଇଛି । ବୁଢ଼ୀ ଡାକ୍ତରୀ ଔଷଧ ଖାଏ ନାହିଁ । ମରିଯିବ ପଛକେ ଡାକ୍ତରୀ ଔଷଧ ଖାଇ ଧର୍ମ ନଷ୍ଟ ନ କରିବାକୁ ବୁଢ଼ୀର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞା । ଏ ଦୃଢ଼ତା କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରି ଦେଲାଣି । ମାତ୍ର ସେ ବିରକ୍ତ ନିଷ୍ଫଳ । ବୁଢ଼ୀ ସବୁବେଳେ "ରାଧା କୃଷ୍ଣ, ରାଧାକୃଷ୍ଣ" କହୁଛି ବେଳେ ବେଳେ ଅଧା ବେହୋସ ଅବସ୍ଥାରେ "ବାଉରିଆ..." ବୋଲି କଅଣ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହୁଛି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ପାଖରେ ବସିଛନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀ କ୍ରମକୁ କ୍ରମ ବେହୋସ ହୋଇ ଯାଉଛି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଢ଼ୀ ମୁହଁକୁ ଅନାଇ କେତେ କଥା ଭାବି ଯାଉଛନ୍ତି । ଜୀବନ ମରଣର ସମସ୍ୟା । ଯେଉଁ ମହାସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଭୂମିଖଣ୍ଡ ପରି ଏ ଯେ ଜୀବନ, ସେଥି ଭିତରେ ଯେ କେତେ ପରସ୍ପର ଭିତରେ ଈର୍ଷା ଦ୍ୱେଷ, ଏ ସବୁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କ ଭିତରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଯାଉଥାଏ । ସେ ଉଚ୍ଚ ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତାରୁ ଖସି ଆସି ପୁଣି ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତି, ଏହି ସିନା ଗରିବର ଭାଗ୍ୟ । ବଗୁରର ଦୁଃଖ ଶୁଣିବାକୁ କାହି ହେଲେ କାନ ଦେଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ପାଗଳୀ ବୋଲି କେହି ଉପେକ୍ଷା କଲେ । ବଂଶ-ପରମ୍ପରାଗତ ବଳ ଧାରଣା ଥିଲା ଯେ, ରାଜଦ୍ୱାରରେ ନ୍ୟାୟ ବଗୁର ପାଇବ, ତାର ଫଳରେ ବୁଢ଼ୀ ବଗୁରା ମାଡ଼ ଖାଇଲା, ମୁଣ୍ଡ ଫଟାଇଲା । ଯେ ଗରିବ ବୁଢ଼ୀକୁ ଏ ହରବରରେ ପକାଇଲା ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉନ୍ନତ

ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁଙ୍କ ମୁହଁରେ ଠେଣା ଓଠଗରେ ପଡ଼ୁଛି ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ସେ ଗପ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ବେଙ୍ଗକୁ ଖାଇବା ପାଇଁ ସାପ ଦୌଡ଼ୁଛି । ସାପକୁ ଖାଇବା ପାଇଁ ମୟୂର ଦୌଡ଼ୁଛି । ମୟୂରକୁ ମାରିବା ପାଇଁ ବାଣୁଆ ଦୌଡ଼ୁଛି । ଏହି ସମୟରେ ବୁଢ଼ୀ ଟିକିଏ କଡ଼ ଲେଉଟାଇଲା ପରି ହୋଇ "ବାଉରିଆ...ଦଗାଦିଆ" ବୋଲି ପ୍ରଳାପ କଲା । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଢ଼ୀର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇଲେ । ବୁଢ଼ୀର ହୋସ ଆସିଯିବାର ଦେଖି କହିଲେ "ମାଆ, ଔଷଧ ଖାଅ ଭଲ ହୋଇଯିବ ।" ବୁଢ଼ୀ କିଛି ନ କହି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ତରଟିକି ଅନାଇଲା । କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ପୁଣି କହିଲେ "ଔଷଧ ଖାଇଲେ ଭଲ ହୋଇଯିବ—ଖାଇବ ?" ବୁଢ଼ୀ ଆଖିବୁଜି ଦେଲା । ପୁଣି ତରଟିକି ଅନାଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲା "ବାଉରିଆ କଥା କଅଣ ହେଲା ?" ଏ କଥା ଶୁଣି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଔଷଧ ଖାଇବ କି ନା ପଚାରୁଛି । ଖାଲି ବାଉରିଆ ବାଉରିଆ କାହିଁକି ହେଉଛ । ବାଉରିଆ ମାଂସକୁ ଛନଠା ଶିଆଳ ଠାଣି ଠୁଣିକି ଖାଉଛନ୍ତି ।" ବୁଢ଼ୀର ଶୁଷ୍କ ମୁଖରେ ଟିକିଏ ଆନନ୍ଦର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଗଲା । ବୁଢ଼ୀ ଆଖି ବୁଜି ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲା, "ବାଉରିଆ ମଲାଣି ନା ?" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଜୋରରେ କହିଲେ, "ହଁ, ସେ ମରିବା ଠାରୁ ବଟେ । ଛାଡ଼ ସେ କଥା । ଔଷଧ ଖାଅ ।" ବୁଢ଼ୀ ଆଉ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଟିକିଏ ବସି ବୁଢ଼ୀ ମୁହଁକୁ ଟିକିଏ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ସେଠୁ ଉଠି ଆସିଲେ । ଆସି ସେ ପୁରୀରୁ ଆସିଥିବା କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କ ଖବର ନେଲେ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପାଠକଙ୍କ ପରିଚିତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର । ସତ୍ୟବାଦୀର ଶିକ୍ଷା ଶେଷ କରି ଆସିଛନ୍ତି—ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରିୟ ସେରଗଡ଼ରେ କିଛି ନା କିଛି କାମ କରିବା ଲାଗି । ସୁକୁମାରୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଅଛନ୍ତି ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେରଗଡ଼ ଗାଁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଢ଼ୀ କଥାଠୁଁ ଆରମ୍ଭ କରି ସେରଗଡ଼ ଭ୍ରମଣର ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ସେରଗଡ଼ଟା ଅତି ଖରାପ ଗାଁ । ସେଠି କଂଗ୍ରେସ କାମ କରିହେବାର ଆଶା ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଯେତେବେଳେ କହିଲେ ଯେ, ବୁଢ଼ୀପାଇଁ ଜମିଦାର ତଥା ପାଣିଗିରିଙ୍କ ଗୋଡ଼ ହାତ ଧରିଛନ୍ତି । ତଥାପି କିଛି ହୋଇ ନାହିଁ—ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ହସି ନମ୍ରଭାବରେ ପଚାରିଲେ, "ଆପଣ ସେ ବାଉରିଆକୁ ନିଜେ କିଛି କହିଥିଲେ ?" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଟିକିଏ ଥମକି ଯାଇ କହିଲେ "ନାଁ—କିନ୍ତୁ କହିଥିଲେ ହୋଇଥାନ୍ତା କଅଣ ? ସେଠି ତ ଠାକୁରଙ୍କ କାରବାର । ସେଠି ଆମ କଥା ଶୁଣୁଛି କିଏ ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲେ, "ନାଁ—ଗରିବଙ୍କ ଉପରେ ଯାହା ହେଉ, ଭିତରେ ହୃଦୟ ଟିକିଏ ଅଛି ଯେ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ହୁକୁମତ ଚଳାଇବାକୁ ପେଷା କରିଛି, ତାର ହୃଦୟକୁ ତରଳାଇବା ସହଜ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଯାହା ଉପରେ ହୁକୁମତ ଚାଲିଛି, ତା ମନକୁ ଅକ୍ତିଆର କରିବା ସହଜ ।"

ଏହାପରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ପ୍ରକାର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଅର୍ଥାଭାବ ବିଷୟ ବାରମ୍ବାର କହିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସବୁ ଶୁଣି ଯାଉଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ କହିଲେ, "ଅବଶ୍ୟ ମୋର ସାଧାରଣ

କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ; ମାତ୍ର ମୋତେ ଜଣା ଯାଉଛି, ଆମେ ଯଦି ଏ ଉପରବାଲାଙ୍କ ଆଶ୍ରା ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଯେ ତଳେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ସହାନୁଭୂତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚାଲୁ, ତେବେ ଅବସ୍ଥା ଭଲ ହେବ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଏଥିରେ ଏକମତ ହେଲେ। ସେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚିନ୍ତାର ଧାରାରୁ ବୁଝିଲେ ଯେ, ସେ ଜଣେ ଭଲ କର୍ମୀ ପାଇଛନ୍ତି। ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ନିଜେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ଅଧୀନରେ କର୍ମୀରୂପେ ସମର୍ପଣ କରି କହିଲେ, "ଆପଣ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ। ଖବର କାଗଜକୁ ଲେଖନ୍ତୁ, ସଭା ସମିତି କରନ୍ତୁ। କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେହି ଗାଁରେ ପଡ଼ି ରହିବି। ସେଇଠି ମୋର ଅସ୍ଥି ବଢ଼ିଛି। ସେହି ସେରଗଡ଼ ଗାଁର ଦାନା ମୁଁ ଖାଇଛି। ସେଇଠି ପଡ଼ି ରହି କିଛି ହେଲେ ସେବା ସେ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କୁ ପହଞ୍ଚାଇବି। କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଗାଁରେ କାମ କରିବା କଥା ଶୁଣିଛନ୍ତି। ସେଥିପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି। ମାତ୍ର ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ତେତେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ। ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଗାଁରେ କିଛି ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ଭାବିଲେ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟର ଅଭିଜ୍ଞତା ନ ଥିବାରୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଉଛନ୍ତି, ତାହା କାର୍ଯ୍ୟ ଗତିରେ ଶିଥିଳ ହୋଇ ପଡ଼ିବ। କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କର ମନରେ ହେଲା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶୀଘ୍ର ନିଜର ଭୁଲ ବୁଝି ପାରିବେ। ସେ ବୁଢ଼ୀର ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର ବାଉରିଆ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ମୋକଦ୍ଦମା ହୋଇଛି ସେ କଥା କହିଲେ। ବାଉରିଆକୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଲେ। ଏହି ମୋକଦ୍ଦମା ସମ୍ପର୍କରେ ସେରଗଡ଼ ଗାଁର ଅନେକ ଲୋକ ବାଲେଶ୍ୱର ଆସିଥିବେ, ଏହା ଭାବି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଖୁସି ହେଲେ। ଆଉ ମଧ୍ୟ ବାଉରିଆ କଥା ବୁଝିବା ପାଇଁ ସାହସ ବାନ୍ଧିଲେ। ବୁଢ଼ୀର ମୁମୂର୍ଷୁ ଅବସ୍ଥା ଓ ବାଉରିଆର ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଶୁଣି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମନେ ମନେ ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତି, 'ବାଉରିଆ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରି ତାକୁ ବୁଢ଼ୀ ସହିତ ମିଳାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି କି। ତାହା ହେଲେ ମୋ ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଖୁବ୍ ମହତ୍ତ୍ୱ ହୁଅନ୍ତା।' ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଏପରି ଯେ ସେ ଏ

କାମଟାକୁ ଅସମ୍ଭବ ମନେ କରୁ ନ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାଉରିଆ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହେଉଛି କିପରି ?

ସେହି ଚିନ୍ତା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଘୂରିଲା । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ନିରୁତ୍ସାହ ବାଣୀ ଟିକିଏ ହେଲେ ସେ ଚିନ୍ତାକୁ ଶିଥିଳ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନକୁ ହଠାତ୍ ଆସିଲା, "ନୂଆ ବଜାର ଯାଇ ଥରେ ଦେଖିବେ—ବାଉରିଆ ସେଠାରେ ଅଛିକି ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କଠାରୁ ବାଉରିଆକୁ ଧେନି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ ପାଣିଗିରିଙ୍କ ମୋକଦ୍ଦମା କଥା ଶୁଣି ମୋକଦ୍ଦମାଖୋରଙ୍କ ଅଡ୍ଡା ବାଲେଶ୍ୱରର ନୂଆ ବଜାର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଖାଇସାରି କାହାରିକୁ କିଛି ନ କହି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ଯିବାପରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ତାଙ୍କର ଜଣେ ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ କହିଲେ: "ନୂଆ କର୍ମୀଙ୍କର ବେଶ୍ ଉତ୍ସାହ ଅଛି, ଆମର ବି ଥିଲା,କିନ୍ତୁ ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ଉତ୍ସାହ କେତେଦୂର ତୁଆଡ଼େ ଯିବ, ଦେଖାଯାଉ ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏକ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ନୂଆ ବଜାରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । 'ସେରଗଡ଼ ବାଲା କେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି' ପଚାରି ପଚାରି ଶେଷରେ ଜଣକଠାରୁ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ତା ଘରେ କେତେ ଜଣ ଅଛନ୍ତି । ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ ଶୂନଶାନ, କେହି ନାହାନ୍ତି । ଟିକିଏ ଗୁମ୍ ମାରି ଛିଡ଼ା ହେବା ପରେ ଭିତରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜଣେ ବାହାରି ଆସି କହି ପକାଇଲା, 'କି ମହାପାତ୍ର ପୁଅ, ତୁମେ ତୁଆଡ଼େ ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବହୁଦିନ ପରେ ଜଣେ ପୂର୍ବପରିଚିତ ସେରଗଡ଼ ଗ୍ରାମବାସୀକୁ ଦେଖି ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ବେଶୀ କଥା ନ କହି ସେ ସିଧା ପଚାରିଲେ, ଏଠି କିଏ ଅଛନ୍ତି ? ବ୍ରାହ୍ମଣଟି କହିଲା, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଅଛନ୍ତି । ସେ କଚେରୀକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୁଝିଲେ ଯେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୂଜାରୀ ହୋଇ ବାବୁଙ୍କ ସହିତ ଆସିଛନ୍ତି । ପୂଜାରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପାନ ଯାଚିବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କେତେ ରକମ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା । ଉପର ମନରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସଂକ୍ଷେପରେ ଜବାବ ଦେଇ ସାରି ଚୁପ୍ କି ପଚାରି ଦେଲେ, "ବାଉରିଆ ଏଇଠି ଅଛି କି ?" ପୂଜାରୀ କହିଲା,"ହଁ ସେ ଏଇଠି ଅଛି । ଏଇ ଭିତରେ

ବର୍ଣ୍ଣାଇଛ, ବାବୁ ତ କଚେରୀକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଭାରି ଗୋଟେ ବଡ଼ ମୋକଦ୍ଦମା ଲାଗିଛି । କାଲି ତାରିଖ । ଏତିକି କହୁଁ କହୁଁ, ପୁଷ୍ପାସୀ ସେ ମୋକଦ୍ଦମାର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ବୁଝାଇବାରେ ଲାଗିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତ ପୁଷ୍ପାସୀ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଫଳରେ ବଛଣାରେ ବସିଥିଲେ । ପୁଷ୍ପାସୀକୁ ତା ଘର ଖବର ତାର ସେ ଅବିବାହିତା ଭଉଣୀଟିର ବାହାଘର ଖବର ଆଉ କେତେକ ଗାଁର ଖବର ପଚାରି ସାରି ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, ଟିକିଏ ବାଉରିଅକୁ ଡାକି ଦେବୁ ? ପୁଷ୍ପାସୀ ଟମକି ପଡ଼ି କହିଲା, ବାବୁ ମୋତେ ତାକିଦ କରି କହିଛନ୍ତି, କେହି ଯେପରି ତା ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା ନ କରନ୍ତି । ସେ କୁଆଡ଼କୁ ବାହାରିବ ନାହିଁ । ତାରି ସାକ୍ଷୀ ଉପରେ ତ ସବୁ କଥା । ତାକୁ ବାବୁ ଅଳ୍ପକ ଦମାସ ହେଲା ଘରେ ବସେଇ କି ଖାଇବାକୁ ଦେଉଛନ୍ତି । ଏ କଥା ଛାଡ଼ିଦେଇ ପୁଷ୍ପାସୀ ପଚାରିଲା, "ଅଚ୍ଛା, ମହାପାତ୍ର ପୁଅ, ସତ୍ୟବାଦୀରେ ସବୁ କଅଣ ଦେଖିଲ ? କଅଣ ଶିଖିଲ ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ କହିଲେ ଦେଖିଲି ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ, ଆଉ ସେଠି କଅଣ ଅଛି ! କିନ୍ତୁ ଶିଖିଲି ଢେର । ଟିକିଏ ହସି ଦେଇ ଜୋରରେ କହିଲେ, ଶିଖିଲି—ଗରିବ ଲୋକଯାକ ଏକାଠି ନ ହେଲେ ଏ ଦୁନିଆରେ ମଙ୍ଗଳ ନାହିଁ । କେତେଦିନ ଏ କେତେଟା ଲୋକଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଶହ ଶହ ନିରୀହ ଲୋକ ପେଷି ହୋଇ ଯାଉଥିବେ । ଏତିକି କହି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପୁଷ୍ପାସୀ ମୁହଁକୁ ନିରେଖି କି ଅନାଇଲେ । ପୁଷ୍ପାସୀ ଖୁବ୍ ମନଦେଇ ଶୁଣୁଥାଏ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ନୀରବ ହୋଇ ଯାଇ କହିଲେ, "ଏହି ଯେ ମୋକଦ୍ଦମା ଲାଗିଛି, ଏଥିରେ ପାଣିଗିରି, ପଧାନ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ଏ ତିନିହେଁ ତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଦଳି ମଳି ଶୁଇଯିବେ ବୋଲି ବସିଛନ୍ତି । ଏଇ ଯେ ବାଉରିଅ ବିଚାରି ବୁଢ଼ୀକୁ ନଇରେ ଭସାଇ ଦେଇ ଜମି ନେଲା, ଶେଷରେ ତ ସେହି ତିନିଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି ନେବ ।" ପୁଷ୍ପାସୀ ମୁହଁ ତଳକୁ କରିଦେଇ କହିଲା, "ହଁ, ସେ ବୁଢ଼ୀ ପରି ଏଇଠି କେତେଠି ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଅଛି । ସେ ବୁଢ଼ୀ ବିଚାରୀ କି ହଇରାଣ ଯେ ହୋଇଛି ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପୁଷ୍ପାସୀ ମୁହଁକୁ ଖୁବ୍ ନିରେଖିକି

ଅନାଇ କହିଲେ, "ସେ ବୁଢ଼ୀ ଯେପରି ହିଂସଣ ହୋଇଛି—ଅନ୍ୟମାନେ ତୁମେ ନିଜେ ସେପରି ଯେ ନ ହେବ, ତାର, ଠିକଣା ଅଛି ? ବୁଢ଼ୀ ରୋଗରେ ପଡ଼ିଛି । ମରିବ କି ବଞ୍ଚିବ ତାର ଠିକଣା ନାହିଁ । 'ମରିଯିବ ସେ, ମାତ୍ର ସେହି ଏକା ବୁଢ଼ୀ ତ ନୁହେଁ । ତୁ ମୁଁ ସମସ୍ତେ ଯନ୍ତାରେ ପେଷା ହେଲାପରି ହେଉଛୁଁ । ଏଥିରୁ ନିସ୍ତାର କାହିଁ ? ଆଚ୍ଛା ତୋର କଥା କହ । କେତେ ତୋର ଜମି ବନ୍ଧା ପଡ଼ିଥିବ । କେତେ ତୋର ଖଜଣା ବାକି ଥିବ । ଡରି ଡରି ତୋର ପ୍ରାଣ ଯାଉଥିବ । ମଣିଷ ଜନ୍ମ ପାଇଥିଲୁ ଦିନେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଦୁନିଆକୁ ଅନାଇ ପାରିଲୁ, ନା ଠାଣି କରି ନିଜ ମନକଥା କହି ପାରିଲୁ ? ତେବେ ମଣିଷ ଜନ୍ମ କାହିଁକି ? ଏ ସବୁର ପ୍ରତିକାର ଆମ୍ଭର ନିଜ ହାତରେ ।" ପୁଷ୍ଟାସି ଏକ ମନରେ ସବୁ ଶୁଣୁଥାଏ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନିଠେଇକି ଅନାଇବା ଓ ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ପୁଜାସି ବଡ଼ରାଲୁ ମନ୍ତ୍ର ଜଡ଼ିଲ ପରି ହୋଇଗଲା । ସେ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା କି ନାହିଁ କେଜାଣେ, ମାତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥା ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ସେ କହି ପକାଇଲା, "ଆଜ୍ଞା ହେଉ, ବାଉରିଆକୁ କାହିଁକି ଖୋଜୁଥିଲ ପରା, ଡାକିଦିଏଁ ।" ପୁଷ୍ଟାସି ବୁଝିଲା ଯେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏ ମୋକଦ୍ଦମା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ । ପୁଷ୍ଟାସି ଯାଇ ବାଉରିଆକୁ ଡାକି ଦେଲା । ବାଉରିଆ ଆସି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ଦଣ୍ଡବତ କଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାର ମୁଣ୍ଡଠାରୁ ଗୋଡ଼ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନାଇ ଗଲେ । ତା ପରେ ପଚାରିଲେ "କି ଭଲ ଅଛୁ ?" ବାଉରିଆ ଟିକିଏ ଦୂରେଇ କି ବସିପଡ଼ି କହିଲା, "ଏହି ମାଇଁ ମୋକଦ୍ଦମା ଚାଲିଛି ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗମ୍ଭୀର ହୋଇଯାଇ କହିଲେ, "ଶୁଣିଛି ସେକଥା । ଆଉ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଯେ ଜିତୁ, ସେଥିରେ ତୋ'ର କଅଣ ଅଛି ?" ପୁଷ୍ଟାସି ଏ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଟିକିଏ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ନିଜର ଆଖି ଦୁଇଟିକୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ବାଉରିଆ ଠାରୁ ଏ ଆଡ଼କୁ ସେ ଆଡ଼କୁ ଚଳାଇଥାଏ । ବାଉରିଆ କିଛି ନ କହି ଚୁପ୍ ରହିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତଳକୁ ଅନାଇ ଦେଇ କହିଲେ: "ତୋ ମା ବୁଢ଼ୀ ଏଠି ମରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ତାକୁ ଦେଖା କରିବାକୁ

ଯାଇଥିଲୁ ?" ବାଉରିଆ ହାତ କୁଣ୍ଡାଇ କୁଣ୍ଡାଇ କହିଲା, "ନା—ସେ'ତ କେଉଁ ଦିନରୁ ଆସିଲଣି । ସେ ମୋ ନାଁରେ ମକଦ୍ଦମା କଲା । ସେଇଠୁ ତ ମୁଁ ବାହାରି ଗଲି । ଆଉ ତା' କଥା ଜାଣେ ନାହିଁ ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗରମ ହୋଇଉଠି କହିଲେ "ସେ ମୋକଦ୍ଦମା କଲା ? ଲାଜ ମାଡୁନାହିଁ, କହୁଛୁ । ସେ ପରା ବୁଢ଼ୀ ବୟସରେ ତାର ଯା କିଛି ଥିଲା ସେ ସବୁ ତୋତେ ଦେଇ ପୁଅ କରିଥିଲା ? ତୋତେ ସେ ପୁଅ ପରି ସ୍ନେହ କରି ନାହିଁ ? ସେ ମୋକଦ୍ଦମା କଲାନା ତୁମ ଗାଁ ଝାଉଁଠରେ ଯାକ ମିଳି ତାକୁ ପାଗଳୀ କରାଇଲେ । ତୋର ବି ସର୍ବନାଶ କରାଇଲେ ।" ବାଉରିଆ ମୁହଁ ଶୁଖାଇ ପକାଇ କହିଲା, "ସେଇ ବୁଢ଼ୀ ମୋକଦ୍ଦମା ଯୋଗୁଁ ତ' ମୋର ଦେଣା । ସେଇଥି ପାଇଁ ତ ଏତେ ମାଲି ମୋକଦ୍ଦମା" ତା' କଥା ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହି ପକାଇଲେ, "ତୁ ବୁଝୁଛୁ ସେ ମୋକଦ୍ଦମା ଖର୍ଚ୍ଚ କଥା ? ପାଣିଗିରି ପଧାନଙ୍କ କଥା ? ହାତ ଟେଙ୍କ କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ସେ ଟଙ୍କା ଦିଅନ୍ତି ? ଟ ୫ < ଙ୍କା ଖରଚ କଲେ ଟ ୫୦ < ଙ୍କାର ତମସୁକ ନଅନ୍ତି । ଛାଡ଼ ସେ କଥା । ମୁଁ କହୁଛି ଶୁଣ ତୋର ମା ବେମାର ମରିବା ଉପରେ । ତୋ ଉପରେ ସେ ରାଗିଛି । ସେ ରାଗଟାକୁ ସେ ଯେପରି ପରଜନ୍ମକୁ ନେଇ ନ ଯାଏ । ଜୀବନ ଏଇଠୁ ସବୁ ନାହିଁ । ସମ୍ପତ୍ତି ବାଡ଼ି କିଛି ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯିବୁ ନାହିଁ । ତୁ ଯା ଥରେ ଯାଇ ଦେଖା କରିଆ ।"

ବାଉରିଆ ଦେହ ହାତ କୁଣ୍ଡାଇ ହେଉଥାଏ । ତା' ମନରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ଅତିରିକ୍ତ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଅଜ୍ଞତା ମିଶି ତାକୁ ଏକବାରେ ଜଡ଼ କରି ଦେଇଛି । ସେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥାରେ କିଛି ଜବାବ ନ ଦେଇ ତଳକୁ ଅନାଇ ବସି ରହିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପୁଣି ପଚାରିଲେ, "ଯିବୁ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁଙ୍କୁ ପଚାରି ଯିବୁ । ଥରେ ଦେଖି ଆସିବୁ, ସେ ପରା ତୋ ମା । ତୋରି ହାତରୁ ପିଣ୍ଡ ପରେ ପାଇବ ବୋଲି କେତେ ଭରସା କରିଥିଲା । ବୁଝିଲୁ ?" ବାଉରିଆ ଅଳସୁଆ

ଭାବରେ କହିଲା, "ହଉ ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେ କଥା ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ପୁଷ୍ପାଶୀ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲେ, "ଅଚ୍ଛା, ମୁଁ ଯାଉଛି—ପୁଣି ଆସିବ ।" ପୁଷ୍ପାଶୀ ଅଳ୍ପ ହସି ପଚାରିଲା "ସେରଗଡ଼ କେଉଁଦିନ ଯିବ ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, ଏଇ ତ ଆସିଛି ଯିବ ବୋଲି । ଏତିକି କହି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଚାଲି ଯାଆନ୍ତେ ବାଉରିଆ ବଡ଼ରା ଏକ ମହା ବିପଦରୁ ତ୍ରାହି ପାଇଲା ଭଳି ମନେ କରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ବୋଧ କଲା । ଅଳ୍ପ ହସି ହସି ପୁଷ୍ପାଶୀକୁ କହିଲା, "ବୁଢ଼ୀକୁ ମୁଁ ଯିବି ଦେଖିବାକୁ । ସେଇ ବୁଢ଼ୀ ଯୋଗୁଁ ତ' ମୋର ଏ ଦଶା । ବୁଢ଼ୀ ତ' ମୋତେ ସତ୍ୟାନାଶ କରିଛି । ମୁଁ ଯିବି ବୁଢ଼ୀକୁ ଦେଖିବାକୁ !" ପୁଷ୍ପାଶୀ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ବାହାର ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲା, "ଯା, କହ, ମହାପାତ୍ର ପୁଅ କହୁଛି ଯାହା ତା' ସତ । ବୁଢ଼ୀ କ'ଣ ତୁ କ'ଣ, ମୁଁ କ'ଣ ସମସ୍ତେ ସତ୍ୟାନାଶ ହେଲେଣି, ଆହୁରି ହେବା । ତୁ କହୁଚୁ ବୁଢ଼ୀ ସର୍ବନାଶ କଲା, ବୁଢ଼ୀ କଣ କଲା ? ତୁ ଯଦି ବୁଢ଼ୀଠାରୁ ପଞ୍ଚାପଟି କରି ରଖିଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ସେ ମୋକଦ୍ଦମା କାହିଁକି କରିଥାନ୍ତା ? ବୁଢ଼ୀ ବିଚାରୀ ଅଳ୍ପଜିଆ ହୋଇ ତୋତେ ପୁଅ କରିଥିଲା । ତୁ ସିନା ସମ୍ପତ୍ତି ପାଇଗଲୁ ପରେ ଆଉ ପଚାରିଲୁ ନାହିଁ ବୋଲି ବୁଢ଼ୀ ବିଚାରୀ ଯାଇ ଏତେ କାଣ୍ଡ କଲା ।" ବାଉରିଆ ତଳକୁ ମୁହଁ କରି ବସିଥାଏ । ଟିକିଏ ଚୁପ୍ ରହି ଉତ୍ତର ଦେଲା, "ସେ ବୁଢ଼ୀ କଅଣ କିଛି କରି ପାରି ଥାଆନ୍ତା କି ! ତାକୁ ତ' ସେ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ମତେଇଲା ବୋଲି ଏତେ କଥା ହେଲା ।" ପୁଷ୍ପାଶୀ ହଠାତ୍ କହି ପକାଇଲା, "ସେଇ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ତ' ତୁ ଏବେସାରୁ ଧରିଛୁ । ଯା କହ ପଛକେ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ଯାହା କହିଲା ସତ । ଆମେ ତ କିଛି ବୁଝୁ ନାହୁଁ ।" ବାଉରିଆ କିଛି ନ କହି ଭିତରକୁ ଉଠିଗଲା । ପୁଷ୍ପାଶୀ ସେଇଠି କିଛିକ୍ଷଣ ବସି ମନେ ମନେ କଅଣ ଭାବି ନିଜ କାମକୁ ଚାଲିଗଲା । ଘଡ଼ିକ ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କରେଣରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସାଙ୍ଗରେ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଓ ଆଉ ଦୁଇଜଣ ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଘରେ

ଭିତରେ ପହଁଞ୍ଚିଲା ମାତ୍ରକେ କ୍ଳାନ୍ତ ଭାବରେ ଗୃହର ଖଣ୍ଡେ ଅଲଗୁଣି ଉପରେ ରଖିଦେଇ କୁରୁତା ଖୋଲୁଁ ଖୋଲୁ ପୂଝାରୀକୁ ପଚାରିଲେ, "କି ରେ କେହି ଆସିଥିଲେ କି ?" ପୂଝାରୀ ଟିକିଏ ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ କହିଲା, "ହଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ଆସିଥିଲେ ।" କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "କେଉଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ?"

ପୂଝାରୀ—"ସେଇ ଯେ ଆମ ଗାଁ ଅବଧାନ । ସତ୍ୟବାଦୀରୁ ଆସି ଏଇଠି ଅଛନ୍ତି ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ କୁରୁତା ରଖିଦେଇ ଜୋତା କାଢୁ କାଢୁ ପଚାରିଲେ, "ସେ କାହିଁକି ଆସିଥିଲା ?" କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ପୁଣି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, "ବାଉରିଅକୁ ସେ କିଛି କହୁଥିଲା କି ? ପୂଝାରୀ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇ କୁଣ୍ଡାଇ କହିଲେ, ହଁ କହୁଥିଲେ ତ, ବୁଢ଼ୀ ମରିବା ଉପରେ, ତାକୁ ଥରେ ଯାଇ ଦେଖି ଆସିବା ପାଇଁ ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧୋଇବା ପାଇଁ ପାଣି ଲୋଟାଏ ଆଣି ରଖି ଦେଇଛି । ମାତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ଠିଆ ହୋଇ ଯାଇ କହିଲେ, "ହଁ, ସେ ବୁଢ଼ୀ ଏଇଠି କଂଗ୍ରେସ ଆଶ୍ରମରେ ଅଛି । ଆଉ କିଛି ସେ ମହାପାତ୍ର କହୁଥିଲା କି ?" ପୂଝାରୀ ସଫାକରି ନାହିଁ କରି ଦେଇ ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା । କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କହିଲେ, "ସେ ରାମ ମହାପାତ୍ର ବଡ଼ ଫିସାଦିଆ ଲୋକ । ନିଶ୍ଚେ କିଛି କୁପରାମର୍ଶ ଦେବାପାଇଁ ଆସିଥିଲା ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ହସି ଉଠି କହିଲେ, "ସେଠା କି କୁପରାମର୍ଶ ଦେବ ? ମୁଁ ଆଜି ବାଉରିଅକୁ ନେଇଯାଇ ଆଶ୍ରମରେ ବୁଢ଼ୀ ସହିତ ଦେଖା କରାଇ ନେଇ ଆସିବି । ଆଶ୍ରମର ମାଲିକ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ମୋତେ ଭଲ କରି ଜାଣନ୍ତି । ଆଜି ଯାମିନୀ ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ଦେଖା ହୋଇଥିଲା । ସେଠି କିଛି ହରକତ ହେବ ନାହିଁ ।" କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ବ୍ୟଗ୍ରଭାବରେ ପଚାରିଲେ, "ବୁଢ଼ୀକୁ ହାତ କଲେ ଏ ମୋକଦ୍ଦମାରେ କିଛି କାମରେ ଆସିବ କି ନା ଓକିଲଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କଲେ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ନା ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଗୋଡ଼ ଧୋଇବାକୁ ଚାଲିଗଲେ । କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ନିଜ ଲୁଗାପଟା ରଖିଲେ । ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଆସି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚିନ୍ତିତ ଭାବରେ କହିଲେ, "ହଁ, ସେ ଗୋଟେ କଥା । ବାଉରିଅକୁ ବୁଢ଼ୀ ପାଖରେ ଜଗାଇ ଦେଲେ ବୁଢ଼ୀ

ହାତ ହୋଇପାରିବ ।" ପୂର୍ଣ୍ଣାଶି ମନେ ମନେ ଭାବୁଥାଏ, "ବୁଢ଼ୀ ତ ମରିବା ଉପରେ, ତେଣେ ଯମ ଟାଣୁଛି; ଏଣେ ଏ କଅଣ କରେଷ୍ଟାକୁ ଟାଣିବେ ବୋଲି ବସିଛନ୍ତି !" ଏମାନଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପୂର୍ଣ୍ଣାଶିକୁ ବଡ଼ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଜଣା ପଡ଼ୁଥାଏ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାଉରିଅକୁ ଡାକି ପଚାରିଲେ, "କିରେ, ତୋତେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର କଅଣ କହୁଥିଲା ?" ବାଉରିଅ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, "ନା କିଛି ନା, ସେହି ବୁଢ଼ୀକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ କହୁଥିଲେ ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ତୁ କଅଣ କହିଲୁ ?" ବାଉରିଅ ଉତ୍ତର ଦେଲା "ମୁଁ କହିଦେଲି ସେହି ବୁଢ଼ୀ ଯୋଗୁଁ ତ ମୋର ସର୍ବନାଶ । ମୁଁ କଣ ବୁଢ଼ୀକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯିବି ? କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ବାଉରିଅ ଠିକ୍ ଅଛି ବୋଲି ଭାବି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସମର୍ଥନ ଜ୍ଞାପନ କରି ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପୁଣି କହିଲେ, "କାହିଁକି ଯିବୁ ନାହିଁ, ଯିବୁ ଦେଖି ଆସିବୁ । ବୁଢ଼ୀ ଆଉ ତୋର କଅଣ କରିବ ? ଆଉ ତ ସମ୍ପତ୍ତି ସେ ଫେରାଇ ନେଇପାରିବ ନାହିଁ ।" କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ତରତର ହୋଇ କହିଲେ "ହଁ, ବୁଢ଼ୀର ଆଉ କି ଅକ୍ତିଆର ଅଛି ? ଯା'ହେଉ ମୁଁ ସେତିକି କରିଥିଲି ବୋଲି ସମ୍ପତ୍ତି ଏହାର ହୋଇଗଲା ? ନ ହେଲେ ଏ କିଏ ନା ବୁଢ଼ୀ କିଏ ?" ପୂର୍ଣ୍ଣାଶି ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ଏ ସବୁ ଶୁଣୁଥାଏ । ସେ ବୋଧହୁଏ ଭାବୁଥାଏ, "ଏମାନଙ୍କର ପରସମ୍ପତ୍ତି ନେବା ଛଡ଼ା ଆଉ କଅଣ କିଛି ନାହିଁ ନା ?"

ତା' ପରେ ମୋକଦ୍ଦମା ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭିତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଲା । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଶି ବଜାରରୁ ଜଳଖିଆ ନେଇ ଆସିଲା । ଜଳଖିଆ ପର୍ବ କରି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାଉରିଅକୁ ନେଇ ଅଶ୍ରମଆଡ଼େ ବାହାରିଲେ । କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲିଲା । ପୂର୍ଣ୍ଣାଶିର ଭାରି ମନ ହେଉଥାଏ ଅଶ୍ରମ ଦେଖିବା ପାଇଁ । ମାତ୍ର ବସାଘର ଜଗିବା ତାର ଗୋଟିଏ କାମ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ସେ ମନ ମାରି ଦେଇ ରହିଲା ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯାଇ ଆଶ୍ରମ ସାମନା ଖଦଡ଼ ଦୋକାନଠିଁ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଇ ଯା' ସେଥର ଖଦଡ଼ କିଣିବା ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ, ଆଉ ତାଙ୍କର ଖଦଡ଼ ପୋଷାକ ନାହିଁ କି ଖଦଡ଼ ପ୍ରତି ମମତା ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ଖଦଡ଼ କଥା ସେ ଭୁଲି ଗଲେଣି । ଖଦଡ଼ ଦୋକାନରେ "କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ କାହାନ୍ତି" ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ଦୋକାନୀ ଭୈରବ "ସେ ଭିତରେ ଅଛନ୍ତି" ବୋଲି କହିଲେ । ତହୁଁ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଓ ବାଉରିଆକୁ ସେହି ଖଦଡ଼ ଦୋକାନରେ ବସାଇଦେଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଭିତରେ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି —ଜଣେ ଡାକ୍ତର ଆସି ବୁଢ଼ୀକୁ ପରୀକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଢ଼ୀ ପାଖରେ ବସି ବୁଢ଼ୀର ମୁଣ୍ଡରେ ଓଦା କନା ପକାଉଛନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀର ଉତ୍ତାପ ଖୁବ୍ ବଢ଼ି ଯାଇଛି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେଇଠି ପାଖରେ ବସିଛନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଦେଖି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ ଚାହିଁଲେ । ରାମ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ । ଡାକ୍ତର ବୁଢ଼ୀର ଛାତି ଇତ୍ୟାଦି ପରୀକ୍ଷା କରି କହିଲେ, "ନା—ଆଉ କିଛି ଗୋଳମାଳ ନାହିଁ । ତେବେ ବୟସ ଅତି ବେଶୀ ଥିବା ହେତୁ ଜ୍ୱରଟା ବଡ଼ ବିପଜ୍ଜନକ ।" ଆଉ ମଧ୍ୟ କହିଲେ "ଏହି ଯେ ଜ୍ୱରଟା କମି ଯାଉଛି ପୁଣି ବଢ଼ି ଯାଉଛି, ଏଇଟା ହେଉଛି ଖରାପ ଲକ୍ଷଣ । ମୁଁ ଯାଇ ଔଷଧ ପଠାଇ ଦେଉଛି ।" କବିରାଜଠାରୁ ଆଣିଛନ୍ତି ବୋଲି କହି ବୁଢ଼ୀକୁ ଡାକ୍ତର ଔଷଧ ଖୋଇବା ପାଇଁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମନସ୍ଥ କରିଛନ୍ତି । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଶୀଘ୍ର ବିଦା ହୋଇ ଚାଲିଗଲେ । ଡାକ୍ତରଙ୍କର କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ସହାନୁଭୂତି ଥିବା ଯୋଗୁଁ ଫିସ୍ ଇତ୍ୟାଦି ନେଲେ ନାହିଁ । ସେ ଏହିପରି ବିନା ଫିସରେ ଆଶ୍ରମର ସମସ୍ତ ରୋଗୀଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତି । ଡାକ୍ତର ଚାଲିଯିବା ପରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, "ଏହି ଦେଖନ୍ତୁ, ଆପଣମାନଙ୍କ କାଣ୍ଡି । ଆପଣଙ୍କ ଗାଁର ଲୋକ, ଆପଣ ତଡ଼ି ଦେଲେ । ଆମେ ଆଣି ସ୍ଥାନଦେଇ ରଖିଲୁଁ ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ କିଛି ନ କହି ବୁଢ଼ୀ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଥାଆନ୍ତି । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲେ, "ବାଉରିଆ ଆସିଛି ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "କାହିଁ ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ, "ଏହି ଖଦି ଦୋକାନରେ ବସାଇ ଆସିଛି ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ

ମୁହଁ ପ୍ରସନ୍ନ ଦେଖାଗଲା । ସେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଅନାଇ ଦେଲେ । ତା’ପରେ ନିଜେ ଉଠି ଝିଅଙ୍କ ଦୋକାନକୁ ଗଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ଅନେକ କ୍ଷଣ ହେଲା ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି ଦେଖି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟ ସହ କହିଲେ, “କଅଣ କରିବି, ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛି । କିଛି କାମ ଥିଲା ନା ?” ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ନା, ଆସିଥିଲି ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ । ତା’ ଛଡ଼ା ରାମ ମହାପାତ୍ର ଆମ ବସାରେ କହି ଆସିଥିଲେ ଯେ, ବୁଢ଼ୀ ବାଉରିଆକୁ ଦେଖିବ ବୋଲି ମନ କରୁଛି । ତେଣୁ ବାଉରିଆ ମଧ୍ୟ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଆସିଛି ।” ଯେଉଁଆଡ଼େ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବସିଥିଲେ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ, ବୁଢ଼ୀ ତା’ର ବିପରୀତ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ଶୋଇଥିଲା । ଜ୍ୱରର ଉତ୍ତାପ କମିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୁଢ଼ୀର ଟିକିଏ ହୋସ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ । ବୁଢ଼ୀ କାନରେ ଏ ବାଉରିଆ ଶବ୍ଦ ବାଜିଲା କି କଅଣ ହେଲା, ଟିକିଏ ଚମକି ପଡ଼ି ମୁହଁ ବୁଲାଇ କ୍ଷୀଣସ୍ୱରରେ ପଚାରିଲା, “ବାଉରିଆ ଆସିଛି ?” ବାଉରିଆ ନାଁଟା ବୁଢ଼ୀ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ ଉତ୍ତେଜନାର ବିଷୟ । ବୁଢ଼ୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରେ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି କହିବା ଉଚିତ ମନେ ନ କରି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଝାଇଦେଲେ, “ନା, ତୁମେ ଶୁଅ, ଏଣେ ଅନ୍ୟ କଥା ପଡ଼ିଛି ।”ବୁଢ଼ୀ ଆଉ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, “ଆପଣ ଏହି ସାନ୍ତ୍ୱ ଯାଆନ୍ତୁ । ପରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା ।” ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏକମତ ହୋଇ ସେ ଘରୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବୁଢ଼ୀ ପାଖରେ ବସିଛନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀ ଶାରୀର ନିଷ୍ପନ୍ଦ ଭାବରେ ପଡ଼ିଛି । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, ବୁଢ଼ୀ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ନିଶ୍ୱାସ ମାରୁଛି । ଖୁବ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦେଖିଲେ ଯେ ବେଳକୁ ବେଳ ନିଃଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଖୁବ୍ ଜୋର ହୋଇ ଆସୁଛି ଯାଉଛି । ହାତ ନାଡ଼ୀ ଉପରେ ଆଙ୍ଗୁଳି ପକାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ, ପ୍ରାଣ ବାୟୁ ସ୍ପନ୍ଦନ ବଡ଼ କ୍ଷୀଣ । ବୁଢ଼ୀ ଆଉ ବିଦାୟ ନେଲା କି ? କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ; ସେଠୁଁ ଉଠିଯାଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଡାକିଦେବା ପାଇଁ ଜଣକୁ କହିଲେ । ତା’ପରେ ନିଜେ ଆସି ଏକ-ଧ୍ୟାନରେ ବୁଢ଼ୀକୁ ଗୁହିଁ

ବସିଲେ । ମଝିରେ ମଝିରେ ବୁଢ଼ୀର ନାଡ଼ ପରୀକ୍ଷା କରିବା, ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସିବା ପ୍ରଭୃତି କରି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ନିଜର ଉଦ୍‌ବେଗକୁ ହ୍ରାସ କରାଉ ଥାଆନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସ ବହିବାରେ ଲାଗିଲା । ବୁଢ଼ୀର ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚିତ । ବୁଢ଼ୀ ମୁହଁକୁ ଅନାଇଁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ କେତେ କଥା ଭାବି ଯାଉଥାନ୍ତି । ନିଜ ମାଆ ମଲାବେଳେ ଏହିପରି ସେ ପାଖରେ ବସି ଥାଆନ୍ତି । ପୁଅର କାନ୍ଦଣା ନ ଶୁଣି ମା କୁଆଡ଼େ ଗୁଲିଗଲା । ଏକଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ମାତ୍ରେକେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କର ଆଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ବୁଢ଼ୀ ଜୀବନର ଇତିହାସ ବାୟସ୍କୋପ ଭଳି ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଅଭିନୀତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦୁଃଖର ଜୀବନ, ସ୍ୱାମୀ ଥିଲାବେଳେ ଘରଜଞ୍ଜାଳରେ ପ୍ରାଣକ୍ଷୟ କରି ସ୍ୱାମୀ, ଶାଶୁ, ଶଶୁର ସମସ୍ତଙ୍କର ହୁକୁମତି ବଜାୟ ରଖି ଶେଷରେ ପରଲୋକ ଚିନ୍ତାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ଜଣକୁ ଦେଇ ଏହି-ପରି ଭାବରେ ମଲା ଯେ, ଜଣେ ବୋଲି କାନ୍ଦିବାକୁ ନାହିଁ । ହୁଏତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅସହଯୋଗ ଫଳରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ବୁଢ଼ୀ ରାସ୍ତାରେ ପଡ଼ି ମରି ଯାଇଥାଆନ୍ତା । ଏହି ତ ସମାଜ, ଏହି ତ ଶାସନ, ଏହି ତ ଜୀବନ ! କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆସିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ଏହିପରି କେତେକଥା ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତି ।

କ୍ରମଶଃ ଅବସ୍ଥା ବେଶୀ ଖରାପ ହେବାରେ ଲାଗିଲା । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କଠୁଁ ଖବର ପାଇ, ଭୈରବ ଓ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଧୀର ହୋଇ ଖଦୀ ଦୋକାନରୁ ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଉରିଆକୁ କହିଲେ, "ଏହି-ସାରୁ ଆ ଭଲା, ଭଲା ମା ଗୋଡ଼ ଧରି କ୍ଷମା ମାଗିବୁ ।" ଏତିକି କହି ବାଉରିଆ ହାତ ଧରି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଠାଣିକି ନେଇଗଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ କାନ୍ଥୁ ଦୁହେଁଯାକ ଆସିଲେ । ଭୈରବ ମଧ୍ୟ ଗୁହ ବନ୍ଦ କରି ଆସିଲେ ।

ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ବୁଢ଼ୀ ହେଙ୍କା ଦେଉଛି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବହି ଯାଉଛି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଉରିଆକୁ ନେଇ ବୁଢ଼ୀର ଗୋଡ଼ ପାଖରେ ବସିଲେ । ଗୋଡ଼ରେ ହାତ

ମାର ମୁହଁ ଶୁଖାଇ ଦେଲେ । କିଛି ସମୟ ସମସ୍ତେ ନୀରବ ରହିଲେ । ତା ପରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ରହିକି ରହି କହିଲେ, "ଏହି ବୁଢ଼ୀ ପାଇଁ କମ୍ ହାଇରାଣ ମୁଁ ହେଉଛି । ଆଜି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ ବାଉରିଆକୁ କାନରେ ବାନ୍ଧି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଠିକ୍ଏ ହେଲେ ଏ ବୁଢ଼ୀ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ନାହିଁ ।" ତା'ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଉରିଆକୁ କହିଲେ, "ଏହି ତୋ'ର ମା ଯେ ତା'ର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ତୋତେ ଦେଇ ଏହି ମରିବାବେଳକୁ ମୁହଁରେ ଠିକ୍ଏ ନିଆଁ ଦେବାପାଇଁ ତୋତେ ପୁଅ କରିଥିଲା । ବୁଢ଼ୀ ମଲା, ତୁ ମରିବୁ, ମୁଁ ମରିବି, ସମସ୍ତେ ମରିବେ । ମାତ୍ର ଏହି ଜୀବନରେ ଯାହା କିଛି ଆମେ କରିଯାଉଁ, ତା'ର ଫଳାଫଳ ଆମକୁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ । ଆଜି ତ ଏହି ବୁଢ଼ୀର ସମ୍ପତ୍ତି ନେଇ ଏତେ ମାଲି ମୋକଦ୍ଦମା । କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖ୍ ତୋତେ ଯେ ପୁଅ କରି ତୋର ମାଆ ହୋଇଥିଲା, ସେହି ନିରାଶାରେ ଦୁଃଖ ସହି ସହି ମରିଗଲା । ଏହାର ଫଳ ତୋତେ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।" ବାଉରିଆ ବୁଢ଼ୀ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହିଥାଏ । ଅନେକ ଗୁଡ଼ାଏ ଘଟଣାର ସଂଯୋଗ ହେଲେ ଅତି ନିକୃଷ୍ଟ ଲୋକର ମଧ୍ୟ ଭିତରେ ହୃଦୟର ଠିକ୍ଏ ସ୍ପନ୍ଦନ ହୁଏ । ବାଉରିଆର ବୋଧହୁଏ ସେ ସ୍ପନ୍ଦନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଗଦ୍‌ଗଦ୍ ହୋଇ କହିବାରେ ଲାଗିଲେ, "ଏହି ବୁଢ଼ୀ, କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି କଏ, ତାକୁ ତାର ସମ୍ବଲ ଟ୧୫୮ ନା ଟ୨୬୮ଙ୍କା ଦେଲା ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତିକୁ ଦେଖାଇ ଦେଇ କହିଲେ, "ଏହି ତ ସେ ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ନୀରବରେ ତା' ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ । ତା'ପରେ କହିଲେ "ତୁମେ ଏତେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ, ଏଭଳି ପାଷାଣ, ଜୀବନ ସାରା ବୁଢ଼ୀ ବିଚାରୀ ସଞ୍ଚିକରି ଟଙ୍କା କେତୋଟା ରଖିଥିଲା । ତାକୁ ତୁମେ ମାରିନେଲ ।" କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଆଖି ବୁଜାଇ ଦେଇ କହିଲା, "ମିଛ କଥା ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଉତ୍ତେଜିତ ଭାବରେ କହିଲେ, "କଥା କହିବାକୁ ତୁମ ଜିଭ ଅଟକୁ ନାଉ ନାହିଁ ? ତୁମେ ପରା ଏହି ବୁଢ଼ୀଠାକୁ ମୋକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ କେତେ ଦୌଡ଼ାଇଛ । ଶେଷରେ ବୁଢ଼ୀ ବଗୁଚ ଥାନାରେ ମାଡ଼ ଖାଇଲା । ବୁଢ଼ୀ ମୁଣ୍ଡରେ ମୋକଦ୍ଦମା କଥା ତୁମେ ପରା

ସୁଝାଇଥିଲ ?" କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ପୁଣି ଜୋରରେ କହିଲା, "ଏସବୁ ମିଛ କଥା । ଏସବୁ ସେ ବୁଢ଼ୀର ଫିସାଦ ।" ପାଖରେ ଭୈରବ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଟିକିଏ କଡ଼ାମିଜାଜର ଲୋକ । କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଏ ମାମଲତକାରୀ କଥାରେ ସେ ପାଟି କରି କହିଲେ, "ଚୁପ୍ ରହ, ଠାଉଠର । ପର ପଇସା ମାରିନେବା କାମ, ଆହୁରି ପୁଣି ବାତ୍‌ଫୁରସି ।" କାହ୍ନୁ ଟିକିଏ ନରମିଗଲା । ଏ ଅବସ୍ଥାରେ କଅଣ କରିବାକୁ ହେବ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ କିଛି ଭାବି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ସେ ବଡ଼ ଅସ୍ଥିରତା ବୋଧ କଲେଣି । ମାତ୍ର ହଠାତ୍ କି ବା ଛାଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି କିପରି ? ଏଣେ ପୁଣି ରାମଚନ୍ଦ୍ର କଥା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେ ବାଉରିଆ ହାତକୁ ଟାଣି ବୁଢ଼ୀ ଗୋଡ଼ରେ ଲଗାଇ ଦେଇ କହିଲେ "ଜୁହାର ହୋ, ମନେ ମନେ ଭାବ ନା ଯେ ତୁ ବୁଢ଼ୀ ସମ୍ପତ୍ତି ମାରି ନେଇଛୁ । ଏହି କଥା ଭାବ ଯେ ବୁଢ଼ୀ ତୋତେ ଖୁସି ମନରେ ଦେଇଛି ତା'ର ପୁଅ ହେବୁ ବୋଲି ।" ବାଉରିଆ ମନରେ କଅଣ ଆସିଲା, କେଜାଣେ ସେ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । ସୁଁ ସୁଁ ହୋଇ ଆଖି ପୋଛିବା ଆରମ୍ଭ କଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଉରିଆକୁ ଅନାଇ ଦେଇ କୃଷ୍ଣ-ପ୍ରସାଦ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମୁହଁ ତଳକୁ କରି ବସିଥାନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ କାହ୍ନୁ କିପରି ସେଠୁ ଚାଲିଯିବେ, ଏଥିପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ । ମାତ୍ର ବାଉରିଆକୁ ତ' ସାଙ୍ଗରେ ନେବାକୁ ହେବ । ବାଉରିଆର କାନ୍ଦଣାରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ମୁହଁରେ ବିରକ୍ତିର ଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଗଲା । ମାତ୍ର କେହି କାହାରିକୁ କିଛି କହିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ କିଛିକ୍ଷଣ ଗଲା ଉତ୍ତାରେ ବୁଢ଼ୀ ବଡ଼ ଜୋରରେ ହିକ୍‌କା ଦେଲା । ଥରେ ଦୁଇଥର ତିନିଥରରେ ବୁଢ଼ୀ ଶାନ୍ତ--ନୀରବ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୁଢ଼ୀ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲେ, "ଗଲା" । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ପାଟି କରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଉରିଆକୁ କହିଲେ, "ତୋର ହୋଇ କୃଷ୍ଣ-ପ୍ରସାଦ ବାବୁ ବୁଢ଼ୀର ସେବା କରିଛନ୍ତି ।" କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ କହିଲେ, "ବୁଢ଼ୀ ତ ମୋର ମାଠାରୁ ବେଶୀ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।" ଆଉ କେହି କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ନୀରବ । ତା'ପରେ ଭୈରବ

ପାଟିକରି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ କାହ୍ନୁଙ୍କୁ କହିଲେ "ଏଥର ଆପଣମାନେ ଯାଆନ୍ତୁ । ଶବକୁ ନେବାକୁ ହେବ । ସତ୍କାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ହେବ । ଉଠନ୍ତୁ, ଯାଉନ୍ତୁ । ଏଠି ଆଉ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଲାଭ କଅଣ ? ବଞ୍ଚିଥିଲା ବେଳେ ଦିନେ ତ' ଆସି ଖବର ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ମଲାବେଳେ ଯାହା ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ ?" ବାଉରିଆକୁ ଅନାଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଅନାଇ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭୈରବର ଆଉ ତର ସହୁନାହିଁ । ସେ ବାରମ୍ବାର କହିଲା, "ଯାଆନ୍ତୁ । କାହିଁକି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି । ଚାଲନ୍ତୁ, ବାହାରକୁ ଚାଲନ୍ତୁ ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ କାହ୍ନୁ ବାହାରକୁ ଆସି ଅଗଣାରେ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ତା'ପରେ ଭୈରବ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ଏ ବାଉରିଆ ରହିବ ନା ଯିବ ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ସେ ମୁଖାଗ୍ନି ଦେବ, ସେ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ?" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ କହିଲେ, "କାହିଁକି ସେ ମୁଖାଗ୍ନି ଦେବ ? ମୁଖାଗ୍ନି ମୁଁ ଦେବି । ସେ ତ ପୁଅ ହୋଇ ଆଉ ନାହିଁ ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ହସି କହିଲେ, "ନା, ସେହି ଦେବ ।" ବାଉରିଆ ମୁହଁରେ ଲୁଗା କାନି ଦେଇ ତଳକୁ ମୁହଁ କରି ବସିଥାଏ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭୈରବ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲେ, "ଏଣିକି ଶବ ନେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କର ।" ଭୈରବ କିଛି ନ କହି ବାହାରକୁ ଚାଲିଲେ ।

ତେଣେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାହାରେ ବଡ଼ ଅସ୍ଥିରତା ବୋଧକରି ଭୈରବଙ୍କୁ ଚୁପ୍‌କରି କହିଲେ, "ଟିକିଏ ବାଉରିଆକୁ ଡାକ ଦଅନ୍ତ ତ [illegible] ସେ କଥାର ମଧ୍ୟ ଜବାବ୍ ନ ଦେଇ ଚାଲିଗଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ [illegible] ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ କରି କଅଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ଦୁହେଁଯାକ ଟିକିଏ [illegible] ମାରି ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ତା'ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଧୀରେ ଧୀରେ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶବକୁ ଲୁଗାପଠା ଢାଙ୍କି ଦେଇ ଥାଆନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ସେହି ଶବ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ଥାଆନ୍ତି । ବାଉରିଆ କପଣ୍ଡ ମନରେ ଶବକୁ ଅନାଇଥାଏ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଆସିବା କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଟିକିଏ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଧୀର ସ୍ୱରରେ 'ବାଉରିଆ' ବୋଲି ଡାକିଦେଲେ । ବାଉରିଆ ଅନାଇ ଦେଲା ମାତ୍ରକେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯିବାପାଇଁ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ

ସଙ୍କେତ ଦେଲେ । ବାଉରିଆ ଅନାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଓ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମଧ୍ୟ ଅନାଇ ଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ସଙ୍କେତ ଦେଖି ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ,"ସେ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ସେ ପରା ମୁଖାଗ୍ନି ଦେବ ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମନେ ମନେ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ହେଲେଣି; ମାତ୍ର କିଛି କହିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ତା' ଛଡ଼ା ଭୈରବର ଠୋ ଠୋ ଜବାବ୍ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଦବାଇ ଦେଇଥିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚେଷ୍ଟାକରି ନମ୍ରତା ସହ କହିଲେ,"କାଲି ମୋକଦ୍ଦମା ତାରିଖ । ସେ......।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ,"ତା'ର ମା ମରିଯାଇଛି, ସେ ଯିବ କିପରି ? ଆପଣ ବା କହୁଛନ୍ତି କିପରି ? ମାଲମୋକଦ୍ଦମାରେ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣ ହରାଇଲେ । ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆଉ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ଧୀରେ ଧୀରେ ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ପୁଣି କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ସହିତ ଚୁପ୍ ଚାପ୍ ହୋଇ କଅଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଇଲେ । ଦୁଇଜଣ ଯାକଙ୍କ ରାଗ ବାଉରିଆ ଉପରେ । ସେ ଚାଲି ନ ଆସି ସେଠି ବସିଛି କାହିଁକି ? ଦୁହେଁଯାକ ଚୁପ୍ ଚାପ ହୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଭୈରବ କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲାପରି ହୋଇ ଆସିଲେ । ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଯାଇ କହିଲେ, "ଆପଣମାନେ ଯାଆନ୍ତୁ । ଆଉ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ନା—ଗାଁ ବାଲା ବୋଲି ଶବ ସଙ୍ଗରେ ଶ୍ମଶାନକୁ ଯିବେ ? ତେବେ ରହନ୍ତୁ ।" କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ପାଖକୁ ଆସିଯାଇ କଥାକୁ ବଡ଼ ନରମ କରି କହିଲା, "ଶୁଣନ୍ତୁ ବାବୁ, କାଲି ଗୋଟେ ବଡ଼ ମୋକଦ୍ଦମା । ସେଥିରେ ବାଉରିଆ ସାକ୍ଷୀ । ସେ ନ ଗଲେ ତ' ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣ ଟିକିଏ ବାଉରିଆକୁ ବାହାରକୁ ଡାକି ଦିଅନ୍ତୁ । ଏତିକି କରିବେ ?" ଭୈରବ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ି କହିଲେ, "ଅଚ୍ଛା ମୁଁ ଖବର ଦେଇ ଦେଉଛି ।" ଏତିକି କହି ଭୈରବ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲି ଆସି ବାଉରିଆକୁ ପାଟିକରି କହିଲେ, "ତୁମକୁ ବାହାରେ ଡାକୁଛନ୍ତି ।" ବାଉରିଆ ନ ଶୁଣିଲା ପରି ବସି ରହିଲା । ତା' ପରେ ଭୈରବ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦଙ୍କୁ କହିଲା, "ମୁଁ ବରାଡ କରିଦେଇ ଆସିଛି, କାଠ ହେଉଛି ଶୀଘ୍ର

ଆସିଯିବ ।" ଏତିକି କହିଦେଇ ପୁଣି ତରତର ହୋଇ ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ତେଣେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ କାହ୍ନୁ ଏକ ମହା ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ । ଉଦ୍ଧାରର କିଛି ଉପାୟ ନ ପାଇ ସେହିପରି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି, ପୁଣି ଟିକିଏ ନୀରବ ରହି ଫସର ଫସର ହେଉଥାଆନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଘରଭିତରୁ ବାହାରକୁ ଯେତେବେଳେ ଆସିଲେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପାଖକୁ ଚାଲିଯାଇ ମୁହଁରେ ରେଖା କରି ହସ ଆଣି କହିଲେ, "କଅଣ କହୁଛନ୍ତି ବାଉରିଆ କଥା ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ଆପଣମାନେ କଅଣ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଜଣକ ମାଆ ମରିପଡ଼ିଛି । ଆପଣ ତାକୁ ସାକ୍ଷୀ ପାଇଁ ଟାଣୁଛନ୍ତି । ଆପଣ ପରା କହୁଥିଲେ ବାଉରିଆକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ବୋଲି ଏ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ମୁଁ ତ ଦେଖୁଛି ବାଉରିଆ ବିଚରା ଏକ ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ର । କାହିଁକି ସେ ବିଚରାକୁ ଟଣାଟଣି କରୁଛନ୍ତି । ଯାଆନ୍ତୁ ।" ଏତିକି କହି ଚାଲିଗଲେ । ପ୍ରାୟ ଅଧ ଘଣ୍ଟାଏ ସେହିପରି ବାହାରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ କାହ୍ନୁ ନୀରବରେ ଓ ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଏ ଦୁଇଥିରେ କଟାଇଲେ । ତା' ପରେ ସେମାନେ ଚାଲିଗଲେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସେରଗଡ଼ରେ ବାଉରିଆ ଘରର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅଡ୍ଡା । ବାଉରିଆ ଘର ଅର୍ଥ ସେ ବୁଢ଼ୀର ଘର । ସେହି ବୁଢ଼ୀର ଯାହା କିଛି ଜମି ଥିଲା, ସେତିକି ବାଉରିଆର ଅଛି । ସେ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ବାଉରିଆ କଚେରୀରେ ଯାହା ସତ କଥା ସବୁ କହିଥିଲା, ଖୁବ୍ ଲଢ଼ାଲଢ଼ି ପରେ ହାକିମ ବିଚାର କଲେ ଯେ, ଦାମ ପଧାନ ଜମିରେ ବାଉରିଆର କୌଣସି ଦାବୀ ନାହିଁ । ତେଣୁ ପଧାନଙ୍କ ଦଖଲବନ୍ଧକୀ ତମସୁକ ରଦ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଜମିଦାର ତରଫରୁ ଦାମ ପଧାନ ଜମିତକ ପାଇଲେ । ମାତ୍ର ପାଣିଗିରିଙ୍କ ଠିକା ପ୍ରମାଣିତ ହେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ପାଣିଗିରି ସେହି ଜମିରୁ ନିଜର କରଜ ଶୁଝି ପାଇବେ । ମାତ୍ର ବାଉରିଆ ନିଜର ଜମାନ ବନ୍ଦି ଅନୁସାରେ ପଧାନଙ୍କ ଠିକା ହାକିମ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଜମିରୁ ପଧାନେ ପାଇପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମତଦେଲେ । ବୁଢ଼ୀର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସ୍ୱରୂପ ବାଉରିଆ ଯେ ଜମି ପାଇଛି ତାକୁ ସେ ବନ୍ଧକ ଦେଇ ନାହିଁ । ଏଣୁ ପଧାନ ତାଙ୍କ ଠିକା ପାଇବାର ଆଶା ରଖିଲେ । ପାଣିଗିରିଙ୍କ ଠିକା ବୁଡ଼ିଲା ନାହିଁ, କି ପଧାନଙ୍କ ଠିକା ବୁଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରହ୍ଲାଦର ତ କୌଣସି ପାଉଣା ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ ତାଙ୍କ ମାମଲତକାରୀକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରମାଣିତ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୁଦ୍ଧିରେ ବାଉରିଆ ପଡ଼ିବାରୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ବଡ଼ ଚିଡ଼ିଲା । ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନ ଦୁହେଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ଭାରି ଖୁସି ହେଲେ ।

'ଯା ବୁଦ୍ଧି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଖାଣ୍ଟି ଲୋକ ।' ଏହି ଭାବ ଦୁହେଁ ଯାକ ନାନା ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ । କାରଣ ସେ ଦୁହିଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ, ବାଉରିଆକୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବହକାଇ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦୁହେଁ ଠକିଯାଇ ଥାଆନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀରାମର ଯେ ବିମ୍ବାଧର ପ୍ରତି ଆକ୍ରୋଶ, ସେ ଆଉ ମେଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ—କାରଣ ପଧାନେ ଶ୍ରୀରାମକୁ କହିଲେ, "ତୋର ବୁଦ୍ଧିରୁ ମୋର ଏତେ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲା । ତୋତେ ପଠାଇଲି ଖଣ୍ଡେ ଦଲିଲ କରିବାକୁ । ତୁ ଏପରି କାମ କଲୁ ଯେ, ମୋର ଅସଲ ଠଙ୍କାର ଦିଗୁଣ ଖରଚ ହୋଇଗଲା ।" ତେଣେ ବିମ୍ବାଧର ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ କରି ଜାଣିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀରାମ ଯୋଗେ ଏତେ ମାଲିମୋକଦ୍ଦମା ହେଲା । ତାଙ୍କ ଘରୁ ଏତେ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲା । ଏ ତ' ମୋକଦ୍ଦମା ଯେବ । ସମସ୍ତେ ଯେ ଯେପରି ଭାବୁ ଥାଆନ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେରଗଡ଼ରେ ରହିବାକୁ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେଣି । କାହିଁକି କେଜାଣି ସେ ମନେ କରୁଥାଏ, ଯେପରି ତା'ର ମୃତ୍ୟୁମନ୍ତ୍ର ଜାଣିବା ଲୋକ ହୋଇଛନ୍ତି ରାମଚନ୍ଦ୍ର । ତେଣୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯେତେବେଳେ ପଚାରିଲେ, "କି କାହ୍ନୁ, କଅଣ କଲ ? କଥାଟାକୁ ତ' ନେଇ ମଜବି ମୁଣ୍ଡ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିଲ ନାହିଁ, ହେଲା କଅଣ ?" କାହ୍ନୁ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି କହିଲେ "ହଜୁର, ମୋର କି ଦୋଷ ? ସେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଆମ ବସାକୁ ଯିବା କଥା ଶୁଣିଲାବେଳୁ ମୋ ମନ କପିଛକାଠା ହେଲାଣି । ସେ ଏକ ବଡ଼ କୁଚକ୍ରି ଲୋକ । ଆପଣ ଶୁଣିଲେ ତ ସେ ଖଦଡ଼ ଦୋକାନୀଟା କି ଭଳି ଆମକୁ କହୁଥାଏ । ଏ ସବୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶିକ୍ଷାରେ । ଏହି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆମର ନାଁରେ ଯାଇ ଏଣୁ ବୋଲି ତେଣୁ କହୁଛି ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମୁହଁ ଛାଟିଦେଇ କହିଲେ, "ହଁ, ଖଦଡ଼ ବାଲା, କଂଗ୍ରେସ ବାଲା, ତାଙ୍କ କଥା ଫେର କଥା । କିନ୍ତୁ କଥା ହେଉଛି—ପାଣିଗିର ଠିକାଟା ଶୁଝି ଦେଇ ବାଉରିଆ ଜମିକୁ ରଖିବା କି କଅଣ କରିବା ?" କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ବ୍ୟଗ୍ରଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ହଜୁର, ସେହି ଜମିପାଇଁ ଏତେ କାଣ୍ଡ । ଜମି ଛାଡ଼ିବ ? ଜମି ରଖିଲେ ତ' ଆଉ ରହିବ ।

ପାଣିଗିରି ତାର ଟଙ୍କାତକ ନେଇ ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହୁ । ଜମି ଛାଡ଼ଦେଲେ ତ ପାଣିଗିରିର କଥା ରହିଲା ।” ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏ କଥାକୁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମନେ କଲେ । ସୁବିଧା ଦେଖି କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିରୋଧରେ ଦୁଇଚାରି ପଦ କହିବାକୁ ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଝିଙ୍କାସି ଦେଇ କହନ୍ତି, “କାହିଁକି ବାରମ୍ବାର ସେଇଟା କଥା କହୁଛ । ରାମ ମହାପାତ୍ର ଗୋଟାଏ ଲୋକ, ସେ ପୁଣି ଗାଁର ଅନିଷ୍ଟ କରିବ ! ମୂର୍ଖଟାଏ । ଥରେ ଥାନାରେ ଖବର ଦେଇ ଆସିଲେ ମାମୁଁ ଘରେ ବସି ଝେରେଇ ଖାଉଥିବ । ସେ କିଛି ନୁହେଁ ।” ତେଣେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଜମିଦାର, ମହାଜନ, ପୋଲିସ ପ୍ରଭୃତି ଯେତେ ଶତ୍ରୁ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଗି ଅଗ୍ରସର ହେଉଥାଆନ୍ତି । ସେତ ପ୍ରଥମେ ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ବାଉରିଆ ଘରେ ଖାଇ ରହିଲେ । ଗାଁରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା, ତାଙ୍କ ପୁଅ ମହାପ୍ରସାଦ ଘରକୁ ଯା ଆସ କଲେ । ତାଙ୍କର ମାସିକ ଖରଚ ସେ ବାଲେଶ୍ୱର ଆଶ୍ରମରୁ ଆଣୁ ଥାଆନ୍ତି । ବାଉରିଆ ତାର ମୂଲ ମଜୁରି ଲାଗି ଚଳୁଥାଏ । ବାଉରିଆର ମୁରବୀ ହୋଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାହାକୁ କର୍ମଠ କରାଇବା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । କାରଣ କର୍ମଠ ଲୋକର ନିଜଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ରହେ । ବେଶୀ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ମୂଲରୁ ଫେରିଲା ମାତ୍ରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଉରିଆକୁ ସୂତା କାଟିବା ପାଇଁ ଜିଦ୍ କରନ୍ତି । ବାଉରିଆର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସୂତାକଟା ଶିଖାଇଲେ । ତାକୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ ଖୁବ୍ ହୁସିଆର କରାଇଲେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପାଇ ବାଉରିଆ ମନେ କରୁଥାଏ ଯେ, ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନାଆ ବାହି ଚାଲିଯିବ ।

ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଉରିଆ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନୂଆ ରକମର କରିଦେଲେ । ସଂସାର ଚଳିବାପାଇଁ ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ପକାଇ ଦେଇ ସ୍ତ୍ରୀ କେବଳ ମାନ କରିବା ବା ମଝିରେ ମଝିରେ ଗାଳି ଦେବାକୁ ଯେ ନିଜର କର୍ମ ବୋଲି ଧରି ବସିଛି, ସେଠା ଭୁଲ, ଏ କଥା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୁଝାଇଲେ । ଚଢ଼େଇ ଦୁଇଟା ଡେଣାରେ ଉଡ଼ିବା ସମ୍ଭବ । ଗୋଟିଏ ଡେଣା କାଟି ଦେଲେ ସେ ପଙ୍ଗୁ । ସେହିପରି ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହେଁ ଯାକ କାମ

ନ କଲେ ସଂସାର ଅଚଳ । ସଂସାରର ଦାୟିତ୍ୱ ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ଯେତିକି ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ ସେତିକି । ନିଜ ନିଜ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଦୁହେଁ ଗାଡ଼ିର ଦୁଇ ଚକ ପରି ଘୂରିଲେ ସଂସାର ଚାଲିବ । ବାଉରିଆ ଏ କଥା ଭଲକରି ବୁଝିଲା । ବାଉରିଆର ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ବୁଝିଲା । ବିଶେଷତଃ ସୁକୁମାରୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ବାଉରିଆ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କ ନିଜ ବିଲକୁ କାମ କରିବାକୁ ଗଲା । ଯେତିକି ପାରେ ସେତିକି କରେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଖୁସି ହୋଇ କହନ୍ତି, "ଯା ହେଉ ସେତିକି ସହି ।" ଯେଉଁ ଦିନ ଘରେ କାମଦାମ ବେଶୀ ଥାଏ, ସେ ଦିନ ସେ କାମକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ଖାଲିବେଳେ ତୂଳା ଭଣେ, ସୂତା କାଟେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଦିନ ବାଉରିଆ ସାଙ୍ଗରେ ତା' ସ୍ତ୍ରୀ ସାଙ୍ଗରେ ବିଲକୁ କାମ କରିବାକୁ ଯାଆନ୍ତି । କେବଳ କଥାରେ ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଘୃଣା କରନ୍ତି । ସେ ସେଇଥିପାଇଁ ବାଉରିଆ ଓ ତା ସ୍ତ୍ରୀ ଖୁବ୍ ଜଲ୍‌ଦି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥାମାନି ଯାଉଛନ୍ତି । ଆଉମଧ୍ୟ ବାଉରିଆ ଜାଣିଲାଣି ଯେ, ତାର ଏ ସଂସାରରେ ନିଜର ବୋଲି କେହି ନାହାନ୍ତି । ଯଦି କେହି ଥାଆନ୍ତି ସେ ହେଉଛନ୍ତି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ଆଶ୍ରମ ବାଲା । ତେଣୁ ବାଉରିଆକୁ ନୂଆ ରାସ୍ତାରେ ନେବାପାଇଁ ସେତେ କିଛି ଅସୁବିଧା ନ ଥିଲା । ଦିନେ ସେହି ସାହିରେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ସଞ୍ଜବେଳେ ବାଉରିଆ ଦୁଆରକୁ ଆସି କହିଲା ଯେ, ତା ଉପରେ ପଧାନଙ୍କ ତମ୍ବି ଚାଲିଛି । ପିଆଦା ଦୁଆର ମୁହଁରେ ବସି ରହିଛି । ଧାନ ଜଲଦି ଅମଳ କରିଦେଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ପଳୁଲି ପକାଇବା ପାଇଁ ଦରକାର । ତା' ନିଜ ଦେହ ଖରାପ ଥିବାରୁ ସେ କାମ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ବାଉରିଆ ପଚାରିଲା, "କି, ତୁମ ଦେହ କଅଣ ହେଉଛି କି ?" ଶଙ୍କର ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବେ କହିଲା, "ଆଜିକି ଆଠ ଦିନ ହେଲା ଜର, କଅଣ କରିବି ? ପଧାନଙ୍କୁ କହିଲି କିଛି ଦିନ ମହଲତ ଦେବାପାଇଁ । ସେ ତ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ ତ ନିଜେ କାମ କରିପାରୁ ନାହିଁ ତେଣୁ ଆଉ ଜଣେ କାହାକୁ ଦେଖିବି । ଗଲେ ଧାନ ଦିଠା ମଳି ହକ୍ ପାଉଣାଟା

ଦେଇ ଦେଲେ ଯିବ ।" ବାଉରିଆ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲା, "ଅଚ୍ଛା, ମୁଁ ଯିବି । ଆଉ ଜଣକୁ ମୁଁ ନେଇଯିବି ।" ଶଙ୍କର ଟିକିଏ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ଯା ହଉ ଭଲ ଯିବୁ ।" ଏତିକି କହି ଚାଲିଗଲା । ବାଉରିଆ ମନେ ମନେ ଭାବିନେଲା ଯେ ସେ ଓ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହେଁ ଯାକ ମଜୁରି ପାଇଁ ଯିବେ । ଏହି ପ୍ରଥମ ତା ସ୍ତ୍ରୀ ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଦୁଆରେ ମଜୁରି ଲାଗିବାକୁ ଯାଉଛି । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅନେକ ଦିନୁଁ କରି ଆସୁଥିଲେ । ଆଜି ବାଉରିଆ ମୁହଁରୁ ଏ କଥା ଶୁଣି ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ "ଭଲ କଥା ।" କିନ୍ତୁ ବାଉରିଆ ସ୍ତ୍ରୀ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସହଜରେ ରାଜି ନ ହୁଏ । ସେ ଜାଣୁଛି ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇର ଅବସ୍ଥା ଯେ ବେଶୀ ଭଲ, ତା ନୁହେଁ । ସେ ତା ଦୁଆରକୁ କାମ କରିବାକୁ ଗଲେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଭାରିଯା ମଧୁଆ ମା କଅଣ କହିବ ? ଯେତେବେଳେ ବାଉରିଆ ବୁଝାଇ କହିବାରେ ଲାଗିଲା, ତା ସ୍ତ୍ରୀ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା "କି, ଆମର ଇପିଠି କଅଣ ଚୂଲିରୁ ହାଣ୍ଡି ଗଡ଼ି ପଡ଼ୁଛି କି ମୁଁ ଯିବି ତା ଦୁଆରକୁ ମଜୁରି ଖଟିବାକୁ । ମୁଁ ମୋର ଘରେ ସୂତା କାଟିବି ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୁଝାଇ କି କହିଲେ, "ଏ ସବୁ ତୁମର ଭୁଲ ଧାରଣା । ବଡ଼ ଲୋକ ଘରକୁ ମଜୁରି ଖଟିବାକୁ ଗଲେ ଦୋହକୁ ଲାଗେ ନାହିଁ । ସେ ତୁମରି ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ କି ନା ସେଥିପାଇଁ ଲାଜ ମାଡ଼ୁଛି । ତା ଛଡ଼ା ସେ ବିଚରା ବେମାର । ତା ପୁଅ ତ କଲିକତା ଯାଇଛି । ସାଇ ପଡ଼ିଶା ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ ନ କଲେ ଚଳିବ କିପରି ? ଆଜି ତୁମ ଘରେ ଲୋକ ଦରକାର ପଡ଼ିବ । ଅନ୍ୟ ଲୋକ ତୁମ ଦୁଆରକୁ କାହିଁକି ଆସିବ ? ସେ ତ ଡାକୁଛି ମଜୁରି ଖଟାଇବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କହୁଛି ବିନା ମଜୁରିରେ ତା'ର ଦିନେ କାମ କରି ଦେଇ ଆସିବା ପାଇଁ । ତୁମେ ଆଜି ଅନ୍ୟକୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ତ ଆଉ କେହି ତୁମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଅନେକ ଆଲୋଚନା ପରେ ସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ, ବାଉରିଆ ଓ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଦିନେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଦୁଆରକୁ କାମ କରିବାକୁ ଯିବେ । ସେମାନେ ଯେ କେବଳ କାମ କରିବାକୁ ଗଲେ ତା ନୁହେଁ, ଧାନମଞ୍ଜ

ଅଖାରେ ପୂରାଇ ପଧାନଙ୍କ ଦୁଆରେ ନେଇ ଦେଇ ଆସିଲେ । ଜଣରେ କର୍ମି କର୍ମି ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଇଥିଲା । କୃତଜ୍ଞତା ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଲାଗି ଶଙ୍କର ଭାଷା ପାଉ ନ ଥାଏ । "ଭଗବାନ ତୁମର ଖୁବ୍ ବଢ଼ନ୍ତ କରନ୍ତୁ । ଏ ବୟସରେ ପୁଅ ତ ଯାଇ କଲିକତାରେ । ତୁମେ ଦୟାଣୀ ଯା ମୋର ଉପକାର କଲ, ତୁମର ପୁଅ ନାତି ଖୁବ୍ ଭୋଗ କରନ୍ତୁ" ଇତ୍ୟାଦ ନାନା ପ୍ରକାର କଥା କହି ସୁଦ୍ଧା ନିଜର ଭାବକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରୁ ନ ଥାଏ । ଏସବୁ କଥାରେ ବାଉରିଆ ଓ ତା ସ୍ତ୍ରୀ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରକାର ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରୁଥାଆନ୍ତି । ପରର ଉପକାର କରିବାରେ ଯେ ଆନନ୍ଦ, ତା ବାଉରିଆ କିମ୍ବା ତା ସ୍ତ୍ରୀ କେବେ ଅନୁଭବ କରି ନ ଥିଲେ । ଆଜି ସେଥିକି ଭୋଗକର ଜୀବନରେ ଏକ ନୂଆ ଭାବ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଥାଆନ୍ତି । ଫେରି ଆସି ଭାରି ଖୁସିରେ ଶଙ୍କର ଯା ସବୁ କହୁଥିଲା, ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କହିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶୁଣି ଖୁସି ହେଲେ ଓ କହିଲେ, "ବଡ଼ ଲୋକ ଟଙ୍କା ଦାନକରି ଯେ ପୁଣ୍ୟ ନ କରେ, ଗରିବ ର ପାଇଁ ମେହେନତ କରି ତା'ଠାରୁ ବେଶୀ ପୁଣ୍ୟ କରେ ।"

କିନ୍ତୁ ଗାଁରେ ଲୋକେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, "ଦେଖ, ଏ ମାଇକିନିଅଟା ଏଡେ ଅଡ଼ଙ୍ଗୀ ! ଖଣ୍ଡାଏତ ଘର ବୋହୂ, ଲାଜ ନାହିଁ, ସରମ ନାହିଁ, ପର ଦୁଆରକୁ ମଜୁରୀ ଖଟିବାକୁ ଯାଇ ବରଦାଣ୍ଡରେ ଅଖା ପଡ଼ ମୁଣ୍ଡେଇ ମହାଜନ ଦୁଆରକୁ ଯାଉଛି । ପୁଣି ତା ଘଇତା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଅଛି ? ଛିଃ ଛିଃ ।" ଏକଥା କାନ୍ଥୁ ମହାନ୍ତି କାନକୁ, ତା ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ କାନକୁ ଗଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ କଚେରୀ ଲଗାଇ ବସିଛନ୍ତି । ଏକଥା ଶୁଣି କହିଲେ, "ଦେଖ, ମୁଁ ହାତରୁ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ସେଠାକୁ ପୋଷା କରିବି ବୋଲି ବସିଥିଲି । ସେଥିରେ ତା ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପେଟ ପୋଷିବା ପାଇଁ ମାଇପକୁ ମଜୁରି ଖଟାଇଲାଣି ।" ଏ କଥା ଶୁଣି ବସିଥିବା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ କହିଲା, "ହଜୁର ଦୁନିଆରୁ ମାନ ମହତ ଉଠିଗଲା । ଆମ ଖଣ୍ଡାଏତ ଜାତିର ମୁହଁ ତଳକୁ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ

ଦେଖିଛୁ, ଯେତେବେଳେ ସେ ଠୋକା ଛାଡ଼ି ଫୁଲେଇ ଅଖାପଠ ମୁଣ୍ଡେଇ ବୁଲୁଥାଏ, ମୋ ମୁହଁ ଖିଲକୁ ହୋଇଗଲା ।" ତରତର ହୋଇ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି କହି ପକାଇଲେ, "ହଜୁର ଏ କଥା ସବୁକୁ ଜବଦ୍ ନ କଲେ ତ ହେବ ନାହିଁ । ଗାଁର ମାନ ମହତ ହଜୁର ତ ରଖିବେ ? ଆଜି ସେ ଏପରି କଲା, ତା ଦେଖାଦେଖି ଆଉ ସମସ୍ତେ କରିବେ—ତେବେ ଆମ ଜାତିର ମାନ ତ ପଦାରେ ପଡ଼ିବ । ହଜୁର ନ ବୁଝିଲେ ବୁଝିବ କିଏ ?" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ହସି ଦେଇ କହିଲେ, "ଏ ତ ତୁମ ଜାତି କଥା । ମୁଁ ଏଥିରେ କଅଣ କରିବି ? ମୋ ପାଖରେ କେହି ଫେରାଦ କଲେ ସିନା ମୁଁ ବୁଝିବି ?" କଥା ନ ସରୁଣୁ କାହ୍ନୁ ଜୋରକରି କହିଲେ, "ହଜୁର ମୁଁ ଫେରାଦ୍ କରୁଛି । ହଜୁର ମା ବାପ, ଆମ ମାନ ମହତ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇଯାଇ ଟିକିଏ ଭାବି ବାଉରିଆ ନାଁରେ ଚିଠି କଲେ । ପିଆଦା ମିଆଦ ୫୦୪ ପକାଇ ଚିଠି ଲେଖାଗଲା । ପିଆଦାକୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତାକିଦ୍ କରି କହିଦେଲେ, "ତାକୁ ତୋ' ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଧରିନେଇ ଆସିବୁ ।" ପିଆଦା ଯାଇ ବାଉରିଆ ଦୁଆରେ ପହଞ୍ଚି ଚିଠି ଦେଖାଇଲା । ଚିଠି ଦେଖାଇବା ସାଙ୍ଗେସାଙ୍ଗେ ମିଆଦ ମାଗିଲା । ଏ ଚିଠି ଦେଖି ବାଉରିଆ ଭୟ ପାଇଗଲା । ଏ ପାଖ ସେପାଖ ହୋଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅନାଇଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଧୀରେ ଧୀରେ ପିଆଦାକୁ ପଚାରିଲେ, "କି ଚିଠି ?" ପିଆଦା ଖୁବ୍ ଅଣ୍ଟରେ କହିଲା, "ଜମିଦାରଙ୍କ ଚିଠି—କି ଚିଠି ।" ଏତିକି କହି ପିଆଦା ବାଉରିଆକୁ କହିଲା, "ଚାଲ, ମୋ ମିଆଦ ପକା ।" ବାଉରିଆ କିଛି କହିପାରୁ ନ ଥାଏ । ତା ମୁହଁରେ ଭୟର ଚିହ୍ନ ବେଶ୍ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପିଆଦା ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଇ କହିଲେ, "ଜମିଦାର ଡାକଛନ୍ତି ତ ସେ ଯିବ । ମିଆଦ କଅଣ ? ସେ ମିଆଦ ଦେବ ନାହିଁ ।" ପିଆଦା ରାଗ ହୋଇ ଯାଇ କହିଲା, "କଅଣ ହେଲା, ଜମିଦାର ହୁକୁମ ମାନିବ ନାହିଁ—ମାନିବ ନାହିଁ ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ, "ନା, ସେ ମିଆଦ ଦେବ ନାହିଁ । କହିଦେବ ଯାଅ—ବାଉରିଆ ମିଆଦ ଦେବ ନାହିଁ, ସମୟ ଅନୁସାରେ ଜମିଦାରଙ୍କୁ

ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିବ ।" ପିଆଦା ବୋଧହୁଏ ଏହି ପ୍ରଥମେ ଏମିତି ଜବାବ୍ ଶୁଣୁଛି । ଆଉ କିଛି କରିବାକୁ ତାର ବହପ କୁଳାଇଲା ନାହିଁ । "ଅଚ୍ଛା ହଉ" ବୋଲି କହି ଜୋରରେ ଫେରି ପଡ଼ି ଖୁବ୍ ବେଗରେ ଚାଲିଗଲା । ଯାଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଏ କଥା କହିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ କଅଣ ଲେଖୁଥିଲେ । ଲେଖା ବନ୍ଦ କରି କଲମ ପଛରେ ଦାନ୍ତକୁ ଆଘାତ କରୁ କରୁ ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ଟିକିଏ ଭାବି କାହ୍ନୁଙ୍କୁ କହିଲେ, "ସେ ତ ମୋ କଥାରେ ଆସିଲା ନାହିଁ । ଏଣିକି ହୁକୁମ ଦେଉଛି—ତୁମ ଜାତି ତରଫରୁ ତୁମର ଯାହା କର ।" କାହ୍ନୁ କଅଣ କହିବାକୁ ଯାଉଥିଲା, ହଠାତ୍ ଅଟକି ଯାଇ କହିଲା, "କିନ୍ତୁ ଟିକିଏ ପଧାନଙ୍କୁ ପଚାରି ନେବାକୁ ହେବ । ସେ ଜଣେ ତାଙ୍କ ଜାତି ଭାଇ ଯେ ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଟିକିଏ ହସି ଦେଇ କହିଲେ, "ହଃ, ତୁମ ରଙ୍ଗାଙ୍କର ଜାତି ପତି କିଛି ଅଛି ନା ? ହୋଇଥାନ୍ତା କି ଆମ କରଣ ଘର, ଦେଖନ୍ତି କି କାଣ୍ଡ ହୋଇଥାଆନ୍ତା ।" କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ମୁହଁ ହଲାଇ କହିଲା, "କହିବାକୁ ତ ହେଲା, ହଜୁର କହିଲେ । ଅଚ୍ଛା ହେଉ ଦେଖିବେ, ଆମ ଜାତିର ମାନ ଅଛି କି ନା ।" ଏହା କହି ଉଠି ପଡ଼ିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ "ବସ କାହ୍ନୁ, ବସ, ରହ" କହୁଥାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କାହ୍ନୁ ଛିଡ଼ା ହୋଇ କହିଦେଲା, "ନା—ହଜୁର, ମୋତେ ବଡ଼ ବାଧିଲାଣି, ମୁଁ ଯାଉଛି । କିଛି ଏ ବିଷୟରେ ନ କଲେ ମୋର ମନ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ।" ଏତିକି କହି ସେ ଚାଲିଗଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ସେଠିକି ଜାତି, ପାତି କଥାରେ ମନ ନ ଥାଏ । ତାଙ୍କ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଖେଳୁଥାଏ, "ବାଉରିଆ ମୋ ପିଅଦାକୁ ଫାଙ୍କି ଦେଲା, ପୁଣି ସେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର କଥାରେ ।"

ବାଉରିଆ ମୋକଦ୍ଦମା ସମ୍ପର୍କରେ ପଧାନେ କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଉପରେ ଖିଡ଼୍‌ଖିଡ଼ିଆ ହୋଇଥିଲେ । କାରଣ ସେହି ଯାଇ କରି ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ମଡ଼ାଇ ଏତେ କାଣ୍ଡ କରାଇ ଥିଲା ବୋଲି ପଧାନେ ଖବର ପାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ବଡ଼ କାହ୍ନୁଙ୍କ କୈଫିୟତରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଲୁଅରେ ଚାଲିଗଲା ।

"ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ, ମୁନିବ ଯାହା କହିଲେ ମୁଁ ସେଥିରୁ ବାହାର ହେଉଛି କିପରି ? ମୁଁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁଙ୍କୁ ମତାଇ ବାଉରିଆଙ୍କୁ ଶିଖାଇ ଏସବୁ କରିଛି, ଏ ମିଛକଥା । ତାକୁ ଦେଖି, କିଏ କହିବ ମୋ ସାମନାରେ କହୁ ଦେଖି । ମୁଁ ସେପରି ପଛ କଥାକୁ ସୁଖ ପାଏ ନାହିଁ । ଯାହା କହିବ ମୁହେଁ ମୁହେଁ ;" ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ପ୍ରକାର କଥା କହି ପଧାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ସମ୍ପର୍କ ବଜାୟ ରଖି ପାରିଛନ୍ତି । ତେବେ ଏତିକି ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଅମଲା କାମ କରୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ତାଙ୍କ ହୁକୁମ ମାନି ପେଟ ପାଇଁ ଯଦି କିଛି ଅପ୍ରୀତିକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ନିତାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ କାହ୍ନୁ ସେ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଏହାହିଁ ପଧାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କାହ୍ନୁଙ୍କର ସନ୍ତୋଷଜନକ କୈଫିୟତ । ପଧାନେ ତାଙ୍କ ବଙ୍ଗଳାରେ ବସିଛନ୍ତି । କାହ୍ନୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କଠାରୁ ସିଧା ଯାଇ ସେଇଠି ପହଞ୍ଚିଲେ । ପଧାନେ ତାଙ୍କର କିଅଣ ଖାତାପତ୍ର ଦେଖୁଥାନ୍ତି । କିଛିକ୍ଷଣ ମୁହଁ ଶୁଖାଇ କାହ୍ନୁ ଟୁଣ୍ଡିକୁ ଆଉଜି ବସିଲା ପରେ ପଧାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି କାହ୍ନୁଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ପଧାନେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ ପଚାରିଲେ "କି କାହ୍ନୁ, କିଅଣ ଖବର, ମନ କାହିଁକି ଖରାପ ?" କାହ୍ନୁ ସେହିପରି ଶୁଖିଲା ମୁହଁରେ କହିଲେ, "ନା—କିଛି ନୁହେଁ ।" ପଧାନେ ପୁଣି ପଚାରିଲେ, "କିଅଣ, ଆଜି ଏତେ ବିରସ କାହିଁକି ?' କାହ୍ନୁ ହାତରେ ମୁହଁ ପୋଛି ଦେଇ [illegible] କହିଲେ "ନା—ଆମେ ଗରିବ ଲୋକ, ଆମର ବିରସ କିଅଣ ସରସ କିଅଣ ?" ଏତିକି କହି ଚୁପ୍ ହୋଇ ଯାଇ ପୁଣି କହିଲେ, "ଏହି ଆଜି ଆମ କଚେରୀରେ ଜାତିଅଣ କଥା ପଡ଼ିଥିଲା ଯେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁ କହି ପକାଇଲେ, 'ତୁମ ପଧାନଙ୍କର ଜାତି ପତି ଅଛି ନା ?' ସେହି କଥା ଭାବୁଛି ।" ପଧାନେ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "କିଅଣ ଜାତି କଥା ପଡ଼ିଥିଲା ?" କାହ୍ନୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ବାଉରିଆ ସ୍ତ୍ରୀ ମଜୁରୀ ଲଗିବା କଥା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସନ୍ଦେହରେ, ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ନାମରେ ଦୁଇପଦ କହିଗଲେ । ପଧାନେ କଥା ସବୁ ଶୁଣି ସାରି ମେଲା ହୋଇଥିବା ଗୋଟାଏ ଖାତାକୁ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇ କହିଲେ, 'ମଲା ଯା, ଏହି କଥା । ବାଉରିଆ

ଗୋଟାଏ ଲୋକ, ତା ମାଇପ କେଉଁଠି କାମ କଲା—ସେଇଥିରେ ଆମ ଜାତିଟାକୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏମିତି ସେମିତି କହୁଚ । ମୁଁ କେତେ ଜଣଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠି ଖୋଲିଦେବି ଯେ ତୁ ଶୁଣି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ଛାଡ଼ ସେ ଗୁଡ଼ାକ ବାଜେକଥା ।" କାହ୍ନୁ ପଧାନଙ୍କ ମୁହଁକୁ ନଠେଇକରି ଅନାଇ ବୁଝିନେଲେ ଯେ ସେ ଏ ଜାତିକଥାଟାରେ ଠକୁନାହାନ୍ତି । ତଥାପି ଭଲ କରି ଜାଣି ନେବାପାଇଁ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, "ବାଉରିଅ ଭରିଯା ଆଜି ମଜୁରି ଲାଗିଲା; କାଲି ଆଉ କାହା ଭରିଯା ସେହିପରି ବାହାରିବ । ଗଲା, ଆମ ଜାତିର ବୋହୂ ଭୂଆସୁଣୀ ଘରେ ଆଉ କାହିଁକି ରହିବେ ? ସବୁ ପଦାରେ ବୁଲନ୍ତୁ । ମାଇକିନିଆ ପଦାକୁ ବାହାରିଲା କଥିରୁ ମାନ ମହତ ଗଲା । ହଉ, ଆପଣମାନେ ବଡ଼ ଲୋକ । ଯେପରି ଚଳାଇବେ ଆମେ ସେହିପରି ଚଳିବୁଁ ।" ଏତିକି କହି ବଡ଼ ଅବଶୋଷରେ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ ଦେଲେ । ପଧାନେ ହସିଦେଇ କହିଲେ, "କେହି କଅଣ କାହାର କଥାରେ ଅଟକନ୍ତି ? ଗାଁ [illegible] ଢନମୁଣ୍ଡିଆ । ମୁଁ ଅଧି ଜଣଙ୍କୁ କିଛି କହିଲେ—ଆଉ ଜଣେ ତା ପିଠିରେ ପଡ଼ିଲାଣି । ଏଥିରେ କିଏ କାହାକୁ କଅଣ କହିବ । ହଉ, ଯା ହବାର ହେଉଛି ।" କାହ୍ନୁ ଘଡ଼ିଏଖଣ୍ଡେ ସେହିପରି ଭାବ ଶୁଖିଲା ମୁହଁ ଦେଖାଇ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସି କଅଣ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ । ପଧାନେ ତାଙ୍କର ମହାଜନୀ କାରବାର ସମ୍ପର୍କରେ ଶ୍ରୀରାମ ସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ସାରିଲା ପରେ ପୁଣି ଟିକିଏ ହସିଦେଇ ପଚାରିଲେ, "କଅଣ କାହ୍ନୁ, ଏତେ ଚିନ୍ତା କଅଣ ପାଇଁ ?" କାହ୍ନୁ ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ କହିଲେ, "ଆପଣମାନେ ମୋ କଥା ଏବେସାତ ଶୁଣୁନାହାନ୍ତି, କଳୁ କି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଯେ ପରେ ଗାଁରେ ହେବ, ଦେଖିବେ । ମୋର ସେଥିରେ କଅଣ ଅଛି । ତୋଫାନ ବହିଲେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗଛର ସିନା ଡାଳ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବ, ମୂଳ ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିବ, ଘାସ-ଗଛର କଅଣ ହେବ ?" ଏତିକି କହି ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିଲେ । ପଧାନେ କଥାଟାକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରି ପଚାରିଲେ, "କଅଣ

କଥାଟା କହି ପକାଉ ନାହୁଁ କାହିଁକି ? କହୁଛୁ ଫେର ଚିକିଏ ଗୁପ୍ତ ରଖୁଛୁ କାହିଁକି ?" କାଲ୍ଲୁ , ମୁହଁ ଉଠେଇ ଜୋର କରି କହିଲେ, "ମୁଁ କହି ରଖୁଛି ଏହି ଯେ ରାମ ମହାପାତ୍ର ଆସି ଏ ଗାଁରେ ଆଡ଼ା ଜମେଇଲେଣି, ଏହାର ଫଳ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବଡ଼ ଖରାପ ହେବ ।"

ପଧାନେ—କଅଣ ଖରାପ ହେବ ?

କାଲ୍ଲୁ—କଅଣ ଖରାପ ହେବ ଆହୁରି ପଚାରୁଛନ୍ତି ? ଏହି ଯେ ବାଉରିଆ ଭିରିଯା ଶଙ୍କର ଘଡେଇ ଦୁଆରକୁ କାମ କରିବାକୁ ଗଲା, ଏଥିରେ ଜାତିର ମାନ ମହତ ଯାହା ଯିବାର ତ ଗଲା । କାହିଁକି ଏ ଖଞ୍ଜ ଚାଲିଛି ଜାଣନ୍ତି ? ସବୁ ଦୁଆଲିଆଙ୍କୁ ଏକାଠି କରିକି ମହାଜନଙ୍କୁ ଫାଙ୍କି ଦେବାର ଏକ ଯୋଗାଡ଼ ଚାଲିଛି । ଏହି ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାବୁଙ୍କ ପିଆଦ କୁ ଜଣେ ଫାଙ୍କିଦେଇ କହିଲା, 'କହିଦେବ ଯା, ମୁଁ ଯିବି ନାହିଁ ।' ପଧାନେ କୁତୁହଳୀ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "ପ୍ରହ୍ଲାଦବାବୁ ଏ କଥା ଶୁଣି କଅଣ କହିଲେ ?" କାଲ୍ଲୁ—"କହିବେ କଅଣ ? ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଲେ । ଆଜି-କାଲି ତ' ଆଇନ୍‌ରେ ସମସ୍ତେ ବନ୍ଧା । ସେ ମରହଟ୍ଟା ଅମଳ ତ ଆଉ ନାହିଁ ଯେ,ଲୋକଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଭୟରେ ନ ରଖିଲେ ଲୋକେ ଆଉ ମାନିବେ । ବୁଝନ୍ତୁ, ମୁଁ ଏତିକି କହି ରଖିଲି ।" ପଧାନେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କାଲ୍ଲୁ ପଧାନଙ୍କ ଚେହେରାରୁ ବୋଧହୁଏ ବୁଝିଲେ ଯେ, ମନ୍ତ୍ର କାଟିଛି । କାଲ୍ଲୁ ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଯିବାପାଇଁ ବାହାରିଲେ । ପଧାନେ ଖାଲି କହିଲେ "ସତ କଥା, ଯୁଗର ଢଙ୍ଗ ହୋଇଛି ଫାଙ୍କିବା । ଦେଖାଯାଉ, ଭଗବାନ କଅଣ କରୁଛନ୍ତି ।" କାଲ୍ଲୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ପଧାନେ କଥାଟାକୁ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର କାହିଁକି ଆସି ବାଉରିଆ ଦୁଆରେ ପଡ଼ିଛି, ଏହି ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ।

ମହାପାତ୍ରେ ଷେରଗଡ଼ରେ ଏତେଦିନ ହେଲା ହେଲେଣି; ଅଥଚ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ଛାତ୍ର ଶ୍ରୀରାମ ବିମ୍ବାଧର ଯେ ଅବଧାନଙ୍କୁ ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁ-

ଥିଲେ ଓ ଯାହାଙ୍କ ଉପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ କାର୍ଯ୍ୟର ସଫଳତା ପାଇଁ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପରସ୍ପର ଭିତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ବନ୍ଧ କଅଣ ? ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଅନୁଧାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଛନ୍ତି ତ ? ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନିଜର ଦୁଇଜଣ ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୀବ୍ର ମନାନ୍ତର ଜାତ ହେବାର ଶୁଣି ତା'ର କିଛି ପ୍ରତିବିଧାନର ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି କି ? କିମ୍ବା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏଇ ଯେ ଅସି ବାଉଳିଆ ଦୁଆରେ ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର କଅଣ ମନେ କରୁଛନ୍ତି ? ଏ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପାଠକଙ୍କ ମନରେ ଉଠୁଥିବ । ଏ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଖୋଜିବା ପୂର୍ବରୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସମସ୍ତେ ଟୋଟେ ଅତି ଜବରଦସ୍ତ ଅସ୍ଥିର ପରିବର୍ତ୍ତକ । ତେଣୁ "କାଳ" ନାମ ଶୁଣିଲେ ଲୋକେ ଭୟ ପାଇ ଯାଆନ୍ତି । ଆଜି ଲୋକ ଭିତରେ ପରସ୍ପର ଯେ ସମ୍ବନ୍ଧ ବଜାୟ ଅଛି, କିଛି ଦିନ ପରେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧ କୁଆଡ଼େ ଲୋପ ପାଇଯାଇ ଏକ ରକମର ହୋଇଗଲାଣି । ଧୀରେ ଧୀରେ ସାମାନ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ଘଟନା ସବୁ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ଘଟି ଘଟି ଲୋକ ମନରେ ଏପରି ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ଯାହା ଫଳରେ ଲୋକର ମନଟା ବଦଳିଯାଏ । ତେଣୁ ପରସ୍ପର ସମ୍ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ବଦଳିଯାଏ । ସେ ସବୁ ସାମାନ୍ୟ ଘଟନା ହୁଏତ ଖୋଜି ବସିଲେ ଜଣା ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଘଟନା ଲୋକର ମନକୁ ଏଣେ ତେଣେ ଟାଣିନିଏ । ତେଣୁ ମନ ଯେ କିପରି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ, ତାହା ଜାଣିବା କଠିନ । କାଳର ଏହି ଗୁଣଟି ଯୋଗୁଁ ବିଚକ୍ଷଣ ଲୋକେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲୋକର ଅତୀତ ମନୋଭାବ ବା ଭବିଷ୍ୟତ ମନୋଭାବ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେରଗଡ଼ ଗାଁର ଭବିଷ୍ୟତ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ସ୍ଥିର କରି ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ଗଲାବେଳେ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧରଙ୍କ ପରସ୍ପର ବନ୍ଧୁତା ଓ ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଉପରେ କି ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରି ଯାଇଥିଲେ, ତା' ସେ ଜାଣନ୍ତି । ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ଗତିରେ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ,

ସେ ସେଥିରେ ନିରୁତ୍ସାହିତ ହୋଇଯାଇ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିରାଶା ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ବଂଶୀଧର ଓ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଖବର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଲେଶ୍ୱରରେ ପାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଧାରଣା ଥାଏ ଯେ, ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରଭାବରେ ସେ ବିବାଦ ମେଣ୍ଟିଯିବ । ଏହି ହେଉଛି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା । ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଗୁରୁ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ବିଷୟର ପ୍ରଭାବ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ହୃଦୟ ଉପରେ ସ୍ୱାର୍ଥର ଆବରଣ ମାଡ଼ିଯାଇ ନ ଥିଲା; ତେଣୁ ପରର ଉପକାର କରିବା କଥା ଶୁଣି ମନ ଉଲ୍ଲସି ଉଠୁଥିଲା । ଗରିବଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦେଖି ମନ ଦବି ଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ସ୍ଥିର କରି ଜାଣିଲେଣି ଯେ, କେହି କାହାରି ଭାଗ୍ୟ ପାଇଁ ଦାୟୀ ହୁଅନ୍ତି । ଯେ ଯାହାର ବାଟରେ ଚାଲିବା ହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ । ତା ଛଡ଼ା ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଭଲକରି ବୁଝିଲେଣି ଯେ, ଲୋକଗୁଡ଼ାକ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ, ସେମାନେ କୃତଘ୍ନ, ସେମାନେ ଅସାଧୁ । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଯେ ବଡ଼ ଲୋକେ ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛନ୍ତି, ଏ କଥା କେବଳ ଜାମ ନ ଥିଲା ଲୋକର ଆନ୍ଦୋଳନ । ଏ ଅଭିଜ୍ଞତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ଉଭୟଙ୍କର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଗଲାଣି । "ହଁ ସେ ଅବଧାନ ତ ଥିଲା । ଦି ଅକ୍ଷର ପାଠ ପଢ଼ାଇଛି । ତା ବଦଳରେ ତ ଦେଖିଲେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁଁ । ପାଠ ପଢ଼ାଇଛି ବୋଲି ତ ମୁଣ୍ଡ କିଣି ନେଇ ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ଅବଧାନଙ୍କୁ କିଛି ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରୁଁ । କିନ୍ତୁ ବିଷୟ ବାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ତା ସାଙ୍ଗରେ ମାତିବା ପାଇଁ ତ ଆମେ ବାଧ୍ୟ ନୋହୁଁ । ଅବଧାନର କିଛି ନାହିଁ ବୋଲି ସିନା ସେ ଗୁରୁଦଉଡ଼ କଥା ହୋଇ ଏଣୁ ତେଣୁ କହୁଛି । ତା ମନକୁ ଯା ଆସୁଛି କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ଆମର ତ ସେ ଅବସ୍ଥା ନୁହେଁ । ଆମ ଉପରେ ଦାୟିତ୍ୱ କେତେ ? ଆମର ସମାଜରେ ସ୍ଥାନ କଅଣ ?" ଏହିପରି ସେ ଦୁଇଜଣଯାକଙ୍କ ଭାବ । ତେଣୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର କାହାରି କିଛି ବିଶେଷ ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର

ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ରଲ ବଚନ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେ ସ୍ତରକୁ ସେ ଦୁହେଁ ଆସିବାର ଅବସର ନାହିଁ, କି ସେ ଦୁହେଁ ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେଠାକୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏସବୁ କଥା ସତ୍ତ୍ୱେ ପୁତ୍ର ସ୍ନେହବଶରୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଅତି ଏକ ଗଭୀର କୋଣରେ ଏକ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ ଯେ, ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ଦୁହେଁ ଖୁବ୍ ପରଉପକାରୀ ଓ ଭଲ ଲୋକ ହୁଅନ୍ତୁ ।

ଚିରକାଳ ଅବଧାରୀ କରିଆସି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମନ ଭିତରେ ପିଲା ତାଲିମ୍ କରିବାର ଏକ ନିଶା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ବାଉରିଆ ଘର ପାଖରେ ରହୁଁ ରହୁଁ ଆଗ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଗୁହାଳ ବଢ଼ାଇ ସେଠି ଛୋଟ ଗୋଟିଏ ଚଟଶାଳୀ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେରଗଡ଼ ସ୍କୁଲ ତ ବାସ୍ତବରେ ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ନାଟକ ଦଳର ଆଡ୍ଡା ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଠଶାଳାକୁ ସହଜରେ ପିଲା ଜୁଟି ଗଲେ । ମାତ୍ର ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହି ଯେ, ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାକୁ ଯେଉଁମାନେ ପିଲା ପଠାଉଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ତଳ-ତଳିଆ ଲୋକ । ଚଟଶାଳୀରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପାଠ ଯାହା ତ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ତା' ଛଡ଼ା ସୂତା କାଟିବା, ତଳା ଭଣିବା, ମାଟି ହାଣିବା କାମ ମଧ୍ୟ କରାଉଥିଲେ । ପିଲାଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ଖୁସିରେ ଚଟଶାଳୀକୁ ଆସନ୍ତି । ଖୁବ୍ ମନ ପୂର୍ତ୍ତିରେ କାମ କରନ୍ତି । ବାଉରିଆ ହେଉଚି ସେମାନଙ୍କ ସୂତାକଟା ଓ ତୂଳାଭଣାର ଶିକ୍ଷକ । ସୂତାକଟା ତୂଳାଭଣାରେ ବାଉରିଆ ଧୂରନ୍ଧର ହୋଇ ଗଲାଣି । କେବଳ ଯେ ଚଟଶାଳୀରେ ସେ ସୂତାକଟା ଅବଧାନ ତା ନୁହେଁ, ସାଇ ପଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯାଇ ଅରଟ ମରାମତି କରିଦିଏ । ରାଣ୍ଡୀଖଣ୍ଡି ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଏହି ବେଉସାଟାକୁ ଧରି ନେଲେଣି । ସ୍କୁଲମାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ଗୁଡ଼ିଏ ଅସହାୟ ନିରଳ ଲୋକ ଯାହାହେଉ ଗୁଜରାନ ଚଳାଉଛନ୍ତି । ଆମର ପରିଚିତ ଗରିବ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଟଙ୍କର ଘରେଭଲ ଘର ନିୟମିତ ଭାବରେ ସୂତା କାଟନ୍ତି । ଆଉ ରାମ ମାହାଲିକ ଘର ପୂରାପୁରି ଏ ସବୁ କଥାର ବିରୋଧୀ । ରାମ ମାହାଲିକ ଭାରିଯା

କେତେ ଥର ବାଉରିଆ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଥଟ୍ଟା କରନ୍ତି, "କି ଲୋ, ତୁମର ସୁଅସଙ୍କ କଉଁଠିକି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଲେ। ସରମ ନାହିଁ ତୋତେ, ତୁ ସେ ଅଲଣା ଗୁଡ଼ାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମାତିଛୁ।" ଏସବୁ କଥା ବାଉରିଆ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବାଧେ; ମାତ୍ର ସେ କିଛି ଜବାବ୍ ଦିଏ ନାହିଁ। ରାମ ମାହାଲିକ ପାଣିଗିର ଘର ପିଆଦା। ଚୌକିଦାରୀ ଟାକ୍ସ ଆଦାୟ କରିବାର ଚପରାସି। ପାଣିଗିରଙ୍କ ଦୟାରୁ ସେ ସେହି ନିଲାମ ହୋଇଥିବା ଘରେ ଅଛି। ତେଣୁ ସେ ପାଣିଗିରଙ୍କ ଠାରୁ ଅଳ୍ପ ବଳି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଗାଳିଦେଇ ନିଜକୁ ବାହାଦୁରି ମନେ-କରେ। ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଗୋଟିଏ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି। ଗୀତାର ୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟ ଶେଷ ଅଂଶଟିକ ପଢ଼ାହୁଏ। ଆଉ ଗୋଟିଏ କୀର୍ତ୍ତନ ବୋଲାହୁଏ। ତା ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ କିଛି କିଛି ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି। ଏ ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ ୮।୧୦ ଜଣ ଲୋକ ପ୍ରାୟ ନିତିମତି ଆସନ୍ତି। ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଜଣେ। ଆଉ ଯେଉଁ-ମାନେ ସମସ୍ତେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଶ୍ରେଣୀର। ଅର୍ଥାତ୍ ମହାଜନ ପାଖରେ ମୁଣ୍ଡବନ୍ଧା। କଷ୍ଟେ ମଷ୍ଟେ ଦିନ ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି। ପ୍ରାର୍ଥନା ପରେ ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଲେ, "ସତ୍ ଭାବରେ ଯେ ଚଳିବ, ତାର ଭୟ କଅଣ ?" ଜଣେ କିଏ କହିଦେଲା, "ଭୟ ଆମର ଆଉ କାହାକୁ। ଏହି ଦେଣା ଯୋଗୁ ତ ଆମର ଭୟ। ଏଣେ ଜମିଦାର ଖଜଣା ଗଣ୍ଡାକ ନ ଦେବୁଁ ତ ଘରଦ୍ୱାର ନିଲାମ କରି ନେବେ, ତେଣେ ଯଦି ମହାଜନଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଣ୍ଡ ନ ନୁଆଇଲୁଁ ତ ତେବେ ଉଠା ଉଚ୍ଛନ୍ନ। ଆମର ଆଉ ଅଛି ନା ସଜ ସାହସ ବାନ୍ଧିବାକୁ।" ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଏ କଥାଟାକୁ ସମର୍ଥନ କରିବାର ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଇଲେ। ରାମଚନ୍ଦ୍ର କିଛି କ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ "ଆମେ ସତ୍ ଭାବରେ ନ ଚଳୁଛୁ ବୋଲି ଏ ସବୁକୁ ଭୟ ହେଉଛି। ସତ୍ ଭାବରେ ଚଳିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ନିତିମତି ପରିଶ୍ରମ କରି ଯେତିକି ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କରିବୁଁ, ସେତିକିରେ ନିଜ ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ଚଳାଇବୁଁ। ହୁଏ ତ ଜଣେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ଚଳିବା ପାଇଁ ନିତାନ୍ତ କମ୍‌ରେ ଯେତିକି ଖର୍ଚ୍ଚ ଦରକାର, ସେତିକି ଆୟ

କରିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ତେଣିକି ଅଲଗା ଉପାୟ କରିବାକୁ ସମ୍ଭବ । ତେଣିକି ସ୍ୱରାଜ ଚାନ୍ଦା ଆସିବ । ମାତ୍ର ଏଣୁ ସାତ୍ ଆମେ ଦେଖୁଛୁ କଅଣ ? ଏଣେ ପରିଶ୍ରମ କରିବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଠିତ, ତେଣେ ବାହା ଶ୍ରାଦ୍ଧରେ ଶଅ ଶଅ ଟଙ୍କା ଖରଚ ନ କଲେ ନ ହେବ, ଏପରି ସ୍ଥଳେ ମହାଜନଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଣ୍ଡ ନ ବିକି ଆଉ ଉପାୟ କଅଣ ଅଛି ?”

ଶଙ୍କର ଘଟଭଳି ଟିକିଏ ବିସ୍ମୟର ଭାବ ଦେଖାଇ କହିଲା, “ବାହା-ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଆଉ ହେବ ନାହିଁ ନା ?” ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, “ପଇସା ଥିଲେ କର, ନ ହେଲେ ବନ୍ଦ କର । ସେଥିରେ ଅଧର୍ମ କିଛି ନାହିଁ । ଗୁଡ଼ାଏ ଧର୍ମ ନାମରେ ଏମିତିକା ରକମ ତାଲିକା ଦିଆ ହୋଇଅଛି ଯେ, ସେଥିରେ ଗୁଡ଼ାଏ ନିକମ୍ମା ଲୋକ ପୋଷି ହେଉଛନ୍ତି । ଧର୍ମ ତ ହେଉ ନାହିଁ, ବରଂ ଅଧର୍ମ ବଢ଼ୁଛି ।” ପୁଣି ଜଣେ କିଏ କହିଲା, “ଧର୍ମକୁ ଛାଡ଼ି ଆଉ ଚଳି ହେବ ନାହିଁ । ଯାହା ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣରେ ଅଛି ତାକୁ ଆଉ କିଏ ବଦଳାଇ ପାରିବ ?” ବାଉରିଆ ଟିକିଏ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, “ଧର୍ମ ତ ହେଉଛି ଗରିବଙ୍କୁ ମାରିବାକୁ, ଆଉ କଅଣ ?” ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ, “ବୁଝିଲ, ମହାଜନ କହୁଛି ‘ସେ ଯେଉଁ ସୁଧ ଭିଡ଼ିଲା, ତାକୁ ନ ଦେଲେ ପରଜନ୍ମକୁ ଧାରୁ ହୋଇ ରହିବ । ସେ ମହା ଅଧର୍ମ ।’ ଜମିଦାର କହୁଛି ‘ଖଜଣା ନ ଦେଇ ରାଜସ୍ୱ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଲେ ମହା ଅଧର୍ମ ହେବ ।’ ଏଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ କହୁଛି, ‘ବାହାଘରେ ଶ୍ରାଦ୍ଧରେ ସବୁ ତାଙ୍କ ବରାଦ ମୁତାବକ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ କଲେ ଅଧର୍ମ ।’ ଆଚ୍ଛା, ଏ ସବୁ ଅଧର୍ମ ଗରିବଙ୍କ ପାଇଁ ନା କାହାପାଇଁ ? ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆମେ ମାନୁଁ, ପରଜନ୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖୁଁ । ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟିକକୁ ଟିପି ଟିପି ସମସ୍ତେ ଆମର ରକ୍ତ ଶୋଷୁଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟାୟ ହେଲେ ମହାଜନର ଟଙ୍କା ନ ଦେଲେ ଅଧର୍ମ ନାହିଁ କି ରାଜସ୍ୱ ବନ୍ଦ କଲେ ପାପ ହେବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ବାହାଘର ବନ୍ଦ କଲେ ନର୍କକୁ ଯିବା ନାହିଁ । ସବୁ କେବଳ ଗରିବଙ୍କୁ ଠକିବାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପନ୍ଥା । ମୋଟ କଥା—ସତ୍ ଭାବରେ ଚଳିବାହିଁ ହେଉଛି ଧର୍ମ । ଅନ୍ୟଥା ତ

କାହାର କରିବା ନାହିଁ । ଯେତିକି ପାରିବ ପରୋପକାର କରିବାହିଁ ହେଉଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ।"

କଥାକୁ ସମସ୍ତେ ଶୁଣିଲେ । ଏକମତ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ନ ହୁଅନ୍ତୁ, ଗୋଟାଏ ନୂଆ କଥା ଶୁଣିବାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଗତାନୁଗତ ଚିନ୍ତା ଧାରାରେ ଆଘାତ ଲାଗିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କାରଣ ଏହିସବୁ କଥା ପରେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚିତ ହେଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ଆଲୋଚନା ହେଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଜ କଥା ପ୍ରତି ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଇ ଚାଲିଥାଆନ୍ତି । ଜମିଦାର ମହାଜନ ଆଉ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପାଉଣା ନ ଦେଲେ ଯେ କିଛି ଅଧର୍ମ ହେବ, ଏ କଥା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଯଦି ସାଧାରଣର ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ତ ବହୁ ଦୁଃଖ ଆପେ ଆପେ ଚାଲିଯିବ । ଏହାହିଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ।

ଏ ସବୁ ଆଲୋଚନା ଲୋକମୁଖରେ ଯାଇ ପଧାନ, ପାଣିଗିରି ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ କାନରେ ବାଜିଲା । ପଧାନ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଏ କଥାରେ ବଡ଼ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେଲେ ସତ; ମାତ୍ର କଥାଟାକୁ ବେଶୀ ଜୋର ଦେଲେ ନାହିଁ । ପଧାନେ ଟିକିଏ ଗୁମ ମାରି କହିଦେଲେ, "ହଁ, ରାମମହାପାତ୍ର ଏକ ନୂଆ ଶାସ୍ତ୍ର କରିବ । ପାଗଳାଟା ଥରେ ପୋଲିସର ଲାଲ ଆଖି ଦେଖିଲେ ଅଣ୍ଡା ହୋଇଯିବ ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତ ବାଉରିଆ ହୁକୁମ ଅମାନ୍ୟ କରିବାରେ ବଡ଼ ରାଗି ଯାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ରାଗ ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନଙ୍କ ଥିବା ପ୍ରତିହିଂସାରେ ଲାଗି ଦବି ଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହେଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ବଡ଼ ରାଗ ପାଣିଗିରି ଓ ପଧାନଙ୍କ ପ୍ରତି । ତେଣୁ ସେ ଏସବୁ କଥାରେ ଚିଡ଼ୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବେଶୀ ମନ ଦେଉ ନ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପାଣିଗିରି ସେ ତ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ । ପୋଲିସ କ୍ଷମତା ଅଛି ବୋଲି ସେ ମନେ କରନ୍ତି । ସେ କହିଲେ, "ଏ କଅଣ; ଏଠି ଗାନ୍ଧିକଥା; କଂଗ୍ରେସ କଥା ହେଉଥିବ । ମୁଁ ତ ଉପରକୁ ନ ଲେଖି ରହିପାରିବି ନାହିଁ । ଏତେଦିନ ମୁଁ ଲେଖୁ ନ ଥିଲି । ଭାବୁଥିଲି, ବୁଢ଼ା ବୟସ ଅବଧାନ ତ

ଥିଲା । ମାଗଣାଟା ଭୂତାକାଣ୍ଡ ଚଳୁ ।' ଦେଖୁଛ ସେ ତ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛ । ଏକାକଥାରେ ରାମମହାପାତ୍ର କୁଆଡ଼େ ଜଣେ ଉଦ୍ଭଟ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ।"

ସତକୁ ସତ ପାଣିଗିର ଥାନାକୁ ଏକ ରିପୋର୍ଟ ପଠାଇଲେ ଯେ ରାମ ମହାପାତ୍ର ଗାଁରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧି କଥା କହି ନାନା ପ୍ରକାର କୁଶିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି ।

ରିପୋର୍ଟ ପାଇଲା ମାତ୍ରେ ମୁନ୍ସି ବାବୁ ଦୁଇ ଜଣ କନେଷ୍ଟବଲ ନେଇ ସେରଗଡ଼ ମୌଜାରେ ହାଜର । ସେ ତ ଆସିଲେ ପାଣିଗିର ଘରେ ରହନ୍ତି । ଏଥର ମଧ୍ୟ ସେଇଠି ରହିଲେ । ଗାଁରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲାଣି ଯେ, ବାଉରିଆ ଘରର ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଯେଉଁ ଗାନ୍ଧି କଥା ସବୁ ଚଳାଉଛନ୍ତି, ସେଇଥି ପାଇଁ ପୋଲିସ ଆସିଛି । ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଏ ଖବର ପଧାନଙ୍କ ଘରେ ଶୁଣିଲା । ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ତର ତର ହୋଇ ଆସି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତକୁ ଡାକି ନେଇ ଏଣିକି ତେଣିକି ଅନାଇ ଖୁବ୍ ଚୁପ୍‌ରେ ଖବରଟି କହିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶୁଣି ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ, "ହଁ, ହେଲା କଅଣ ? ପୋଲିସ ଆସିଛି ଦେଖଣିବ ନ ହେଲେ ଆମକୁ ଧରିନେବ । ଆମେ ତ କିଛି ଚୋରି କରି ନାହୁଁ, ଡରିବୁଁ କାହିଁକି ?" ଶଙ୍କର କଥାଟା ଶୁଣିଲା, ମାତ୍ର ତା ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ସେ ଟିକିଏ ମୁହଁ ଶୁଖାଇ ପକେଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିଗଲା । ତେଣେ ମୁନ୍ସି ବାବୁ ପାଣିଗିର ଘରକୁ ପଧାନକୁ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଡକାଇଛନ୍ତି । ପଧାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀରାମ ମଧ୍ୟ ଯାଇଛନ୍ତି । ମୁନ୍ସି ବାବୁ ଏକ ଚୌକି ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି । ତଳେ ଖଣ୍ଡେ ସତରଞ୍ଜି ପକାଇ ପାଣିଗିର ପ୍ରଭୃତି ବସିଛନ୍ତି । ପାଣିଗିର ଖୁବ୍ ଜୋର ଦେଇ କହୁଛନ୍ତି, "ଯଦି ହଜୁର, ଏହିପରି ଖାତକମାନଙ୍କୁ ସେ ମତାଏ, ତେବେ ଏ ସଂସାର ରହିବ ? ହଜୁର ବିଚାର କରିବେ ।" ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସେଇଠୁ କହିଲେ, "ସେ ଦିନ ମୁଁ ସେ ବାଉରିଆକୁ କଅଣ ଜମିଦାରୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଡାକି ପଠାଇଲି । ସେ ଫାଙ୍କି ଦେଲା, ଆସିଲା ନାହିଁ ।" ପଧାନେ ମଧ୍ୟ ପାଣିଗିର କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ଯାହାହେଉ-

ଏତେ ବଡ଼ନେ ବିବାଦ ପରବର୍ତ୍ତୀ କି କୋଣ ମିଳନ ହେଲା । ସ୍ନେହ ପ୍ରୀତିରେ ନ ମିଶିପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ବୋଧରେ ତ ମିଳୁଛନ୍ତି । ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ତା ପରେ ଖୁବ୍ ହାତ ହଲାଇ ମୁନିବ ଉତ୍ତେଜନାରେ କହିଲେ, ତୁମେ ଗୁଡ଼ାକ ମୂର୍ଖ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ତୁମେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତ ଥାଇ କରୁଛ କଅଣ ? ରାମ ମହାପାତ୍ର ଗୋଟେ ଲୋକ, ବାଉରିଆ ଗୋଟେ ଲୋକ, ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଉଛନ୍ତି । ଲୋକସେଠିକି ଯାଉଛନ୍ତି । ତୁମେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଉ ନାହଁ କାହିଁକି ? ତୁମ କଥାରେ କାହିଁକି ଲୋକ ଉଠୁନାହାନ୍ତି ? କାହିଁକି ସେ ଗାନ୍ଧି କଥାରେ ଲୋକ ଉଠୁଛନ୍ତି ? କଥା ହେଉଛି—ତୁମେ ଲୋକଙ୍କୁ ଅକ୍ତିଆର କରିପାରୁ ନାହଁ । ତୁମେ ତୁମର ସ୍ୱାର୍ଥ ବାଟରେ ଲାଗିଛ । ଗୁଡ଼ାଏ ନ ଥିଲାବାଲା ବଦମାସ ମିଶି ଲୋକଙ୍କୁ ମତାଉଛନ୍ତି । କରିବ କଅଣ ? ଗୋଠାଏ ତ ବଦମାସ ଦଳ ହେଲାଣି; ତେଣୁ ତୁମେ ସବୁ ମିଶି ଗୋଟିଏ ସମିତି କର । ଏହି ମୋଠାରେ କାଗଜ ପତ୍ର ଅଛି । ଏ ସେଆଡ଼ୁ ଛପା ହୋଇ ଆସିଛି—**Village Wellfair Society** ଅର୍ଥାତ୍ ଗ୍ରାମ ମଙ୍ଗଳ ସମିତି । ସମିତିଟିଏ କରି ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଅ । ଲୋକଙ୍କୁ ଅକ୍ତିଆର କର । ଏ ସମିତିରେ ଯେ ଭଲ କାମ କରିବ, ସରକାରଙ୍କଠି ତାର ଖୁବ୍ ସୁନାମ ହେବ । ମହାଜନ ଜମିଦାର ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଲୋକ ସେ ବଦମାସ ଗୁଡ଼ାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାଉଛି ସେ ବାଉରିଆ ଘରଠାକୁ ଖାନତଲାସ କରି-ଆସେ । ଦେଖେଁ ସେ କଅଣ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ତ ମୁଁ ଯାହା କରିବି । ତୁମେ କିନ୍ତୁ ଏହିମରି ସମିତି ଗୋଟିଏ ଗଠନ କର ।” ପାଣିଗିରି ଅପ୍ୟା-ୟିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ହଜୁର ଯେପରି ବରାଦ କରିବେ ହେବ ।” ମୁନ୍‌ସିବାବୁ କନେଷ୍ଟବଲ ୩ ଜଣ ଚୌକିଦାର ୨ । ୦ ଜଣ ନେଇ ବାଉରିଆ ଘରକୁ ବାହାରିଲେ । ଗାଁରେ ହୁଲସ୍ଥୁଲ ପଡ଼ିଲାଣି, ଆଜି କେଜାଣେ କଅଣ ହୋଇଯିବ, ତା’ର ଠିକ୍ ଠିକଣା ନାହିଁ ।

ବାଉରିଆ ଘରେ ସମସ୍ତେ ବସି ସୂତା କାଟୁଛନ୍ତି । ବାଉରିଆ ଆଉ କାମକୁ ଯାଇଛି । ପିଲା ୨୦ । ୨୫ ଜଣ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ

ପାଠିକରି ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । ତେଣେ ସୁକୁମାରୀ ସେବେଠେଇ କାମରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ପୋଲିସ ଫୌଜ ଯାଇ ହାଜର । ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ମୁନ୍‌ସି ବାବୁ ତେଜି ମେଜି ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "କାହିଁ ସେ ରାମ ମହାପାତ୍ର, କାହିଁ ସେ ବାଉରିଆ ?" ରାମ ମହାପାତ୍ର ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ି କହିଲେ, "ଏହି ମୁଁ । ଆପଣ କୁଆଡ଼େ ?" ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ଟିକେ ଗରମ ହୋଇ କହିଲେ, "କୁଆଡ଼େ ? ଆସିଛୁ ଘର ଖାନତଲାସ କରିବି । କଅଣ ଏଠି ସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ କୁଶିକ୍ଷା ଦେଉଛ ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନମ୍ର ଭାବରେ କହିଲେ, "କୁଶିକ୍ଷା କଅଣ ? ସୂତାକଟା ଶିକ୍ଷା ଦଏ, ସତଭାବରେ ଚଳିବା ପାଇଁ କୁହାଯାଏ । ଆଉ ତ ଏଠି କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ ।" ମୁନସିବାବୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଗୃହଶାଳୀ ଗୃହଅଗ୍ରୁ ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ । ଅରଠ ଖଣ୍ଡକୁ ଗୋଇଠାଏ ମାରିଦେଇ ଖଣ୍ଡେ ଖଣାକୁ ପୋପାଡ଼ି ଦେଲେ । ହାଣ୍ଡିଶାଳ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ । ଅଛି ବା କଅଣ ଦେଖିବେ । ଦୁଇଠା ଭଙ୍ଗା ଘର ବୁଲିଆସି ନୋଟ ବହିରେ କଅଣ ଲେଖି ପକାଇଲେ । ତା ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବାପନାମ ବାସସ୍ଥାନ ସବୁ ଲେଖିନେଲେ । ସେଇଠୁ ଫେରିବା ବେଳେ କହିଲେ "ଦେଖ ବୁଢ଼ା ସାବଧାନ । ଶଳା, ମୁଁ ତୋତେ ଟିକ୍ ଟିକ୍ କରି ଉଡ଼ାଇ ଦେବି । ତୁ ଯଦି ମୋ ଇଲାକାରେ ବଦମାସି କରୁ ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଯାଇ ତା ପରେ ଦୃଢ଼ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ଆପଣମାନେ ଶିକ୍ଷିତ, ଭଦ୍ରଭାବରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ କଅଣ କିଛି ଯାଇ ହୁଅନ୍ତା ? ଆସିଲେ ଖାନତଲାସ କଲେ, ଯାହା କରିବାର ତ କରିବେ । ଅଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବା ପାଇଁ ତ ସରକାର ହୁକୁମ ଦେଇନାହାନ୍ତି ।" ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ଏପରି ଶୁଣିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ ପରି ଜଣା ପଡ଼ିଲା । ସେ ଟିକିଏ ଘୁମ ଖାଇ ଯାଇ ତା ପରେ କହିଲେ, "ଚୁପ୍ ରହ, ଜାଣୁନା ମୁଁ କିଏ ? ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତୋତେ ଜେଲ ପଠାଇ ଦେବି । ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଗୁଲାଣି ଦେଖାଇ ହେଉଛି ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହିଲେ, "ଅଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ଆପଣଙ୍କର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆପଣ [illegible] ଜେଲ

ପଠାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ଆମେ ବି ସେହିପରି ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତିରେ ଆପଣଙ୍କ ଚାକିରିଟି ନେଇପାରୁଁ । ସରକାର ତ ଅଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ କହି ନାହାନ୍ତି । ତା ଛଡ଼ା ଆପଣ ଜଣେ ଆମରି ଦେଶର ଲୋକ । ଏତେ ଗରମ କାହିଁକି ? ଆମେ ତ କିଛି ଚୋରି କରିନାହୁଁ ।” ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ଦେଖିଲେ ଯେ ବେଶୀ କଥା ବଢ଼ିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ସେ ଖାଲି କହିଲେ “ଅଚ୍ଛା ରହିଥା ।” ଏତିକି କହି ପଠ୍‌କରି ଫେରି ପଡ଼ି ଚାଲି ଆସିଲେ । ଦେଖଣାହାରି ପ୍ରାୟ ୪୦ । ୫୦ ଜମିଯାଇଥିଲେ । ଅନେକେ ଭାବିଲେ ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ରାମ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ କଥାରେ ନ ପାରି ଚାଲିଗଲେ । କେହି କେହି ଅବା ଭାବିଲେ ଯେ, “ଏଇଥର ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ନିଶ୍ଚେ ରାମ ମହାପାତ୍ରକୁ ଜେଲ ପଠାଇ ଦେବେ ।” ମାତ୍ର ଶଙ୍କର ବଡ଼ ଖୁସିରେ ରାମ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଆସି କହିଲା, “ମହାପାତ୍ର ପୁଅ, ଖୁବ୍ ଜବାବ ଦେଇଛ । କେହି ପୁଅଟାଏ ଅଛି ନା, ଏପରି ଜବାବ ଦେବ । ପାଣିଗିରି କୁହ, ପଧାନେ କୁହ, ସମସ୍ତେ ମୁନ୍‌ସି ଆଗରେ ଚୋର ପରି ହୁଅନ୍ତି ।”

ମୋଟାମୋଟି ଫଳ ହେଲା ଯେ, ଟାନ୍‌ଟାଲସ କଥାରେ ଭୟର ସଞ୍ଚାର ଯେପରି ହୋଇଥିଲା, ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସାହସୀ ଆଚରଣ ଦ୍ୱାରା ତାହା କିଛିଟା ପରିମାଣରେ କଟିଗଲା । ମାତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୁଝି ପାରିଲେ ଅବସ୍ଥା କ୍ରମଶଃ ଜଟିଳ ହେଉଛି । ତ୍ରିକୋଣ ମିଳନର ଖବର ସେ ପାଇଲେ । ତାଙ୍କର ମନଭିତରେ ଉଠୁଥାଏ—ଶ୍ରୀରାମ, ବଂଶୀଧର ଯଦି ମିଶିଛନ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଙ୍କଟ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ବିବାଦ ବିସମ୍ବାଦ ଭିତରେ ପଶି ଉଠି ଯିବାର ଅଭିଜ୍ଞତା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ନାହିଁ । ସେ ଭାବୁଥିଲେ କଥାଟା ଯେପରି ସହଜ, ପ୍ରକୃତରେ ସେପରି ନୁହେଁ; ବୁଝିପାରି ଚିନ୍ତିତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ଏତେ ଦୂର ଅଗେଇ ଆସି ଆଉ ତ ପଛେଇବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ପଛେଇଲେ ଫଳ ବା କଅଣ ହେବ । ଲୋକେ ତ ଦଲି ସିବେ । ଭାବୁଥାନ୍ତି ଯଦି କି ପାଣିଗିରି

ଓ ପଧାନଙ୍କୁ କହି ଦେବ ? କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ସେ ବୁଝିଲେଣି ଯେ, ଅବଧାନ ଥିଲାବେଳେ ସେ ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ଯେପରି ଖାତିର ବା ଆଦର ପାଉଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତା ଛଳେ ହେଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ଗରିବ କେତେଜଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆଦର କରିବାବାଲା ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି । ସୁଅ ସାଙ୍ଗରେ ଭାସୁଥିଲା ବେଳେ ଯିନା ସମସ୍ତେ ମାନୁଥିଲେ, ଉଜାଣି ପହଁରିବା ବେଳେ ସାଥି କେହି ନାହାନ୍ତି । ବଡ଼ ଲୋକ ଛନିଘର ତ ଘୃଣା ଓ ଉପେକ୍ଷା କରିବାର କଥା । ମାତ୍ର ଗରିବ ମଧ୍ୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ଧରିବାକୁ ପ୍ରମାଦ ଗଣୁଥାନ୍ତି । କାଳେ କେତେବେଳେ କେଉଁ କଥା । ବଡ଼ ଲୋକର ଲୋଭ ମାୟା ଯେତିକି, ଗରିବର ମଧ୍ୟ ସେତିକି । ବରଂ ବୋଧହୁଏ ତାଠାରୁ ବେଶୀ । ଏ ଅଭିଜ୍ଞତା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଧୀରେ ଧୀରେ ହେବାରେ ଲାଗିଲା ।

ସେରଗଡ଼ ଗ୍ରାମମଙ୍ଗଳ ସମିତି ଗଠିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସଭାପତି । ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବିମ୍ବାଧର ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ । ସମିତିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଲୋକଙ୍କର ତାବତୀୟ ହିତ ସାଧନ କରିବା ଓ ଅସତ୍ ପରାମର୍ଶରୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା । ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ଏପରି ହେଲା ଯେ, ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବିମ୍ବାଧର ଦୁହେଁ ପୂର୍ବ ବିବାଦ ସବୁ ଭୁଲିଯାଇ ପୁଣି ବନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ କଥା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ତିନିଙ୍କର ଆଡ଼ା ହୋଇଗଲା ସେରଗଡ଼ ଲୋଅର ପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲ । କଟକରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବା 'ସତ୍ୟ ସମାଚାର' ଆଣି ପଢ଼ିବା, ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧି ଓ କଂଗ୍ରେସକୁ ଯେଉଁ ସମାଲୋଚନା ହୋଇଥାଏ, ତାକୁ ପଢ଼ି ଉପଭୋଗକରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ପରୋକ୍ଷରେ ବିଦ୍ରୂପ କରିବା । ଏସବୁ ସେ ଆଡ଼ାର କାମ । ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଏହି ଯେ, କେହି ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ଶତ୍ରୁତାର କାରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜ ନିଜଠାରେ କୈଫିୟତ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜର ମତଲବରେ ଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟର ମତଲବ ବୁଝୁଛନ୍ତି, ଅଥଚ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି ପୁଣି ଶତ୍ରୁ

ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଏ ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କ ଠାରେ ଯେପରି ସମ୍ଭବ, ଗାଁର ମାମଲତକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେହିପରି ସମ୍ଭବ । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ମନେ ଅଛି, ବିମ୍ବାଧର କିପରି ତାଙ୍କୁ ଠକାଇ ଦେଇ ପୋଲିସ୍ ଠାରେ ବଦନାମ କରି ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ପଦ ହାସଲ କରାଇନେଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମଧ୍ୟ ତଥୈବଚ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ କିପରି ପୋଲିସକୁ ଖୁସି କରିବା ।

ଗ୍ରାମମଙ୍ଗଳ ସମିତିର ନିୟମାନୁଯାୟୀ ପ୍ରତି ରବିବାର ଏକ ସଭା ଇସ୍କୁଲରେ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ରବିବାରରେ ଯେ ନ ଯିବ, ସେ ଚାରିଅଣା କରି ଜରିମାନା ଦେବ । ଏହିପରି କଡ଼ା ନିୟମ । ଗାଁର ଲୋକ ସମସ୍ତେ ଯାଆନ୍ତି । ବାହାର ଦେଶରେ କି ଅନିଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି—କଂଗ୍ରେସ କିପରି ଦେଶଟାକୁ ଛାରଖାର କରି ପକାଇଲା, ଏ ସବୁ ବିଷୟ ଆଲୋଚିତ ହୁଏ । ବିଶେଷଭାବରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯେ ସେରଗଡ଼ ଗାଁକୁ ଏକ ମହାବିପଦ ଡାକୁଛନ୍ତି, ସେ କଥା ପଡ଼େ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଖୁବ୍ ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ କହନ୍ତି, "ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ସତୀତ୍ୱ ହେଉଛି ସମ୍ବଳ । ଆମର ଏ ଦେଶର ସତୀତ୍ୱ ଅଛି, କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ଥିବାରୁ ଓ ପର୍ଦ୍ଦା ରହିଥିବାରୁ । ପର୍ଦ୍ଦା ଉଠିଗଲେ ସତୀତ୍ୱ ଉଠିଯିବ । ସତୀତ୍ୱ ଉଠିଗଲେ ବ୍ୟଭିଚାର, ତେଣିକି ଗୀତା କହୁଛି, କୁଳ ନାଶ ହେବ ।" ବିମ୍ବାଧର ମଧ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ କହନ୍ତି, "ପାଉଣା ପଏ ଫାଙ୍କିଦେଇ ବାଉରିଆ ରକମ ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ବୁଲିବା ସାର ହେବ ସିନା । ତାର ଅଛି କଅଣ ? ଘରଦ୍ୱାର କରିବା ଲୋକ ସେପରି ହୋଇ ଚଳିବ କିପରି । ମହାଜନ ପାଖରେ କି ଜମିଦାର ପାଖରେ ବରଂ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ଛଡ଼ି ନେବ । ଫାଙ୍କାଫାଙ୍କି କଲେ ଅମଙ୍ଗଳ ଛଡ଼ା ମଙ୍ଗଳ ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ଧର୍ମ ତ ଗୋଟେ ଅଛି । ଏ ଜନ୍ମରେ ଫାଙ୍କି ଦେବ—ଆର ଜନ୍ମକୁ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ?" ଶ୍ରୀରାମ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଉତ୍ସାହ ସହକାରେ କହନ୍ତି, "ମହାପାତ୍ର ବୁଢ଼ା ଏଇଠି ଆମର ଅବଧାନ ଥିଲେ । ନୂଆ ଧରଣର ଇସ୍କୁଲ ହେଲା, ପାରିଲେ ନାହିଁ, ଚାଲିଗଲେ କଂଗ୍ରେସରେ ମିଶିଲେ । କାମକୁ ଯେ ନ ପାରିବ, ଯେ

ହୁଅନ୍ତି ସେଇ ତ କଂଗ୍ରେସରେ ମିଶିଲେ । ଆଚ୍ଛା, ଏ ଗାଁରେ ଲୋକ ନାହାନ୍ତି ନା ? ସେଇ ବାଉରିଆ ହେଲା କଂଗ୍ରେସର ଲୋକ । ଆଉ ଘର ନାହିଁ ଦୁଆର ନାହିଁ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ହେଉଛି କଂଗ୍ରେସର ଲୋକ ।" ଏ ସବୁ ଯୁକ୍ତି ଲୋକେ ଶୁଣନ୍ତି, ବୁଝନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ସାଧାରଣଙ୍କର ବୁଝିବା ଭଳି କଥା । ଏଥିରେ ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । କଥା ଗୁଡ଼ାକ ଲୋକଙ୍କ ମନକୁ ପାଏ । ମାତ୍ର କେଜାଣି କାହିଁକି ମନଭିତରେ ଟିକିଏ ଅବାଜ ଉଠେ ଯେ ଗାନ୍ଧି ମହାତ୍ମା ଯାହା କରୁଛନ୍ତି—ସବୁ ଲୋକଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ, ଗରିବଙ୍କ ମୁକ୍ତିପାଇଁ । ଯ୍ୟାଛଡ଼ା ଲୋକ ଏକ ନୂଆ ଜୀବନ ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ । ପୁରୁଣା ଭିତରେ ଆଉ ରହିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ର ଶୁଖି ଗଲାଣି । ନୂଆଟା ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ହେଉ ନାହିଁ । ଏଣୁ ପୁରୁଣାଟା ଛାଡିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ରାମ ମହାପାତ୍ର ତ ଏକ ନୂଆ କଥା କହୁଛନ୍ତି । କଅଣ ହେବ ସେଥିରେ ଠିକ୍ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବା ହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍କର । କରନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ଦେଖିବା, ଆମେ ତ ଅଛୁଁ—ଏହି ଭାବ । ଏହାର ଫଳରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯେ କ୍ରମଶଃ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ଜମାଟ୍ ବାନ୍ଧି ଆସୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ବଡ଼ ବାଧା ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେରଗଡ଼ ଗାଁର ସେବା କରିବା
ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ, ସେ ଯେପରି ଭାବୁଥିଲେ ଯେ ଗରିବମାନଙ୍କ ହିତରେ
ଟିକିଏ ଦମ୍ଭ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ପରିତ୍ରାଣ କରାଇବେ,
ସେଥିରେ ଲୋକଙ୍କର ଶିଥିଳତା ଯେ ଜାକରପାଣି ପକାଇ ଦେଇଥିଲା,
ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ଅବସନ୍ନ ହେଲେ । ସେ
ଯେପରି ଦମ୍ଭ ସହକାରେ ଉତ୍ସାହରେ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ
ଧର୍ମର ନୂତନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଥିଲେ, ତାହା ଆଉ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ।
ସେଥିରେ ପୁଣି ଆଉ ଏକ ବିପଦ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଅବସନ୍ନ କରିଦେଲା ।
ସେ ବିପଦ ହେଉଛି ବାଉରିଆ ଉପରେ । ବାଉରିଆ ଚୋରିରେ ଗିରଫ୍ତାର
ହୋଇଛି । ସେରଗଡ଼ଗାଁକୁ ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ଆସି ତଦନ୍ତ କରି ପ୍ରମାଣ ପାଇଛନ୍ତି:
ବାଉରିଆ ସେହି ଗାଁର ଜଣକ ବାଡ଼ିରୁ କଖାରୁ ଗୋଟିଏ ଆଉ ପିଣ୍ଡାରେ
ଥୁଆ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ନୋଠା ଚୋରିକରି ନେଇଛି । ଏଥିରେ
ପ୍ରଧାନ ସାକ୍ଷୀ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ । ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ କଥା
ଗାଁରେ ଶୁଣା ଥିଲା ନାହିଁ । ହଠାତ୍ ଏକାଣ୍ଡ । ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ତ'
ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାକୁ ଆସିବା ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଛି । ତେଣୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର
ମହା ସନ୍ଦେହ ହେଲା । କଥା କଅଣ ? ବାଉରିଆ ତ କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବରୁ
ସେହି ସମାଜର ଜଣେ ନିମ୍ନସ୍ତରର ଲୋକ ଥିଲା । ସେ ଯେ ଖାଲି
ସୂତା କଟା ଚୂଲାଭଣା ଶିଖିଲା ବୋଲି ତାର ସ୍ୱଭାବ ବଦଳିଯିବ, ତା

ବା କିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯିବ । ତେବେ କଥା ହେଉଛି—କଖାରୁ ଓ ନୋଟା ଆଣି ବାଉରିଆ କଲା କଅଣ ? ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତ ତା ଘରେ ଅଛନ୍ତି । ସେଠିକି ତ ଆଣି ନାହିଁ । ଅଭିଯୋଗ ଯେ ସେ ତାକୁ ବିକି କରି ଦେଇଛି । ମୁନ୍‌ସିବାବୁ ବାଉରିଆକୁ ଗିରଫ କରି ଶୃଙ୍ଖଳ କରି ବାଲେଶ୍ୱର ପଠାଇ ଦେଲେ । ଏ ଘଟଣାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୁହଁ ତଳକୁ ହୋଇଗଲା । କାହାକୁ କଅଣ କହିବେ, କିଛି ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମନରେ ପାଞ୍ଚିଲେ, ପଧାନଙ୍କୁ ପାଣିଗିରିଙ୍କୁ ଦେଖାକରି ସବୁ ପଚାରିବେ । ଏତେଦିନ ବଡ଼ ଦମ୍ଭରେ କାହାରିଠାରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବାପାଇଁ ସଙ୍କୋଚ ହେଉଥିଲା; ମାତ୍ର ତାକୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏଡ଼ିଦେଲେ । ବାଉରିଆ ଗିରଫଦାର ହୋଇଯିବାର ପରଦିନ ସକାଳେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପଧାନଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଗଲେ । ଶ୍ରୀରାମ କିଅଣ ମହାଜନୀ କାଗଜ-ପତ୍ର ଲେଉଟାଉ ଥାଏ । ପଧାନେ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପିକା ଖାଉଥାନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି କହି ଉଠିଲେ "କି ମହାପାତ୍ର ପୁଅ, ଆଜି ଏଆଡ଼େ କୁଆଡ଼େ ? ଏତେ ଦିନ ହେଲା ସେରଗଡ଼ ଆସିଲଣି, ଦିନେ ତ ଏଆଡ଼େ-ଆସୁ ନ ଥିଲ—ଆଜି କୁଆଡ଼େ ?" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇ କହିଲେ, "ଆସିଲି ବୁଲିବୁଲି । ଏହି ଗାଁରେ ଯେତେବେଳେ ଅଛି, ତୁମମାନଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ନ କରି ଯିବି କୁଆଡ଼େ ?" ପଧାନେ ଟିକିଏ ବିଦ୍ରୂପାତ୍ମକ ହାସ୍ୟ ହସି କହିଲେ, "କି କଂଗ୍ରେସ କଅଣ ଭାଙ୍ଗିଗଲା କି ? ଚୋରଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ କଂଗ୍ରେସ କରୁଛ । ତୁମେ ତ, ଅବଧାନୀ କରୁଥିଲ, ଖାଇପିଇ ବେଶ ଥିଲ । କାହିଁକି ଯାଇ ସେ କୁହାଳିଆ କଥାରେ ପଡ଼ିଲ । ଆମେ ସବୁ ଭାରି ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛୁଁ, ତୁମେ ତାକୁ ସବୁ ବନ୍ଦକରି ଦେବ ନା ? ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହିବେ କଅଣ କିଛି ବୁଝିପାରୁ ନାଥନ୍ତି, କିଛିକ୍ଷଣ ଚୁପ୍ ହୋଇ ତା' ପରେ କହିଲେ "ବାଉରିଆ, କଥା କ'ଣ ? ମୋତେ ତ କିଛି ଜଣା ନ ଥିଲା, ସମୁଦାୟ କଥା କଅଣ ?" ପଧାନେ ହାତ ହଲାଇ ଦେଇ କହିଲେ, "ସେଟା ବଦମାସ ଚୋରଟାଏ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଫାଙ୍କି ଦେଇ ଯାଇ କଂଗ୍ରେସରେ ମିଶିଛି । ତା'ର କଥାରେ ତୁମେ ପଡ଼ି

ଯେଉଁଠି ପାରୁ ସେଇଠି ଆମକୁ ଶୋଧୁଛ । ଆମେ ସବୁ ଖାଲି ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛୁଁ । ହଉ, ଯାଅ, ଆମେ ତ ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାରୀ । ଆମଠିକି ଫେର ଆସିଛ କାହିଁକି ?" ଏତିକି କହି ପଧାନେ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏପରି ବ୍ୟବହାର ଆଶା କରି ନ ଥିଲେ । ଏଥିରେ ସେ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ସତ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ମନରେ ଏତିକି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଆସୁଥାଏ ଯେ, ସେତ କିଛି ପଧାନ ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଲ ବ୍ୟବହାର କରି ନାହାନ୍ତି । ଅବଧାନ ଥିଲେ, କେତେ ଦିନର ସାଙ୍ଗ, ଅଥଚ ଅନେକ ଦିନ ବିଦେଶରେ ରହି ପୁଣି ସେ ଗାଁକୁ ଆସିଲେ । ଦେଖା କରିବା ତ ଦୂରର କଥା, ପରୋକ୍ଷରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଲୋକଚକ୍ଷୁରେ ନିନ୍ଦନୀୟ ପ୍ରତିପନ୍ନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି ତ । ଆଦର୍ଶକୁ କଳ୍ପନା କରିବାର ଉତ୍ସାହ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରକେ କିପରି ବାଧା ପାଏ, ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ହେଉଛି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର କିଛିକ୍ଷଣ ପଧାନଙ୍କ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଦୁଇ ଚାରିଥର ଆଖି ପକାଇଲେ, ମାତ୍ର ସେ ଏହାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ନଜର ଦେଲେ ନାହିଁ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭାବିଲେ, "ନା—ମୋର ବ୍ୟବହାରରେ ତ୍ରୁଟି ହୋଇଛି । ସେ ତ୍ରୁଟି ଏପରି ସହଜରେ ମାର୍ଜ୍ଜିତ ହେବ ନାହିଁ । ପାଣିଗିରିଙ୍କଠାକୁ ଯିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ, କି ଆଉ କାହାରିଠାକୁ ଯିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ।" ଏହିପରି ଭାବ ଉଠି ଆସୁଛନ୍ତି; ବାଟରେ ମନ କଲେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ଠାକୁ ଯିବେ ବୋଲି । ଶଙ୍କର ଦୁଆରେ ବସି ଖୋଠ କାଟୁଥିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି ଶଙ୍କର ବିବ୍ରତ ହୋଇଗଲା ପରି ଜଣାପଡ଼ିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପିଣ୍ଡାରେ ବସିପଡ଼ି ଖୁବ୍ ସ୍ନେହଭରେ ପଚାରିଲେ, "କି ଘଡ଼େଇ ପୁଅ, ଆଉ ତ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଯାଉନାହଁ ।" ଶଙ୍କର ଏଣିକି ଅନାଇ ତରତର ହୋଇ କହିଲା, "ମହାପାତ୍ର ପୁଅ, ତୁମେ ଏଠୁଁ ଉଠ । ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ, ମୋର ଏତେ ଅଡୁଆରୁ ଯିବ କିଏ ? ତୁମେ ଏଠିକି ଆସୁଛ ବୋଲି ଶୁଣିଲେ ମୋର ଆଉ ଠିକଣା ରହିବ ନାହିଁ ।" ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏପରି ଉତ୍ତର ଆଶା କରି ନ ଥିଲେ । ଶଙ୍କରଠାରୁ ଏ କଥା ଶୁଣି

ତାଙ୍କର ମନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ମୁହଁ ଶୁଖାଇ ନିଜ ବସାକୁ ଫେରିଲେ । ବସାରେ ବହୁକ୍ଷଣ ଭାବି ଭାବି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ ।

ବାଉରିଆ ମୋକଦ୍ଦମାଟା ଯେ ମିଛ, ଏକଥା ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ ବୁଝାବୁଝି ହେଲେ । ମାମଲତକାରମାନେ କହି ବୁଲିଲେ, "କଅଣ ଯେ ମହାପାତ୍ର କଂଗ୍ରେସ ଫଙ୍ଗ୍ରେସ ଗାନ୍ଧି ଫାନ୍ଧି କହି ହେଉଥିଲା, ଯେତ ମତ ଔଷଧର ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ପାଞ୍ଚଣରେ ତ ବ୍ୟାଧି ଛୁଆଡ଼େ ଛାଡ଼ିଯିବ । ରଖୁ ତ ମହାପାତ୍ର କି ତା ବାବା, କିଏ ପିଠିରେ ପଡ଼ିବ ।" ବାଉରିଆ ସ୍ତ୍ରୀର ଆଖି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଫୁଲି ଗଲାଣି । ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ଗାଳି ଦେଉଛି । ସେଇ ପାଣିଗିରି, ସେଇ ପଧାନ ଘରେ ମୂଲ ଲାଗି ଚଳୁଥିଲେ ଆମର କଅଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କି ? ସଂସାରଟା ତ ସେହି ରକମ ଚଳୁଛନ୍ତି । ଆମର ଏବେ ଅଧିକା କଅଣ ହୋଇଗଲା କି ? ଅକାରଣ ଗାଁ ସାରା ବିବାଦ କରି ଶେଷରେ କଇଦୀ ଯିବେ । ସେଣେ ସେଣେ ଛୁଆଡ଼େ ଯିବେ, କଅଣ ହେବ କେଜାଣେ ? ବାଉରିଆ ମାଇପର ଏ କାନ୍ଦଣାରେ ଗାଁ ସାରା ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେବାରେ ହେଳା କରୁ-ନାହାନ୍ତି । ଅବସ୍ଥା ଏପରି ହୋଇଗଲା ଯେ, ମହାପାତ୍ରେ ଆଉ ଜଣେ ସୁଦ୍ଧା ବନ୍ଧୁ ପାଉ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଭାବି ବିସ୍ମିତ ହେଉଥାନ୍ତି—"ମୋକ-ଦ୍ଦମାଟା ତ ମିଛ, ସମସ୍ତେ ଜାଣୁଛନ୍ତି; ଅଥଚ କେହି ତ ମାମଲତକାରଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି । ସବୁ ଦୋଷ ମୋରି ଉପରେ ଆସି ପଡ଼ୁଛି । କଥା ହେଉଛି, ମାଲି ମାମଲତି ମିଛ ଫିସାଦ ତ ସାଧାରଣ କଥା, ସେଥିର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେବାରୁ ଯେ ବିପଦ ଆସୁଛି, ଲୋକ ସେହି ବ୍ୟତି-କ୍ରମଟାକୁ ହିଁ ଦୋଷ ଦେବା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ନୁହେଁ । ଗାଁର ଯେ ଅବସ୍ଥା, ସେଥିରେ କଅଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମହାପାତ୍ର ଚିନ୍ତା କରି ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ, ସେ ଦୀହସ ସହକାରେ ସେହି ବାଉରିଆ ଘରେ ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ଚଳିବେ, କାହାକୁ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ । ସେ ଓ ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ସୁକୁମାରୀ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବାଉରିଆ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବୁଝା ସୁଝା କରାଇଲେ । ସତ ବାଟରେ ଥିଲେ ଭଗବାନ ସହାୟ ହେବେ, ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କର ବୁଝାଇ-

ବାଁର ପ୍ରଧାନ ଯୁକ୍ତି । ମହାପାତ୍ରେ ବାଉରିଆ ମୋକଦ୍ଦମା ବିଚାର ତାରିଖ ଦିନ ବାଲେଶ୍ୱର ଯାଇ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ସହ ଦେଖାକଲେ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମୋକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ଭାରି ଜୋରରେ ମତ ଦେଲେ । ମାତ୍ର ମହାପାତ୍ର ଧୀରଭାବରେ କହିଲେ,"ନା--ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଲଢ଼ି କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ । ମିଛ ମୋକଦ୍ଦମାଟା ସମସ୍ତେ ଜାଣୁଛନ୍ତି, ଲଢ଼ିକି ଫଳ କଅଣ ହେବ ? ହୋଇପାରେ ବାଉରିଆ ଖଲାସ ହୋଇଯିବ । ତେଣିକି ପୁଣି ଆଉ ଏକ ବୁଦ୍ଧି ଖରଚ କରି ବାଉରିଆକୁ ବା ମୋତେ ତ ଆଉ ଏକ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ପକାଇବେ । ନାଃ, ସେ କୁହନ୍ତେ । ସେମାନେ ବଳେ ବୁଝନ୍ତୁ, ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଆମେ ବିବ୍ରତ ନୋହୁଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଜର ଅନ୍ୟାୟ ବୁଝନ୍ତୁ ।" କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଏ ଯୁକ୍ତିରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଜିଦ୍ ଆଗରେ ଆଉ ବେଶୀ ବଢ଼ିଲେ ନାହିଁ । କଚେରୀରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଉରିଆ ସହିତ ପୋଲିସ ଅନୁମତି ନେଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ । ବାଉରିଆ ବିଚାରି ଶୁଖିଲା ପଡ଼ିଯାଇଛି । କଅଣ କିଛି ଭାବି ପାରୁ ନାହିଁ । ମହାପାତ୍ରେ ତାକୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ ଯେ, ଯଦି ଅନ୍ୟାୟରେ ଜେଲ ହୁଏ ହେବ । ଆଉ ଉପାୟ କଅଣ ଅଛି ? ଆମେ ତ ସତ୍ ବାଟରେ ଅଛୁଁ । କାହାର ତ କିଛି ଅନିଷ୍ଟ କରିନାହୁଁ ।" ବାଉରିଆ କିଛି କହୁ ନ ଥାଏ । କେବଳ ରାମ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଏତିକି କହିଲା,"ମୋ ଘର କଥା ଟିକିଏ ବୁଝୁଥିବ । ଯାହା ହେବ, ଆଉ କଅଣ କରିବ ?"

ବାଉରିଆକୁ ଦୁଇମାସ ଜେଲ ହୋଇଗଲା ।

ବାଉରିଆ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇଥିଲା । ସତ ଆଖିରେ ଦେଖିଲା ଭଳିଆ ବାଉରିଆ ଚୋରି କରିଛି, ଏ କଥା ଶଙ୍କର ଘଡ଼େଇ କଚେରୀରେ କହି ଆସିଥିଲା । ଶଙ୍କର ଦିନେ ବାଉରିଆ ଦୁଆର ବାଟେ କୁଆଡ଼େ କାମକୁ ଯାଉଛି, ବାଉରିଆ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦଉଡ଼ି ବଳୁଛନ୍ତି । ଘରେ ବାଉରିଆ ଭାରିଯା ଖୁବ୍ ପାଟିକରି କାନ୍ଦୁଛି । ବାଉରିଆକୁ ଜେଲ ହେଲା । ସେଆଡ଼େ କୁଆଡେ

କଅଣ ହୋଇଯିବ । ବଞ୍ଚିକି ଅସିବ କି ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ବଗୁଣ୍ଣି ଅସ୍ଥିର । "କାହାର କି ଦୋଷ ଅମେ କରିଥିଲୁଁ ଲୋ ମାଗୁଣୀ ! ସାଇ ପଡ଼ିଶା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେବା କରି କରି ହାତ ବଣ୍ଡି ବସିଛି ଲୋ ମାଗୁଣୀ ! କାହିଁକି ଏ ଦାଉ ସମସ୍ତେ ସାଧିଲେ ଲୋ ମା ଗୁଣୀ ! ଧରମ ଏକଥା ସହିବ ନା ଲୋ ମାଗୁଣୀ !" ଏହି କଥା ଶଙ୍କର କାନରେ ପଡ଼ିଗଲା । ବାଉରିଆ ଓ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ ଶଙ୍କରର ପଡ଼ିଶା ହିସାବରେ ଯେ ଉପକାର କରିଛନ୍ତି, ସେ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ଶଙ୍କର ଟିକିଏ ଥମକି ଗଲା । ଖୁବ୍ ଏକ ଗହୀର କୋଣରୁ ତା ମନରେ ଉଠିଲା, "ଅକାରଣଟାରେ ସିନା ବଗୁର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷଟାକୁ ଜେ'ଲ ଦେଇ ଦେଲୁଁ ।" ବହୁକ୍ଷଣ ଶଙ୍କର ହାଇପ୍ ସାଇପ୍ ମନେ ମନେ ହେଲା । ପୁଣି ତା ମନକୁ ଅସିଲା, "କରିବ କଅଣ ? ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ତ ମୋ ଚୁଟି । ସେଠୁ ଖସିବାର ବାଟ ଅଛି ନା ?" ଫେର ଭାବୁଥାଏ "କିହୋ, ବଡ଼ ଲୋକ କହିବେ, ବୁଡ଼ି ମରିବା ପାଇଁ, ମୁଁ କଅଣ ବୁଡ଼ି ମରିବ ନା ? ଦେଣା . ପାଉଣା ନେଇ ସିନା ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥା । ଅଉ କଥାରେ—ପାପ କଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ବଡ଼ ଲୋକ ଅମକୁ ଯା କହିବେ, ତା କରିବୁଁ ନା ?" ଠିକ୍ ଏହିକଥା ସଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ତା ମନରେ ଉଠିଲା, "ହଁ ହୋ ଦୁନିଆର ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଅଛି ନା ? ବଡ଼ ଲୋକ ତ ସବୁ ପାପ କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର କଅଣ ହୋଇ ଯାଉଛି ? ମୋର ଧରଟିକୁ ଲାଗି ଯାହା ହେଲା କଲି । ବାଉରିଆ କାହିଁକି ବଡ଼ଲୋକ ସାଙ୍ଗରେ ଠେକ ଦେବାକୁ ଗଲା । କଥାରେ ଅଛି, ଅମ୍ଭକ ନମ୍ବର ଏକ, ବଡ଼ ଲୋକ ସଙ୍ଗେ ଯେ ପକାଏ ଠେକ୍ ।" ଏସବୁ କଥାର ମୀମାଂସା ଶଙ୍କର ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର କରି ଦେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାଉରିଆ ଭାରିଯାର କାନ୍ଦଣାଟା କାହିଁକି ତା' ମନରେ ଲାଗୁଥାଏ । ଯାହା ହେଉ ସେ ମନକୁ ସଜାଡ଼ି ନେଇ ନିଜ କାମରେ ଚାଲିଗଲା । ରାମ ମହାପାତ୍ର ପାଟି କରି ବାଉରିଆ ଭାରିଯାକୁ କହିଲେ, "କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛୁ । ଅଜି ଜେଲ ସିନା ହୋଇଛି । ସେ ପୁଣି ୨ ମାସ ପାଇଁ । ବର୍ଷ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଜେଲ୍ ହୋଇ ପାରେ, ଫାଶୀ, ଶଳ ହୋଇପାରେ, ସତ ବାଟରେ ତ ଅମେ ଅଛୁ ।

ଏ ସବୁ ବିଚାର କଅଣ ଏଇଟି ହେବ ? ଆମର ବିଚାର ପଛ ନିଜ ନିଜର ମନ ଆଉ ଈଶ୍ୱର । ଆମେ ତ କାହାର ଅନିଷ୍ଟ କରି ନାହୁଁ । ବାଉରିଆଙ୍କୁ ଜେଲ ଦେଲେ ବୋଲି କଅଣ ଆମେ ଆମ କାମ ଛାଡ଼ିଦେବା ଆମର କାମ ସେବା କରିବା—କରିଯିବା । ଏ ସବୁ ବାଉରିଆ ଭାରିଯା ବୁଝୁଥାଏ କି ନାଁ ସେ ଜାଣେ । ମାତ୍ର କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ତା'ର କାନ୍ଦଣା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

ଦିନ ପରେ ଦିନ ଚାଲି ଯାଉଛି—ବାଉରିଆଙ୍କୁ ଜେଲ ଦେଇ ଦେଲା ପରେ ପାଣିଗିରି, ପଧାନ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ଯେ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିପତ୍ତି ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛି—ରାମ ମହାପାତ୍ର ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ସାବଧାନତା ସହକାରେ ଚଳିଲେ—ବାଉରିଆ ଘରଟିରେ ବସି ନିଜର କାମଧନ୍ଦା କରନ୍ତି—କାହାର ଘରେ କିଛି ବେରାମି ଆରାମି ହେଲେ ତା ଦୁଆରେ ବସି ଆଶ୍ୱାସନା ଦିଅନ୍ତି—ସାଧାରଣତଃ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସମାଜର ଅତି ତଳ ସ୍ତର ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିଲେ—ସେ ଖୁବ୍ ଦୁରଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଏପରି କରିଥିଲେ ତା ନୁହେଁ, ସେବା ଧର୍ମର ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଯେ ଅତି ତଳେ ତା'ର ସେବା କରିବାକୁ ହିଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଧର୍ମ ମାନୁଥିଲେ—ଯେଉଁମାନେ କିଛି ଟିକିଏ ବିପଦ ଆପଦ ପଡ଼ିଗଲେ କପାଳରେ ହାତ ମାରି ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସଟିକୁ ଭରସା କରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଜାଣୁଛନ୍ତି,ଯେ ତାଙ୍କୁ 'ଆହା' ବୋଲି କହିବାକୁ ଅନ୍ତତଃ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏ କାମର ଗତି ଉପରେ କିଛି ଜଣା ପଡ଼ୁ ନ ଥାଏ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗାଁରେ ଅଛନ୍ତି କି ନାହାନ୍ତି, ବା କଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେ କଥା ଜଣା ପଡ଼ିବା କଠିନ । କେତେବେଳେ କେମିତି ନାଁ ପଡ଼ିଗଲେ ଘୃଣା ଉପେକ୍ଷାରେ ସେ ବୁଅଡ଼େ ଉଡ଼ିଯାଏ—ଗାଁର ଯାହା ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ବ୍ୟାପାର, ସେ ଚାଲିଛି—ବାଉରିଆ ଓ ରାମ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରତି ସାଧାରଣ ଶତ୍ରୁତା ଉଦ୍ରେକିଯିବା ଦିନୁଁ ପାଣିଗିରି, ପଧାନ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା ଯଥାପୂର୍ବଂ ତଥାପରଂ ଚାଲିଛି—ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଣିଗିରି, ପଧାନ ନେପଥ୍ୟରେ କାମ

କରିବା ବାଲା—ଶ୍ରୀରାମ ଓ ବଂଶୀଧର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ କରିବା-ବାଲା—ମାମଲତକାରୀ କରି ଅନ୍ୟର ସମ୍ପତ୍ତି ହରଣ କରିବା ଓ ସେଥିରେ କାଏ ବଡ଼ ଏହା ଆଉ ପ୍ରତିପନ୍ନ ନ ହେଲା । ସମୟର ଗତି ହଠାତ୍ ଯେ କିପରି କୁଆଡ଼େ ବଦଳିଯାଏ ତା' ମଧ୍ୟ ବୁଝିବା କଠିନ—କିଛି ଜଣାଶୁଣା ନାହିଁ—ହଠାତ୍ ଦିନେ ପୋଲିସ ଆସି ତହବିଲ୍ ତୋସରପ୍ ଅପରାଧରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଗିରଫ କଲେ । ଗାଁର ଚୁରିଆଡ଼େ ତହଲ ପଡ଼ିଗଲା—ଶୁଣାଗଲା ଯେ ଜମିଦାରଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଚୁରିହଜାର ଟଙ୍କା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆତ୍ମସାତ୍ କରି ହିସାବପତ୍ର ଦେଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ହାତୀ ପଡ଼ିଗଲେ ବେଙ୍ଗ ମୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଡେ଼ଇଁ ଚାଲିଯାନ୍ତି—ସବୁଆଡ଼େ ସମସ୍ତେ କହିଲେ ପର ପଇସାରେ କି ନବାବ ଦେଖାଉଥିଲା—ଏତେ ଜୁଲମ, ଏତେ ଅତ୍ୟାଚାର । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଗିରପ୍ତାରି ଖବର ପାଇ ପାଣିଗିରି ପଧାନ ସମସ୍ତେ ଭାରି ଖୁସି—କାହ୍ନୁ ମହାନ୍ତି ଶତମୁଖରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦର ନିନ୍ଦା ଗାଇ ବୁଲୁଛନ୍ତି । "ଗଲା—ବାପ ପୁଅ ଜନ୍ମ କରିଥିଲା—କଅଣ ବା ନ କରି ଦେଇ ଯାଇଥିଲା—ଘୋଡ଼ାମୁହାଁ ପୁଅ—ସବୁ ଶେଷ କରି ଶେଷରେ ଜେଲଗଲା" ଏହାହିଁ ସବୁଆଡ଼େ ଗପ ।

ବାଉରିଆ ଭିତରେ ରାମ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ଦିନାକେତେ ଚାଲିଲା । କାଳକ୍ରମେ ରାମପ୍ରସାଦ ବୃଦ୍ଧ ଓ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଗାଁର ହାଓଆ କେତେଦୂର ବଦଳିଲା ତା' କେବଳ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜାଣେ । ଗାଁରେ ଠାଉଠର ଏକ ମହା ସମସ୍ୟା । ଲୋକ ଚରିତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ନ ହେଲେ, ଗାଁରେ ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଜାଗରିତ ନ ହେଲେ ଗାଁରୁ ଠାଉଠର ଦୂର କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଶେଷ ଜୀବନରେ ରାମପ୍ରସାଦଙ୍କର ଏତିକି ସନ୍ତୋଷ ଯେ ସେ ଲୋକଚରିତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଓ ଗାଁରେ ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ପାଇଁ ନିଜ ଜୀବନରେ କିଛି କରିଛନ୍ତି । ଏହା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ତାଙ୍କର ପରି ଗାଁ ଭିତରେ କାମ କଲେ ଠାଉଠର ଲୋପ ପାଇଯାଆନ୍ତା ।